

ლევან სანიკიძე

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

K 198675
3

დედა
ისტორია

I

K 198.675
3

დედა- ისტორია

ნაკვეთი
პირველი

ოქროს საზღვრის
გაზელეთაგან

ნაქვეთი პირველი!
დაელოთ სანიპიძის

თბილისის უნივერსიტეტის
ბაიბლიოთეკა
თბილისი 1986

საქართველოს
კულტურის მინისტრის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

წინაბჭე

იკურთხოს შენი ძუძუ, ჩვენო დედა,
ჩვენო გამწრდელი, ჩვენო ძუძუს
მაწოვებელი!

ვაჟა-ფშაველა

თავადი სიტყვა ქართული სიტყვიერებისა და აზროვნებისა არის სიტყვა — „დედა“.

იგი არის სიტყვა „ღმრთისა თანა“ და თვითონ „ღმერთი სიტყვაი იგი“.

თითქოს, მართლაც — მთელი სამყაროს არს-ობაც და მათარსებლ-ობაც ამ ერთ სიტყვაში იყოს მოქცეული.

- დედა-მიწა
- დედა-ბუნება
- დედა-სამშობლო
- დედა-ბურჯი
- დედა-სვეტი
- დედა-ბოძი
- დედა-კაცი
- დედა-ბუდე
- დედა-ქალაქი
- დედა-ციხე
- დედა-ეკლესია
- დედა-პური
- დედა-ძარღვი
- დედა-არსი
- დედა-აზრი
- დედა-ენა

.....

- ადგილის დედა
- გუთნის დედა

.....

შე-დედ-ება (სისხლის შედედება!)

შემ-დედ-ებელი („შემდედებელი დვრიტა ერისა“!)

.....

ხოლო, ამ საოცარი „დედა-სიტყვაობის“ თავადი სიტყვა მაინც არის დედა-ენა, — შემდედებელი დვრიტა ქართული ეროვნული სულისა, არსობისა და არსებობისა.

მაგრამ ერის არსობის განმსაზღვრელი და „შემდედებელი“, ენასთან ერთად და მისგან განუყოფლად, არის აგრეთვე ისტორია.

დიახ, — ისტორია თვითონ დედაა, დედა-წიადი, მშობელი აწმყოსი („აწმყო შობილი წარსულისაგან“) და მშობლისმიერი უტყუვრობით გზისგამკაფავი მომავალისა.

ხოლო, რადგან ქართულ საერო-საგამზრდელო საწიგნობელში სუფევს თავადი წიგნი — „დედა-ენა“, უნდა სუფევდეს „დედა-ისტორიაც“.

კარი პირველი

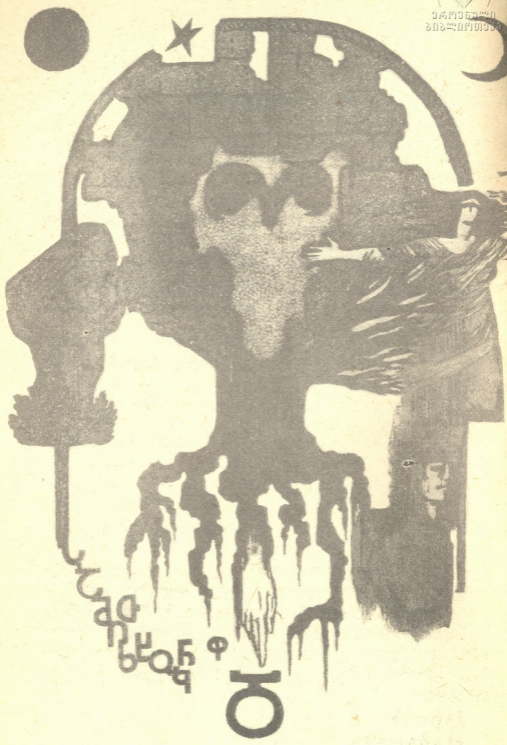

ფესვები

უფრო ძველ ამბავთა ზუსტი გამორკვევა
არ მოხერხდა დროის სიშორისა ვაშო.

თ უ კ ი დ ი დ ე

ՀԱՅԿԱՅԻՆ
ՆՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ
Փ
ՈՒ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ
ՆՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ

იმ, სადაც უზღვლია დედამიწისა

ქვეყანა კ ა ვ კ ა ს ი ა — მსოფლიო თილისმა სუფევს ამ სახელდებაში.

მთა კ ა ვ კ ა ს ი ო ნ ი — ვერცხლის უზბლი დედამიწისა, მაერთებელი უჟასახსარი აზიისა და ევროპისა.

ხოლო, დედამიწის უზბლზე, მის სამხრეთ მხარეს, გაშლილია ქვეყანა, რომელსაც ჰქვია — ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო.

უმშვენიერესი და უჯანსაღესი ნაშობი ზეცისა და დედამიწისა.

დასავლეთით და აღმოსავლეთით, მის ნოყიერ ცისგვამში ორი ზღვის სუნთქვა ერთვის ერთმანეთს — შავი ზღვისა და კასპიის ზღვისა.

სამხრეთის საზღვრად — ანტიკავკასიონი, წინა აზიის უაწელი, ანატოლია, სომხეთი, ირანი.

თითქოს, სამყაროს დემიურგი საგულდაგულოდ აღზევებული სულით და ნატიფად დახვეწილი ხელით საგანგებო თავდავიწყებით შესდგომოდეს ამ საოცარი ქვეყნის დახატვას.

მისი მცენარე, მისი ცხოველი, მისი წიაღი, მისი წყალი, მისი ნაყოფი — უხვი, მდიდარი, გემრიელი, მრავალფერი და მრავალსახე.

აქ ცხოვრობს ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ხ ა ლ ხ ი — უძველესი ხალხთაგანი დღემდე მოღწეულ კაცობრიულ მოდგმათა შორის.

ისე როგორც უდიდესი ცივილიზაციის შემოქმედი ბერძენი ხალხი შექმნილია სამი ნათესაური გვარტომისგან — იონიელთა, დორიელთა და ეოლიელთაგან — ასევე სრულიად ქართველი ხალხის შემოქმედიც შეიქნა სამი მთავარი ნათესავი გვარტომი:

ქ ა რ თ ე ბ ი

მ ე გ რ ე ლ ე ბ ი

ს ვ ა ნ ე ბ ი .

მრავალ საუკუნეთა სარბიელზე ეს სამი დედა-გვარტომი იყო მომცველ-გამაერთიანებელი ყველა ქართული მოდგმისა, რომელსაც კი სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა სახელდებით უცხოვრია საქართველოს მიწა-წყალზე: იბერნი, კოლხნი, კახელნი, თუშნი, ხევსურნი, ფშაველნი, წანარნი, ჰერნი, მესხნი, ტაოელნი, კლარჯელნი, შავშელნი, ერუშელნი, ჯავახნი, სპერნი-სასპერნი, კარდუხნი, ეგრისნი, ლაზნი, შკვითინები, ბეხორები, ბიძერები, მაკრონები, სანები, მოსინიკები, ხაოიბები, ჰენიოხები, სანიკები, მისიმიელნი, ოდიშარნი, იმერაი, მარგველნი, გურულნი, თაკვერელნი, ლეჩხუმელნი, რაჭველნი, დვალნი (ტომობრივი და გეოგრაფიული ადგილსაცხოვრისის სახელთა მიხედვით).

დედამიწის სხვა შვილთა გვერდით, ათასეულ წელთა სარბიელზე, გარებუნების დასამორჩილებლად და სარჩო-საბადებლის მოსაპოვებლად, ქართველ კაცს იარაღად უკეთებია — ქვაც, სპილენძიც, ბრინჯაოც, რკინაც. გამოუვლია პალეოლითიც, ნეოლითიც, ენეოლითიც...

გამოუვლია ორივე გვარიც — დედისეულიც, მამისეულიც. პრეისტორიის უხანგრძლივესი და უმძიმესი დრამატიზმით ნაწრთობი სულით და სხეულით მოილტვოდა იგი მსოფლიო ცივილიზაციის კარიბჭეებისაკენ.

და მოდიოდა ვითარცა: მონადირე და მესაქონლე, მშვილდოსანი და მახვილდოსანი, გუთნისდედა და მევენახე, ხურო და მჭედელი, ხელოსანი და ხელოვანი, მშობელი მიწის მოთაყვანე და სამყაროული სიმშვენიერის მოტრფიალე.

ბუნების ძალთა რელიგიურ აღქმასა და გააზრებაში იყო მორწმუნეც, იყო სკეპტიკოსიც. აღმერთებდა: ცხოველთაგან — ხარს, ფრინველთაგან — არწივს, მცენარეთაგან — ვაზს, მნათობთაგან — მზეს, მთვარეს და ცისკრის ვარსკვლავს (სძულდა ცთომილი კუდიანი, ნაწლავნაყარი)...

ბოლოს, ქართველმა კაცმა განიერი ნაბიჯით შედგა ფეხი მსოფლიოურ მატთანეში, ძველთაძველ თანმიმდევრულ წერილობით ისტორიაში — წინაბერძნულ და ძველბერძნულ „კოსმიურ თავგადასავლებში“, მრავალსახოვან, უმშვენიერეს თქმულებებში.

სწორედ ძველმა ბერძნებმა, მთელი მსოფლიოს ველესმა „ნათლიებმა“, ქართველთა სამშობლოს დასანათლავად აარჩიეს აქ მობინადრე ადამიანთა ყველაზე მნიშვნელოვანი და სისხლხორცეული მოსაქმეობა: მ ი წ ა თ მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა — საკაცობრიო კულტურული მეურნეობის ყველაზე დიდი დარგი! და ბერძნებმა საქართველოს უწოდეს გ ე ო რ გ ი ა — მიწათმოქმედთა ქვეყანა.

გეორგია! მსოფლიო ისტორიაში სამარადქამოდ დაივანა ამ სახელმა.

ქვეყანა ოქროს საწმისისა

ნამდვილს მოგითხრობთ, მაგრამ ისეთს, ზღაპარივით მოგეჩვენებათ.

ო ვ ი დ ი უ ხ ი

უხვი არქეოლოგიური მასალები სრული სიმტკიცით აღსატურებენ ქართველი ხალხის ძველთაძველობას და მისი კულტურული დონის სიმალლეს. მაგრამ ისტორიის გაბმული, უწყვეტი და კონკრეტული ქსოვილის აღსადგენად გადამწყვეტი მნიშვნელობა მაინც წერილობით წყაროებს ენიჭებათ.

ხოლო, ქართველთა უძველესი წინაპრების შესახებ წერილობით მოგვითხრობენ ისევ ძველი ბერძნები. ეს არის თქმულებათა მთელი ციკლი „ოქროს საწმისზე“, ანუ „არგონაველთა“ ლაშქრობაზე „ოქროთი მდიდარ“ კოლხეთში. იგი მოგვითხრობს სამიათას ხუთასწლოვან ამბავზე, სადაც ერთმანეთში ჩაწნულ-ჩაკირულია მითოსი, ლეგენდა და ისტორია. ერთის თვალის გადავლებით გავიაზროთ ეს თქმულებანი.

დასავლეთში ყველაზე დიდი მბრძანებელია კრეტის მეფე, ზევსის ძე მინოსი, აღმოსავლეთში კი — კოლხეთის მეფე, ჰელიოსის ძე აიეტო. ამ ორ ხელმწიფეს თანაბარი „უფლებით“ უჭირავს „მსოფლიო წონასწორობის“ სასწორი. არიან მეგობრებიც და მოყვრებიც (მინოსს ცოლად ჰყავს აიეტის დაი, პასიფაე).

ბერძნებს კოლხეთი წარმოუდგენიათ „ოქროს ქვეყანად“ ვინათგან კავკასიონის მთიდან დაქანებულ მდინარეებს მოაქვთ ოქროს ქვიშა. კოლხები მდინარეთა ჩქერებს ცხვრის ტყავებს ჩაუგებენ და როცა ამოიღებენ, ოქროს ქვიშა ამოჰყვება „ოქროს საწმისებს“.

ოქროს ქვეყანა კოლხეთი და „მზე-პელიოსის“ ნაშიერებიც ოქროს სხივებს ისვრიან თვალთაგან.

მერე, საბერძნეთიდან სიკვდილს გამოექცა ორქომენელი უფლისწული ფრიქსე. იგი ოქროსმატყლოვანი ვერძით მოვიდა კოლხეთის სატახტოში — ქუთაისში (ქუთაისი) და აიეტს თავშესაფარი სთხოვა. გულუხვმა და გულმოწყალე მეფემ ლტოლვილი უცხოელი კიდევაც შეივრდომა და სიძედაც დაისვა — ცოლად მისცა თავისი უფროსი ასული, ქალკიოპე. ხოლო ოქროს ვერძი, აიეტის ბრძანებით, კოლხმა ქურუმებმა ღრუბელთა ბატონს შესწირეს და მისი ტყავი, ოქროს საწმისად წოდებული, უმაღლეს მუხაზე დაჰკიდეს.

განვლო დრომ და კოლხეთს ისევ ეწვივნენ ბერძნები — ორმოცდაათი გმირი, თესალიელი უფლისწულის, იასონის წინამძღოლობით. ისინი მოვიდნენ ხომალდით, რომელსაც ერქვა „არგო“, და მათი სახელიც აქედანვე — „არგონავტეს“ („არგონაველები“) — შემორჩა ისტორიას.

ახალმოსულნი მიზნად ისახავდნენ კოლხეთიდან საბერძნეთს წაედოთ ოქროს საწმისი — სიმბოლო ქვეყნის სიმდიდრისა, სიმძლავრისა და მარადიული კეთილდღეობისა.

სანამ კოლხეთს მოატანდნენ, არგონაველები, გზადაგზა, სადაც კი ხმელეთზე გადავიდოდნენ, ხმლითა და მუშტით უსწორდებოდნენ ყველა დამხვდურ ხალხს, ხოლო ახლა, კოლხეთს რომ მოვიდნენ, — აქ ძალადობით ვერას გავხდებითო, და გადაწყვიტეს ისევ თავაზიანი თხოვნით ან სხვა რაიმე ხერხით თუ ხრიკით აღესრულებინათ თავისი განაზრახი.

ამიტომ იასონმა „არგო“ ფასისში (რიონში) შეაცურა, ლერწმიანში შემალა, თანამგზავრთაგან ორი კაცი (ტელამონი და ავგია) აიყოლია, დანარჩენები იქვე დატოვა და ქუთაისკენ გასწია.

კოლხთა სატახტო დიდის პატივითა და სტუმართმოყვარეობით შეხვდა უცხოელებს. აიეტმაც ტყბილად მიიღო სტუმ-

რები. ჯერ საგანგებო ნადიმზე უმასპინძლა, მერე ასე უღი მგზავრობის მიზეზიც გამოჰკითხა. იასონმა გაბედა და ოქროს საწმისი ითხოვა. აიეტი ჯერ განრისხდა, მაგრამ იასონის ხვეწნა-მუდარამ გული მოუღბო და ბოლოს ასე ბრძანა: ბერძენი უფლისწული მხოლოდ მაშინ მიიღებს ოქროს საწმისს, უკეთუ იგი შეძლებს შეასრულოს ყოველივე, რასაც თვითონ მეფე ასრულებს ყოველთვის, როცა ის ამას მოისურვებს; სახელდობრ — მან მძიმე გუთანსა და უღელში უნდა შეაბას ცეცხლისმფრქვეველი ხარები, ოთხდღიური მიწა ნახევარ დღეში დახნას, თან ხნული დრაკონის კბილებით თესოს და მათგან აღმოცენებული გიგანტები მახვილით გაელიტოს.

ასეთი რამის აღსრულება იასონს არ შეეძლო, მაგრამ ანგარიშიუცემლად დათანხმდა. საგონებელში ჩავარდნილ ბერძენ გმირსა და მის თანამგზავრებს მოულოდნელი მხსნელი გამოუჩნდათ. ეს იყო მედეა, მეფე აიეტის უმცროსი ასული, რომელსაც თავდავიწყებით შეჰყვარებოდა უცხოელი უფლისწული. მან საკუთარი ხელით დამზადებული წამალი მისცა იასონს. ხოლო ვინც მედეას ნახელავი ჯადო-წამლით სხეულს დაიხელდა, მას ვერც მახვილი გაჭრიდა, ვერც ცეცხლი დაწვავდა, მთელს სხეულში ღვთაებრივი ძალ-ღონე და სიმამაცე ჩაუსახლდებოდა. მედეა ასეთ წამალს პრომეთეს (იგივე ამირანის) სისხლით ნაპოხ მიწაზე აღმოცენებული ყვავილებისგან ამზადებდა.

და აი, კოლხთა და ბერძენთა საკრებულოს თვალწინ, იასონმა ყველაფერი ბრწყინვალედ აღასრულა: ცეცხლისმფრქვეველი ხარები გუთანში შეაბა, ოთხდღიური მიწაც ნახევარ დღეში დახნა-დათესა და ხნულიდან აღმონაცენი გიგანტებიც სულ ერთიანად ამოწყვიტა.

მაგრამ თვითონ გრძნეულებას ნაზიარევი აიეტი მიხვდა, რომ მხოლოდ მისი ქალიშვილის დახმარებით შეძლო ბერძენთა წინამძღოლმა ხიფათიდან თავის დაძვრენა. ამიტომ მან განიზრახა უცხოელთა გაჟლეტა.

მედეამ ეს შეიტყო. ქალაქიდან იღუმალ გავიდა, „არგონაველთა“ ბანაკს მიადგა და იასონს ყველაფერი ამცნო. მერე იასონი მუხასთან მიიყვანა, საწმისის მცველი გველეშაპი წამლის შეფრქვევით და შელოცვით დააძინა და იასონს ოქროს

საწმისი ჩამოახსნევინა. ამერიიდან მედეას კოლხეთში დაედგომებოდა და აღარც თვითონ სურდა დარჩენა. ღელისა და ხორციით უცხოელს ეკუთვნოდა. იასონმაც მხურვალედ შეჰფიცა, რომ სიკვდილამდე მისი ერთგული მეუღლე და ესოდენ განუზომელი ერთგულებისა და თავგანწირვის დამფასებელი იქნებოდა.

მეორე ღღეს აიეტმა გაქცეულებს კოლხთა ფლოტი და ლაშქარი დაადევნა, თავისი ძის, უფლისწულ აფსირტეს სარდლობით, მაგრამ ბერძნებმა კვლავ იხსნეს თავი. აფსირტე, ვითომდა მოსალაპარაკებლად, მიიტყუეს და მუხანათურად მოჰკლეს (ჩასაფრებულმა იასონმა აძგერა ზურგიდან მახვილი).

ათი წელიწადი იცხოვრა მედეამ უცხოობაში. თავს ბედნიერად გრძნობდა, ვინათგან ჰქონდა ოჯახი — ჰყავდა ორი ვაჟი და ესვა „ერთგული ქმარი“. მაგრამ ერთ ღღეს საშინელი ამბავი შეატყობინეს: იასონი თურმე ცოლად ირთავს სხვა ქალს, კორინთოს მეფის ერთადერთ ასულს, სახელად კრეუსას. ნათელი იყო მოღალატე ქმრის განზრახვა — იგი კრეუსაზე დაქორწინებით მეფის გვირგვინს იღვამდა თავზე.

დიდხანს იტირა მედეამ მიტოვებული ქალის ტირილით. მაგრამ ძლიერი სული ბრძოლას ტირილით არ დაასრულებს. მან გადაწყვიტა შურისძიება. მოღალატე ქმარს შენიღბული სიმშვიდით შეხვდა და დაარწმუნა, რომ იგი შეურიგდა თავის მწარე ხვედრს. მერე, ერთი ძვირფასი წამოსასხამი და ოქროს გვირგვინი იასონს ჩააბარა — ეს საჩუქრები შენს ახალ საცოლეს ძღვნად მიართვიო.

იასონი თავისი ვაჟებით სასახლეში მივიდა. კრეუსას საჩუქრები ბავშვებმა გადასცეს, — აქაოდა, როგორც იასონი ფიქრობდა, კრეუსა უფრო ღმობიერად მიიღებსო ვერებს.

როგორც კი კრეუსა სადედოფლო წამოსასხამით და გვირგვინით მოირთო, მაშინვე ცეცხლი მოედო და საშინელი წამებით დაიწვა. ასევე დაემართა მეფესაც, როცა იგი ცეცხლმოდებული შვილის სხეულს შეეხო. დაღუპულთა ნათესავები, კორინთელი კარისკაცები, მედეას ბავშვებს მიუხტნენ მოსაკლავად. ბავშვები გაიქცნენ, ტაძარში შეასწრეს და საკურთხეველს შემოეხვივნენ. მათ იცოდნენ, რომ ტაძარში არამცთუ

ადამიანის მოკვლა, უბრალო ხელის შემოკვრაც ღმერთთა წინაშე უდიდეს ცოდვად ითვლებოდა. მაგრამ კორინთელები ტაძარში შეცვივდნენ და ბავშვებს ზედ საკურთხეველზევე ყელები გამოსჭრეს...

ამ ამბიდან მცირე დრომ განვლო. კორინთელებს ბავშვთ-მკვლელების სისხლიანი სახელი დარჩათ, ხოლო მედეას — უმაგალითოდ გვემული და ლახვარცემული სიცოცხლე. იგი ერთხანს ათენში ცხოვრობდა, მერე, თითქოს, კოლხეთს დაბრუნდა... აღარ ვიცი, როგორ დაასრულა თავისი წამებულ სიცოცხლე „მზის შვილიშვილმა“, ჩვენთვის ცნობილმა „პირველმა ქართველმა ქალმა“.

ხოლო მისი დიადი მამის, მზიური ხელმწიფის, ჩვენთვის ცნობილი „პირველი ქართველი მეფის“ აღსასრულს გვამცნობს მისი საფლავის ქვაზე ამოტვიფრული ეპიტაფია:

აივბი, ოპრომრავალ კოლხთა მეფეა,
ამ გააბატიონსა ღმერთთა ყოვლისდამთრგუნველმა
ბედისწერამ.

კვლავ შეიმუსრნენ საუკუნენი და მედეას გვემული სული კვლავ შეაშფოთეს.. კიდევ უარესი წვისა და დაგვის კოცონზე დასდეს. ქრისტეს წინარე V საუკუნეში გამოჩნდა დიდი მწერალი-ტრაგიკოსი ევრიპიდე, რომელმაც თავისი მხატვრული აზროვნების მრწამსად ქალის ბუნების გახსნა აირჩია. ყველა მისი ტრაგედიის მთავარი გმირნი ქარიშხლიანი ემოციების მქონე ქალები არიან. მათ არ იციან საზღვარი არც სიყვარულში, არც სიძულვილში, განსაკუთრებით კი ისინი მძვინვარენი არიან შურისძიებაში.

და აი, ევრიპიდემ ხელთ აიღო მისგან ათასი წლის წინათ კორინთოში დატრიალებული ტრაგიკული ამბავი და თავის შემოქმედებით ქვაბში ჩაუშვა ხელახალი გადახარშვისა და გარდასახვისთვის (იხე, ვითარცა თვითონ მედეა ჩაუშვებდა მდულარე ქვაბში ბებერ სულიერს ახალგაზრდად გადახარშვადარდასახვისთვის!).

და ასე გაჩნდა მსოფლიო ლიტერატურაში სახელგანთქმული ტრაგედია „მედეა“, რომელშიც მეფე აიეტის ასული მო-

ღალატე ქმრის მიმართ შურისგების გაუგონარ, შემადგენელი
ბელ ფორმას მიმართავს.

ევრიპიდე ჯერ ნამდვილი თქმულების ხაზს გაჰყვა და მედეას მისი მეტოქე კრეუსა (იასონის საცოლე) და მამამისი კრეონი მოაკვლევინა; ხოლო ამის შემდგომ, მან სინამდვილეს (კორინთელებმა რომ მედეას შვილები დახოცეს) გადაუხვია და მის ნაცვლად მედეას შვილები მედეასვე დაახოცვინა.

მაშ, ევრიპიდემ პირველმა გამოიგონა შემაზრზენი ამბავი — თითქოს კოლხმა მედეამ ყვლები დასჭრა საკუთარ შვილებს! ევრიპიდეს ამ „ცოდვის“ შესახებ ჩვენ გვატყობინებენ ძველი დროის მეცნიერნი და მწერალნი: კრეოფილე, პინდაროსის სქოლიასტი, პარმენისკე, პავსანია, კლავდიუს ელიანუსი. ეს უკანასკნელი გვარწმუნებს, რომ კორინთელებმა ევრიპიდეს ხუთი ოქროს ტალანტი მისცეს ქრთამად, რათა ბავშვების დახოცვა დედისთვის დაებრალებინა, ხოლო მათი ქალაქისთვის ჩამოერეცხნა ბავშვთმკვლელობის სისხლიანი ლაქა...

ამრიგად, ოცდაათობმეტი საუკუნე დადის ქვეყანაზე საშინელი თავგადასავალი „პირველი ქართველი ქალისა“. დადის იგი ორმაგი წიაღსვლით: ათი საუკუნე საკუთარი, ნამდვილმომხდარი უბედურებით, და ოცდაათი საუკუნე — ევრიპიდესგან თავსმოხვეული შვილთმკვლელობის უმძიმესი ტვირთით.

დიოკხი, კოლხა, სპერი

ეს დრამატული ისტორია მკიდროდ უკავშირდება ქართველ ტომთა სწრაფ აღზევებას ქრისტეს წინარე მეორე ათასწლეულის შუა ხანებიდან, ჩვენგან დაახლოებით, 3500 წლის წინათ.

ეს ის დრო იყო, როცა მცირე აზიაში „ზღვის ხალხების“ შემოსევებმა ჯერ დაასუსტეს და შემდეგ სავსებით დაანგრიეს ოდესღაც მძლავრი ხეთების სახელმწიფო. ამით ისარგებლა კოლხური მოდგმის ძლიერმა ტომმა — მე ს ხ ე ბ მ ა, რომლებიც მცირე აზიის აღმოსავლეთ ნაწილში შეიჭრნენ, მკვიდ-

რად განსახლდნენ და საფუძველი მოუმზადეს მომავალში
ქლიერი სახელმწიფოს შექმნას.

მერე, ქრისტეს წინარე XIII საუკუნეში, ჩვენგან, დაახლოებით, 3300 წლის წინათ, დღევანდელი არზრუმისა და მის სამხრეთ ტერიტორიებზე შეიქმნა ქლიერი ქართული ტომობრივ-სახელმწიფოებრივი გაერთიანება — დ ი ა ო ხ ი (შემდგომში — ტ ა ო), რომელიც ექვსასი წელიწადი იგერიებდა წინა აზიის მძლავრ სახელმწიფოთა — ასურეთისა და ურარტუს შემოტევებს.

ქრისტეს წინარე VIII საუკუნეში (დაახლოებით, 2800 წლის წინათ) დიაოხი სამხრეთ-დასავლეთ ქართველთა ახალმა მძლავრმა პოლიტიკურმა გაერთიანებამ დაიპყრო და შეიერთა. ეს იყო კ ო ლ ხ ა, ანუ კოლხეთი, რომელსაც სახელი ამ დროისათვის ქართველ ტომთაგან ყველაზე გამძლავრებულმა კოლხებმა მისცეს.

ახლა კოლხასა და ურარტუს შორის გაჩაღდა მძიმე ბრძოლები, მაგრამ ჩრდილოეთიდან გადმოჭრილმა კიმერიელთა ნიაღვარმა დააზავა და შეაკავშირა წაკიდებული მეზობლები. მალე კიმერიელებს სკვითთა და მიდიელთა შემოსევები მოჰყვა.

კოლხაც და ურარტუც დაეცნენ, მაგრამ ქართული სახელმწიფოებრიობა მთავრად დღევანდელი აღმოჩნდა. იგი ახალი პოლიტიკური ქმნადობით განაგრძობდა არსებობას.

ქრისტეს წინარე VII-VI საუკუნეთა მიჯნაზე (დაახლოებით, 2600 წლის წინათ), ისევ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, მდინარე ჭოროხის ზემო წელზე, ქართის ტომებმა — ს ა ს პ ე რ ე ბ მ ა, ანუ ი ბ ე რ ე ბ მ ა, შექმნეს სამეფო, რომელსაც დაერქვა ს პ ე რ ი.

სპერის მეზობლად მაშინ ორი მძლავრი სახელმწიფო არსებობდა — ირანული მიდია და მცირეაზიული ლიდია, მაგრამ ვერც ერთმა ვერ შეჰბედა სასპერთა სახელმწიფოს საზღვრებს.

ქრისტეს წინარე VI საუკუნის შუა ხანებში კი (დაახლოებით, 2500 წლის წინათ) გამოჩნდა წინააზიელ ხალხთა ღვთისრისხვა — დიდი კ ი რ ო ს ი, რომელმაც საფუძველი დაუდო სპარსეთის სახელმწიფოს და მის მბრძანებელ აქემენიანთა დი-

ნასტის. სპარსელებმა დაიპყრეს მიდია, ლიდია, შუამდინარეთი, დასავლეთი წინა აზია, შემდგომ ეგვიპტე, და ბოლოს, შუა და ცენტრალური აზია ინდოეთამდე.

სამხრეთ-დასავლეთელი ქართველებიც აქემენიანთა სამბრძანებლო საზღვრებში მოექცნენ. ისინი სპარსეთის მეთვრამეტე-მეცხრამეტე სატრაპიებში შედიოდნენ, ხარკს იხდიდნენ და საჭირო შემთხვევაში სპარსელებს ლაშქრად მიჰყვებოდნენ.

კოლხეთი და იბერია

დასავლეთმა საქართველომ კოროხიდან კავკასიონამდე ახალი სახელმწიფოებრიობით განაგრძო ცხოვრება. ეს იყო ეგრი სისი, ანუ კოლხეთის სამეფო.

სპარსელ აქემენიანებს კოლხეთზე ხელი არ მიუწვდებოდათ.

უფრო ადრე, ქრისტეს წინარე VII საუკუნიდან, ქართულ საზღვაო სანაპიროებზე ბერძნებმა იწყეს გამოჩენა. შავი ზღვის სამხრეთით და აღმოსავლეთით დაარსდა სავაჭრო ახალშენები და კულტურული ცენტრები: სინოპი, ტრაპეზუნტი, კერასუნტი, ფასისი (ფოთი), დიოსკურია (სუხუმი). ქართული სამყარო დიდი ბერძნული ცივილიზაციის უფრო აქტიური მოკავშირე და მონაწილე გახდა.

იმავე VI საუკუნეში აღმოსავლეთ და სამხრეთ ქართველთაგან შეიქმნა ქართლის, ანუ იბერიის სახელმწიფო. იბერიელები არავის ბატონობას არ ცნობდნენ — არც მიდიელებისას, არც სპარსელებისას. ქართლის სახელმწიფო ჯერჯერობით სავსებით „თავისუფალ მამულიშვილებს“ ზრდიდა და ავავჯაცვებდა.

ქართლის თავადი ქალაქი იყო მცხეთა.

ქრისტეს წინარე IV საუკუნის 30-იან წლებში აზიას, ხმელთაშუა ზღვიდან შუა ინდოეთამდე, ალექსანდრე მაკედონელი დაეპატრონა. საქართველო ამ უდიდეს მსოფლიო დამპყრობელსაც გადაურჩა. 323 წელს ალექსანდრე მაკედონელი გარდაიცვალა და მისი ხმლის ნაყოფი მსოფლიო მონარქიაც მისივე გვამის გაცივებამდე დაიშალა. ალექსანდრეს მემკვიდრეობის ნანგრევებზე ეგრეთ წოდებული

ელინისტური (ბერძნულ-აღმოსავლური) სახელმწიფოები წარმოიქმნენ. ერთი მათგანი იყო პონტოს სამეფო, რე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, რომელიც უმთავრესად ქართველური ტომებით (ხალიბები, ტიბარენები, მოსინიკები, მაკრონები, დრილები, სანიკები, შკვითინები, კოლხები, ტაოხები) იყო დასახლებული, მაგრამ რაჟი იქ, სხვა ელინისტურ სახელმწიფოთა მსგავსად, სახელმწიფო ენად ბერძნული ენა მოქმედებდა, ქართველები პონტოელებსაც „ბერძნებს“ უწოდებდნენ.

ზეოზა ფარნავაზისა

მცხეთაში მაშინ მამასახლისი იჯდა, სახელად სამარა.

პონტოდან ძლიერი ლაშქრით მოვიდა სარდალი აზონ, ტომით პონტოელი ქართველი, მაგრამ ქართველთაგან „ბერძნად“ წოდებული. აზონს ალექსანდრე მაკედონელის თანამებრძოლ სარდლადაც კი მიიჩნევდნენ.

მოვიდა იგი ძლიერი ჯარით და ძლიერი სახელით. დაიპყრო მცხეთა, გული ქართლისა. დაახოცვინა სამარა მამასახლისი და მიანიძმა.

ასე დაჯდა აზონ ქართლის ერისთავად. დაჯდა და მცხეთის აკროპოლისზე აღმართა ორი ვერცხლის კერპი — გაც და გაიმი.

აზონისაგან მოკლულ სამარას ძმას სამი წლის ვაჟიშვილი დარჩა, სახელად ფარნავაზი.

დედამ მამით დაობლებული შვილი კავკასიონის მთებში გახიზნა და იქაურ მთიელ ქართველებში გაზარდა. მერე, ვაჟკაცობაში ფეხშედგმულმა ფარნავაზმა არ დაიშალა, დედასთან ერთად მცხეთაში დაბრუნდა და თავის მამულში დასახლდა. მალე მას ხმა გაუვარდა, ვითარცა მომხიბლავ ჭაბუკს, სწავლულ მწიგნობარს, უებრო მხედარს და ხელუცთომელ მონადირეს.

აზონის ყურსაც მისწვდა ფარნავაზის საქმენი სავაჟაკონი. თვითონ აზონი ნადირობის დღე მოყვარული იყო და

2. ლ. სანიკიძე

სამართველოსი
პარლამენტის
მროვნული
ბიბლიოთეკა

ფარნავაზიც სწორედ მონადირული ხელოვნებისთვის ღელავდა და დაიმეგობრა.

ღედას აშინებდა ფარნავაზის სიახლოვე მეშურნე და მესისხლე აზონთან. „შვილო ჩემო, ეკრძაღე აზონს, ნურას უჩვენებ სიკეთეს და ღირსებას შენსას, თორემ, ვაი თუ მოგკლან!“ შეშფოთებით ეტყოდა ზოლმე ღედა შვილს. ფარნავაზი კი ღედას ამშვიდებდა, ამხნეებდა და მოძალადე მეგობარს კვლავ დანდობილად მისდევდა ტყესა და ღრეში.

ერთ დღიას ფარნავაზმა ღამეული სიზმარი უამბო ღედას: ვითომ, იგი საღდაც უკაცრიელ სახლში მომწყვდეულიყო, საიდანაც გასასვლელი არასაით ჩანდა; უცებ სარკმლიდან მზის სხივი შემოიჭრა, ჭაბუკს წელზე შემოერთყა, განზიდა და გაიყვანა; მაშინვე მზე ზეციდან ძირს დაეშვა და ფარნავაზის წინ მის სიმაღლეზე დადგა; ჭაბუკმა მზისკენ ხელი გაწვართა, პირზე სხივოსანი ცვარი ჩამოჰხოცა და პირი იმ მზიურ-ნამცვრევიტ დაიბანა!..

ეს საამური ძილისშორისი ღედას დაუტოვა და თვითონ მარტოდმარტო წავიდა სანადიროდ.

ღიღმის ველზე რომ გააღწია, ირმის ჯოგი წამოუვარდა. მონადირემ წამსვე მშვილდ-ისარი გამართა და ცხენს ქუსლი ჰკრა. ირმები ტფილისის ტაფობისკენ გაფრინდნენ. ფარნავაზმა ისარი დაადევნა. ერთი ირემი მოწყვეტით ჩამოუსხლიტა ჯოგს. მაინც სისხლდენით მიჰქროდა დაჭრილი ირემი. ბოლოს, შეღამებისას, ველარ გაუძლო და ერთ კლდის ძირს მუხლი ჩაიკრიფა. ფარნავაზიც მივიდა, ცხენიდან გარდახდა და დაუძლურებულ ნადირს კისერზე მკლავი გადაჰხვია.

ის ღამე ერთად გაათიეს კაცმა და ნადირმა. ღიღით კოკისპირული წვიმა დაასხა. ფარნავაზმა კლდეს თვალი მოაგლო — თავშესაფარს რასმე ეძებდა. უცებ კლდის ძირში ჭვანაშალი შენიშნა. თითქოს კლდეში შესასვლელი ყოფილიყოს და ოდესღაც ვიღაცას ამოეჭოლოს. სასწრაფოდ ჩუგლუგი მოიმარჯვა და კლდე-ნაქოლის გამორღვევას შეუდგა. იგი შევიდა გამოქვაბულში და გაიხარა, რომ გადასაწვიმებელ ადგილს მიაგნო. მაგრამ უფრო ღიღი სიხარული მას წინ ედო.

როცა გამოქვაბული უფრო გულისყურით მოჩხრიკა, უთვალავი ოქრო-ვერცხლის საგანძურს გადააწყდა!

გაოცებულმა და გახარებულმა ჭაბუკმა გამოქვაბულის კარი ისევ ამოქოლა და სახლისკენ გაქუსლა. იქ მან დედის თავის სამ დას გაანდო ეს მოულოდნელი სასიხარულო ამბავი.

ხუთი ღამის განმავლობაში ფარნავაზს, მის დედას და დებს, ყველასგან საიდუმლოდ და შეუმჩნეველად, გამოჰქონდათ ოქრო-ვერცხლი გამოქვაბულიდან. გამოჰქონდათ და სხვაგან, მათთვის უფრო მარჯვე და საიდუმლო ადგილზე აბინავებდნენ.

როცა ეს საქმე მოითავა, ფარნავაზმა თავისი ერთგული მსახური დასავლეთ საქართველოში აფრინა და ეგრისის მაშინდელ ერისთავს, ქუჯის შეუთვალა: „მე ვარ ფარნავაზი, შენი ნათესავი ქართველი, შენებრ ქართლოსის შთამომავალი, აწ მოკვდინებული სამარას ძმისწული. ხელთა მაქვს დიდძალი ხვასტაგი, ოქრო და ვერცხლი. მომეცი ნება, მოვიდე შენთან, რამეთუ ვეძმით ძმანი ერთურთსა, მოვიხმაროთ ხვასტაგი ესე და ერთიან ძალით შევებათ აზონ ერისთავსა“.

დიდად გაიხარა ქუჯიმ ფარნავაზის შემონათვალზე და პასუხიც ასეთი შემოუბრუნა: „აღსდექ და მოდი ჩემთან, შევერთოთ ერთურთსა, ძმავო ჩემო. შევერთდეთ, რამეთუ განიხარონ ყოველთა ქართველთა“.

ფარნავაზი დედის და დების თანხლებით მცხეთიდან იღუმალ გაუჩინარდა და კოლხეთს გადავიდა.

ქუჯიმ დიდის პატივითა და სიხარულით მიიღო მცხეთელი სტუმრები. მაშინვე მტკიცე ფიცით შეეკრნენ ერთურთს, რომ ერთიანი ძალით იბრძოლებდნენ აზონის დასამხობად.

ქუჯიმ ისიც კი განსაზღვრა, ვინ უნდა ყოფილიყო გაერთიანებულ ქართველთა ბელადი და „უფალი“. მან უთხრა ფარნავაზს: „თავი და თავი ქართლოსიანნი აღმოსავლეთ ქართველები არიან, ამიტომ შენ გმართებს უფლობა ჩვენი. ახლა წადი, ნუ დაიშურებ ხვასტაგსა შენსა და ამრავლე ლაშქარი; და შემდგომაც, თუ ღვთის შეწევნით გავიმარჯვებთ, კვლავ შენ იქნები უფალი ჩვენი, ხოლო მე ქვეშევრდომი შენი“.

ქუჯის დიდსულოვნებითა და სიბრძნით გახარებულმა ფარნავაზმა შეჰყარა აღმოსავლეთ და დასავლეთ ქართველთა სა-

ომარი ძალები და კავკასიონითგან მოირთო ოვსნი და ლეკნი, რომელნიც აზონს დახარკული ჰყავდა.

ეტყობა, აზონის მომხრეთა ბანაკშიც არ ყოფილა მტკიცე ერთიანობა. როცა გადამწყვეტი ბრძოლის დღე მოახლოვდა, აზონის ლაშქარი ათასმა რჩეულმა მხედარმა მიატოვა და ფარნავაზის ბანაკს შეუერთდა.

აზონმა მოპირდაპირის ძლიერ ძალებს ბრძოლა ვერ შეჰბედა, მცხეთა მიატოვა, კლარჯეთს გადავიდა და იქ გამაგრდა.

ფარნავაზმა დაიპყრო მცხეთა და სრულიად ქართლი და შეუდგა კლარჯეთისაკენ სალაშქრო სამზადისს. მან ძღვენი გაუგზავნა და შემწეობა სთხოვა სირიის მაშინდელ ხელმწიფეს ანტიოქე I სოტერს. გახარებულმა ანტიოქემ ფარნავაზს „შვილი“ უწოდა, ძვირფასი გვირგვინიც გამოუგზავნა და მაშველი ჯარიც აახლა.

ფარნავაზი, ქუჯის თანხლებით და ქართველთა გაერთიანებული ძალებით, არტანუჯისაკენ დაიძრა. აზონიც ელოდებოდა მას პონტოდან მიღებული ახალი საომარი ძალებით.

ბრძოლა მოხდა არტაანის, ანუ „ქაჯთა ქალაქის“ მახლობლად. სისხლიანი რკენა ფარნავაზის გამარჯვებით დამთავრდა. აზონი ბრძოლაში დაიღუპა. მისი ლაშქრის დიდი ნაწილი განადგურდა. დანარჩენები ტყვედ ჩავარდნენ. მთელი კლარჯეთი თავის დედას — ქართლს შეუერთდა.

ასე შეიქნა ფარნავაზი ქართველთა პირველი გამაერთიანებელი და განთქმულ ფარნავაზიანთა დინასტიის დამაარსებელი.

ეს ამბავი მოხდა ქრისტეს წინარე IV—III საუკუნეთა მიჯნაზე (ჩვენგან, დაახლოებით, 2300 წლის წინათ).

ფარნავაზი ჯერ მხოლოდ 27 წლისა იყო, მაგრამ ახლად წარმოქმნილ დიდ ქართულ სახელმწიფოს სიბრძნით და კეთილგონიერებით განაგებდა.

მან ჯერ განახორციელა ადმინისტრაციული რეფორმა. საქართველო დაპყრო საერისთავოებად, რომელთაც სათავეში ჩაუყენა ერისთავნი. მერე, მან ხელი მიჰყო დიდ აღმშენებლობით საქმიანობას. გაამშვენებრა და ქვის კედელ-ზღუდეებით გაამაგრა სატახტო ქალაქი მცხეთა და მისი მთავარი აკროპოლისი არმაზ-ციხე, სადაც აღმართა ახალი კერპი არ-

მაზ. მეფემ აღადგინა ყველა ქალაქი და ციხესიმაგრე, რომელიც კი მანამდე მტრის შემოსევის თუ სტიქიურ უბედურობას დაენგრია. ამას გარდა, დაიწყო ახალ ციხე-ქალაქთა მშენებლობა. ასე აშენდა შორაპნისა და დიმიის ციხენი. ეგრისის შუაგულში კი ქუჯიმ აღაშენა ქალაქი ციხე-გოჯი.

შემდეგ, ფარნავაზმა განახორციელა ყველაზე დიდი კულტურული ღონისძიება: „განავრცო ენა ქართული, და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა, და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული“*...

65 წელიწადი იმეფა ფარნავაზმა და მიიცვალა 92 წლის ასაკში. იგი დაკრძალეს მისგანვე აღმართული არმაზის ფერხთა ქვეშე.

საქართველოს ახალი ცხოვრება უნდა დაეწყო — უ-ფარნავაზ-ოდ.

ფარნავაზის შემდგომი

ფარნავაზის შემდგომ მისმა მემკვიდრეებმა ქვეყნის ერთიანობა ვეღარ შეინარჩუნეს და საქართველო ისევ დანაწილდა — ცალკე ქართლად და ცალკე კოლხეთად. ქრისტეს წინარე II საუკუნის ბოლოს კოლხეთი დაიპყრო პონტოს სახელოვანმა მეფემ, მითრიდატე VI ევპატორმა. ხოლო ქართლის სამეფო კართან მითრიდატეს სამეგობრო კავშირი ჰქონდა.

ქრისტეს წინარე 65 წელს, პონტოსა და სომხეთის განადგურების შემდეგ, ქართლს მოადგნენ მსოფლიოს უდიდესი დამპყრობელნი — რომაელები, სახელოვანი სარდლის გნეუს პომპეუსის სარდლობით.

*ქართული ენისა და მწიგნობრობის ფარნავაზისეული რეფორმის აქ მოხსენიებულ ცნობას (რომელიც ეკუთვნის „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ თვალსაჩინო ავტორ-ისტორიკოსს, ლეონტი მროველს), ფრიად განამტკიცებს ახლახან არაგვის ხეობაში, დავათში ნაპოვნი და გაშიფრული ძველი ქართული ანბანი (იხ. გ. აბრამიშვილი, ზ. ალექსიძე, დავათის სტელეზი, აღმოჩენა არაგვის ხეობაში, გაზ. „კომუნისტი“, 19. V. 1985).

იბერია-ქართლში მაშინ მეფედ იჯდა არტაგი, რომელმაც მსოფლიო დამპყრობლებთან გულდაგულ შეტაკებას დაიწყო. ზმნო საქმედ ჩათვალა და პომპეუსს დესპანები გაუგზავნა სამეგობრო ურთიერთობის დასამყარებლად. მაგრამ არტაგი იმასაც ვარაუდობდა, რომ გულზვიადი რომაელი მთავარსარდალი, რომელსაც დიდძალი და მრავალი გამარჯვებებით გათამამებული არმიები ჰყავდა, დაზავებაზე ასე იოლად არ დათანხმდებოდა, ამიტომ ჯარების შეყრასა და საომარ სამზადისს შეუდგა.

პომპეუსი თავისი ლეგიონებით ისე სწრაფად მიადგა არმაზ-ციხეს, რომ არტაგისთვის მისგან შემოთავაზებულ ზავზე არც კი უპასუხია.

არტაგმა ჯარების გამოყვანა ვერ მოასწრო, არმაზ-ციხე მცირერიცხოვან ციხიონს მიანდო, თვითონ მტკვრის მარცხენა სანაპიროს გადავიდა და ხიდი დაწვა, რომ ამით მცხეთისკენ რომაელთა გადასვლა დაბრკოლებულიყო.

პომპეუსმა არმაზ-ციხე აიღო და მტკვრის ხელმარცხნივ გადასალახავად მოემზადა.

როცა არტაგი დარწმუნდა, რომ პომპეუსი მარტო მტკვრის მარჯვენა სანაპიროთა დაპყრობით არ კმაყოფილდებოდა, ისევ განაახლა საზავო მოლაპარაკება. მეფე მეგობრობას სთავაზობდა რომაელს, თან სურსათით დახმარებასა და მტკვარზე ხიდის აგებას აღუთქვამდა. მან ეს დანაპირები კიდევაც შეასრულა, მაგრამ პომპეუსმა მაინც გადაიყვანა ჯარები მტკვრის მარცხენა ნაპირზე.

არტაგი გადამწყვეტ ბრძოლას კვლავ განერიდა, მდინარე არაგვზე გადავიდა და ხიდი აქაც დაწვა. რომაელები არაგვის გადალახვას შეუდგნენ. იბერიელები შეებნენ, მაგრამ ფრიად დაზარალდნენ.

პომპეუსი მტკვარ-არაგვის გზა-კვანძს მთლიანად ფლობდა, მაგრამ ხვდებოდა, რომ ეს მაინც არ იყო სრული გამარჯვება.

ქართველები პარტიზანულ ომზე გადავიდნენ. ღრმა და უსიერ ტყე-ღრეებში მიიწევდნენ, მტერს გზას უჭრიდნენ, ქვას აგორებდნენ, ზვავებს სხლეტდნენ, ხეებზე საფრდებოდნენ და მომხდურთ მიზანაუცდენლად ესროდნენ ისარს,

თვალშეუდგამი ტყეებიდან და წკვარამებიდან ელვასებრ გომოქრებოდნენ და კვლავ ელვასავით გაუჩინარდებოდნენ. მაშინ რომაელებმა ტყეები გაჩეხეს და ცეცხლი წაუკიდეს. დაქრილ და დახოცილ ქართველ მეომართა შორის რომაელებმა მრავალი ქალი აღმოაჩინეს. გაოცება იმდენად ძლიერი იყო, რომში ხმამ ჩააღწია: პომპეუსი აღმოსავლეთში ამადონებს ებრძვისო.

არტაგმა ისევ გაგზავნა დესპანები პომპეუსთან, — კვლავ დაზავებას ითხოვდა. დიდი ძღვენიც აახლა რომაელ სარდალს: ოქროს ტახტი, ოქროს მაგიდა და ოქროს სარეცელი. მაგრამ რომაელი მაინც უნდობლობას უცხადებდა იბერთა მეფეს და ზავის აუცილებელ პირობად მისი ვაჟების მძევლებად გაგზავნას მოითხოვდა.

მეფე ერთხანს ყოყმანობდა, მაგრამ, როცა ზაფხულის ძლიერი სიცხისგან არაგვის წყალმა კლება დაიწყო, არტაგი გატყდა და პომპეუსს მძევლებად გაუგზავნა თავისი შვილები. დაზავდნენ.

იბერია „რომაელი ხალხის მოკავშირედ და მეგობრად“ გამოცხადდა.

იბერიიდან პომპეუსმა ლიხის მთა გადავლო და კოლხეთს შეუსია ლეგიონები. დაპყრობილ კოლხეთში მმართველად თავისი კაცი დატოვა და, სომხეთის გავლით, ალბანეთში (ახლ. აზერბაიჯანში) შეიჭრა. ეს ქვეყანაც დაიპყრო და დასავლეთისაკენ გაბრუნდა.

სტრაბონის მონათხრობი

ქრისტეს გადაღმ-გადმოღმა პირველ საუკუნეთა საქართველოს შესახებ ძვირფასი ცნობები დაგვიტოვა იმჟამინდელმა სახელოვანმა ბერძენმა გეოგრაფოსმა და ისტორიკოსმა სტრაბონმა. იგი აგვიწერს ქართველთა საზოგადოებრივ, სამეურნეო და კულტურულ ცხოვრებას, მთისა და ბარის ყოფას, ქალაქებსა და ციხესიმაგრეებს, სამიმოსვლო გზებსა და სავაჭრო კომუნიკაციებს. მართო მდინარე რიონზე 120 ხიდი ყოფილა გადებული. რიონ-ყვირილას წყლის მაგისტრალზე, შა-

ვი ზღვიდან შორაბნამდე, მოძრაობდნენ ხომალდები. ინდოეთიდან ევროპისკენ მომავალი საქონელიც ამავე გზით მოედინებოდა: ინდოეთი—შუა აზია—კასპიის ზღვა—მტკვარი—ლიხი — ძირულა — ყვირილა — რიონი—შავი ზღვა—ევროპა. სტრაბონი გამორჩეული გულისყურით აღწერს ამ „დიდი გზის“ მთავარ ნაკვეთს — იბერიას. „ეს არის მდიდარი ქვეყანა, რომელსაც ძალუძს ძალზე ხშირი მოსახლეობა იყოლიოს. და, მართლაც, იბერია მეტწილად დასახლებულაა მშვენიერად — იგი მოფენილია ქალაქებითა და დაბებით, თანაც ისე, რომ აქ გვხვდება კრამიტის სახურავებიც და არქიტექტურული ხელოვნების წესებით აშენებული სახლები, საბაზრო ადგილები და სხვა საზოგადოებრივი ნაგებობანი“.

მარტო მცხეთა-არმაზში მოპოვებული არქეოლოგიური მასალებიც ნათლად მეტყველებენ ძველ ქართველთა კულტურული ცხოვრების სიმაღლეზე და მრავალფეროვნებაზე. აქ არქეოლოგებმა იპოვეს საქართველოს უძველესი დედაქალაქის აკროპოლისი — არმაზი, იგივე „შიდა-ციხე“ — მძლავრი კედელ-ზღუდეებით, საცხოვრებლებით, წყალსადენებით, სათავსოებით. აქვე აღმოჩნდა შესანიშნავი აბანოები („თერმები“) და ნეკროპოლისი, მეფე-მთავართა უმდიდრესი სამარხებით. ძალზე საგულისხმოა, რომ მცხეთაში, სამთავროში, საფლავის ერთ ქვაზე, წარწერაში აღმოჩნდა სახელოვნებო თანამდებობის აღმნიშვნელი ტიტულები — „მხატვართუხუცესი და ხუროთმოძღვარი“. მცხეთა-არმაზში და მათ შემოგარენში უხვად გამოვლინდა უძვირფასესი ნივთები — ოქროს, ვერცხლის, კეთილშობილი ქვებით ასხმული სამკაულები, ჭურჭლეული, იარაღი, სარტყელნი, ოქროსა და ვერცხლის მონეტები — ყოველივე შესრულებული დიდი ოსტატობითა და ხელოვნებით.

პარი მემორე აღმართი

არავითარ შემთხვევაში იბურიაში მისვლა არ
იყო საჭირო, ამ შორეულ და უცხო ქვეყანაში,
სადაც მტრებად თვლიან არა მარტო რომაელ-
თა მტრებს, არამედ თვით რომაელებსაც.

გ ი ო რ გ ი კ ე დ რ ე ნ ე

ახალი ერას დამდებს

სწორედ იმ წელს, რა წელსაც მსოფლიო საისტორიო ქრონოლოგია აღნიშნავს ქრისტეს დაბადებას, ქართლში მეფედ დაჯდა ფარნავაზიანთა დინასტიის მეათე წარმომადგენელი მირდატ პირველი, ანუ ადერკი, რომელმაც კვლავ გააერთიანა „ყოველი ქართლი და ეგრისი“. მერე „უმატა სიმაგრეთა ქართლისათა, ქალაქთა და ციხეთა და უმეტეს მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი, წყლისა იმიერ და ამიერ“.

მირდატ პირველის დროს მსოფლიოში დაიბადა თქმულეზა იესო ქრისტეს დაბადებისა, ცხოვრებისა და მოძღვრებისა, რომელსაც მალე ქართული მითოსიც შეუერთდა და შეესისხლბორცა. ჩვენც გადავკრათ თვალი ამ თქმულებას.

ბაბილონელთაგან დევნილი ებრაელების ერთი ნაწილი პალესტინიდან ქართლში გადმოხვეწილიყო. ისინი მცხეთაში და მის ახლო სოფლებში ცხოვრობდნენ. ქართველები და მათი მეფენი დიდი შემწყნარებლობითა და მასპინძლური პატივით ეპყრობოდნენ შემოხიზნულებს. და განვლო ებრაელთა მოსვლიდან ექვსასმა წელიწადმა და, მირდატ პირველის გამეფებიდან ოცდაათი წლის თავზე, მცხეთაში მოვიდა ამბავი, რომ პალესტინაში შეუპყრიათ იესო ქრისტე და მიუციათ სამართალში. ბრალმდებელ მწიგნობართა წრემ, რომელსაც უმაღლესი რაბინი კაიაფა მეთაურობდა, მოციქულები გამოუგზავნა მცხეთის ებრაელობას: თქვენგანაც გამოგზავნეთ „მეცნიერნი სჯულისანი“ ქრისტეს მხილებაში და სასიკვდილო განჩინებაში მონაწილეობის მისაღებადო. მცხეთელებმაც პალესტინაში გასაგზავნად აარჩიეს ორი სწავლული — ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი.

წასვლის წინ ელიოზი დედამ დაარიგა — წასვლით წაგყვანილი მაგრამ არამც და არამც ქრისტეს სიკვდილით დასჯასა და სხლის დათხევაში წილი არ დაიდრო.

როცა ელიოზმა და ლონგინოზმა იერუსალიმს ჩააღწიეს, ქრისტეს სიკვდილის განაჩენი უკვე გამოტანილი ჰქონდათ. და ისინი დაესწრნენ გოლგოთაზე ქრისტეს ჯვარცმას. ხოლო, როცა წამებული ღვთის ძის სამოსელზე „წილი განიგდეს“, კვართი, ანუ პერანგი წამებულისა წილად ხვდათ მცხეთელებს.

აქვე უნდა მოვიხსენიოთ საინტერესო სიმბოლური მინიშნება ქართული თქმულებისა: მაშინვე, როგორც კი ქრისტე ჯვარზე აღესრულა, სიკვდილი მისი მცხეთას შეიგრძნო ელიოზის დედამ და — „საშინელითა კრჩხილებითა დაიზახნა“: „მშვიდობით, მეფობაო ისრაელისაო, რამეთუ უგუნურებით მოჰკალით, უბადრუკო და წარწყმედილნო, უფალი და მაცხოვარი ყოველთა, და იქმენით ბოროტად მკვლელნი შემოქმედისა თქვენისა!“ (ამის გახსენება მკითხველს დასჭირდება ამ წიგნის ბოლოში).

ელიოზი და ლონგინოზი მცხეთას დაბრუნდნენ და თან ჩამოიტანეს კვართი უფლისა ქრისტესი.

ელიოზს პირველი მივარდა მისი დაი, სიღონია, კვართი გამოართვა, მკერდში ჩაიკრა, ბევრი იტირა და ტირილითვე მიიცივალა, ელიოზის სახლს აუარება ხალხი მიაწყდა. მოვიდა მეფე შირდატიც. იგი ძალიან მოიხიბლა უცნაური პერანგის ზილვით და მოინდომა კიდევ ამ პერანგით ტანის დამშვენება, მაგრამ ვერ იქნა და მიცვალებულს მკერდზე დაკრფილი ხელებიდან ვერ გამოჰგლიჯეს კვართი. ელიოზმა თავისი დაი, ქრისტეს კვართთან ერთად, დამარხა „სანატრელითა დამარხვითა“.

ხოლო იქ, პალესტინაში, ახალი სასწაულები დატრიალდა, ჯერ, ჯვარცმული და დაკრძალული ქრისტე საფლავიდან აღსდგა, მერე ზეცად ამალდა, ხოლო შემდგომ, როცა ღვთისმშობელმა მარიამმა და მისი ძის, ქრისტეს მოციქულებმა „წილ-იგდეს“, საქართველოს გაქრისტიანება წილად ხვდათ თვითონ ღვთისმშობელს (აქედან წარმოსდგა ეს გამოთქმაც —

„ღვთისმშობლის წილხვდომილი საქართველო“). ღვთისმშობელმა მარიამმა თავის „წილხვდომილ საქართველოში“ ვის მაგივრად, წარმოგზავნა ქრისტეს ორი მოციქული, ანდრია პირველწოდებული და სიმონ კანანელი. წინასწარ მარიამმა მოატანიდა ფიცარი, დაიბანა პირი, ფიცარი სახეზე დაიდო და ზედ ზუსტად ამოკვართა ხატი თვისი. სწორედ ეს ხატი თავის სანაცვლოდ გამოატანა ღვთისმშობელმა მოციქულებს საქართველოში. ამ „ხელთუქმნელი ხატი“ ხელში მოაქციეთ „ჩემი წილხვედრი“ ქართველები და თავდებიც ვიქნებიო, „არავინ მტერთაგანი მძლე ექმნას მათ“. ასე მოუთხრობდნენ ყველას საქართველოში მოსული ანდრია და სვიმონი.

ქართლის შუაგულში კერპები ძლიერები იყვნენ და კერპთა უმტკიცესი თაყვანისმცემელი მირდატ მეფეც იქვე იჯდა. ამიტომ მოციქულებმა დაიწყეს დასავლეთ საქართველოდან. ანდრია პირველწოდებული სამეგრელოს აქრისტიანებდა, სვიმონ კანანელი — აფხაზეთს. აქვე, აფხაზეთში გარდაცვლილა სვიმონი და დაუსაფლავებიათ ანაკოფიას. ანდრია ჯიქეთის გაქრისტიანებას აპირებდა, მაგრამ ცოცხალმა ძლივს გამოასწრო და ისევ ეგრის-სამეგრელოს მობრუნდა. სამეგრელოს შემდგომ ანდრია წავიდა მესხეთში და, მესხთა თხოვნით იქ, აწყვერის (აწყურის) ეკვდერში დაასვენა „ხელთუქმნელი ხატი“ ღვთისმშობლისა. კლარჯეთის ერისთავმა ტკბილად გაისტუმრა მოძღვარი ტაოსა და აჭარისაკენ.

მეფე მირდატ პირველი დიდად განურისხებია დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში კერპების მსხვრევასა და სხვა რელიგიის გავრცელებას. მან სამეგრელოში ერისთავები გაგზავნა ჯარით, ჯვრები და ხატები მოასპობინა, ხალხს ქრისტიანობაზე ხელი ააღებინა და ისევ წარმართობაზე შემოაბრუნა. მერე შემოსწყრა კლარჯეთის ერისთავსაც, რადგან მან „მშვიდობით განუტევა ანდრია მოციქული“.

ასე დაიწყო და განესრულა საქართველოში ეს პირველი ქრისტიანული თქმულება, ღვიძლი შვილი მსოფლიო ქრისტიანული ეპოპეისა.

პირველი საუკუნის ოცდაათიან წლებში მეზობელი სომხეთის დაუფლებისათვის ერთმანეთს ებრძოდა ორი უძლიერესი სახელმწიფო — რომი (ევროპიდან) და პართია (აზიიდან). 34 წელს პართიის მეფემ, არტაბანმა, სომხეთის ტახტზე თავისი უფროსი ძე, არშაკი დასვა. რომის იმპერატორმა, ტიბერიუსმა ფარსმან იბერიელს შემოუთვალა, სომხეთში შენის ჯარებით შედი, პართიელი უფლისწული გააძევე და ტახტზე შენი ძმა მირდატი დასვიო. ფარსმანი ასედაც მოიქცა: სომხეთის სატახტო ქალაქ არტაქსატაში ჯარი შეიყვანა, არშაკ პართიელი მისსავე კარისკაცებს მოაკვლევინა და სომხეთის ტახტზე თავისი ძმა, მირდატი დასვა.

რისხვით აღვსილმა არტაბან პართიელმა თავისი მეორე ვაჟი, ოროდი გამოგზავნა დიდი ჯარით, შურის საძიებლად და სომხეთის ტახტის დასაბრუნებლად. თან ჩრდილოელ სარმატებსაც სთხოვა დახმარება პართიის მეფემ.

ქართველებიც აღიკაზმნენ საომრად. ფარსმანმა მოკავშირეებად მეზობელი ალბანელები მოიხმო და ალბანელებიც მოვიდნენ. მერე სარმატებთანაც აფრინა ეჯიბნი. სარმატთა ნაწილი ქართველებს მიემხრო, ნაწილიც — პართიელებს, მაგრამ ქართველებმა, რაკი კავკასიონზე გადმოსასვლელი გზები მათ ხელში იყო, სამხრეთისკენ მხოლოდ თავისი მომხრენი გამოუშვეს, ხოლო პართიელთა მშველელთ გზები შეუკრეს და უკუაქციეს.

მოწინააღმდეგენი საომრად გაეწყვენენ. ორივე სარდალმა სიტყვით მიმართა თავის ლაშქარს. ოროდი თავისიანებს მოაგონებდა ირანის დიდ წარსულს და არშაკიდული დინასტიის სახელოვნებას. ფარსმანი თავის თანამემამულეებს აქებდა დიდი სიმამაცისთვის, რის მეოხებითაც მათ არასოდეს უცხოელთა უღელი არ განუცდიათ და არც პართიელთა უღელს დაიდგამენ ვაჟკაცურ ქედზე. გამარჯვება დიდ სახელსა და დიდებას მოგვიტანსო, ხოლო გაქცევა — სირცხვილსა და განადგურებას. მერე ფარსმანმა ხელი გაიშვირა მოწინააღმდეგის ოქრო-ვერცხლით მოსევადებული აღჭურვილობისკენ და შესძახა: „აქ, ჩვენთან, ნამდვილი გმირები და ვაჟკაცები არ-

იან, ხოლო იქ, იმათთან — სიმდიდრე, ანუ ჩვენი ნადავლი —
თქვა, მახვილი იშიშვლა და ცხენს ქუსლი ჰკრა. იბერიელთა
მოწყდნენ ადგილიდან და მეფეს მიჰყვნენ. მძიმე ბრძოლა შე-
იქნა. დიდის სიმამაცით იბრძოდნენ თვითონ სარდალნი —
ფარსმანი და ოროდი. ბრძოლის სასწორი ჯერ ისევ წონასწო-
რად იძვროდა, როცა ისინი ერთმანეთს გადაეყარნენ. ფარს-
მანმა დაასწრო, და ხმლის მძლავრი დაკვრით მოპირდაპირეს
თავი გაუპო. პართიელები დააფრთხო და დააძაბუნა მათი სა-
რდლის მძიმედ დაჭრამ. ქართველებმა კი მეფის გამირობით
ფრთები გამოისხეს და უკანასკნელ შეტევაზე გადავიდნენ. პა-
რთიელთა მხოლოდ მცირე ნაწილმა გაასწრო სიკვდილს ან
ტყვეობას...

ფარსმან მეფეს ჰყავდა ძე. სახელად რადამისტი,
რომლის შესახებ სახელოვანი ისტორიკოსი ტაციტუსი
გვაუწყებს, რომ იგი იყო გასაოცარი სილამაზისა და ძალ-ლო-
ნის მქონე ჰაბუკი. ამას გარდა, არა მარტო იბერია-ქართლში,
არამედ ყველგან მეზობელ ქვეყნებში, რადამისტი სახელი
გათქვა ვითარცა „მშობლიური მეცნიერებისა და ხელოვნე-
ბის“ დარგთა დიდ მცოდნეს. ეს ცნობა ერთხელ კიდევ მეტ-
ყველებს ძველ ქართველთა მაღალ კულტურაზე, განათლებასა
და განსწავლულობაზე.

ფარსმან მეფემ სომხეთის ტახტზე ძმა მირდატი, სწორედ
თავისი ძით, რადამისტით შეცვალა. მაგრამ რადამისტმა პო-
ლიტიკურ მმართველობაში თავი ვერ ისახელა. სომხებმა მი-
სი სასტიკი მმართველობა ვერ მოითმინეს, აჯანყდნენ და სა-
სახლეზე იერიში მიიტანეს. რადამისტი სიკვდილისაგან მისმა
და მისი ცხენების სისწრაფემ ძლივს დაიხსნეს. იგი სასახლი-
დან გამოიქრა და თან გამოიტაცა თავისი მშვენიერი მეუღ-
ლე ზენობია. კარგა ხანს მიაქროლებდნენ ცხენებს, მაგ-
რამ ის იყო მღევრები უნდა დასწეოდნენ, რომ ზენობიას
დაჟინებული თხოვნით — მტერს რომ თვითონ ცოცხლად არ
ჩავარდნოდა და ქმარიც სამარცხვინო და სასიკვდილო ტყვე-
ობას გადარჩენოდა — რადამისტმა მას ხანჯალი ჩასცა, მდინა-
რე არაქსში ისროლა და თვითონ თავს უშველა. დაჭრილი
ზენობია მწყემსებმა იპოვეს და გადაარჩინეს...

რადამისტის გაქცევით ისევ პარტიელებმა ისარგებლეს და სომხეთში თავისი კაცი დასვეს მბრძანებლად, სახელად ტირიდატი. მაშინ რომაელებმა და ქართველებმა ერთად ილაშქრეს სომხეთს, ტირიდატი განდევნეს და „თავისი კაცი“, ტოვრანი დასვეს. პარტიელებმაც აღარ დათმეს და ისევ ტირიდატის დაბრუნება შეძლეს. ბოლოს იმაზე შეთანხმდნენ, ტირიდატი სომხეთის ტახტზე დარჩებოდა, ოღონდ სამეფო ინსიგნიებს რომის იმპერატორის ხელით მიიღებდა.

ფარსმანიდან ფარსმანამდე

ფარსმან პირველის შემდეგ ქართლის მეფედ იჯდა მისი ძე, მირდატ მეორე, რომელსაც დიდ „მეგობრობასა და მოკავშირეობას“ სთავაზობდნენ რომის მაშინდელი იმპერატორები — ფლავიუსები.

75 წლის მახლობლად ფლავიუსებს — მამას, ვესპასიანეს და მის შვილებს, ტიტეს და დომიციანეს — მირდატ ფარსმანის ძისათვის მცხეთაში ქვის კედელი გაუმაგრებიათ და ზედაც ასეთი წარწერა ამოუკვეთიათ:

„იმპერატორმა კეისარმა ვესპასიანე ავგუსტუსმა, უმაღლესმა ჭურუმმა, შვიდჯერ ტრიბუნის ხელისუფლებით აღჭურვილმა, თოთხმეტჯერ იმპერატორად გამოცხადებულმა, ექვსჯერ კონსულმა, მეშვიდეჯერ დეზიგნირებულმა, მამამ მამულისამ, ცენზორმა,

„და იმპერატორმა ტიტე კეისარმა, ავგუსტუსის ძემ, ხუთჯერ ტრიბუნის ხელისუფლებით აღჭურვილმა, ოთხჯერ კონსულმა, მეხუთეჯერ დეზიგნირებულმა, ცენზორმა,

„და დომიციანე კეისარმა, ავგუსტუსის ძემ, სამჯერ კონსულმა, მეოთხეჯერ დეზიგნირებულმა,

„იბერთა მეფეს მირდატს, მეფე ფარსმანისა და იამასასპოის ძეს, კეისარის მეგობარსა და რომელთა მოყვარე ერს, ეს კედლები განუმტკიცეს“.

ფლავიუსები იძულებული ყოფილან ანგარიში გაეწიათ იბერიის მეფის სიძლიერისთვის და ცდილობდნენ, მასთან „მეგობრობა“ მტრობად არ გადაქცეოდათ.

რომსა და იბერიას შორის „განხეთქილების ვაშლად“ ისევ სომხეთი იყო. მირდატმა ცოტა ადრე, 70 წლის მახლობლად სომხეთში ძღვევამოსილად ილაშქრა და იმპერატორმა ვესპასიანემ მხოლოდ დიპლომატიური გზებით მოახერხა იბერიელთა სამხრეთული სვლების შეჩერება. რომის ხელისუფლებას იბერიასთან ასეთი ალერსიანი პოლიტიკა უჯობდა, რადგან მას იმ ხანებში ისედაც დიდი ბრძოლები ჰქონდა ებრაელებთან პალესტინაში, კოლხებთან — ტრაპეზუნტში, სარმატებთან — დუნაიზე, გერმანელებთან — გერმანიაში და ბრიტანელებთან — ბრიტანიაში.

კოლხების აჯანყება 69 წელს მოხდა, ან იკეტის მეთაურობით. კოლხებმა ტრაპეზუნტი აიღეს და რომაული ციხიონები ამოწყვიტეს. იმპერატორმა ვესპასიანემ აჯანყება დიდის გაჭირვებით ჩაახშო, მაგრამ ამის შემდეგ რომაელები იძულებული გახდნენ კოლხებთანაც, იბერიელთა მსგავსად, „სამეგობრო-სამოკავშირეო“ პოლიტიკის გზას დასდგომოდნენ.

ჯეოგა ფარსმან ჭველისა

II საუკუნეში ქართლის სახელმწიფო კიდევ უფრო გაძლიერდა და რომისგან სრულიად დამოუკიდებლად დაიგულათავი. ამ დროს მცხეთაში ტახტზე იჯდა ფარსმან მეორე ჭველი, „კაცი კეთილი და უხვად მიმნიჭებელი და შემნდობელი, ასაკითა შუენიერი, მხნე მხედარი და შემმართებელი ბრძოლისა, უშიში ვითარცა უხორცო“.

იმპერატორი ტრაიანე, რომის უსაჩინოესი ხელმწიფე, ფარსმან ჭველს ძღვენს უგზავნიდა და თავის თანასწორ მოკავშირე-მეგობრად აღიარებდა. 114 წელს ტრაიანემ ფარსმანს დახმარება სთხოვა პართიის წინააღმდეგ ომში. ქართველებმაც ილაშქრეს სამხრეთელი მტრებისა და მეტოქეების წინააღმდეგ. რომაელებმა, ქართველთა დახმარებით, დაიპყრეს სომხეთი, შუამდინარეთი და პართიის სატახტო ქალაქი ქტესიფონი.

მომდევნო იმპერატორის, ადრიანეს დროს (117-138) რომსა და იბერიას შორის განხეთქილება ჩამოვარდა. ფარსმანი არ შეურიგდა რომაელთაგან სომხეთის დაპყრობას. ამიტომ მან ჩრდილოეთიდან ალან-ოსები გადმოიყვანა, ქართველთა ლაშქარს შეუერთა და სამხრეთისაკენ დაიძრა. ჯერ სომხეთში შევიდა და რომაელები განდევნა, მერე დიდის წარმატებით ილაშქრა პართიაში. რომაელმა ხელმწიფემ ფარსმანი რომში გაიწვია, მაგრამ ქართველმა ცივი უარი შეუთვალა. ადრიანემ ისევ დათმობა ამჯობინა და მცხეთაში იმდენი საჩუქრები გამოგზავნა, რამდენიც მას მანამდე არავისთვის უბოძებია. ამ საგანგებო ძღვენს კეისარმა საჩუქრად მოაყოლა ერთი სპილო და სრულად შექურცილი ორმოცდაათი ლეგიონერი. რომაელთა ელჩობას მცხეთაში მოუძღვა იმპერატორის კარზე გაშინაურებული კაცი, ცნობილი მწერალი, მეცნიერი, დიპლომატი და პოლიტიკოსი, აზიურ საქმეთა ლეგატი-გამგებელი — ფლავიუს ადრიანე. ფარსმანმა სტუმრები დიდის პატივით მიიღო, მაგრამ ბოლოს აწყადა მეფემ დასავლეთელ პოლიტიკურ პარტნიორს მაინც დასცინა: ჯერ რომაელ ელჩს საზეიმო ვითარებაში მისი ხელმწიფისათვის ოქრომკედით ნაქარგი ქლამიდა (წამოსასხამი) გადასცა და მას შემდგომ მოედანზე სამასი დაბორკილი დამნაშავე გამოატარა ისეთსავე ოქრონემსულ ქლამიდებში გამოწყობილნი.

მხოლოდ შემდგომი იმპერატორის, ანტონინუს პიუსის დროს (138-161) მოხერხდა იბერია-რომის „თანასწორობის“ აღდგენა. სწორედ მაშინ მოხდა დიდმნიშვნელოვანი სტუმარ-მასპინძლობა რომში, „მსოფლიოს ცენტრში“. რომაელი კეისარი გულუხვი მასპინძლობით ეგებებოდა აღმოსავლეთიდან ჩამოსულ საპატიო სტუმრებს: იბერიის მეფე ფარსმან მეორეს, მის მეუღლე-დედოფალს, ვაჟიშვილ-ტახტის მემკვიდრეს, ქართველ სეფეწულთა და წარჩინებულთა ბრწყინვალედ გაწყობილ ამაღას. ნადიმ-ღრეობა რამდენიმე დღეს გაგრძელდა. მერე საასპარეზო სანახაობაზე გავიდნენ რომის დიდ ცირკში, კოლიზეუმში. „მსოფლიოს მბრძანებელმა რომაელმა ხალხმა“ იმ დღეს იხილა უცხო და უმშვენიერესი სა-

ნახაობა — მხედრული ჯირითი, საომარი როკვა-ვარჯიში და ვაეკაცური შემმართველობა ქართველი ხელმწიფისა და მისი მხლებლებისა. ამის შემდგომ ფარსმანს მიეგო დიდი პატივი — კაპიტოლიუმზე მსხვერპლ-წირვა გაემართა იუპიტერის სადიდებლად. იმ წლის „საგანგებო ამბავთა“ ნუსხის თავში რომაელებმა სწორედ იბერიის ხელმწიფისა და მისი სახლელის სტუმრობა ჩაწერეს. ბოლოს, ანტონინუს პიუსის საგანგებო ბრძანებით, მარსის ველზე აღმართეს დიდებული ქანდაკება ცხენზე ამხედრებული, მოჯირითე ქართველი ხელმწიფისა. რაც მთავარია, იმპერატორმა დასტური დასცა ფარსმან ქველის სახელმწიფო სამანთა სისრულეს: შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროდან მტკვრის ქვემო წელამდე და კავკასიონიდან არაქსამდე. ქართლი წინა აზიაში სიმძლავრით პირველი სახელმწიფო იყო. ირანული პარტია კი ვერ ურიგდებოდა პირველობის წართმევას. პართიის მაშინდელი მეფე, ვოლოგეზ მესამე, ფარსმანის წინააღმდეგ საჩივარს საჩივარზე აგზავნიდა რომში. მაგრამ იმპერატორი ანტონინუს პიუსი არ ღალატობდა ქართველთა მეგობრობას. მაშინ ვოლოგეზ პართიელი დიდძალი მხედრობით წამოემართა ამიერკავკასიისაკენ. ფარსმანმა ქართველთა და სომეხთა ლაშქარი შემოიყარა, მტერს შეეგება, დაამარცხა და გააქცია. კვლავ რამდენჯერმე სცადა პართიის მეფემ რევანშის აღება, მაგრამ ამაოდ.

226 წელს ირანში არშაკიდების პართიული დინასტია სპარსელმა სასანიდებმა შეცვალეს. სპარსეთის ახალი სახელმწიფო გაცილებით უფრო სერიოზული და საშიში მტერი აღმოჩნდა რომისთვისაც და იბერიისთვისაც. სპარსელებმა რამდენჯერმე დაამარცხეს რომაელები, დაიპყრეს სომხეთი და ალბანეთი, ხოლო ქართლი ჯერ ისევ ახერხებდა დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას.

ქრისტეს რაჭული ქართველობისათვის
მართო სარწმუნოებითი აღსარება კი არ
იყო, იგი ამასთან ერთად პოლიტიკური
ქვითკირიც იყო საქართველოს შრავალი
ნაწილების გახაერთიანებლად და შე-
მოსაკრებლად.

ილია ჭავჭავაძე

მესამე საუკუნის დასასრულიდან რომის მსოფლიო სახელმწიფო გაიყო ორ ნაწილად — აღმოსავლეთ და დასავლეთ იმპერიებად. აღმოსავლეთის ცენტრი შეიქმნა იმპერატორ კონსტანტინესგან დაარსებული ახალი სატახტო ქალაქი, კონსტანტინოპოლი, რომლის კურთხევა მოხდა 330 წლის 11 მაისს. რაკი ახალი ქალაქი აშენდა ძველი ბერძნული კოლონიის — ბიზანტიონის ადგილზე, შემდგომში აღმოსავლეთ რომის იმპერიას დაერქვა „ბიზანტიის იმპერია“.

კონსტანტინოპოლის დაარსების უამს მსოფლიოში, ატლანტის ოკეანიდან მესოპოტამიამდე, უკვე გავრცელებული იყო ახალი რელიგიური მოძღვრება, ქრისტიანობა, რომელიც აქამდე, მთელი სამასი წლის მანძილზე, მოღწეულიყო ვითარცა დევნილი და წამებუი რელიგია. და რომის იმპერატორთაგან სწორედ კონსტანტინე იყო პირველი, რომელმაც გონივრულად შეაფასა ქრისტიანობის ძალა და სარგებლიანობა და, როგორც „ერთიანი იდეოლოგია“, კრიზისებით შეძრული თავისი უზარმაზარი სახელმწიფოს კანონიერ სარწმუნოებად გამოაცხადა. და 325 წელს, ქალაქ ნიკეაში, მოწვეულ იქნა პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრება, რომელშიც საქართველოდან მონაწილეობდა ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე...

330 წლის მახლობლად ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა აღმოსავლეთ საქართველოში — იბერიაში. მაშინ აქ მეფედ იჯდა მირიან მესამე.

ქრისტიანულ თქმულებათა მიხედვით, ქართლში ახალი რელიგიის გამოცხადებისა და ქართველი ხალხის ქრისტიანად

მონათელის, ანუ „მოქცევის“ მთავარი გმირი ყოფილა ახალგაზრდა, სათნო ქალი, სახელად ნინო.

ნინოს სამშობლო ყოფილა კაპადოკია, ძველთაგან „ბონტოელი ქართველებით“ დასახლებული ქვეყანა. მამას ერქვა ზაბილონ, დედას — სუსანა. ზაბილონ კაპადოკიელს ჰაბუკობითვე სახელი გაუთქვამს ნიჭით, სიმამაცით, სიქველღით, ზნეკეთილობით; მიუღწევია რომის იმპერიის მხედართუფროსობისთვის; მოქცეულა ქრისტეს სჯულზე და სხვებიც მრავლად გაუქრისტიანებია. მერე იერუსალიმს წასულა ქრისტეს ადგილთა სათაყვანოდ, მთელი თავისი ქონებაც თან წაუღია და ქვრივ-ობოლთა, საპყართა და უპოვართათვის დაუბრუნებია. იქვე მოსწონებია და ცოლად შეურთავს ქრისტიანი ქალი სუსანა, იერუსალიმის პატრიარქის დაი. ცოლ-ქმარი დაბრუნდა კაპადოკიაში, ზაბილონის მშობლიურ ქალაქ კალასტროში.

აქვე დაიბადა ნინო.

თორმეტი წლისა რომ გამხდარა, მშობლებს ყველაფერი მიუყიდ-მოუყიდიათ, ისევ იერუსალიმს ჩასულან და ფული მთლიანად ისევ უქონელ-უპოვართათვის დაუბრუნებიათ, აქვე დასახლებულან და შესდგომიან ღვთისმსახურებას.

ნინოს ბიძასთან, იერუსალიმის პატრიარქთან უსწავლია ქრისტეს სამსახური. მერე მისგანვე ლოცვა-კურთხევა გამოუწირავს, მშობლებს დამშვიდობებია და წარმართთა ქრისტიანობაზე მოქცევას შესდგომია. ასე, ქრისტეს მოძღვრების ქადაგებით, ნინოს მიუღწევია „სამეფოსა ჰრომს“, სადაც იგი დაახლოებია ორ ქალს — რიფსიმეს და მის გამზრდელ დედამძღვრეს გაიანეს. ორივე ქალი გაუქრისტიანებია. მათ გარდა კიდევ ორმოცდაათამდე სხვაც მოუქცევია ქრისტეს სჯულზე. ამასობაში რომში ქრისტიანთა მორიგი დევნა და ხოცვა-ჟლეტა დაიწყო. ნინო, რიფსიმე და გაიანე რომიდან გამოქცეულან და დიდის ვაივავლახით სომხეთს მოსულან. რიფსიმე და გაიანე სომხეთს დარჩენილან, სომეხთა მოსაქცევად. ხოლო ნინო, „ზეგარდმო მინიშნებით“, საქართველოსკენ წამოსულა...

მოდით იგი, ქალწული სულით უმანკო და სხეულით უზადო, ტანად ალვა და პირად სახიერი, გონებით ნათელიერი

და რწმენით შეგრძნებული, ყვავილ-ბალახთა მესაიდუმლო და მესასწაულე აქიმ-მკურნალი.

სამი თვე მოდიოდა, ხან ფეხზე ხამლით, ხან ფეხშიშველი, ხელში არგანით, მკერდზე ჯვარცმით. მეოთხე თვეს, ივნისში, ჯავახეთს შემოსდგა ფეხი. იგი შეაძრწუნა მთებმა, რომელთაც ზაფხულშიც თეთრი ნაბდები ებურათ. თავფარავნის ტბასთან შედგა. იქვე ორი დღე-ღამე დაივანა. თვალსა და გულს აჩვევდა ქართულ მიდამოს, გასაოცარ მიწას და ზეცას. ინახად მჯდარი გემოს უსინჯავდა თავფარავნულ თევზს. იხილებოდა აქაურ მწყემსთა თავაზით და სტუმართმოყვარეობით. აქვე პირველად მოისმინა „არმაზ“ და „ზადენ“, რომელთა მიმართ მასპინძელი მწყემსებო ლოცვას აღავლენდნენ და ზორვას უმართავდნენ. აქვე, ამ უცნაური კერპების თაყვანისმცემლებმა პირველად იხილეს უცხო ქალწულის ქრისტიანული ლოცვა-ვედრება. აქვე ნინომ შეიტყო, რომ ეს კეთილი ადამიანები არიან მცნოვრებნი „დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი, სადა ღმერთნი ღმერთობენ და მეფენი მეფობენ“.

ნინოც წავიდა ამ „დიდისა ქალაქისაკენ“. გზაზე მგზავრებს აპყვა, მტკვარი გადავლო და ურბნისს მივიდა. ერთი თვე იქ იცხოვრა, შეისწავლა იქაური ხალხის ცხოვრება და ზნე-ჩვევანი. მერე მოვიდა დღე, როცა ხალხი დაიძრა „დიდად ქალაქად სამეუფოდ, მცხეთად, მოვაპრებად სახმართა რათამე და ზორვად წინაშე არმაზ ღმრთისა მათისა“. ნინოც გააპყვა ხალხის მდინარებას. მივიდა მცხეთას და იხილა ქალაქი მშვენიერი.

ქალაქი ხალხს ვერ იტყვდა. „გამოვიდა ერი ურიცხვი, ვითარცა ყვავილნი ველისანი“.

ატყდა ცემა ბუკთა, საყვირთა და ზანზალაკთა. სასახლიდან გამოვიდა დედოფალი ნანა და მის შემდგომ — მეფე მირიან. „და ნელად მოვიდოდა ერი და შეამკუნეს ყოველნი ფოლოცნი თვითოფერითა სამოსლებითა და ფურცლითა“. მეფე-დედოფალი წინ მიუძღოდა ხალხს. პროცესია არმაზ-ციხისკენ მიემართებოდა. ნინოც მიჰყვებოდა და „იგი ხედვიდა საკვირველებასა მიუწვდომელსა და ენითა გამოუთქმელსა“.

არმაზის მთაზე კერპი იდგა, თვითონ არმაზი, სპილენძის

ბუმბერაზი, თავზე მუზარად-ჩაბალახით, ტანზე ოქროს ჯაჭვ-საჭურველით, ხელში ელვამკრთომელი მახვილით, სახით ზვი-ადი და მრისხანე, კუმტ წარბთა ქვეშე — ერთი თვალი ზურ-მუხტის ედგა, მეორე ბივრილიონისა.

არმაზს ორის მხრიდან თითო მომცრო კერპი ედგა: მარ-ჯვნივ ოქროსი, სახელად გა ც, მარცხნივ ვერცხლისა, სახე-ლად გა ი მ.

ხალხი შეუდგა ლოცვას და ზორვას კერპთა წინაშე. ნაშუ-ადღევს საშინელი ჭეჭა-ჭუხილი ატყდა და კოკისპირული წვი-მა და სეტყვა წამოვიდა. ხალხი მოწყდა და დაეშვა. წვიმა, ქარიშხალი. სეტყვა, და გრიგალი გაგრძელდა მთელი ღამე-ლილით ხალხმა იხილა დალეწილი კერპები. შიშმა მოიცვა მცხეთა.

და მოვა დრო, როცა დაბეჯითებით იტყვიან, რომ მცხეთა-არმაზის კერპთა დამსხვრევა, ქრისტეს მოხმობით და შეწევ-ნით, განასრულა ნინომ... ეს შობდა ფერისცვალების დღეს, 6 აგვისტოს, ხოლო ასეთი დამთხვევა მოასწავებდა სწორედ საქართველოს სულიერ ფერისცვალებას...

ნინო მცხეთაში დაბინავდა ერთი სათნო მებაღე ცოლ-ქმრის ოჯახში. ყველას ეცნობოდა „ტყვე ქალის“ სახელით, ქადაგე-ბდა ქრისტეს მოძღვრებას, კურნავდა ავადმყოფებს, ასწავლი-და სათნოებას, ახდენდა სასწაულთ.

ერთ დღეს ნინო მახლობელ მალლობზე ავიდა, მაყვლოვან ზორცვზე, სადაც მან ვაზის ნასხლავ რქათაგან ჯვარი გამართა, საკუთარი თმის ანაკვეცით შეკრა და ყველაზე მაღალი მაყ-ვლის ბუჩქის ქვეშ აღმართა. ყოველ დღე მოდიოდა და ლო-ცულობდა აქ ნინო, მისგანვე შეკრული პირველი ვაზის ჯვრის წინაშე.

დრო მიდიოდა. ნინო დაუცხრომლად იღვწოდა, ავად-მყოფთ კურნავდა, განკურნებას ქრისტეს მიაწერდა. ბევრი გააქრისტიანა და დაიმოწაფა. მცხეთაში ახალი სჯული სწრა-ფად ვრცელდებოდა. ბოლოს ნინომ განკურნა დედოფალი ნა-ნა, რომელმაც იწამა ქრისტეს ღვთაებრივი ძალმოსილება და მიიღო სჯული მისი. ხოლო, მეფე მირიანი მტრულად იყო გა-ნწყობილი ქრისტიანობისადმი.

ერთ დღეს მირიან მეფე უახლოესი კარისკაცებით თხოთის

მთხე ნადირობდა. უცებ დღე დაბნელდა და უკუნი დადგა. დამფრთხალი მეფე სინათლის დაბრუნებას ძველ სალონებში კერპებს თხოვდა, მაგრამ ამან არ გაქრა და ბოლოს იგი იმულებული გახდა შველა ისევ „ნინოს ღმერთისთვის“, ანუ ქრისტესთვის ეთხოვა. და მაშინვე წყვდიადი განკრთა, მზეც გამობრწყინდა და ისევ დღისსულმა მოიცვა ქვეყანა.

და მირიან ქართლის მეფემ იწამა რჯული ქრისტესი. ეახლა ნინოს და მიიღო მისგან ქრისტიანობა. მაშინვე კონსტანტინოპოლს მოციქულები აფრინა და იმპერატორ კონსტანტინეს ქართლის მოსანათლავად მღვდლები გამოსთხოვა.

სანამ კონსტანტინოპოლიდან მღვდლები ჩამოვიდოდნენ, მანამ მირიანმა ნინოს უთხრა, მეჩქარება ქრისტეს სახლი ავაშენო და სად ავაშენო? „სადაცა მეფეთა გონება მტკიცე არსო“, უპასუხია ნინოს.

და დაიწყო პირველი ქრისტიანული ეკლესიის მშენებლობა მეფის წალკოტში, იქ, სადაც სამასი წელი ემარხა სიღონია და კვართი უფლისა, და რომელზეც აღმოცენებულყო უზარმაზარი ლიბანის ნაძვი, ანუ კვიპაროსი. წალკოტი გაჩეხეს, ის კვიპაროსიც მოსჭრეს, რათა აქ მოპოებული ხის მასალით აეშენებინათ ღვთის სახლი. შვიდი სვეტი გათალეს, ერთი მათგანი იმ კვიპაროსისა. კედლები რომ ამოიყვანეს და სვეტების დადგმასაც შეუდგნენ, ექვსი სვეტი თავისუფლად აღმართეს და დააფუძნეს, მაგრამ მეშვიდეს, კვიპაროსისას, ძვრაც ვერ უქნეს. მაშინ მთელი ღამე ლოცვად დადგა ნინო და მის ლოცვაზე მოვიდა უცხო ჭაბუკი, „ყოვლად ნათლითა შემკობილი“ და „შებლარდნილი ცეცხლის ზეწრითა“, მოვიდა, სვეტს ხელი მოავლო, აღმართა და დააფუძნა მისსავე გადანაჭერზე. და ასე აღიმართა „სვეტიცხოველი“, რომელსაც განუწყვეტლივ სდიოდა მირონი სურნელოვანი და სასწაულმოქმედი.

დასრულდა სვეტიცხოვლის ეკლესიის მშენებლობა და კონსტანტინოპოლიდანაც მოატანეს მომნათლავმა მოწესებმა. სიხარულით შეხვედრია კონსტანტინოპოლის სასახლის კარი ქართველთა მოქცევის განზრახვას. იმპერატორის დედა, დედოფალი ელენე, განთქმული პირველი ქრისტიანი ქალი და სასწაულმოქმედი, ნინოს წერილს უგზავნიდა და თავის

ტოლსა და მოციქულთა სწორს უწოდებდა. თვითონ კონსტანტინეს კი ის უხაროდა, რომ იბერია ამიერიდან შეიქნებოდა მოკავშირე ბიზანტიისა და მტერი სპარსეთისა.

და დაიწყო „მოქცევაი ქართლისაი“.

კონსტანტინესგან გამოგზავნილმა ანტიოქიის პატრიარქმა აკურთხა მტკვარი და, კონსტანტინოპოლელი მღვდლებისა და დიაკვნების დახმარებით, შეუდგა სამეფო სახლისა და მთელი მცხეთის მოსახლეობის განათვლას. პატრიარქმა ნათვლა დაამთავრა, მცხეთას პირველ ეპისკოპოსად დაადგინა იოანე და თვითონ უკანვე გაბრუნდა. ნინო კი განაგრძობდა ქრისტიანობის სწავლებასა და გავრცელებას. გაჩაღდა ეკლესიათა და ტაძართა მშენებლობა.

ქრისტიანობის მიღებაზე უარი თქვეს მთიელმა ქართველებმა. მეფემ მახვილის ძალით სცადა მათი მოქცევა, მაგრამ ნინომ და იოანემ ამაზე უპასუხეს: „არა ბრძანებულ არს უფლისაგან მახვილისა აღება, არამედ სახარებითა და ჯუარითა პატიოსანითა უჩვენოთ გზა ჭეშმარიტით“. და გასწიეს მთიულეთისკენ „სახარებითა და ჯუარითა პატიოსანითა“ წმინდა ნინომ და იოანე ეპისკოპოსმა. მაგრამ მირიანმა ბერ-მონაზონთა ლაშქარს მაინც გააყოლა სამხედრო ლაშქარი, ერისთავის წინამძღოლობით.

მთას მივიდნენ და დაიწყეს სწავლება და მოწოდება ქრისტეს მოძღვრებისა და მონათვლისა, მაგრამ აქაური ქართველობა კვლავ უარზე დადგა. აგრე არ უნდაო და, „მაშინ ერისთავმან მეფისამან მცირედ წარმართა მახვილი მათ ზედა, და ძლევით შემუსრნა კერპნი მათნი“. ასე, მთის საქართველოში მახვილის ძალით შეუტანიათ ქრისტიანობა.

ნინოს გამოცხადებიდან იდგა მეთოთხმეტე წელი. მთიულეთში მლოცველობა დასრულდა. ნინო ბოდბეს დამკვიდრდა. იქვე აღესრულა.

იქვე დაიკრძალა.

საქართველო, ქრისტიანად მონათლული, ახალი სამანიდან იწყებდა ცხოვრებას. ამიერიდან კიდევ უფრო განემტკიცა „ერთარსება ქართულობისა“.

რომისა და ბიზანტიის იმპერატორთაგან უკანასკნელი იყო იულიანე, რომელიც შეეცადა ქრისტიანობის წინააღმდეგ ბრძოლა აღედგინა, მაგრამ არა მახვილის ძალით, არამედ იდეოლოგიური ბრძოლის გზით და მან ქრისტიანობას დაუპირისპირა იმ დროს ძალზე განმავრცობილი ფილოსოფიური მოძღვრება — ნეოპლატონიზმი. თვითონ იულიანე, რომელიც ქრისტიანობას „მკვდრებისა და კუბოების რელიგიას“ უწოდებდა, გამოჩენილი ნეოპლატონიკოსი იყო. მაგრამ იულიანეს ხანაში ყველაზე დიდი ფილოსოფოს-ნეოპლატონიკოსი, რიტორი და მასწავლებელი იყო **ლიბანიოსი**.

ლიბანიოსს მრავალი მიმდევარი, მოსწავლე (მათ შორის თვითონ კეისარი იულიანე) და მეგობარი ჰყავდა, მაგრამ მათგან ყველაზე ახლობელი, საყვარელი და სათაყვანო ყოფილა **ბაკურ იბერიელი**, გამოჩენილი ფილოსოფოსი, დიდად დახვეწილი რიტორი და მამაცი სარდალი. ლიბანიოსის მრავალ თხზულებათაგან ბევრი სწორედ ბაკურ ქართველის ნიჭს, ზნეობას, სიმშვენიერესა და სიმამაცეს ეძღვნება:

— უამრავი მეხოტბე ჰყავსო ბაკურს: ზოგი მის სამართლიანობას აქებს, ზოგი ზომიერებასა და თავდაჭერილობას, სხვები მისი სიბრძნით აღტაცებულან, სხვები კიდევ ბრძოლის ველზე შემმართებლობით და საზრიანობით. მაგრამ მე თვითონ, ლიბანიოსს, ბაკურ იბერიელის უამრავ ღირსებათაგან ის მომწონს. რომ იგი განსაკუთრებული სწორუბოვრობით ფლობს „ლოგოსებს“, მაშასადამე რიტორიკულ ხელოვნებას.

— სწორედ ამისთვის, ერთადერთ ბაკურ ქართველს შეუძლია, რა დროსაც სურს, შევიდეს ლიბანიოსთან, მოეხვიოს, ლოყები დაუკოცნოს, მთელი ღამეები მის გვერდით გაატაროს და საყვარელ „ლოგოსებზე“ ესაუბროს.

— შენ ყოველთვის სიბრძნის მდელი ხარ — ეუბნებოდა ლიბანიოსი ქართველ სწავლულს — ხოლო ჩვენ იმ მდელიზე აღმოცენებულ სიბრძნის ყვავილებს ვკრეფთო.

— გოცებული ვართ შენი ნიჭითო.

— უდიდეს სიამოვნებას გვანიჭებს ქებანი შენი ნიჭისადმიო.

— შენ არანაკლები ვაუკაცობით მბრძანებლობ. საკუთარ ვნებებზე, ვიდრე მბრძანებლობ შენს მეომრებზეო.

— საოცარია შენი სიბრძნე არა მხოლოდ აქ, არამედ იქაც, საომარ ველზეო.

— შენს სულს არ მიჰკარებია არავითარი შიში საფრთხის წინაშეო.

— ვერვინ შეედრება ბაკურ იბერიელის „სულისა და სხეულის ღვთაებრივ ბრწყინვალეებასო“.

ეს იყო დრო — მეორე ნახევარი მეოთხე საუკუნისა.

ამ დროს ეგრისშიც, ქალაქ ფასისში (ფოთში) არსებობდა უმაღლესი სამეცნიერო-სახელოვნებო სკოლა, „მ უ ზ ა თ ა ტ ა ძ ა რ ი“, სადაც ქართველებთან ერთად სწავლობდნენ ბერძნებიც. ამ სკოლაში მიუღიათ უმაღლესი განათლება სახელგანთქმულ ბერძენ ფილოსოფოსებს — ე ვ გ ე ნ ი ო ს ს და თ ე მ ი ს ტ ი ო ს ს.

ჯეოგრაფიკული გორბასალისა

სამხრეთის მძლავრი სახელმწიფო, სასანიდური ირანი, არ შეუურიგდა ევროპასთან სომხეთისა და საქართველოს დაახლოებას და სასტიკი ბრძოლები გააჩაღა ამიერკავკასიის დასამორჩილებლად. ქართველები, სომხები და ალბანელები ერთად ებრძოდნენ რიცხვმრავალ, მძვინვარე მტერს.

ომები ირანელთა და ამიერკავკასიელთა შორის კიდევ უფრო გამძაფრდა მეხუთე საუკუნეში. ხშირი შემოსევების წყალობით, სპარსელებმა თავისი გაიტანეს და ამიერკავკასიის მოსახლეობა მძიმედ დახარკეს.

საქართველოს ხელახალი აღორძინება და გამძლავრება დაიწყო ვ ა ხ ტ ა ნ გ გ ო რ გ ა ს ა ლ ი ს მეფობის ჟამს (457-502). იგი 15 წლისა ავიდა ტახტზე. ჭაბუკმა ხელმწიფემ დასაწყისშივე დიდი ნიჭი და ენერგია გამოიჩინა. ქვეყანა შინაგანად განამტკიცა და გააძლიერა. საომარი ძალები რამდენიმე საჯარისო განწესებით გააწყო: ქვეითი ლაშქარი, თოროსნები (მძიმედ შეჯავშნული ცხენოსნები), მსუბუქი ცხენოსნები და რჩეული მხედრობა („გვარდია“).

ვახტანგმა, ირანის შემოტევების უკუსაგდებად, გადაწყვიტა კავკასიის ხალხთა გაერთიანება. თავდაპირველად ქართლის მეფე ჩრდილო კავკასიაში გაეშურა. არაგვის კარი (დარი-ალი) გაიარა. შეება და დაამარცხა ხაზარები, ყივჩაყები, პაჭანიგები. შემოიერთა ოვსეთი და ჯიქეთი. იქიდან დასავლეთ კავკასიონზე დაეშვა, აფხაზეთიდან და ეგრისიდან ბიზანტიელთა ციხიონები განდევნა და დასავლეთ საქართველოც სრულიად შეუერთა ქართლის მიწა-წყალს.

ამ ლაშქრობათა გამო ხალხმა ვახტანგ მეფეს „იალბუზის გმირი“ უწოდა და სიმღერაც მიუძღვნა:

ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა,
ციდან შემოესმა რეკა;
იალბუზზე ფეხი შედგა,
დიღმა მთებმა იწყეს ღრეკა.

464 წელს 22 წლის ვახტანგმა ჯარები დასძრა სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. იქ, მდინარე ჭოროხის გადაღმა, ქართული მიწები ბიზანტიელებს ეპყრათ. ბრძოლა ისევ ქართველებმა მოიგეს. ვახტანგმა პირისპირ შეტაკებაში მოჰკლა ბიზანტიელთა სარდალი. ქართველებმა ქართული მიწები საქართველოს სამანებში მოაქციეს და უკან გამობრუნდნენ.

ირანისა და ბიზანტიის საჭკითმპყრობლეებმა ერთხანზე ქართველ ხელმწიფესთან „მეგობრობა“ და „მოყვრობა“ არჩიეს. ირანის შაჰი ვახტანგს „ათთა მეფეთა მეფე ახოვანს“ ეძახდა. მაგრამ ვახტანგმა იცოდა, მტერი მტრობას არ დაიშლიდა და თვითონაც ომისათვის ემზადებოდა: ამაგრებდა ძველს და აშენებდა ახალ ციხესიმაგრეებს, სჭედდა იარაღს, წვრთნიდა ლაშქარს, ამზადებდა ხალხს მტრის დასახვედრად.

467 წელს ირანელთა უზარმაზარი მხედრობა შემოიჭრა მტკვრის ხეობაში. ვახტანგმა ლაშქარი სასწრაფოდ შემოიყარა და მტერს შეება. გასაოცარი გმირობით იბრძოდა თვითონ მეფე. სპარსელებმა შენიშნეს, ქართველთა მეფეს მუზარადზე მგელი ესახა და სადაც კი ეს „მგლისთავიანი“ გოლიათი გამოჩნდებოდა, ასტეხდნენ ყვირილს: „ღურ აზ გორგასარ!“ („მოერიდეთ თავსა მგლისასა!“).

ასე დაიბადა სამარადქამოდ სახელგანთქმული ზედსახელი დიდი ქართველი ხელმწიფისა — გორგასალი.

სპარსელები დამარცხდნენ და ზავი ითხოვეს. ირანის მეფემ ქართველთა სამფლობელო საზღვრებად სცნო მდინარე არაქსი და კასპიის ზღვის დასავლეთი სანაპირო. ამას გარდა, სპარსეთა მეფემ „მისცა გორგასალსა ალვა ლიტრა სამი ათასი, ამბრი ლიტრა ხუთასი, მუშკი ლიტრა ხუთასი, ტაიჭი ცხენი სამი ათასი, სამოსელი ხუასროვანი ათასი და ხაზდი სამი ათასი“.

ისევ ქვეყნის აღმშენებლობას მიუბრუნდა ვახტანგ გორგასალი. მცხეთაში, ნინოს დროინდელი ხის ეკლესიის ადგილზე, აღაშენა ქვის დიდი სიონი. ეს იყო მცხეთის სახელოვანი სვეტიცხოვლის მეორე ხუროთმოძღვრული გარდასახვა.

იმავე ხანებში ვახტანგმა განასრულა თავისი ახალი სამყოფელი უჯარმა, რომელიც მან „აღაშენა ნაშენებითა უზომოთა“.

აშენდა ახალი ეკლესიები ნიქოზს, ნინოწმინდას, ჰერემს, ჩელეთსა და ქალეთს.

სოფელ ტფილისთან, მეტეხის მალლობზე, ნამგლის სახედ მოდრეკილი მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, აღმართა კიდეც ერთი ტაძარი.

ბოლოს, ვახტანგ გორგასალმა დაიწყო ახალი სატახტო ქალაქის — ტფილისის მშენებლობა.

და დაიბადა ეს ლეგენდა ტფილის-ქალაქის აღშენებისა: ერთხელ ვახტანგ გორგასალი თავისი ამალით სანადიროდ ბრძანებულა ტფილისის უღრან ტყეებში. ხოხობი აფრენიათ მონადირეებს ანაზღეულად. მეფემ მიმინო დაადევნა. გადაიკარგა ორივე ფრინველი. კარგახნის ძებნის შემდეგ წაადგნენ უცნაურ სურათს — მეტეხის პირდაპირ, მტკვრის მარჯვენა მხარეს, მიწის გულიდან ამომდინარე წყაროში ეყარა ორივე ფრინველი. სწორედ ამ წყაროს დასწვრივ წამოსწევია მიმინო ხოხობს და ორივენი შიგ ჩაცვენილან და კიდევაც ჩახარშულან: წყარო ცხელი იყო, სურნელიანი და ოხშივრიანი. ვახტანგმა ტყეების გაჩეხვა და ქალაქის გაშენება ბრძანა. სახელიც თვითონ დაუდგინა, „ტფილ“ წყაროთაგან ნაწარმოები „ტფილისი“ (აქაური დასახლების ძველი სახელი).

ტფილისი სწრაფად შენდებოდა, მტკიცდებოდა, ხალხით ივსებოდა. მაგრამ ვახტანგ მეფემ მაინც ვერ მოასწრო ახალი სატახტოს დასრულება და მასში სამეფო ტახტის გადატანა.

ამას მისი შვილი და მემკვიდრე და ჩი განასრულებს შემდგომ, გამეფებისას.

საქართველო
საბჭოთაო

502 წლის ზაფხულში ისევ შემოიჭრა ქართლს სპარსელთა ურდო. კალიასავით შემოესივნენ ივრის ხეობას, რუსთავს და სამგორს. ისევ შეება ვახტანგ გორგასალი ქართველთა ჯარით ურიცხვ მტერს. სამი დღე-ღამე წონასწორად იძვროდა ბრძოლის სასწორი. მეოთხე დღეს, გადამწყვეტ უამს, სპარსელთა შუაგულში შეჭრილ ვახტანგ მეფეს მოღალატე მონა-მსახურმა ჯაჭვ-ჩარღვეულ იღლიაში მოარტყა ისარი. მაინც ბრძოლის დასასრულამდე იბრძოდა მეფე. სპარსელები უკუიქცნენ.

მძიმედ დაჭრილი ვახტანგი უჯარმას მიიყვანეს.

იქვე გარდაიცვალა.

აღესრულა მფლობელი დედამიწის შუბლისა.

გამეფდა 15 წლისა, იმეფა 45 წელიწადი, აღესრულა 60 წლისა.

უჯარმიდან წაასვენეს და მცხეთას დაკრძალეს, მისგანვე განახლებულ სვეტიცხოველში.

ბუმბერაზის სამარადუამო სამკვიდრებელს ბუმბერაზი ლოდი დაადეს და ზედ მისი „თორმეტბრქალიანი“ ხატი ამოკვეთეს.

ხალხში მანამდე განუმეორებელი ხსოვნა დატოვა სახელოვანმა ხელმწიფემ.

ლექსებსა და სიმღერებს თხზავდნენ „იალბუზის გმირზე“. ამბობდნენ, ვახტანგ გორგასალი სიმაღლით 12 ბრქალი (2 მ და 40 სმ) იყო.

გაქცეულ ირემს მეფე, იარაღით შეჭურვილიც რომ ყოფილიყო, მაინც დაეწეოდაო.

შეჭურვილ ცხენს მხრებზე მოიგდებდა და მცხეთიდან არმაზ-ციხეზე მუხლჩაუკრეფლად ავიდოდაო.

როცა ომით და შრომით დამაშვრალს ღვინო მოესურვებოდა, ღმერთი ყანწს მოაწოდებდაო...

საუკუნეთა მანძილზე ქართველნი და მათი მტერ-მოყვარენი ვაოცებულნი შესცქეროდნენ იქვე, სვეტიცხოველში გამოფენილ უზარმაზარ ტანთ საცმელსა და საომარ აღჭურვილობას გორგასალისას.

ქართულ სახელმწიფო დროშას ეწოდა მისი სახელი
„გორგასლიანი“.

საქართველოს ახალი ცხოვრება უნდა დაეწყო — უ-ვ-ა-ნ-ტ-ა-ნ-გ-ოდ...

ლაზები და ბიზანტიელები

ვახტანგ გორგასლის სიკვდილის შემდგომ საქართველო ისევ გაიყო ორ ნაწილად — აღმოსავლეთით ქართლი, ანუ იბერია, დასავლეთით ეგრისი, ანუ ლაზეთი, ანუ კოლხეთი.

ქართულ მიწა-წყალზე ისევ მოჰქონდათ იერიშები, სამხრეთიდან — სპარსელებს, დასავლეთიდან — ბიზანტიელებს.

მეექვსე საუკუნეში სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის ბრძოლა ატყდა ეგრის-ლაზეთისათვის.

ეგრისის მეფეებმა ერთმორწმუნე ბიზანტიასთან სიახლოვე ამჯობინეს და სპარსეთის წინააღმდეგ ერთიანი ბრძოლის კავშირიც დაადგინეს.

ბევრი ქართველი დაწინაურდა მაშინ ბიზანტიის სამხედრო და პოლიტიკურ ასპარეზზე. ამათგან გამოირჩეოდნენ: ფარსმან კოლხი, ზავნა ფარსმანის ძე, რუფინე და ლეონტი ზავნას ძენი, ფირან გურგენის ძე იბერიელი, ბაკურ ფირანის ძე, ფაზა ბაკურის ძე.

ომი სპარსეთთან დიდხანს გაგრძელდა. ერთი დიდი ბრძოლა 550 წლის ზაფხულში მოხდა, მდინარე ცხენისწყლის პირას. ბრძოლის წინ ეგრისის მამაცმა მეფემ, გუბაზ მეორემ, ასეთი სიტყვით მიმართა თავის ჯარს: „არა მგონია, ვაჟაკებო, კიდევ საჭირო იყოს რაიმე ვითხრათ საომარი ცეცხლის წასაკიდებლად. ავი ჩვენივე მდგომარეობა ისედაც აღანთებს ჩვენს გულს მტერთან საომრად. ვანა, შეიძლება დაგვავიწყდეს, რა საფრთხე ემუქრება ჩვენს ოჯახებს, სამშობლო ქვეყანას და ყველაფერს, რისთვისაც სპარსელები აღძრულან ჩვენს წინააღმდეგ? ავი ბუნება ისედაც კარნახობს ყველას, უცხო მტერს არ დაუთმოს თავისი, საკუთარი. თქვენ კარგად იცით სპარსელთა სიხარბე და გაუმაძღრობა. ისიც ვახსოვდეთ,

რას გვიპირებენ სპარსელები: უკეთუ ისინი ამ ომში გაიმარჯვებენ, მარტო ხარკს არ გვაკმარებენ, ჩვენი სამშობლო ქვეყნიდან დედაბუდიანად აგვყრიან და ირანში გადაგვასახლებენ და მიმოგვაბნევენ. ამიტომ, დაე, მარტო სიტყვად ნუ დარჩება ჩვენი ნათქვამი, არამედ საქმით დავამტკიცოთ ჩვენი გმირობა. დაე, ნუ აღიგვება მიწისაგან სახელი ლაზთა. ჩვენ არასოდეს გავგჭირვებია სპარსელებთან ბრძოლა; ბევრჯერაც დავგვიმარცხებია ისინი ხელჩართულ შეტაკებაში. ჩვენ მიჩვეულიც ვართ მათზე გამარჯვებას, ხოლო მიჩვეულისთვის არ არსებობს არავითარი სიძნელე, ვინაიდან საქმის სირთულე წინდაწინვე ქრება მეცადინეობისა და გამოცდილების წყალობით. დაე, გძულდეთ მტრები, გეხილოთ ისინი თქვენგანვე დამარცხებულნი და არა თქვენებრ აღფრთოვანებულნი. გახსოვდეთ, ერთხელ დაცემული სიამაყე ველარასოდეს აღორძინდება. მაშ, იქონიეთ ყოველივე ეს მხედველობაში და კეთილი იმედებით აღსავსენი მხნედ გავემართოთ მტერთა ჩვენთა დასამარცხებლად!“

ქართველები ბრძოლაში ჩაებნენ. ბიზანტიელებიც მიჰყვნენ. ხელჩართული ხოცვა-ჟლეტა სპარსელთა განადგურებით დასრულდა.

ამის შემდგომ ქართველ მეფესა და ბიზანტიელ მოკავშირეებს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა. გუბაზი ამჩნევდა, რომ ბიზანტიელი სარდლები ბრძოლაში ლაჩრობასა და უნიჭობას იჩენდნენ, ზოგჯერ კიდევაც დალატობდნენ. გუბაზ მეფემ ამის შესახებ აცნობა კონსტანტინოპოლის სასახლეს, პირადად იმჟამინდელ იმპერატორსა და კეისარს — იუსტინიანეს. სანამ იმპერატორი რაიმეს იღონებდა, მანამ მისმა სარდლებმა ეგრისში ქართველ მეფეს შეთქმულება მოუწყვეს.

შეთქმულებმა მეფე ხობისწყლის პირას მიიწვიეს, ვითომცდა მოსალაპარაკებლად. გუბაზიც მივიდა, გულდანდობილად.

არც ამაღა ახლდა, არც იარაღი ესხა.

უბელო ცხენზე იჯდა, ფეხებმორთხმული.

შვიდი ბიზანტიელი მიეგება მეფეს.

ერთმა საუბარი გაუბა, მეორე ზურგიდან მიეპარა და მახელი დასცა.

გუბაზი ცხენიდან გადმოვარდა, მაინც წამოიწია და აღიმა-

რთა, მაგრამ საგულდაგულოდ გამზადებულმა მეორე მკვლე-
ლმა, ისევე ზურგიდან, ორივე ხელით მძლავრად დაჰკრა თავში
მახვილი.

ეგრისის გმირი მეფე მკვდარი დაეცა.

ეს მოხდა 554 წელს.

გუბაზ მეფის ვერაგულმა მკვლევლობამ ეგრისელთა დიდი
მღელვარება გამოიწვია. საგანგებოდ შეყრილ სახალხო კრე-
ბაზე ბევრი ორატორი გამოვიდა, მაგრამ მათგან ყველაზე
ძლიერი აღმოჩნდა ორი — აიეტი და ფარტაზი.

აიეტმა თქვა: „ნუთუ საჭიროა ყოყმანი და ბჭობა იმისთვის,
რომ ბიზანტიელებს ამნაირი ვერაგობის წილ სამაგიერო უნ-
და მიეუზღათ? იქნებ ვინმეს შეუძლია დაამტკიცოს, რომ ბი-
ზანტიელებს ამის გარდა არაფერი ბოროტება და ვერაგობა
ჩაუდენიათ ჩვენს წინააღმდეგ? იქნებ საბუთის ძებნა გჭირდე-
ბათ ვითომც რაიმე დაფარული ვერაგობის დასამტკიცებლად?
აბა, შეხედეთ, იქნებ საბუთად არ კმაროდეს: მოჰკლეს გუბა-
ზი, ჩვენი ხელმწიფე სახელოვანი, მოსპეს ასე საცოდავად, მუ-
ხანათურად. ისე მოჰკლეს, ვითომც იგი არ ყოფილიყოს დიდი
გუბაზი. გაქრა კოლხთა ძველი დიდება და ამიერიდან ველა-
რასოდეს ვერ ველირსებით ძველებურად სხვეზზე ვმბრძანებ-
ლობდეთ; ამიერიდან მხოლოდ იმას უნდა ვცდილობდეთ,
სწორედ იმათ არ დაგვჩაგრონ, ვინც წინათ ჩვენს წინაშე მუ-
ხლმოდრეკით ქვეშევრდომობდა. ნუთუ უარესი უგუნურება
გაგონილა ამ ქვეყანაზე, რომ დავმჯდარვართ და ვმსჯელობთ
იმაზე, მტრებად ჩავთვალოთ თუ მეგობრებად გუბაზის მკვლე-
ლნი? განა, არ იცით, მარტო ამით რომ არ გათავდება თავხე-
დობა ბიზანტიელთა? უკეთუ ჩვენ ამ ბოროტებას უყურადღე-
ბოდ მივატოვებთ, მაშინ ისინი კიდევ მრავალი ბოროტებით
მოგვეპყრობიან, კიდევ უფრო შეუპოვრად აგვხდიან ნამუსს.
ისინი ყველას თავხედურად ექცევიან, ვინც კი მორჩილად თავს
მოიდრეკს იმათ წინაშე. კეისარიც ჰყავთ გაიძვერა, რომელსაც
მუდამ სიხარულსა ჰგვრის ტანჯვა-წამება ადამიანთა. სწორედ
მისი წაქეზებით მოჰკლეს გუბაზი. განა იმიტომ მოგვიკლეს
მეფე, რომ მათ წინაშე რაიმე მტრობა ჩაგვიდენია? არა, მათ
ხომ ხასიათი აქვთ ამნაირი — ხასიათი სიმხეცისა, სიგიჟისა,
სიძულვილისა... მე ვინატრიდი, ჩვენი კოლხეთის სახელმწი-

ფოს კვლავაც ჰქონდეს მისი ძველთაძველი, სახელოვანი ძლიერება და უძლეველობა, რომ არასოდეს დასჭირვებოდეს დახმარება უცხოთაგან და გარეშეთაგან; რომ ყოველ დროსა და ყოველ საქმეში, ომის დროსაც და მშვიდობის დროსაც, მხოლოდ საკუთარ თავს დაჰყრდნობოდეს, მხოლოდ საკუთარ თავს ეკუთვნოდეს! გარნა, რაკი უამთა ბრუნვით და ბედისწერის უკუღმართობით, ანდა ორივე უბედურების შემწეობით, ისეთნაირ უძლურებაში ჩავვარდნილვართ, რომ სხვათა ქვეშე ქვეშევრდომობა აღარ აგვცდებდა, უმჯობესია იმათთან ვიყოთ, ვინც ჩვენს მიმართ უფრორე კეთილსასურველად მოგვევლინება. ასეთები არიან სწორედ სპარსელები, ჩვენთვის უფრო უმჯობესნი, ვიდრე ვერაგი ბიზანტიელნი... გამარჯვებას იარაღი კი არ განამტკიცებს, არამედ სათნობება; მაგრამ არა მგონია, ბოროტმოქმედი და ადამიანის სისხლში გასვრილი ადამიანნი ოდესმე მაინც ეზიარონ ამ კეთილ საწყისს... მერე, ისიც გუბაზის სისხლში ხელგასვრილნი! მე არც მგონია, ოდესმე სადმე მომხდარიყოს მსგავსი მკვლელობა, ან თუ მომხდარა, ასე იოლად თუ ჩაუვლია! ამიტომაც უნდა გვახსოვდეს: უაღრესად სამარცხვინო იქნება, უკეთუ ჩვენს მეფეს დავივიწყებთ, ხოლო მის მკვლელებს პირფერობას და ლიქნას დავუწყებთ. იგი რომ ახლა აქ იყოს, საყვედურით აგვავესებდა და დაგვძრახავდა ჩვენი დაუდევრობისათვის; დაგვძრახავდა, რომ მისი უბოროტესი მკვლელნი მკაცრად დასჯის ან გაძევების სამაგიეროდ კვლავ დაუსჯელად დააბიჯებენ ჩვენს მიწაწყალზე. მაგრამ რადგანაც ამიერიდან მეფე გუბაზი ჩვენს შორის ველარ გამოჩნდება, ველარც რას გვეტყვის კეთილი სიტყვით, თქვენ თვითონვე წარმოიდგინეთ ხელმწიფე იგი, თქვენს გონებაში გააცოცხლეთ, თითქოს იგი აქვე ამ კრებას ესწრებოდეს, თქვენს თვალწინ იდგეს, და გითითებდეთ თვის ჭრილობებზე, განგმირულ მკერდზე, შუაგაჩეხილ თავ-კისერზე, და თითქოს გთხოვდეთ ერთსისხლიერ თანამომძმეებს, სამაგიერო გადაუხადოთ მის ბოროტ მკვლელებს... მაშ, კოლხებო, ნუღარ ვაყოვნებთ, ახლავ სპარსელებს შევუკავშირდეთ და ბიზანტიელთ მტრობისათვის მტრობით მივუზღალოთ!”

აიეტის სიტყვამ იმდენად დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა, რომ ხალხი ერთბაში გრიალით და ჟივილ-ხივილით ერწმუნა-

მის წინადადებას: ახლავე გადასდგომოდნენ ბიზანტიელებს და შეერთებოდნენ სპარსელებს.

მაგრამ წინ წამოდგა ფარტაზი, როგორც იქნა ახმაურებული კრება დააწყნარა და მიმართა: „კოლხებო, თქვენც ის დაგემართათ, რაც ჩვეულებრივ სხვებსაც ხშირად დაემართებათ ხოლმე — ხერხიანად და მომხიბლავად თქმულმა სიტყვებმა შეარყიეს გონება თქვენი. უძლეველი რაღაც არის მტვერმეტყველება და ის თითქმის ყველას ამარცხებს, განსაკუთრებით კი იმას, ვისაც მანამდე მისი ძალა არ განუცდია. მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ მას ვერ დავუპირისპირებთ გონიერ მოსაზრებას, რომელიც საქმის ნამდვილ ვითარებას ემყარება. ნათქვამი თქვენ იმიტომ კი არ უნდა მოიწონოთ, რომ ის თავისი მოულოდნელობითა და უჩვეულობით მიგაჩნიათ დამარწმუნებლად, არამედ მხოლოდ მაშინ, თუ ის მიზანშეწონილი და სასარგებლოა. კარგად უნდა შეიგნოთ, რავინდ სასიამოვნო არ იყოს ნათქვამი, იქიდან ის უნდა ამოირჩიოთ, რაიც მხოლოდ უმჯობესია. იმის აშკარა საბუთად, რომ თქვენ მოტყუვდით, ის გამოდგება, რომ თქვენ ასე ადვილად დაარწმუნებინეთ თავი აიეტს. ვინც ყალბ რჩევა-დარიგებას იძლევა, სწორედ მას ესაჭიროება სიტყვების მეტი მოკაზმულობა და სიჭრელე: რაც უფრო მეტ წარმტაც სიტყვებს იტყვის ის, მით უფრო სწრაფად მიიზიდავს გულუბრყვილო მსმენელს. ასე დაგემართათ თქვენც: აიეტი რომ მაცდურსა და შემპარავ სიტყვებს მოგახსენებდათ, ვერც კი შეამჩნიეთ, როგორ მოსტყუვდით. სხვა თუ არაფერი, ის მაინც უნდა შეგემჩნიათ ნათლად, რომ მან იმთავითვე წამოაყენა სულ სხვა საკითხი, სრულიად განსხვავებული იმ საკითხთაგან, რომელთა გამო ჩვენ აქ მოვსულვართ. მისი სიტყვებით ისე გამოდის, თითქოს თქვენ ყველანი ამტკიცებდეთ, რომ მომხდარი ამბავი არ იყოს საშინელება, რომ ამ საზიზღარ მკვლელობას არ ჰკიცხავდეთ და მხოლოდ იმის შესახებ მსჯელობდეთ, დამნაშავენი არიან თუ არა გუბაზის მკვლელები; თვითონ კი მკვლელობის დანაშაულს არ ეხება და უამრავ სიტყვას ხარჯავს იმაზე, რაც კარგადაა ცნობილი. მე კი ვამბობ, რომ წყეული და შეჩვენებული არიან ისინი და რომ მე უდიდესი სიამოვნებით ვუყურებდი მათ საშინელ სასჯელს,

გუყურებდი არა მარტო იმათ მოსპობას, რომელთაც განგმირ-
რეს მეფე გუბაზი და საკუთარი ხელებით ჩაიდინეს ეს
მკვლელობა, არამედ ყველა იმათაც, რომელთაც შეიძლოთ შე-
ეფერხებინათ ეს მკვლელობა და არ შეაფერხეს, და აგრეთვე
იმათაც, რომელთაც ეს მკვლელობა ესიამოვნათ და მის გამო
არცთუ ისე აღშფოთდნენ. თუმცა მე ასე ვფიქრობ, მაგრამ
სპარსელების მხარეს გადასვლა მაინც არ იქნება ჩვენთვის
სასარგებლო. არ შეიძლება გავიზიაროთ ის აზრი, რომ, რაკი
რომაელებმა (ბიზანტიელებმა) უკანონობა და ვერაგობა ჩაი-
დინეს, ამიტომ ჩვენც ჩვენს მშობლიურ წესებს გამოვეთხო-
ვით და ჩვენც იმ ვერაგთა მსგავსად მსგავსივე ვერაგის სახე-
ლი მოვიხვეჭით... ნუ ავყვებით მსჯელობის დროს მოწოლილ
ბოლმას და გულისტკივილს, რათა არ დავკარგოთ უნარი მო-
საზრებისა და ბუნდოვანი არ გავხადოთ მსჯავრი ჩვენი; სა-
ჭიროა შევინარჩუნოთ უნარი უკეთესის არჩევისა... უგუნუ-
რი ადამიანები სულ მუდამ განვლილ უბედურებას დასტირიან,
ხოლო გონიერნი შეიცნობენ ხოლმე ბედის უკუღმა ტრიალს,
არ აშფოთებთ მოულოდნელი ცვლილებანი და, როცა წინან-
დელ მდგომარეობას კარგავენ, არ ისპობენ მომავლის იმე-
დებს... აიეტი ისე გვაშინებს, თითქოს ბავშვები ვიყვეთ:
რომაელები არ იკმარებენ იმას, რაც გაბედესო, კიდევ მეტი
უბედურება მოგველისო. იმასაც ამბობს, რომაელებს დიდი
გაიძვერა მეფე ჰყავთ, რომელიც თვითონ არის ამ მკვლელო-
ბის სულისჩამდგმელიო; დიდი ხანია ეს მკვლელობა მომზა-
დებული და მოფიქრებული იყოო. ამას ამბობს ის და აქებს
და აღიდებს სპარსელებს; იმას ჰგონია, ამ გზით დავგარწმუ-
ნებს და ჩვენც ახლავე საკუთარი ფეხით ვეახლებით ჩვენს
აშკარა მტრებს და ხვეწნა-მუდარით მუხლებში ჩავუვარდე-
ბით. სწორედ ამ მიზნით აიეტი ცდილობს კრებას გზა-კვალი
აუბნოს. და იმის ნაცვლად, რომ კრებამ ჯერ იმსჯელოს, ყო-
ველივე ასწონ-დასწონოს და დადგენილება ისე გამოიტანოს,
აიეტმა ბოლო დასაწყისში მოიქცია და ვიდრე ჩვენ რასმე
გადავწყვეტდით, ის უკვე შესრულებას შეუდგა. რაღა აზრი აქვს
კრებას, თუ ჯერ დადგენილება იქნება და მერე კრება?.. სი-
ნამდვილეში კი, თუ ჩვენ გონივრულად ვიმსჯელებთ, მაშინ-

ვე ცხადი გახდება, რომ არც რომაულ ჯარებს, არც სტრატეგოსებს, საერთოდ აღებულთ, მით უმეტეს არც მეფეს, არც უწყვიათ შეთქმულება გუბაზის წინააღმდეგ. აკი თვით მათ შორისაა გავრცელებული ხმები და ერთსულოვნად აღიარებული, რუსტიკე და მარტინე, რომელთაც შურდათ გუბაზის წარმატებანი, აპყვნენ თავიანთ ბოროტ ზრახვებს, ხოლო დანარჩენი სარდლები არა თუ მათ არ ეხმარებოდნენ, არამედ აშკარადაც წუხდნენ. ჩემი აზრით, უმართებულო იქნებოდა და მიზანშეუწონელიც, ერთი ან ორი კაცის დანაშაულის გამო შემოვსწყრომოდით საზოგადოებრივ კანონებს, რომელთა დაცვა ჩვენს თავზე აგვილია, და ასე იოლად შეგვეცვალა მთელი სახელმწიფო წესწყობილება და ცხოვრება... სპარსელების მხარეზე გადასვლა ყველაზე უწმინდური საქმე იმით იქნება, რომ ჩვენ შევბღალავთ მართლმორწმუნეობას და წმიდა საიდუმლოთა უმწიკვლოებას. სპარსელები ხომ ჩვენი სარწმუნოების, ჩვენი წეს-ჩვეულებების მტრები არიან, ისინი მამაპაპეულ ადათებს წაგვართმევენ და თავიანთ სჯულზე გადაგვიყვანენ. ამაზე სამძიმო რა უნდა განვიცადოთ ჩვენ, რომლებიც ცოცხლებიც ვიქნებით და მკვდრებიც. რას მოვიგებთ იმით, რომ ვთქვათ მთელი სპარსეთიც შევიერთოთ და სულელები კი წავიწყმიდოთ? კიდევაც რომ ნება დაგვრთონ და ჩვენს ნებაზე მიგვიშვან, სულ ერთია — მაინც არ ექნებათ ჩვენდამი კეთილგანწყობილება და ნდობა: მათი მოპყრობა ჩვენდამი ყოველთვის ვერაგული და არასაიმედო იქნება და მარტოდენ სარგებლიანობის თვალსაზრისით გაანგარიშებული. ადამიანები ვერ იწყნარებენ ხოლმე აზრთა სხვადასხვაობას. მათ შორის მტკიცე კავშირი მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა აზრთა ერთიანობაა... ჰოდა, აბა, რის გულისათვის უნდა გადავიდეთ, კოლხებო, სპარსელების მხარეზე, თუკი ისინი მაინც ჩვენს მტრებად დარჩებიან და ვნებასაც უფრო ადვილად მოგვაყენებენ, ვინაიდან „ფარული მტრისგან უფრო ძნელია თავის დაცვა, ვიდრე აშკარასგან. ანდა, დაუშვათ, სპარსელები მართლა სანდონი არიან და ჩვენთან დადებულ პირობებს ყოველთვის შეასრულებენ. მაგრამ ეს აზრიც რომ მივიდოთ, მაშინაც ვერ მოვახერხებთ სპარსელების მხარეზე გადასვლას, რადგან რომაელთა მრავალრიცხოვანი ჯარები

ზედ თავზე გვადგანან, ხოლო ირანელები ჩვენგან შორს არიან...
მერე, ნურავინ ნუ ცდილობს წარმოგვიდგინოს აქ მიცვალებული
ბული გუბაზი ლაჩრულად მოტირალი, რომელიც თითქოს
თავის ჭრილობებს უჩვენებს თვისტომთ და ევედრება მათ
შეიბრალონ იგი. იქნებ, ეს შეეფერებოდეს საცოდავ და უმ-
წეო არსებას, მაგრამ ეს არ შეეფერება მეფეს, მით უმეტეს
გუბაზს. პირიქით, ის რომ აქ იყოს, უეჭველია, ვითარცა ღვთი-
სნიერი და გონიერი ადამიანი, გაგვიცხავდა ჩვენი ასეთი
ზრახვებისათვის, მოგვიწოდებდა, არ მივცემოდით სასოწარ-
კვეთას და გულაჩუყებას, და მონების მსგავსად კი არ მოვ-
ქცეულიყავით, არამედ აღვჭურვილიყავით კოლხის თავისუ-
ფალი შეგნებით, ვაჟკაცურად აგვეტანა უბედურება და არა-
ფერი სამარცხვინო და მამაპაპური წესების შემბილწავი არ
ჩაგვედინა, არსებულ მდგომარეობაში დავრჩენილიყავით და
ამედი გვექონოდა, რომ უზენაესი თვალი არ მოაკლდება ერს...
მე იმ აზრისა ვარ, რომ საჭიროა რომაელთა მეფეს ვაცნობოთ
მომხდარი ამბავი, რათა იგი სათანადოდ მოეპყრას იმათ, ვი-
საც ამ მკვლელობაში დანაშაული მიუძღვის, და თუ ის ამას
იზამს, ამიერიდან მოისპობა ჩვენი უთანხმოება რომაელებ-
თან: კვლავ ერთად ვილაშქრებთ, ძველებურად ერთად გავ-
წევთ ცხოვრების ჭაპანს. ხოლო, უკეთუ ის უარყოფს ჩვენს
თხოვნას, მაშინ უნდა მოვითათბიროთ, მიზანშეწონილი იქნე-
ბა თუ არა მეორე გზას დავადგეთ. თუ ასე მოვიქცევით, იმა-
საც დავამტკიცებთ, რომ ცხონებული გუბაზი არ დაგვივიწყ-
ნია და იმასაც, საქმეებს მოფიქრებით ვაგვარებთ და არა
წინდაუხედავად“.

ფარტახის სიტყვამ სავსებით გადაშალა წინარე ორატო-
რის, აიეტის გავლენით მიღებული შთაბეჭდილება და ხალხმა
ერთბაშად იგრიალა: დაე, უარი ითქვას სპარსელებთან შერი-
გებაზე, დავრჩეთ ბიზანტიელთა მოკავშირეებად და კეისარ
იუსტინიანეს მოვთხოვოთ დასჯა გუბაზ მეფის მკვლელებისა.

ეგრისელ წარჩინებულთა დელეგაცია კონსტანტინოპოლს
ჩავიდა, იუსტინიანეს წარუდგა, გუბაზ მეფის მკვლელობის
გარემოებანი გააცნო და მკვლელების დასჯა მოითხოვა.

კეისარმა „ერთგული ლაზების“ მოთხოვნა შეისმინა,

„ერთგული გუბაზის“ მკვლევები სიკვდილით დასაჯა, ხოლო გუბაზის ნაცვლად ეგრისის ტახტზე მისი უმცროსი ძმა წათე დაამტკიცა.

ქართველები და ხაზარები

მეექვსე საუკუნიდან ქართლში სპარსელებმა მტკიცედ მოიდგეს ფეხი. ქვემო ქართლი სპარსეთის შაჰებმა თავის უმწალო საბატონოდ აქციეს, „საპიტიახშო“ დაარქვეს, სათავეში „პიტიახში“ („ერისთავი“) ჩაუყენეს, ქართლის მეფობაც სულ გააუქმეს და მეფის ადგილზე სპარსელი „მარზპანი“ („მმართველი“, „გამგებელი“) დასვეს.

ომები სპარსელებსა და ბიზანტიელებს შორის კი ისევ გრძელდებოდა. ქართველები ბიზანტიელთა „მოკავშირეობას“ და „მეგობრობას“ კვლავ არ ღალატობდნენ.

მეშვიდე საუკუნის დამდეგს ბრძოლა კიდევ უფრო გამწვავდა. ბიზანტიის ახალმა კეისარმა ჰერაკლემ, პირველი წარუმატებლობის შემდგომ, ქართველების გარდა ახალი მოკავშირე გაიჩინა. ეს იყო ჩრდილოკავკასიელ ხაზართა ხაკანი (ბელადი), სახელად ჯიბლუ.

ტფილისში მაშინ სპარსელთა ციხიონი იდგა.

და წამოემართნენ საქართველოს გულისაკენ, — დასავლეთიდან ბიზანტიელნი და ჩრდილოეთიდან ხაზარნი.

იდგა 626 წელი.

და, დერბენდის კარიბჭეთა გადმოლაზვისა და ალბანეთის საშინლად აოხრების შემდგომ, ხაზარები პირველად შემოიჭრნენ ქართულ სამანებში. შემოიჭრნენ და „გარს შემოადგნენ მშვენიერს, მდიდარსა და სახელგანთქმულ დიდ ქალაქ ტფილისს“.

ტფილისთან ჰერაკლე კეისარი შეეგება ჯიბლუ-ხაკანს. ერთმანეთს გადაეხვივნენ მოკავშირენი. კეისარმა ხაკანს თავზე საკუთარი გვირგვინი დაადგა, თავის შვილად გამოაცხადა, ქალიშვილის სურათიც აჩვენა და სიძობასაც შეჰპირდა. ჯიბლუ, მისი შვილი წათე და მათი თანაშემწე სარდლებიც ძვირფასი საჩუქრებით აავსო ჰერაკლემ. ერთად ინადიმეს ხაზარებმა

და ბიზანტიელებმა. მერე ტფილისის საიერიშო თათბირს ჩა-
უჯდნენ ხაკანი და იმპერატორი.

ეს ის დრო იყო, როცა ქართულ სულსა და მკლავს ისევ გაე-
მარჯვნა და ქართლში სპარსული „მარზბანობა“ ქართულ
„ერისმთავრობას“ შეეცვალა. მეშვიდე საუკუნის დამდეგს უკ-
ვე პირველი ერისმთავარი განაგებდა ქართლს ტფილი-
სიდან, სახელად — გუარამ ბაგრატიონი, „კაცი მორწ-
მუნე და მაშენებელი ეკლესიათა“. სწორედ გუარამმა დაიწყო
მშენებლობა სახელოვანი ჯვრის მონასტრისა და მანვე „გან-
ახლა საფუძველი ტფილისის სიონისა“.

ხოლო, ხაზართა და ბიზანტიელთა შემოსევის უამს გუა-
რამი აღარ იყო ცოცხალი. მის ნაცვლად ერისმთავარი იყო და
ტფილისს დამცველად უდგა ძე მისი — სტეფანოზი.

ტფილისის დამცველ ქართველთა და სპარსელთა ძალები
შეაერთა სტეფანოზმა და შეეგება ყოველის მხრიდან მოიერი-
შე მძვინვარე მტრებს. რამდენიმე დღე გაგრძელდა ხოცვა-
ჟლეტა ქალაქის კედლებთან. ბოლოს, ტფილისის მთავარ
კარიბჭეზე რჩეული ჯარები მიუშვეს ჰერაკლემ და ჯიბლუმ.
დიდხანს აკავებდა მათ გააფრთხებულ შეტევებს ლომებრ მე-
ბრძოლი სტეფანოზი. შორიდან ჯგროდ ნასროლი გმურებით
შეუზგრიეს გულისფიცარი. ცხენიდან უსულოდ გადმოეშვა
გმირი ერისმთავარი, რომელმაც არ იცოდა შიში არცა კა-
ცისა, არცა ღმერთისა, არცა სიკვდილისა.

ბიზანტიელები და ხაზარები ტფილისში შეიჭრნენ.

ქალაქის დამცველებმა კალა-ციხეს შეაფარეს თავი.

გაძალიანდა კალა. დღე და ღამე შეუსვენებლივ მიჰქონ-
დათ იერიშები მოალყეებს, საგორავ-საიერიშო ტარანებს
ამაოდ სცემდნენ ციხის კედლებს, ლოდსაც უსაზმოდ უშენ-
დნენ ლოდსატყორცნებით.

ურყევად იდგა კალა. ურყევი სულიერი მხნეობით იდგნენ
მისი დამცველნი. ციხის კედლებზე არხეინად დასეირნობდნენ
ქართველი მეციხოვნენი, მოალყე მტრებს სიცილს აყრიდნენ,
თავს ლაფს ასხამდნენ.

ციხის უმაღლეს გოდოლზე უზარმაზარი გოგრა გა-
მოაგორეს, ზედ ხატი ეხატა დიდი თავით, ბრტყელი
პირსახით, წინ გამოყრილი ყვრიმალეებით, ქოსა ლოყებით,

მიჰყლებილი ცხვირით, განიერი პირით, ჭრუტა თვალებით. გამოაგორეს, ისარს უშენდნენ და ხაზარებს ჩამოსძახოდნენ. სიცილ-ხარხარით: აი, თქვენი ჯიბლუ-ხაკანი, თაყვანი ეცით, თაყვანი ეცით ჯიბლუ-ხაკანსო!

სიშლეგემდე მიდიოდნენ ხაზარები.

არც წვეროსანი იმპერატორი დაუტოვებიათ ტფილისელებს გულდაწყვეტილი. მთელი ქალაქის გასაგონად გადმოსძახოდნენ ბიზანტიელებს: თქვენს კეისარ ჰერაკლესა თხისწვერი და ვაც-ბოტის კისერი აქვს! შეხედეთ და ეთაყვანეთ თქვენს თხა-ხელმწიფეს, ბიზანტიელსო!

ერთ ხანს ითმინა ჰერაკლე კეისარმა, მერე ღვთისმეტყველებაში კარგად გაწაფულმა იმპერატორმა ბიბლია მოატანინა, გადაშალა „წიგნი დანიელისა“ და შიგ ასეთი რამ ამოიკითხა: „მოვიდა ეს ვაცი დასავლისა და შემუსროს რქანი ვერძისა აღმოსავლისანი“.

წელიწადი იწურებოდა. ტფილისის აკროპოლისის ადებას კი საშველი არ დაადგა. კეისარმა ალყის მოხსნა ბრძანა. ბიზანტიელები და ხაზარები ტფილისს გაშორდნენ. ჰერაკლე და ჯიბლუ ასე შეთანხმდნენ: თვითონ კეისარი სპარსეთის დასალაშქრავად წავიდოდა, ხოლო ხაკანი მომდევნო წლის აღრიან გაზაფხულზე ისევ უნდა შემოსეოდა ტფილისს ხაზართა ახალი ჯარებით.

მართლაც, 627 წლის დამდეგს, მაშინ როცა კეისარი სპარსეთში იბრძოდა, ხაზართა ურდოები ხელახლა შემოესია ქართლის მიწა-წყალს. ამჯერად ხაზარებს მოუძლოდა შათი, ძე ჯიბლუ-ხაკანისა.

მამის დამარცხებისა და გამასხრებისთვის შურისგებით აღვსილი შათი მიეჭრა ტფილისს. ორი თვე იგერიებდნენ ტფილისელები ურიცხვ მომთაბარეთა გამხეცებულ იერიშებს. ხოლო, როდესაც „ძველ, მხნე“ კაცთაგან ქალაქს შიგნით აღარავინ დარჩა“, ტფილისი დაეცა.

თავი აიხსნა ხაზართა მხეცურმა სტიქიონმა. საქართველოს სატახტო იძარცვებოდა, ინგრეოდა, იულიტებოდა, სისხლის მორევში იძირებოდა, გვამებით იხერგებოდა. ზეცას აძრწუნებდა ბავშვთა წიაჭი, „უთვალავ ცხვართა ბლავილივით“ გაისმობდა ქალთა გოდება. საშინელი იერემიადა მხოლოდ მაშინ

შეწყდა, როცა ქალაქში „ცოცხალთაგან აღარავინ დარჩა“¹¹
 როცა მტერი დარწმუნდა, რომ „მახვილი მათი სრულად გაძ-
 ლა სისხლისთხვისგან“.

დიდძალი ნადავლი იგდეს ხელთ მძარცველებმა. ოქრო-ვე-
 რჯლით სავსე ლარები, მარგალიტებით დატვირთული სამ-
 კაულნი და ჭურჭლეულნი, ვერცხლისა და ოქროს სასმურნი,
 ოქროს ქანდაკნი. ავზნიანად მღიმარი ბელადის წინაშე ბორ-
 ცვებად ახვავებდნენ ძვირფას ნაალაფარს. შათი ჯიბლუს ძეს
 ხარბი თვალი დაეღალა და მოწყენილობა მოერია უთვალავი
 საუნჯის ხილვით.

მერე დასხდნენ სანადიმოდ. ხის ვარცლებიდან წვენს
 თქველფავდნენ, წვირიანი და სისხლიანი ხელით ხორცს იზღმუ-
 რძლებოდნენ, ოქროს ყანწებიდან ღვინოს ეწაფებოდნენ და
 ქართული ღვინით იღეშებოდნენ ქართველთა სისხლით გალე-
 შილნი...

ხაზარები ხაზარეთს გაბრუნდნენ. ქართულ მიწა-წყალზე
 ბიზანტიელთა სუვერენიტეტი დარჩა, მაგრამ იგი სავსებით
 ფორმალურ ხასიათს ატარებდა. ეგრისის მეფეები ბევრს აღა-
 რაფერს ეკითხებოდნენ ბიზანტიის კეისრებს. ქართლის ერის-
 მთავრებიც თავისთავადი პოლიტიკით განაგებდნენ ქვეყანას.
 ისინი ისევ ფორმალურ ინსიგნიებსა და საპატოო ტიტულებს ლე-
 ბულობდნენ კონსტანტინოპოლისიდან: „კურაპალატი“, „მაგ-
 ისტროსი“, „ჰიპატოსი“, „პატრიკიოსი“, „სტრატეგოსი“...

ტფილისისათვის ბრძოლაში სტეფანოზის დაღუპვის შემ-
 დგე ქართლის ერისმთავარი გახდა ადარნასე, რომელმაც
 დაასრულა მცხეთის ჯვრისა და ტფილისის სიონის მშენებლობა.

ადარნასეს გარდაცვალების შემდგომ მისი ძე სტეფანოზი
 გახდა ერისმთავარი ქართლისა. ამა სტეფანოზ მეორის
 დროს, მეშვიდე საუკუნის ორმოციან წლებში, მთელი მსოფ-
 ლიო შეარყია ახალ დიდ დამპყრობთა გამოჩენამ.

ესენი იყვნენ არაბები, მუსლიმნი, ანუ მაჰმადიანნი, ის-
 ლამის სჯულით.

ქართველები და არაბები

640 წელს არაბებმა სომხეთი დაიპყრეს. ორი წლის შემ-
 დგომ არარატის ველიდან სამ ნაკადად წამოემართნენ საქარ-
 თველოსკენ.

ქართველებიც სამ წყებად დაუხვდნენ, სამგანვე სძლიეს და გააქციეს.

ეს აქამდე „დაუმარცხებელ არაბთა“ პირველი დიდი დამარცხება იყო.

654 წელს მეორედ წამოემართა საქართველოსკენ არაბთა უთვალავი მხედრობა. ქართველებმა ამჯერად ხარკის გადახდა იკისრეს და სისხლისღვრა თავიდან აიშორეს.

ორი წლის შემდგომ ქართველებმა არაბებს ხარკის ძლევა შეუწყვიტეს. ქართველებს სომხებმა და ალბანელებმაც მიბაძეს.

კვლავ დაიძრა ამიერკავკასიისკენ არაბული მხედრობანი-ოცი წელიწადი გაგრძელდა სისხლიანი ხმალთაკვეთებანი.

686 წელს სომხები აუჯანყდნენ არაბებს. სომხებს ქართველები მიეშველნენ, ნერსეს სარდლობით. ქალაქ ღვინთან ქართველებმა სასტიკად დაამარცხეს და აოტნეს არაბნი.

735 წელს მურვან სარდალი შემოუძღვა უზარმაზარ არაბულ მხედრობას. გაუგონარი სისასტიკით და მძვინვარებით მოედვნენ დამპყრობელნი ამიერკავკასიის სოფელ-ქალაქებს. სომხებმა მურვანს სისასტიკისთვის „ამაოხრებელი“ („ავარანშარ“) დაარქვეს, ხოლო ქართველებმა — „ყრუ“.

სომხეთის, ქართლისა და მესხეთის აოხრების შემდეგ, ზეკარის გზით, დასავლეთ საქართველოსკენ წამოემართა მურვან ყრუ.

ფერსათის მთაზე, ხანისწყალზე ჩამოსასვლელთან, არაბთა მეწინავე მხედრობას წინ გადაეღობა ქართველთა ჯარი, რომელსაც არგვეთის მთავრები, ძმები, დავით და კონსტანტინე მხეიძენი მიუძღოდნენ. ქართველებმა სასტიკი ხმალთაკვეთებით მტერი დაამარცხეს, „აოტნეს, განაბნინეს და ურიცხვი მოსრეს“.

გამძვინვარებულმა მურვან ყრუმ მთელი ძალები დასძრა, „ვითარცა ქვიშაი სიმრავლითა“.

მოედვნენ სარკინოზნი (არაბნი) იმერეთს ცეცხლით და რკინით.

დავითი და კონსტანტინე პარტიზანული ომის გზას დაადგნენ. მტერს უსაფრთებოდნენ და მოულოდნელი, მფრინავი თავდასხმებით ავიწროებდნენ. მერე, რომელიღაც ხევში არა-

ბებმა მაინც მოახერხეს ერთ მუჭა გმირთა სალტეში მოქცევა. ქართველებმა ხმლები იშიშვლეს, ქარქაშები დაღეწეს და მტერს შეებნენ. ბევრი დამპყრობლის სისხლი დაიქცა, მაგრამ მაინც აღესრულა მურვან ყრუს ბრძანება: დავითი და კონსტანტინე ცოცხლად შეიპყრეს და ქუთათისში მდგარ სარდალს მიჰგვარეს. მურვანის ბრძანებით, ძმები სასტიკად აწამეს და დილეგში ჩაპყარეს.

ათი დღე-ღამე მშვიერ-მწყურვალნი ეყარნენ. მერე შეუთვალა არაბთა მბრძანებელმა სიკვდილზე მიყენებულ გმირებს: მე პატივს ვცემ თქვენს ვაჟკაცობას და გთავაზობთ უარი თქვათ ქრისტიანობაზე და ქართველობაზე; სანაცვლოდ მიიღეთ ისლამის რჯული; თუ ასე მოიქცევით, მოგიძღვნით დიდ პატივს, საჩუქრებსა და დიდ თანამდებობებს, ხოლო უკეთუ არ შეისმენთ, სასტიკი წამებით სიკვდილი არ აგცდებათო.

მაშინვე უყოყმანოდ უპასუხეს გმირებმა: არ არსებობს ძალა, რომელიც ხელს აგვადებინებს ჩვენს რჯულზე და ქართველობაზეო; ჩვენ მზადა ვართ ჩვენი ქვეყნისთვის თავი მივცეთ შიმშილს, წყურვილს, ცეცხლსა და წყალს, ლახვარს და ხმალსო.

გაცოფებულმა მურვანმა ჯალათები მიუსია გმირ ძმებს. რიონის პირას ხეზე დაჰკიდეს და მძიმე ხელკეტებით სიკვდილამდე სცემეს, მერე ჩამოხსნეს, ხელ-ფეხი მჭიდროდ შეუკრეს, კისერზე მძიმე ლოდები დაჰკიდეს და მდინარეში ჩაპყარეს.

იმ დღესვე მურვანმა არაბთა ბანაკი აპყარა და ქუთათისიდან დასავლეთისაკენ გაეშურა.

ქართველებმა დავითი და კონსტანტინე რიონიდან ამოასვენეს და მდინარე წყალწითელას ხევში ღრმად ჩაჭრილ მაღალსა და კლდოვან ყელზე დაკრძალეს.

ამიერიდან ამ ადგილს, სადაც ესვენენ ძმანი მოწამენი, ეწოდა „მოწამეთა“. სამასი წლის შემდგომ, მეთერთმეტე საუკუნის პირველ ნახევარში, მეფე ბაგრატ მესამე ახალ ეკლესიას ააშენებს და იქ გადაასვენებს წამებულ გმირთა წმიდა ავლებს.

დავითი და კონსტანტინე ქართულმა ეკლესიამ წმინდანებად შერაცხა.

ქუთათისიდან წასული მურვან ყრუ სამეგრელოს შეესია. იგი მისდევდა ქართლის ერისმთავარს, სტეფანოზ მესაპეეს, რომელიც შვილებით ლტოლვილ იყო ქართლიდან. სტეფანოზი მოულოდნელად გარდაიცვალა, შვილებმა, მირმადა არჩილმა, მამა ციხე-გოჯს დაკრძალეს და თვითონ აფხაზეთს მიაშურეს.

არაბებმა ჯერ ციხე-გოჯი აიღეს და დაანგრიეს. იქიდან მურვან ყრუ ცხუმს (სოხუმს) მიადგა, ისიც აიღო და დაანგრია. მერე ანაკოფიას მიაშურა, სადაც თავს აფარებდნენ ქართლის უფლისწულები.

მირი და არჩილი მცირეოდენი მხედრებით ფიცხლავ გამოუხდნენ და შეებნენ არაბთა ლაშქარს.

ბრძოლა ქართველთა გამარჯვებით გათავდა. ოღონდ მირი დაიჭრა მაზრაკით ფერდში.

ქართველთა გამარჯვებით გახარებულმა კეისარმა კონსტანტინოპოლიდან სამეფო გვირგვინი და სკიპტრა გამოუგზავნა მირს.

მარცხნაჟამი მურვან ყრუ აფხაზეთიდან უკუიქცა და ისევ ციხე-გოჯის მახლობლად დასცა ბანაკი. აქ საშინელი კოკისპირული წვიმა და ქარიშხალი დაატყდა თავს. მდინარეები აღიდდა, ბანაკი წალეკა, მრავალი მეომარი, ცხენი და ადამიანი წაართვა ნიაღვარმა არაბთა სარდალს. სამეგრელოდან ძლივს გააღწიეს, გურიას შეესივნენ, ააოხრეს, მერე აჭარა და სპერი იავარპყვეს. სპერიდან სომხეთს შეიჭრა მურვანი....

ქართლის მეფედ გამოცხადებული მირი ანაკოფიის ბრძოლაში მიღებული ჭრილობისაგან დასნეულდა და გარდაიცვალა.

ქართლის ტახტი დაიჭირა მირის მომდევნო ძმამ, არჩილმა.

არჩილ პირველი თორმეტი წელიწადი ქუთათისში იჯდა და თავს სრულიად საქართველოს მეფედ თვლიდა. მაგრამ ქართლი მაინც არაბეთის მოხარკე ქვეყანა იყო. ტფილისში არაბი ამირა იჯდა, ძლიერი არაბული ციხიონით. ამირა ქართველი ერისმთავრებისგან ხარკს ღებულობდა და ომის

ქართველთა ქართული მხედრობაც გაჰყავდა. არაბული ხარკი ორნაირი იყო: ჯიზიათი (საკომლო) და ხარაჯა (საადგილმამულლო).

არჩილი ქართლში გადავიდა და აოხრებული ქვეყნის აღდგენა-აშენებას ჩაუდგა სათავეში.

ერთხანად თითქოს მშვიდობიანობა დამკვიდრდა ქვეყნად. არაბთა ამოხრებელი ლაშქრობებიც შეწყდა. სარკინოზები თითქოს შეურიგდნენ, რომ მათი ფაქტიური ბატონობა საქართველოში ტფილისისა და მცხეთის გარეთ არც ვრცელდებოდა. კახეთი, მთიანეთი, ეგრისი, აფხაზეთი და მესხეთ-ჯავახეთი არაბთა ბატონობას არც კი ცნობდნენ.

მერვე საუკუნის სამოციანი წლების მახლობლად არაბთა მორიგი მარბიელი ლაშქრობა მოეწყო ამიერკავკასიაში. სომხეთის აოხრების შემდგომ, ქართლში შემოიჭრნენ ცეცხლით და რკინით. არჩილმა მშვიდობიანი გზით სცადა ქვეყნის გადარჩენა. არაბთა სარდალმა ქართველი მეფე ჯერ ცბიერი ლიქნობით მიიღო, მერე ქრისტიანობის უარყოფა და მაჰმადიანობაზე გადასვლა მოსთხოვა, ხოლო როცა ამაზედ ცივი უარი მიიღო, შეიპყრო და თავი გააგდებინა.

ხაზართა სარძლო

არჩილს დარჩა ოთხი ასული და ორი ძე — იოვანე და ჯუანშერ. იოვანე დედისა და ორი დის თანხლებით ეგრისს გადავიდა, ხოლო ჯუანშერმა დანარჩენი ორი დაიდაიტოვა და ქართლ-კახეთის „მეფედ“ დარჩა.

ჯუანშერის უმცროსი დაი, სახელად შუშანი, გასაოცრად ლამაზი და მომხიბლავი ქალი იყო. მისი სიმშვენიერის ამბავი შორეულ ხაზარეთშიც შეეტყვოთ და ხაზართა ხაკანს გადაეწყვიტა კიდევ შუშანის ცოლად შერთვა. ხაკანმა ჯუანშერს მოციქული გამოუგზავნა, დამოყვრება შემოსთავაზა და სამაგიეროდ არაბების წინააღმდეგ დახმარება აღუთქვა.

ჯუანშერმა დედასთან და დასთან ითათბირა. ხაზართა ძლიერი ხელმწიფის კავშირი და თანადგომა ძალიან მომხიბლავად გამოიყურებოდა, მაგრამ „სარწმუნოებრიობამ“ მაინც თავი-

სი გაიტანა. უმჯობესია, ასე უღონოდ ვიქნეთ და დახმარება მხოლოდ ქრისტიან ბიზანტიელებს ვთხოვოთ, ვიდრე ქალაქის წარმართ ხაზარს გავატანოთ. თვითონ შუშანმაც გადაჭრით თქვა უარი ხაზარეთში გათხოვებაზე.

როგორც ეტყობა, ხაზართა ბრძანებელს ისედაც მონატრებოდა ამიერკავკასიის მორიგი მორბევა და მოხრება და საბაბად ქალზე უარის თქმა სავსებით საკმარისი უნდა ყოფილიყო.

და 764 წელს ხაკანმა უზარმაზარი ხაზარული ურდო გამოგზავნა სარდალ ბლუჩანის წინამძღოლობით.

ჯუანშერი კახეთის ციხესიმაგრეებში დაუხვდა მტერს.

ხაზარები ჩვეული სისასტიკითა და ურჯულობით მოედვნენ კახეთის სოფელ-ქალაქებს. რამდენიმე დღის ალყისა და იერიშის შემდეგ ბლუჩანმა აიღო ციხესიმაგრე, რომელსაც თავს აფარებდა ჯუანშერი შუშანთან ერთად.

აქედან ტფილისს მიაღვა ბლუჩან, არაბი ამირა დაამარცხა, ქალაქი აიკლო, მერე სომხეთიც ააოხრა და ჩრდილოეთისაკენ გამობრუნდა.

გახარებული მიუძღოდა ბლუჩან ხაზარი ნაძარცვით დატვირთულ ურდოს. უძვირფასესი ტყვეებიც მიჰყავდა მბრძანებელი ხაკანისათვის — ქართველთა მეფე ჯუანშერი და დაი მისი, უმშვენიერესი ქართველი ქალი შუშან.

დარიალს რომ მიაღწიეს, შესვენება ითხოვა ხაზართა სარდალმ.

ხაზარებმაც კარვები დასცეს.

შუშანმა ძმა გაინაპირა.

ბლუჩანი ხედავდა, საშიში არაფერი ჩანდა, და-ძმა მშვიდად საუბრობდნენ რაღაცას, გაქცევაზე ფიქრიც შეუძლებელი იყო, ხოლო სხვა რა საშიშროებაზე უნდა ეფიქრა ხაზარს. ხოლო შუშანი ჯუანშერს ეუბნებოდა, სავსებით მშვიდად და სიტყვაუქცევლად:

„მე მირჩენია მოკვდევ შეურცხვენლად და ქვეყნისთვის წამებულ ქართველ ქალად, ვიდრე გავხდე წარმართთაგან შეგინებული. და, იცოდე, ხელი არ შემეშალო, ძმაო. მე ახლავე უნდა მოკვდევ, ამ წუთს, რამეთუ აქვე მშობლიური მიწაც ოავდება“.

ხელზე ოქროს ბეჭედი ჰქონდა შუშანს, დიდი საფირონის თვლით, „ხოლო თუალსა მას ქვეშე წამალი სასიკვდილნი“ და უცებ ქალი პირით მისწვდა ბეჭედს, თვალი ამოაგდო და ამოსწოვა საწამლავი.

და ძმის ხელებზე დაეცა მკვდარი.

ხაზარებს, მრავალთა მკვლელებს და მკვდართა მხილველებს, ჯერ არასოდეს ასეთი ლამაზი მკვდარი არ ეხილათ.

ჩქვე დაკრძალეს, ქართული მიწის მიწურულს.

ბლუჩანს ისღა დარჩენოდა, ჯუანშერს გაფრთხილებოდა, ვინძლო იგი მაინც მიეგვარა ცოცხლად თავის მბრძანებლისათვის.

უსაზღვროდ შეწუხდა ხაკანი, როცა ბლუჩანმა მხოლოდ ჯუანშერი მიჰგვარა და შუშანისა მხოლოდ სიკვდილი უამბო. ცოფები ჰყარა, რატომ მკვდარი მაინც არ მომიყვანე, მკვდარი მაინც მეხილა სილამაზე ჩემგან დანიშნული ქართველი ქალისაო!

და ბრძანა რისხვით ატანილმა ხაკანმა სიკვდილი მისი გაუფრთხილებელი სარდლისა.

და „შეიპყრეს ბლუჩან და მოაბეს ყელსა საბელი, და განზიდვად სცეს ორთა ცხენოსანთა იმიერ და ამიერ, და მოსწყვიდეს თავი ბოროტად“.

თვითონ ჯუანშერი შვიდი წელიწადი დაიტოვა თავისთან ხაზართა ხაკანმა. ხოლო შვიდი წლის შემდგომ ისევ საქართველოში გამოუშვა დიდძალი ძღვენით დატვირთული.

კონსტანტი კახი

მერვე საუკუნე მიწურულიყო.

არაბული მბრძანებლობა მხოლოდ ტფილისსა და მის შემოგარენს ჩაჰფრენოდა ქართველებთან ხანგრძლივ ნაომარნაცვეთი ბრწყალებით. დანარჩენი, უმეტესი საქართველო, სარკინოზული ბატონობიდან დამოუკიდებლად იჩემებდა თავს.

უკვე ჩამოყალიბებულიყო ოთხი დამოუკიდებელი ქართული სამთავრო:

კ ა ხ ე თ ი,

ჰერეთი,

ტოკლარჯეთი,

აფხაზეთი (დასავლეთი საქართველო).

ყოველი მათგანი ერთდროულად იბრძოდა უცხოელთა უღლის დასამხობადაც და საქართველოში ჰეგემონობისთვისაც.

852 წელს ხალიფა მუთავაჟილმა აჯანყებით ცეცხლმოდებულ ამიერკავკასიაში ოცდაათიათასიანი არმია გამოგზავნა. არაბულ მხედრობას სათავეში უდგა ბულა, „თურქი მონა“, უკიდურესად სისწლმოყვარე და კაცთმოძულე მხედართმთავარი.

ბულა თურქი ჯერ სომხეთში შეიჭრა და საშინელი ხოცვა-ჟლეტა გააჩაღა. სომეხთა გმირული ბრძოლა ამოვ გამოდგასარკინოზებმა აჯანყება ჩაახშეს, აჯანყების ბელადები შეიპყრეს და ბაღდადს გაგზავნეს.

სომეხთაგან „ზღვის ვეშაბად“ მონათლულმა ბულამ 853 წელს თავისი უზარმაზარი მხედრობა საქართველოს შემოუსია.

ტფილისის არაბი ამირა, საჰაკ ისმაელის ძე, ხალიფას გასდგომოდა და მისთვის ხარკის გადახდაც შეეწყვიტა, ბულამ ტფილისზე საიერიშოდ მიუშვა ჯარები. არაბები ტფილისში შეიჭრნენ, ამირა საჰაკ ისმაელის ძე შეიპყრეს და ბულას ბრძანებით თავი გააგდებინეს.

ტფილისი სავსებით გადასწვეს სარკინოზებმა.

50000 ტფილისელი გაწყდა მაშინ, 853 წლის 5 აგვისტოს, შაბათ ღღეს.

ტფილისიდან კახეთისკენ დაიძრა ბულა თურქი; შეესია, გაძარცვა და გააპარტახა სოფლები, გამოირეკა ტყვეები.

ტყვეთა შორის იყო ერისთავი კონსტანტინე, დიდად სახელგანთქმული მამულიშვილი, იმჯერად 85 წლის მოხუცი. კონსტანტინისთან ერთად შეპყრობილ იყო ძე მისი თარხუჯ.

შეპყრობილი მამა-შვილი ხალიფას გაუგზავნა ბულა თურქმა, ბაღდადს.

ხალიფა მუთავაჟილმა ქრისტიანობის უარყოფა და მაჰმადის რჯულის მიღება უბრძანა კონსტანტინს.

მოხუცმა ქართველმა ცივი უარი თქვა.

ხალიფა დაემუქრა: „უკეთუ არა ისმინო ჩემი, სიკვდილი-

თა მოჰკვდეს შენ პირითა მახვილისაითა, და ხორცნი შენნი მივ-
სცნე საქმელად მფრინველთა ცისათა, და ვინ არს, რომელი
მან განგარუნოს შენ ხელთაგან ჩემთა!“

შენს ხელთ მხოლოდ ჩემი სხეული არისო და არა სული,
— უპასუხა ქართველმა, — ამიტომ მე არ მეშინია შენი მახ-
ვილის და როგორც გენებოს, ისე მომეჭეცო.

განრისხებულმა მუთავაქილმა კონსტანტი კახი საპყრობი-
ლეში ჩააგდო და ორი გამაჰმადიანებული სომეხი შეუჩინა:
იქნებ თქვენ შეასმინოთ და დაიყოლიოთ მაჰმადიანობაზე ეგ
ქართველიო. მაგრამ ვერც ქრისტიანი რენეგატები გახდნენ
ვერაფერს. ვერც ცემამ და გვემამ გაჭრა.

853 წლის 10 ნოემბერს, პარასკევ დღეს, მთავარ კონსტან-
ტი კახს, და მის ვაჟს თარხუჯს, ხალიფას ბრძანებით თავები
დააყრევინეს.

იმდროინდელმა ქართველმა და სომეხმა ქრისტიანებმა
კონსტანტი კახი წმინდა მოწამეთა სიაში ჩაარიცხეს.

ხოლო ბულა-თურქი კვლავ მძვინვარებდა საქართველოში.

კახეთიდან მთიულეთში ავიდნენ არაბნი. ცხავატამდის მია-
ტანეს.

მთიულთაგან ბულამ სამასი მძევალი აიყვანა და არაგვის
კარის გახსნა მოითხოვა, რადგან ოვსეთში გადასვლასაც აპი-
რებდა იგი.

მაშინ კლარჯეთიდან თხოვნა მიიღეს მთიულეებმა — არას-
გზით არ გაუშვათ არაბები დარიალზე და არც სისხლდაუქცე-
ვლად გამოუშვათ უკანო. იგივეს ითხოვდნენ სომხები სომხე-
თიდან.

მთიულეებმაც „გაწირნეს მძევალნი“ და მათთვის ჩვეული
შემმართებლობით შეეზნენ მტერს.

ადამიანთა სამკვდრო-სასიცოცხლო ჭიდილში ბუნებაც ჩა-
ერია. დიდი თოვლი მოვიდა. ქართულმა მთებმა ყინვიანი სა-
გები დაუგეს სამხრეთელ მტერს. სიცივისგან სახსარდალეწილ
სარკინოზთ ცხენებიც დაემშათ და დაეყინათ. პირუტყვი იელს
ეტანებოდა, იწამლებოდა და იხოცებოდა. გაჩანაგებული და
ჯანგატეხილი ჯარებით ბულა თურქი მთიდან ბარში ჩამოიხვე-
წა, საქართველო მიატოვა და ალბანეთში გადაიხვეწა...

914 წელს არაბებმა უკანასკნელად ილაშქრეს საქართველოში.

ხალიფას უზარმაზარ ლაშქარს მოუძღოდა სარდალი აბულყასიმ აბუსაჯის ძე.

ჯერ სომხეთი გაანადგურეს და გააოხრეს. არაბებმა, მერე საქართველოში შემოიჭრა აბულყასიმი „სპითა-დიდითა და ურიცხვითა, რომელთა არა იტევდა ქუეყანა“.

ჯერ ტფილისში შევიდა აბულყასიმი. შემოეგება დიდის ამბით ტფილისის ამირა, ჯაფარ ალის ძე. ტფილისიდან კახეთს წარემართნენ სარკინოზნი. აიღეს უჯარმა, აიღეს ბოჭორმა. კახეთიდან ქართლს გადმოვიდნენ და უფლისციხეს მიაშურეს. ქართველებმა დაასწრეს და უფლისციხე თვითონვე დაანგრეს. უფლისციხიდან სამხრეთისკენ დაეშვნენ და სამცხეს შეესივნენ არაბნი.

თმოგვის ციხეზე მიიტანეს იერიში, მაგრამ უსაზღვროდ შეიჭირვნენ. ვერაფერი დააკლეს ცადაზიდულ თმოგვს და უკუიქცნენ.

ჯავახეთს ამოუყვნენ ძარცვა-რბევით და ყველის ციხეს შემოადგნენ გარს. „ვითარცა თოვლი“, ურიცხვი არაბული თეთრი კარვებით დაიფარა ყველის ციხის შემოგარენი. მრავალი საიერიშო ფილაკავანნი, იარაღით დატვირთული აქლემნი იდგნენ ბანაკად სარკინოზთა, ხოლო „სიმრავლე ტყორცებულთა მათ ისართაი შეიპყრობდა ჰაერსა მზისასა“.

ოცდარვა დღე იგერიებდნენ სარკინოზთა გავეშებულ იერიშებს ყველის ციხის დამცველნი.

მეციხოვნეებს სათავეში ჩასდგომოდით ახალგაზრდა მხედარი გობრონი. მტერიც და მოყვარეც განეცვიფრებინა გობრონის სიმამაცეს და სიმხნევს. ციხის გარეთ გამოიჭრებოდნენ ხოლმე ქართველები გობრონის მოთავეობით, ხელჩართულში ჩაკაფავდნენ მტერს და ისევ კედლებს შიგნით გაუჩინარდებოდნენ.

მერე არაბებმა „განხურიტნეს კლდე და განარღვიეს ზღუდე“ და შეიჭრნენ ციხის შუაგულში.

ისევ გამოიჭრა წინ გობრონი. ფიცხელი შეტევით უკუბრუნდა
ციეს ქართველებმა მტერი და განდევნეს კვლავ ციხის გარეთ.
არაბთა გვამებით გაივსო ციხე.

მცირე იყო ქართველთა მსხვერპლი, მაგრამ ეს „მცირე“
უმძიმესი და აუნაზღაურებელი იყო ისედაც მცირეთათვის.

იერიშები განაახლეს არაბებმა.

ღრუბლის სიხშირით წამოსულმა ისარმა კვლავ დააბნელა
ზეცა.

ერთი მუჟა ქართველობა უკანასკნელად შეება ნიაღვრად
მოვარდნილ მტერს.

აბულ ყასიმის ბრძანება იყო: მხოლოდ ცოცხლად მომ-
გვარეთ გობრონიო.

უკანასკნელი ქართველთაგანნი, ვინც სიკვდილს გადარ-
ჩენოდა, სულ 133 კაცი, ცოცხლად შეიპყრეს სარკინოზებმა.

მათ შორის იყო გობრონი.

იგი ცალკე გაიყვანეს.

დანარჩენები წინ დაიყენეს ჩამწკრივებულმა არაბებმა.

წინ დაიყენეს და დათქმულ ნიშანზე ერთბაშად მიცვივდ-
ნენ — ზოგი მახვილით, ზოგი შუბით, ზოგი ისრით, ზოგიც და-
ნით — ჩაჰკლეს, ჩახოცეს, ჩაჰკაფეს.

არც ერთ ქართველს არ დაუკვნესია, სიკვდილის კარზე
არც ერთს პირიდან ღიმილი არ მოშორებია.

ხოლო, გობრონი აბულ ყასიმს წარუდგინეს.

და შეუჩნდა სარკინოზ-მაჰმადიანი ქართველ-ქრისტიანს:
მებრალემა შენი სიჭაბუკეო, მენანება შენებრ მამაცი მხედ-
რის სიკვდილიო და, როგორც საყვარელ შვილს, გირჩევ და-
ტოვო უგუნური ქრისტიანობა, რომელმაც შენს მოძმეებს ვე-
რაფერი სარგებელი ვერ მოუტანა. მიიღე ჩვენი მაჰმადიანო-
ბა, რომელსაც ყველა მორჩილებს ამ ქვეყანაზეო. უკეთუ და-
მიჯერებ და ისე მოიქცევი როგორც გეუბნები, მე შენ მოგა-
გებ ყოველგვარ პატივს: სარდლობას, სასახლეებს, კარებს,
მონებს, აქლემებს, საჭურველს და იქნები უსაყვარლესი და
უსაჩინოესი მთელს ჩემს მხედრობაშიო.

ქართველმა გადაჭრით თქვა უარი: მე ქართველად და ქრი-
სტიანად დავიბადე და აღვიზარდო; ამიტომ იცოდე, ვერც
შენი უხვი დაპირებებით და ვერც ნელნელა წამებით ვერ მა-

იძულებით ვუღალატო სამშობლოს და სარწმუნოებას ჩემსასრ.

გარეთ გაიყვანეს გობრონი. ერთდროულად აჩვენეს დაჩრდილონული თანამოძმენი და აღთქმული სიმდიდრენი. იქნებ „შიშმან სიკვდილისამან, ანუ შესაძინელმან კეთილისამან მოდრიკოს გული მისი“, — ებრძანებია აბულ ყასიმს.

როცა უკანვე კარვად შეიყვანეს, ჰკითხა აბულ ყასიმმა: „რაი გამოირჩიე თავისა შენისა?“

„მე პირველადვე გითხარ შენ, არა მიდრეკად ქრისტეს უფლისა ჩემისაგან“, — მტკიცე სიმშვიდით უპასუხა გობრონმა.

უკანასკნელ ღონეს მიმართა არაბთა სარდალმა ქართველი გმირის გასატეხად. მისი ბრძანებით, გობრონი გაიყვანეს და საგანგებოდ შემონახულ ქართველ ტყვეებს მის თვალწინ ელეტა დაუწყეს. ეცემოდნენ და ეხლებოდნენ განგმირულ თანამოძმეთა გვამები გობრონს, ქართველთა თავები გორავდნენ მის ფეხებთან, დახოცილთა სისხლი ენთხოდა მის ტანსა და პირს. მაგრამ იღვა ვითარცა ქანდაკი, ნაცრისფერი და ნაცარივით ფერშეუცვლელი.

მერე თმაში ჩააველეს ხელი. ქედი დაადრეკინეს და ორჯერ მსუბუქად სცეს შახვილი.

სისხლმა ითქრიალა გობრონის კისრიდან.

უცემა ხელი შეიღება თვისსავე სისხლში და სისხლით შუბლზე ჯვარი გამოისახა.

გაოცებულმა და გაოგნებულმა სარკინოზებმა ისევ მიპგვარეს თავის მბრძანებელს გაკერპებული ქართველი.

უკანასკნელად მიმართა აბულ ყასიმმა, დამიჯერე, თავს ტყუილად ნუ იკლავო, მაგ წყლულთაგანაც გაგკურნავ და აღთქმულ პატივსა და სიმდიდრესაც მოგაგებ, ოღონდ ქრისტიანობა განაგდო.

„იქმოდე, რაიცა გნებავს. მე ქრისტიანი ვარ და ქრისტიანადვე დავრჩები აწ და მარადის!“ — უკანასკნელად თქვა გობრონმაც.

გაიყვანეს და თავი გააგდებინეს.

სამი დიდი სამარე გათხარეს. სამ ნაწილად ჩააწვინეს ქართველები.

ერთ მათგანში იწვა გობრონი. იღვა 914 წლის 17 ნოემბერი.

უცხოელ დამპყრობლებთან თავგანწირული ბრძოლის გასწვრივ, ქართველები არ წყვეტდნენ დიდსა და მრავალფეროვან კულტურულ საქმიანობას.

ქართველები ისევ მოღვაწეობდნენ უცხოეთის კულტურულ ასპარეზზე.

მეხუთე საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიასა და ანლო აღმოსავლეთში სახელი გაითქვეს საეკლესიო მოღვაწეებმა და ფილოსოფოსებმა — პეტრე იბერიელმა და იოანე ღვთისმეტყველმა. განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა პეტრე იბერიელი, პალესტინის ტაძართა მაშენებელი და მაიუმ-ღაზის მთავარეპისკოპოსი. იგი იყო ავტორი ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ წიგნთა კორპუსებისა, რომლებიც საფუძვლად დაედო შემდგომდროინდელი კაცობრიობის გრანდიოზულ კულტურულ მოვლენებს — რენესანსსა და ჰუმანიზმს. პეტრე ქართველს თანამედროვე და შემდგომდროინდელი მწერლები ასეთი ტიტულებით ამკობდნენ: „მთელს მსოფლიოში საკვირველად სახელგანთქმული ადამიანი“, „მფლობელი ზეციურ განძთა“, „გული, აზრი და ქცევა მისი — უცილობელი ყველა დროისათვის“, „მართალი რწმენის შუქურ-სვეტი“, „მშვენიება და დიდება საქართველოსი“, „ყველასათვის ძვირფასი“, „მეოხე მთელი ქვეყნისა“, „კედელი მთელი დედამიწისა“, „ნიმუში ყოველი სიკეთისა და ვაჟკაცური ცხოვრებისა“, „სამკაული და სიქადული ქართველთა“.

საქართველოში დაიწერა შესანიშნავი თხზულებანი:

მეხუთე საუკუნეში — იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“,

მერვე საუკუნეში — იოანე საბანიძის „აბო ტფილელის წამება“,

მეათე საუკუნეში — გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, ბასილი ზარზმელის „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“, სტეფანე მტბევეარის „გობრონის წამება“, იოანე-ზოსიმეს „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“.

აშენდა შესანიშნავი ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლები: მცხეთის სვეტიცხოველი, მცხეთის სამთავრო, მცხეთის ჭვარი, ტფილისის სიონი და მეტეხი, ბოლნისი, ოპიზა, ხანძთა, შატბერდი, პარეხი, ბერთა, მინძაძორი, წყაროსთავი, ანჩი, იშხანი, ოშკი, ხახული, პარხალი, ბანა, კალმახი, ტბეთი, აწყურნი, საფარა, ზარზმა, თმოგვი, კუმურდო, კაცხი, მარტვილი, წალენჯიხა, ხობი, მოჭვი, ბეღია.

დიდებულ კულტურულ კერებად აღიმაართნენ ქართული სავანეები და მწიგნობრული სათვისტომოები საზღვარგარეთ — პალესტინაში, სინას მთაზე, შავ მთაზე, ათონის მთაზე.

ზეობა დავით კურაპალატისა

აბულ ყასიმის ლაშქრობა არაბთა უკანასკნელი ლაშქრობა იყო საქართველოში. ქვეყანა გათავისუფლდა უცხოელთაგან. მხოლოდ ტფილისელი ამირა ჩაკეტილიყო და ჩაკუმშულიყო ტფილისში, არაბული სამყაროსაგან სავსებით მოწყვეტილი, მისგან შორეული და ქართული სამყაროთ გარშემორტყმული.

აბულ ყასიმის წასვლიდან „გარდახდეს წელნი რაოდენიმე და მოეშენა ქუეყანა“.

საქართველო „ახლად-შენების“, აღზევებისა და ხელახალი გაერთიანების გზაზე იდგა. ისევ გაიზარდა ქართველთა როლი საერთაშორისო ასპარეზზე, განსაკუთრებით ბიზანტიის იმპერიაში. სამართლიანად წერს ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსი გელცერი: ქართველები და სომხები მეათე საუკუნის დასაწყისიდანვე, „მსოფლიო-ისტორიული ვითარების ბატონ-პატრონები იყვნენ. ამ ერების მამაცმა და ჭკვიანმა შვილებმა მიაღწიეს ხელმძღვანელ მდგომარეობას აღმოსავლეთ რომის იმპერიის როგორც სარდლობაში, ისე მთავრობაში და ღირსეულადაც ეჭირათ იგი“; ხოლო იმავე საუკუნის მეორე ნახევარში ბიზანტიის იმპერიის „ყველა უმნიშვნელოვანესი სამხედრო თანამდებობა გამოუკლებლივ სომხებსა და ქართველებს ეჭირათ“.

ასეთ „მსოფლიო მოღვაწეებს“ მაშინ განსაკუთრებით სამ-

ხრეთი საქართველო — ტაო-კლარჯეთი ზრდიდა. ტაო-კლარჯეთს იმ ხანად სათავეში ედგა ქეშმარიტად დიდი ხელმწიფე და მამულიშვილი დავით მეტაქურაპალატი (961—1001), კაცი „სავსე ყოვლითა კეთილითა“. მის შესახებ წერდა სომეხი ისტორიკოსი სტეფანოს ტარონელი: „დავით დიდი კურაპალატი ჩვენი დროის ყველა ხელმწიფეს აღემატებოდა თავისი ღმობიერებითა და მშვიდობისმოყვარე გულით. დავითმა დაამყარა მშვიდობა და კეთილწესიერობა აღმოსავლეთის ყველა ქვეყანაში, განსაკუთრებით სომხეთსა და საქართველოში. მან ბოლო მოუღო ომებს, რომლებიც განუწყვეტლივ ფეთქდებოდნენ ყოველის მხრიდან და გაიმარჯვა გარშემო მცხოვრებ ყველა ხალხზე. ასე რომ, ყველა ხელმწიფე თავისი ნებით დაემორჩილა დავითს“.

ქართველი მეფე ბიზანტიის საქმეებშიც ერეოდა ფრიად აქტიურად. 979 წელს ბიზანტიის მცირეწლოვან იმპერატორს ბასილი მეორეს ტახტის წართმევა დაუბირა აჯანყებულმა ფეოდალმა ბარდა სკლიაროსმა. იმპერიის მესვეურებმა დახმარება ქართველ მეფეს სთხოვეს. დავითმა 12000 ქართველი მხედარი გაგზავნა სახელოვანი სარდლის (იშეამად საეკლესიო მოღვაწის) თორნიკე ერისთავის სარდლობით.

მდინარე ჰალისის პირად გამართულ ბრძოლაში ქართველებმა გაანადგურეს სკლიაროსი და მისი ჯარები.

ტახტზე მკვიდრად დამჯდარმა ბასილი კეისარმა დიდი წყალობა გაიღო ქართველთა ღვაწლისათვის. 980 წელს მისი ნებართვითა და დახმარებით, დიდმა საეკლესიო მოღვაწეებმა იოანემ და თორნიკემ, ააშენეს და განასრულეს სახელოვანი ათონის ქართული სავანე. აქ, დიდ ქართულ ლავრაში დიდხანს ინახებოდა თორნიკე ერისთავის ხმალი, მუზარადი, ჯაჭვნი და აბჯარნი.

ამას გარდა, ბასილი კეისარმა დავით ქართველთა მეფეს რამდენიმე „ქუეყანა“ აჩუქა მცირე აზიისა და საქართველოს შესაყარში: კარინი (ერზერუმი), ბასიანი, ჰარქი, აპაჰუნიჭი, ხალდო-არიჭის ციხე, სევეუკის ციხე, კლისურას ციხე (ერზერუმ-ტრაპიზონის გზაზე).

ამის შემდეგ დავით მეფემ ილაშქრა სამხრეთით, ვანის ტბასთან აიღო ქალაქები მანაზკერტი და ხლათი, გან-

დევნა იქიდან არაბები და ჩაასახლა ქართველები და სომხები. საპასუხოდ ირანელმა ამირებმა ასიათასიანი არმია გამოუზავნეს, მაშლიანის სარდლობით. 998 წელს გამართულ ბრძოლაში, ქართველებმა; გაბრიელ ოჩოპინტრესძისა და ფერის ჯოჯიკის ძის სარდლობით, სასტიკად დაამარცხეს არაბთა მხედრობა. ბევრმა ქართველმა ისახელა ამ დღეს თავი, მაგრამ განსაკუთრებით — მესხმა გმირებმა, ძმებმა გამრეკელებმა.

გაქცეულ მამლანსა და მის ლტოლვილ ლაშქარს ქართველებმა ზღათიდან არქეშამდე სდიეს ჩეხვით. მერე მობრუნდნენ და მტრის ბანაკსა და მდიდარ ნადავლს დაეპატრონენ.

დავით მეფის სამეფოს სამხრეთის საზღვრები ვანის ტბისა და ქალაქ ერზინკას (ერზინჯანი) გასწვრივ დამკვიდრდა.

მაგრამ დავითს ერთის წუთითაც არ ავიწყდებოდა მისი უმთავრესი საზრუნავი: გაერთიანება სრულად საქართველოსი. იგი მარტო არ იყო ამ სამამულიშვილო საქმისათვის ბრძოლაში. მას გვერდში უდგნენ იმ დროის გონგამჭრიახი, პატრიოტული გულმხურვალეებით აღვსილი ქართველნი. ამათგან დიდებული მაგალითია ორანე მარუშისძე, ქართლის ერისთავი, „კაცი ძლიერი და ერმრავალი“. იგი დავით მეფეში საქართველოს გამაერთიანებელს ჰხედავდა და მასთან საამისო თანამშრომლობას ესწრაფოდა.

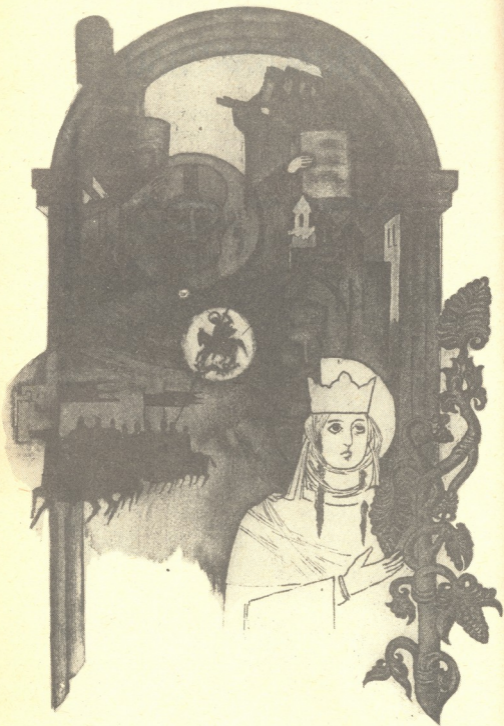
სწორედ ასეთი მამულიშვილების ღვაწლისა და მხარდაჭერის შედეგი იყო, რომ დავით მესამე კურაპალატმა, მძიმე ბრძოლითა და შრომით, საქართველო გააერთიანა და ახალი საუკუნის დამდეგს, 1001 წელს, ქუთათისში, მისგან ნაღვაწ, ახლად გაერთიანებული საქართველოს ტახტზე დაჯდა ბაგრატ მესამე ბაგრატიონი.

პარი მუსამე მწვერვალები

და გამოვედით როშ, გვეხილა აწ
ვარსკვლავები.

და ნ ტ ე

ზეოზა ბაბრატ მესამისა

ხუთასი წელიწადი დაღწეულიყო ვახტანგ გორგასალის აღ-
სასრულიდან.

ახალი საუკუნე იდგა — მეთერთმეტე, ქრისტეს დაბადე-
ბიდან.

საქართველო ახალ ცხოვრებას იწყებდა:

ერთიანი ენით,
ერთიანი დროშით,
ერთიანი ხმლით,
ერთიანი ჯვრით,
ერთიანი კალმით,
ერთიანი ყალმით.

ტახტზე იჯდა ბ ა გ რ ა ტ მ ე ს ა მ ე, რომელიც „შემდგო-
მად დიდისა ვახტანგ გორგასლისა არავინ გამოჩენილ არს სხუა
მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა, და ყოვლითა გონებითა“.

კახეთი და ჰერეთი მაინც განკვეთილად იდგნენ საქართვე-
ლოს ერთიანი ტახტისგან.

და, 1010 წელს ბაგრატმა კახეთ-ჰერეთი საქართველოს ერ-
თიანი ეგიდის ქვეშ მოაქცია.

იმჟამად რანში, მის სატახტო ქალაქ განძაში, ძლიერი და
კადნიერი ხელმწიფე იჯდა — ამირა ფ ა დ ლ ო ნ ი, რომელიც
ხშირად მოილტვოდა აღმოსავლეთ საქართველოზე, „ჟამითი-
ჟამად მეკობრეობით და პარვით რბევად და ტყუევნად ადგი-
ლითი ადგილად“.

ბაგრატმა გადაწყვიტა მკაცრად დაესაჯა ფადლონი და მო-
კავშირედ გაიწვია სომეხთა მეფე გ ა გ ი კ პ ი რ ვ ე ლ ი, რო-
მელიც აგრეთვე ფრიად შევიწროებული ჰყავდა ამირას. ამი-
ტომაც გაგიჟა ქართველი მეფის წინადადებაზე „განიხარა

სიხარულითა დიდითა“, სომეხთა ლაშქარი სასწრაფოდ შეჰყარა და ზორაკერტთან შეუერთდა ბაგრატ მესამეს.

1011 წელს ქართველ-სომეხთა ჯარები რანში შეიჭრნენ, ფადლონის წინააღმდეგობა პირველ იერიშებზევე გასტეხეს და ფიცი დაადებინეს, რომ „დღეთა შინა სიცოცხლისა მისისათა“, ქართველი მეფისათვის, ვითარცა ყმას, ხარკი ეხადა და საჭირო შემთხვევაში ქართველთა შემწედ ჯარიც გამოეყვანა.

1013 წელს ბაგრატ მესამე ვახტანგ გორგასლის „ჩრდილოურ ნაკვალევს“ გაუყვა და დაიმორჩილა კავკასიონის გადაღმა ქვეყნები „ჯიქეთიდან ვიდრე გურგანდმდე“ (კასპიის ზღვამდე).

შეუსვენებლივ იღვწოდა ბაგრატ მეფე „წვრილი ერისთვის“. წერილობითი სამართლის კოდიფიცირებას ახდენდა „გლახაკთა მოწყალე და სამართლის მომქმედი ყოველთა კაცთათვის“. ტაძრებსა და სავანეებს აგებდა დიდგონიერი, განათლებული ხელმწიფე.

აღაშენა ეკლესია მოწამეთისა, სადაც დაასვენა მოუსვენარი ძვლები სახალხო გმირებისა — ძმათა მხეიძეთა — დავითისა და კონსტანტინესი.

აღაშენა ტაძარი ბედიას, და „უკეთუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისხმის ყოფად სიმაღლისათვის დიდებისა მისისა (ბაგრატისა), პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა და მისგან გულისხმა ყოს, რომელ არავინ ყოფილ არსსხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა“.

აღაშენა ტაძარი ერთიანი საქართველოს სატახტოში — ქუთათისში — განთქმული „ბაგრატის ტაძარი“. 1003 წელს, „ოდეს განემტკიცნა იატაკი“, ბაგრატმა მის სახილველად კურთხევაზე მოიწვია კულტურის ყოველი დამფასებელი — ქართველებიც და არაქართველებიც, შინაურებიც და უცხოელებიც, მეფეებიც და მდაბიოებიც, სამღვდლონიც და საერონიც.

და ქვეყანამ იხილა ტაძარი-სასწაული, სიმბოლო „ნათესავ-ქართველთა“ ერთიანობისა, სულიერ-სხეულებრივი სიმშვენიერისა და სიმტკიცისა...

სულ მალე, 1010 წელს, ბაგრატ მეფემ სვეტიცხოვლის ტა-

ძრის ახალი აღმშენებლობა მიანდო დიდებულ ხუროთმოძღვარს, არს უკის ძეს.

გარდაიცვალა ბაგრატ მესამე 1014 წელს, 7 მაისს, პარასკევს დღეს.

აღესრულა გვირგვინოსანი, რომელმაც გორგასლიდან 500 წლის შემდგომ გაამთლიანა და განამტკიცა საქართველო.

გამეფდა 15 წლისა, იმეფა 36 წელიწადი, აღესრულა შობითგან 51 წლისა.

დაკრძალეს ბედიას, მისგანვე აგებულ ტაძარში.

ზეოზა გიორგი პირველისა

ბაგრატ მესამეს ერთადერთი ძე დარჩა, სახელად — გიორგი.

საქართველოს ახალი მეფე, გიორგი პირველი (1014-1027), იყო: „სავსე ყოვლითა სიკეთითა“, „ახოვან და ყოვლითურთ უშიში ვითარცა უხორცო“.

ბაგრატის სიკვდილით გული მოიცეს კახეთ-ჰერეთის მოღალატე აზნაურებმა და ეს ქვეყანა ისევ ჩამოაშორეს საქართველოს ერთიან ტახტს.

გიორგიმ კახეთ-ჰერეთის საქმე დროებით გადასდო და მთავარი ყურადღება სამხრეთ-ქართულ მიწებზე გადაიტანა. ქართველებმა, მეფის უშუალო სარდლობით, ზედიზედ განდევნეს ბიზანტიური ციხიონები ტაოდან და ბასიანიდან. არ შეურიგდა ამას ბიზანტიის კეისარ-იმპერატორი ბასილი მეორე და ლეგიონები შემოუსია სამხრეთ საქართველოს. გიორგიც სასწრაფოდ დაიძრა მტერთან შესახვედრად.

ბასიანში დაიბანაკეს ერთურთის პირისპირ ქართველებმა და ბიზანტიელებმა. მერე იქიდან აიშალნენ და ოლთისისკენ წაემართნენ ქართველები. ბიზანტიელებიც ფეხდაფეხ მიჰყვნენ. სოფელ შირიმთასთან ქართველები მტერს უეცრად შეუბრუნდნენ და შეებნენ. სასტიკი ბრძოლა გაჩაღდა. შედრქნენ და უკუიქცნენ ბიზანტიელნი. მაგრამ „სულმოკლე იქნეს ქართველნი“, ნადავლს დაეტანენ და ბრძოლიდან გაქცეულ მტერს აღარ მისდიეს. სამაგიეროდ, როცა ქართველები ნადავლით დატვირთულნი წამოვიდნენ, ბიზანტიელებმა მოსდიეს ხე-

ლახალ კოპორტებად და ლეგიონებად დარაზმულებმა. ქართველები არ მოელოდნენ და საომრად გაუწყობელნი შეხვდნენ მტერს. და იძლივნენ. ბიზანტიელები არტაანში შევიდნენ და საშინლად ააოხრეს, გაძარცვეს და წარტყვევნეს.

1022 წელს ქართველი მეფე და ბიზანტიის კეისარი დაზავდნენ. ტაო კეისარმა დაინარჩუნა. დანარჩენი სამხრეთული ციხე-ქალაქები მან გიორგის დაულოცა. გიორგის უფროსი ძე, ოთხი წლის უფლისწული ბ ა გ რ ა ტ ი, ბასილი კეისარმა სამი წლით მძევლად წაიყვანა კონსტანტინოპოლს. სამი წლის შემდეგ დაბრუნდა ბაგრატ უფლისწული სამშობლოში...

1027 წლის 16 აგვისტოს სრულიად მოულოდნელად გარდაიცვალა მეფე გიორგი პირველი.

მომკვდარიყო კაცი „სავსე ყოვლითა სიკეთითა, უამსა ოდენ სიყრმისასა, რომელ არავინ გამოჩენილიყო მსგავსი მისი მამათა შორის მისთა ახოვნებით, ჭაბუკობითა და სიქუელითა, ტანითა და სახითა, ცნობითა და სავსე ყოვლითა განგებითა სახელმწიფოთა“.

გამეფდა 12 წლისა, იმეფა 13 წელიწადი, აღესრულა შობითგან 25 წლისა.

დაკრძალეს ქუთათისს.

ზეობა ბაგრატ მეოთხისა

გიორგი პირველს დედოფალ მარიამთან ერთადერთი ვაჟი და ორი ასული დარჩა — ბ ა გ რ ა ტ ი, გ უ რ ა ნ დ უ ხ ტ ი და კ ა ტ ა ი.

მეფეს კიდევ ჰყოლია „მეორე ცოლი“, ოვსთა მეფის ასული, სახელად ალდე, რომლისგანაც შესძენია დ ე მ ე ტ რ ე.

(დაიმახსოვრე, მკითხველო, დემეტრეს შტოისგან შემდგომში, მეექვსე მუხლად, წარმოსდგა თამარ მეფის ქმარი, დავით სოსლანი).

თვითონ ნაადრევად აღსრულებულ გიორგის ოჯახიც წვრილშვილიანად დარჩა. ტახტის მემკვიდრე ბაგრატი 9 წლისა იყო.

მეფე ბ ა გ რ ა ტ მ ე ო თ ხ ი ს ზეობის წლები (1027-1072) მძიმე, იყო, სისხლითა და უფოთით აღსავსე.

ბიზანტიის მაშინდელი იმპერატორი, კონსტანტინე

მერვე, განსაკუთრებით მტრობდა საქართველოს. ბასილი
 მეორის დროს წაგლეჯილი ქართული თემებისგან მან ცალ-
 კე ივერიის საკატაპანო შექმნა და ყოველი საშუალებით
 ცდილობდა მის გაფართოებას, ისევ ქართული მიწების
 ხარჯზე. 1028 წელს კონსტანტინემ დიდი საომარი ძალები წა-
 რმოგზავნა საქართველოს ასაოხრებლად. შემოვიდნენ ბიზან-
 ტიელნი და ააოხრეს მესხეთ-ჯავახეთი. თრიალეთს რომ შე-
 მოუდგნენ, კლდეკარის ერისთავმა, ლიპარიტ ბაღ-
 ვაშმა დაამარცხა და უკუაქცია მოხარნი.

ხელახლა წამოემართნენ ბიზანტიელნი ცეცხლითა და მა-
 ხვილით. მიანც არ გატყდნენ სამხრეთელი პატრიოტები. ტბე-
 თის ეპისკოპოსმა, საბა მტბუვარმა, ჯვარი და ლოცვა-
 ნი გადასდო გვერდით, აბჯარი აისხა და მახვილით ხელში გა-
 უძღვა შავშეთელ მამულიშვილებს. მან ტბეთის ეკლესიასთან
 ძლიერ გამაგრებული საომარი ბანაკი შექმნა, სახელად „სვე-
 ტი“, სადაც მისებრ გულმხურვალე თანამემამულეთა ლაშქარ-
 ი ჩააყენა. საბას, ერთგულ აზნაურთა და მდაბიოთა გარდა,
 მარჯვენა ხელად უდგა მისებრ იარაღასხმული ბერი, ანჩის ეპ-
 ისკოპოსი ეზრანელი. მთელი შავშეთი ფეხზე დააყენეს
 სამშობლოს საკეთილდღეოდ „გასამხედროებულმა“ ბერ-ფიჩ-
 ვოსნებმა.

ბიზანტიის ახალმა იმპერატორმა, რომანოზ მესამე
 არგროსმა, საქართველოს სამეფო კართან მტრობა „ტრა-
 დიციული მეგობრობით“ შეცვალა. ბაგრატის დედა, დედო-
 ფალი მარიაში, თვითონ ჩავიდა კონსტანტინოპოლს ბიზანტია-
 სთან მშვიდობისა და მოყვრობის ჩამოსაგდებლად. ბიზანტიის
 სატახტოდან საცოლვეც ჩამოუყვანა მარიამმა ბაგრატს — თვი-
 თონ კეისრის ძმისწული, სახელად ელენე.

მაგრამ საქორწინო ზარ-ზეიმი მალე საგლოველით გას-
 რულდა. ახალგაზრდა ბერძენი დედოფალი უდღეური აღმო-
 ჩნდა. იგი მალე მიიცვალა და ქუთათისისა და კონსტანტინოპო-
 ლის სასახლეთა მოყვრობა იმჯერად ასე გათავდა. ელენეს გა-
 რდაცვალებიდან წლის თავზე ბაგრატ მეოთხემ ცოლად შეი-
 როთო ოვსთა მეფის ურდურეს ასული — ბორენა.

საგანგებოდ მისანიშნებელია, რომ ბაგრატ მეოთხის ზეო-
 ბის წლებში ქართველებმა სამჯერ სცადეს ტფილისის გამოხს-
 ნ. ლ. სანიკიძე

ნა არაბთა ბატონობისგან, მესამედ კიდევაც შევიდა მეფე ქალაქში, ციხის კლიტენიც ჩაიბარა, სასახლეც, მაგრამ ციხე გადალიანდა, ამასობაში უკვე ლალატის გზაზე შემდგარმა ლიპარიტ კლდეკარის ერისთავმა შემოუტია და ბაგრატ მეფე იძულებული გახდა კვლავ აეღო ხელი საქართველოს დედაქალაქის გათავისუფლებაზე.

კლდეკარის ერისთავს, ლიპარიტ ბაღვაშს, ბაგრატის წინააღმდეგ ბრძოლაში ბიზანტიის ახალი კეისარი, კონსტანტინე მონომახოსიცი უჭერდა მხარს. ბრძოლა იმდენად გართულდა და გაძნელდა, ბაგრატ მეფე იძულებული გახდა თვითონ სწვეოდა კონსტანტინოპოლში კეისარს და მისთვის ლიპარიტთან შერიგება ეთხოვა.

სამი წელიწადი დარჩა მაშინ ბაგრატ მეფე კონსტანტინოპოლს. იმ სამ წელიწადში კონსტანტინე მონომახოსიცი მოკვდა და ტახტზე შინაბერა დედოფალი თეოდორა აღმოჩნდა. თეოდორამ ბაგრატს სთხოვა, შენი ასული, მართა შვილად მომეციო.

იმ სამ წელიწადში კონსტანტინოპოლს ერთმანეთს ხვდებოდნენ მეფე და დიდი ათონელი მოძღვარი, გიორგი ათონელი, რომლის რჩევით მისცეს მართა შვილად თეოდორა დედოფალს.

თეოდორა ერთ წელიწადში მოკვდა. მის დაკრძალვას (1056 წლის 30 აგვისტოს) ქართველებიც ესწრებოდნენ, მათ შორის გიორგი მთაწმიდელიც. ის იყო, დედოფალი თეოდორა სასახლიდან გაასვენეს და უცებ „სამეუფოდ შემოიყვანეს“ მართა. ყველას დაავიწყდა საგლოველი. ყველა ქართველ გოგონას მიაშტერდა, ანგელოზებრ მშვენიერსა და მომხიბვლელს.

და მაშინ ბრძანა მართას სიმშვენიერით აღტაცებულმა გიორგი მთაწმიდელმა:

„უწყოდეთ ყოველთა, ვითარმედ დღეს დედოფალი განვიდა და დედოფალი შემოვიდა“.

ცხრა წლის შემდეგ კიდევაც აღესრულება დიდებული მოძღვრისა და სწავლულის ეს წინასწარმეტყველება...

მობრუნდა ბაგრატ მეფე კონსტანტინოპოლიდან და ისევ შეექნა ბრძოლა ლიპარიტ ბაღვაშთან. ამჯერად სძლია მეფე-

ემ თავისი ყმა. ლიპარიტი ბერად აღიკვეცა და შავ მთას წავიდა, სასულიერო საცხოვრისად.

1060 წელს, ბაგრატ მეფის დაჟინებული თხოვნით, საქართველოში ჩამოვიდა ათონელი მოძღვარი გიორგი მთაწმიდელი. იგი ხუთი წელიწადი დარჩა სამშობლოში, ვითარცა საეკლესიო-სამონასტრო და კულტურულ-საგანმანათლებლო აღმშენებლობათა უანგარო წარმმართველი და ქართველთა შორის უზენაესად სპეტაკი ზნეობის მკაცრი მქადაგებელი. იგი არ დაერიდა თვით ბაგრატ მეფეს, რომელსაც ხშირად თავისუფალი, მსუბუქი, ბოქემური ცხოვრებაც იტაცებდა, ღვინისა და სიძვის დიაცთა ტრფიალება... მით უფრო დიდი ზნეობრავი სჯულმდებელი ვერ მოიწონებდა ბაგრატის ძის, უფლისწული გიორგის უთავჯამო ნადირობას, ნადიმობას და ქალთა შორის „განლაღებას“.

გიორგი მთაწმიდელმა საქართველოში მოსვლისთანავე, „პირველად ყოვლისა აღლესა მახვილი მხილებისა მეფეთა მიმართ მრავალთა უწესოებათათვის უშიშრად და თვალუხავად... კუალად ეტყოდა მსჯავრთათვის და სამართალთა სამეფუფოთა, რათა უსჯიდეს ობოლთა და ქურივთა... რათა არა მისდრეკდეს სასწორსა სიმართლისასა დიდისა მიმართ გინა მცირისა და რათა უმეტეს ყოვლისა წყალობაი შეიტკბოს“.

როცა 1065 წელი დადგა, კონსტანტინოპოლიდან მოციქულები ესტუმრნენ ბაგრატ მეფეს. კეისარი კონსტანტინე მეათე დუკა ბაგრატის ასულს, მართას ითხოვდა რძლად — თავისი ძის, უფლისწულ მიხეილის საცოლედ.

ყველა გიორგი მთაწმიდელს შეაცქერდა გაცეებით. ყველას ახსოვდა ცხრა წლის წინანდელი მისი ნათქვამი კონსტანტინოპოლის სასახლეში: დედოფალი (თეოდორა) განვიდაო და დედოფალი (მართა) შემოვიდაო!

და მარიამმა, ბაგრატის დედამ, მაშინვე შეჰლაღადა მოძღვარს: „მამაო, აღესრულა წინასწარმეტყუელება შენი, რა-იგი ოდესმე იწინასწარმეტყუელე მართასათვის“.

დიდი ძღვენითა და დიდი სიხარულით გაისტუმრეს მართა კონსტანტინოპოლს. საპატიო ამაღას მიუძღოდა თვითონ გიორგი მთაწმიდელი, რომელსაც საქართველოში თავისი მისია

დაესრულებინა და ახლა ისედაც უნდა გამგზავრებულყოფი
ათონს.

თან 80 უდედმამო და უპატრონო ქართველი ბავშვი მიპყავდა დიდ მამულიშვილს საბერძნეთს სასწავლებლად და აღსაზრდელად.

ქართველი მეფის ასული კონსტანტინოპოლს მიიყვანეს და უფლისწულ მიხეილ დუკაზე აქორწინეს. იგი სულ მალე, მარიამის სახელით, მსოფლიო იმპერატორის ბასილისა (დედოფალი) უნდა შექნილიყო.

იმავე 1065 წელს, 29 ივნისს, პეტრე-პავლობის დღეს, კონსტანტინოპოლს მიიცივალა გიორგი მთაწმიდელი. ქართველებმა იგი დიდი პატივით და იშვიათი გლოვით გადაასვენეს ათონს, მთაწმინდაზე, ქართველთა დიდებულ ლავრაში.

ქვეყანაზე არც ერთ ადამიანიშვილს არ მოსწრებია ასეთი დატირება: ოთხმოცი ობოლი თანამემამულე ბავშვის უწრფელესი და უმანკოესი ცრემლის დაქცევა უცხო მიწაზე დაცემული მოძღვრის მკერდზე!

ხოლო, დრო-ჟამი საქართველოსთვის იყო ისევ უმძიმესი, უქმური და „უდამპლოესი“. ქრისტიანულ სამყაროზე ახალი ძლიერი „მსოფლიო დამპყრობელნი“ იწყებენ ველურ შემოსევებს — თურქ-სელჩუკები.

ჯერ სომეხეთი დაიპყრეს და იავარჰყვეს უსასტიკესად. სელჩუკთა სულტანმა, ალფ-არსლანმა, მყარალმა მიზანთრობმა, „მამაცმა ლომმა“, სომეხთა მთავარ ქალაქში, ანისში, დიდი ორმო ამოთხარა, ათას ქრისტიანს ყელეები დასჭრა, ის ორმო მათი სისხლით აავსო და შიგ საბანაოდაც ჩაეშვა. სისხლში ბანაობდა და ავზნიანად იძახდა: ესე შემიწირავს ჩემი მკვდრებისთვისო.

1065 წელი პირველი წელი იყო საქართველოში თურქთა ლაშქრობისა. ალფ-არსლანი „უგრძნეულად“ შემოიჭრა და ააოხრა თრიალეთი. იქიდან მარბიელი ჯარებით დალაშქრა სამცხე, შავშეთი და კლარჯეთი. მერე ჯავახეთს დაესხა და ახალქალაქს დაეძგერა ალფ-არსლანი. დაეძგერა და აიღო. აიღო და ააოხრა, აწყვიტა, ააალაფა.

მეორედ, 1068 წელს, კახეთ-ჰერეთი დალაშქრეს და გააოხრეს სელჩუკიანებმა.

ქართველთა მარცხმა გაათამამა განძის ამირა დლონი და ახლა ისიც შემოიჭრა საქართველოში 33000 ლიმი მეომრით. ჯერ ისნის მინდორზე დაიბანაკეს ათასეულ კარვებად. აქედან, ღამით მუხრანისკენ აუყვნენ ძარვა-რბევით.

მაშინ გამოჰყო ლაშქართაგან რჩეულნი ბაგრატ მეფემ, სარდლად უჩინა სამი ერისთავი — ივანე ლიპარიტიძე, ნიანი ქვაბულის ძე და მურვან ჯაყელი ყველის ერისთავი, და სასწრაფოდ დაადევნა ფადლონს.

გაესწრო განძის ამირას. გამოენთნენ ერისთავები. წილკნის კართან წამოეწივნენ მტრის უკანაკერძს. წამოეწივნენ და დაერივნენ გააფთრებულად. „პირველსავე ხმლისა მოკიდებასა“ გაიქცა ფადლონ. ფეხდაფეხ მიმდევარი ქართველები კი „მიჰხოცდეს და იპყრობდეს“ ოტებულ მტერს.

შობოს ტყესთან, ნარეკავის ხევში, უამრავი მუსლიმი ჩაზოცეს შურისგების ცეცხლით სისხლადუღებულმა ქართველებმა. ხევი პირთამდე ამოივსო დახოცილ კაცთა და ცხენთა გვამებით. ჩაელეტილ მეწინავე მაჰმადიანთა გვამებზე, ვითარცა ხიდზე, გადარბოდნენ „უკანაკერძნი“.

თავგზააბნეულად, ანგარიშმიუცემლად, ვისაც საით მოუხდებოდა, ტყეებში, ბუჩქებში, ძეძვნარებსა და ქვაბულებში, მიილტვოდნენ და მიძვრებოდნენ მაჰმადის რაინდები, მძარცველნი და მკვლელნი კაცთა, ქალთა და ძუძუთა ყრმათა.

გამგელებული მისდევდნენ ქართველები და „ვითა ჭუისა მართვეთა“ იჭერდნენ ტყე-მალნარებში და ძეძვნარებში შეჩუმქრულ მოსისხლეებს.

ღართის ვიწრობებში ისევ წამოეწივნენ ქართველები, გზა ჩაუჭრეს და „მცირედნი ვინმე გაესწრნეს“ ფადლონისანი. იმ გაქცეულებსაც ხერკის მთამდე მისდიეს, „მოსრეს და ტყუე ყვეს“.

თვითონ ფადლონი ქართველებმა ტყვედ იგდეს, თუმცალა ქართველებსივე დაუდევრობით თავი დაიხსნა ტყვეობისაგან. მაინც არ მოეშვა ბაგრატ მეფე. უფლისწულ გიორგის ქართველთა და ოვსთა ჯარი მისცა და განძისაკენ გაგზავნა. გიორ-

ვი რანს შეესია, განძაც დასცა და დაარბია. აურაცხელი ნაღავლი და ნატყვენავი აიღო და გამობრუნდა (1070).

ქართველი უფლისწულისაგან ფადლონის განადგურების შემდგომ სელჩუკიანთა სულტანი ალფ-არსლანი საქართველოში მოციქულს მოციქულზე აგზავნიდა, უხვი საბოძვართი დატვირთულს. თან ბაგრატ მეფეს „ამოთა ენითა სთხოვდა ხარაჯას“. თავის მხრივ ქართველმა ხელმწიფემ უარი თქვა თურქთა წინაშე რაიმე ვალდებულებაზე. „არა დაიდვა ბაგრატ მეფემან ხარაჯა“ და ვითარცა სწორი სწორს, „ავლენდა იგიცა მოციქულთა და უკრებდა იგიცა ძღუენსა. და იყო მათ შორის სიტყვით სიყუარული“...

1071 წელს ბაგრატ მეფისა და მისი სახლეულისათვის კიდევ ერთი დიდმნიშვნელოვანი ამბავი მოხდა. ბიზანტიის იმპერატორის ტახტზე ავიდა ქართველთა სიძე მიხეილ მეშვიდე დეუკა და, ამდენად, მისი მეუღლე, ბაგრატის ასული მართა, ანუ მარიაში, შეიქნა დედოფალი-ბასილისა ბიზანტიის იმპერიისა.

ამბობდა და წერდა მარიაშის შესახებ მისი მხილველი მიქელ პსელლოსი, გამოჩენილი ფილოსოფოსი, ისტორიკოსი, მრავალმხრივი მეცნიერი და პოლიტიკოსი: „რომ დედოფლის ქება არ გამომივიდეს მისი გვარიშვილობის გამო, რომელიც სიმდიდრითა და შთამომავლობით ყველა სხვა სამეფო გვარს აღემატება, მის საქებრად კმარა ყველაფერში მისი ხასიათი, რომ აღარაფერი ვთქვათ სხვა ღირსებაზე, მისი სახის სიმშვენიერე; თუკი ქალებისთვის დუმილი სამკაულია, იგი მარიაშისთვის ყოველგვარ სამკაულზე უფრო უპატივესი იყო, რადგან არავის სხვას, გარდა თავისი ქმრისა, ენას არ გააცნობდა, და თავისთავადაც უფრო ლამაზი იყო, ვიდრე მაშინ, როცა საჭიროება მოითხოვდა მოკაზმულიყო“.

ამბობდა და წერდა მისი უახლოესი ადამიანი, სასახლის სეფე-ქალი ანაკომნენე: „მარიაში იყო მაღალი და ტანადი, როგორც კვიპაროსი, თეთრი როგორც თოვლი, პირისაზე ჰქონდა არც თუ ძალიან მრგვალი, მაგრამ გაზაფხულის ვარდივით ალისფრად გაფურჩქვნილი. ახლა თვალების ბრწყინვალეობას აღარ იკითხავ? ვის შეუძლია ამის აღწერა? წამწამები გრძელი და განსაცვიფრებელი, თვალები ცისფერი. მხა-

ტერის ხელი ხშირად გადმოგვცემს ხოლმე იმ ყვავილების ნა-
ირფერობას, რომლებითაც გვასაჩუქრებს წლის სხვადასხვა
დრო; მაგრამ დედოფლის სილამაზე და მისი მომაჯადოებე-
ლი მიმზიდველობა, მისი ზნის სათნოება — ყველაფერი ეს
აღემატება ფერწერას და ხელოვნებას. არც აპელესს, არც ფი-
დიასს, არც რომელსამე სხვა მოქანდაკეს არ დაუტოვებია
მარიამის მსგავსი რამ ქანდაკება. ამბობენ, გორგონას თავი
ქვებად აქცევდა ხოლმე იმ ადამიანებს, ვინც მას შეხედავდა,
ხოლო ვინც შემთხვევით მარიამ დედოფალს დაინახავდა, რო-
ცა იგი სეირნობდა ან უტაბედად სადმე შეხვდებოდა — საზ-
ღვარი არ ჰქონდა მის განცვიფრებას, და ის გაქვავებული
რჩებოდა იმავე მდგომარეობაში, რომელშიც შეხვდებოდა დე-
დოფალს, — თითქოს მის მნახველს სულიც წართმეოდეს და
გონებაც. ასეთი თანაზომიერება ასოთა და ნაკვთთა, ასეთი
შეხამება მთელისა ნაწილებთან და ნაწილებისა მთელთან, მა-
რთლაც რომ არასოდეს არავის არ უნახავს ადამიანის სხეულ-
ში. ეს იყო ცოცხალი ქანდაკება, რომელიც ატყვევებდა მშვე-
ნიერების მოყვარულთ. ეს იყო თვით ჰიმეროსი (სურვილი და
სიყვარული), რომელსაც ხორცი შეუსხამს ამ ჩვენს დედამი-
წაზე“.

ასეთი იყო ასული ქართველი ხელმწიფისა, დედოფალი
ბიზანტიისა.

ხოლო, თვითონ ბაგრატ მეოთხეც იყო „კაცი უმშვენიერე-
სი ყოველთა კაცთასა“ და „სრული სიბრძნითა ფილოსოფო-
სისათა“. კაცი, რომელსაც ავმა წუთისოფელმა ეს დაასწავლა:
„ვიდრე თუალითა არა ვიხილო, არა ვიწამო“.

და აღესრულა იგი 1072 წელს, 24 ნოემბერს.

დედამისი მარიამი ისევ ცოცხალი იყო, ქმრისა და ყველა
შვილის სიკვდილის მომსწრე. და ამას ეუბნებოდა სიკვდილის
პირზე მიმთხვეული ბაგრატი მარიამს: „დედაო, მეწყალი შენ,
რამეთუ ყოველნი შობილნი შენი წარგვიქციე წინა და ეგრე-
თლა შენ მოჰკუდებია“.

გამეფდა 9 წლისა, იმეფა 45 წელიწადი, აღესრულა 54
წლისა.

დაკრძალეს ჭყონდიდის ტაძარში, მისგანვე გამზადებულ
სამარტვილეში.

ქუეყანა თქვენი ოხერ, ქალაქნი თქუენი
ცეცხლით, მომწუარ, სოფელსა თქუენსა
წინაშე თქუენსა უცხო თესლნი მოსტა-
მდნენ, და მოოხრებულ და დაქცეულ არს
ერისაგან უცხო ტომთასა.

გ ხ ა ი ა , 1,7

საქართველოს სამეფო ტახტი დაიჭირა ბაგრატ მეოთხის
ერთადერთმა ძემ გიორგიმ.

მეფე გიორგი მეორე (1072-1089) ვერ ყოფილა სა-
ქართველოს მძიმე გვირგვინისთვის შესაფერისად სრულქმნი-
ლი პიროვნება. იგი იყო უმამაცესი რაინდი, „ცხენოსან-მშვი-
ლდოსანი რჩეული“, ბუნებით კეთილი, გულმოწყალე და დიდ-
სულოვანი, მაგრამ სწორედ მისი დიდსულოვნება მოლაღატე
ფეოდალებისადმი მისთვისაც და ქვეყნისთვისაც ყოველთვის
საზიანო შედეგს იძლეოდა. ხასიათი მერყევი და მერწევი
ჰქონდა, უადგილოდ დამომობი და ბოლომდე ლელოგაუტა-
ნელი. თავდავიწყებით უყვარდა ლხინი, ნადიმობა და ნადი-
რობა. უებრო მეომარი და მხედარი იყო, მაგრამ ბრძოლის
ველზე მიღებულ გვირგვინებს მაინც სანადიმო ყანწი და სა-
ნადირო მშვილდი ერჩივნა.

ქვეყანას კი სალხინო და სამეჯლისო არაფერი ჰქონდა.
მას შიგნიდანაც და გარედანაც საშინელი სისხლისდენა
ელოდა.

ტფილისი ისევ არაბებს ეპყრათ.

ცალკე, დანარჩენი საქართველოსაგან განკვეთილად იყო
კახეთ-ჰერეთი.

მეზობლად თურქ-სელჩუკთა სამბრძანებლო გადაჭიმულიყო.

ქვეყნის შიგნითაც თავკერძა ფეოდალნი არ ისვენებდნენ...

1073 წელს ბედნიერი ძეობა მოხდა ქუთათისის სასახლეში:
მეფე გიორგი მეორეს ვაჟი შეეძინა. სახელად დაარქვეს
და ვ ი თ ი.

მაგრამ იმავე წელს დიდი უბედურებაც აილანდა საქარ-

თველოს სამხრეთ კარიბჭეზე: თურქთა უზარმაზარი ურდო
შემოიჭრა საქართველოს წასახდენად.

ჯარი შემოიყარა და ამხედრდა გიორგი მეფე. სოფელ
ფარცხისთან შეება მტერს. შეება, სასტიკად დაამარცხა
და გადაარეკა განადგურებული მტერი საქართველოს სამა-
ნებიდან.

იმავე წელს გიორგი მეფეს ეწვია გრიგოლ ბაკუ-
რიანისძე, სახელგანთქმული სარდალი და პოლიტიკოსი
ბიზანტიის იმპერიისა, დასავლეთის დიდი დომესტიკოსი (მთა-
ვარსარდალი), შემდგომში პეტრიწონის ქართული საეპისკოპოსოს
მთავარი. გრიგოლს ბიზანტიის იმპერატორისგან ნაბოძები
ჰქონდა: ოლთისნი, კარნუ-ქალაქი (ერზერუმი) და კარი (ყარ-
სი). გრიგოლ ბაკურიანისძემ ახლა „მოსცა გიორგი მეფესა
კარის ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანა“.

მაგრამ კვლავ გამძლავრდნენ თურქ-სელჩუკიანნი. მათ
დაიპყრეს მთელი შუა და წინა აზია. ბიზანტიას წაართვეს აღ-
მოსავლეთი და ცენტრალური ანატოლია. 1079 საქართველოს
შემოესია თურქთა ახალი ურდო, აჰმად ამირას სარდლობით.

ისევ შეეგება მტერს გიორგი მეფე, მაგრამ დამარცხდა და
უკუიქცა სისხლდადენილი.

მომდევნო 1080 წელს თურქებმა კიდევ ახალი, მანამდე
გაუგონარი ნგრევა-რბევა არგუნეს ქართველ ხალხს. ველური
მომთაბარენი „მოეფინნეს პირსა ყოვლისა ქუეყანისასა, ვი-
თარცა მკალნი. და დღესა ივანობისასა ასისფორნი და კლარ-
ჯეთი ზღვის პირამდის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არ-
გუეთი, სამოქალაქო და ჰყონდიდი აღივსო თურქითა. მოსრა
და ტყუე იქმნა ამათ ქუეყანათა მკვიდრი ყოველი. და მასვე
ერთსა დღესა დაწვეს ქუთათისი და არტანუჯი, და უდაბნონი
კლარჯეთისანი. და დაყვეს ამათ ქუეყანათა შინა თურქთა ვიდ-
რე მოსვლამდე თოვლისა, მოჭამეს ქუეყანა და მოსწყვიდეს,
თუ სადღა ვინ დარჩომილ იყო ტყეთა, კლდეთა, ქუაბთა და
ხურელთა ქუეყანისათა“.

ქართველი ხალხის ეს უმძიმესი ტრაგედია მოინათლა, ვი-
თარცა „პირველი დიდი თურქობა“.

და ამიერიდან ყოველ გაზაფხულს იწყებოდა „დიდი თუ-
რქობა“.

მოდითონ და აღრიან გაზაფხულიდან გვიან დაზამთრებამდე ძარცვავდნენ, აოხრებდნენ, ატყვევებდნენ და წაგვადნენ ქვეყანას თურქნი... ისევ და ისევ, ყოველწლიური „მოქცევით“ და „უკუქცევით“, ვითარცა ზღვა... ისევ და ისევ მოსაქმელად, მოსაძარცვავად, მოსაოხრებლად.

ივსებოდა ქვეყანა თურქთა ალაჩოყებით, ხარგებით, საბარგულ-საზიდარებით, ჩარდახებში დედაბუდიანად შეხიზნული ქალით და ბავშვით, უთვალავი საქონლით — ცხენით, ჯორით, ცხვრით და აქლემით.

მოდითონ, ბანაკდებოდნენ და ქართულ მიწებს „სკამდნენ“ იმდენნი, რომ ამის მხილველი კაცი იტყოდა: „ყოველი თურქობა ყოვლისა ქვეყნისა აქ, საქართველოში არს“.

და მოედინებოდნენ „მდინარენი სისხლთანი, ნაცვლად წყლისა ნაკადულთა, მრწყველნი ქვეყნისანი“.

გიორგი მეფემ მტერთან მტრობას თავი მიანება და კახეთის შემოერთებისათვის წამოიწყო ბრძოლა. რთვლობაზე შევიდა ჯარით კახეთში და გარს შემოადგა ვეჯინის ციხეს. ალყა ზამთრამდე გაგრძელდა და როგორც კი ჩამოთოვა, მაშინვე ალყა მოხსნა და უკანვე ქუთათისისკენ გაბრუნდა: რა ღროს ომი და ვეჯინია, აჯამეთის ტყეში გარეულ ღორებზე ნადირობის უამრად დადგა და მეც ერთი რჯულზე უნდა ვინადიროო, — იძახდა უდარდელად.

ქვეყანა კი საშინელ აგონიას მისცემოდა. ბუნებაც საოცარი სისასტიკით შემოსწყრა ქართველთა ქვეყანას. 1088 წელს მანამდე გაუგონარმა მიწისძვრამ დააქცია საქართველო. მთელი წელიწადი ირყეოდა და ირღვნებოდა ქვეყანა. იქცეოდა და მტვრად მიდიოდა მთანი და კლდენი. ინგრეოდა და იმარხებოდა სოფლები, ქალაქები, ტაძრები, სავანენი, ციხენი, სრა-სასახლენი. მიწისძვრით ჩამოქცეული თმოგვის კედლებქვეშ, ცოლთან ერთად ცოცხლად დაიმარხა ერისთავი კახაბერიანი იას ძე.

მტრისგან და სტიქიისგან დაქცეულ, უპატრონოდ დაგდებულ ქვეყანაში შეწყდა სამეურნეო ცხოვრება. სიკვდილს გადარჩენილი ხალხი მთებში, ტყეებში, კლდე-ღრეებსა და გამოქვაბულებში გადახვეწილიყო და განადირებულიყო. აღა-

რავინ ხნავდა, აღარავინ თესავდა, აღარავინ მკიდა და თი-
ბავდა.

ტყემ და ნადირმა მოიცივა სრულად ქვეყანა.

ძეძვი, ნარ-ეკალი და თუთუბო ჰყვოდნა ნავენახარზე.

ზარნაშო ჰკიოდა მამლის ნაყივარზე.

მგელი ყმუოდა ძაღლის ნაყივარზე.

სასახლიდან რომ სამეფო სახლეულს ისრის მისაწვდენზე
გამოსვლა დასჭირვებოდა, წინასწარ შეიარაღებული მხედრო-
ბა უნდა გაეგზავნათ, თურქები დაეზვერათ, ნადირთა
ხროვანი დაეფრთხოთ და გზა ისე „გაეწმინდათ“.

ნუთუ მართლა სამუდამოდ მოსასპობად და გადასაშენებ-
ლად გაემეტებინა ღმერთს საქართველო?

მაგრამ თურმე არა, — მაინც არ ყოფილა ქართველი ხალხი
განწირული ძირფესვიანად აღმოსაფხვრელად და მიწის პირი-
საგან გარდასავლენად.

1089 წელს მეფე გიორგი მეორემ გადადგა ყველაზე ჰკვი-
ანური ნაბიჯი მთელს მის ჩვიდმეტწლოვან უბედურ ხელმწი-
ფობაში: მოიხსნა საქართველოს სამეფო გვირგვინი და თავზე
დაადგა თავის ერთადერთ ძეს, თექვსმეტი წლის დავითს.

და ასე „იწყო აღმოცისკრებად ბნელსა უკუნსა შინა მზე-
მან“ — დ ა ვ ი თ მ ე ო თ ხ ე ა ღ მ ა შ ე ნ ე ბ ე ლ მ ა .

კულტურის კატალოგი

ასე მძიმედ, სისხლიანად ჩაიარა მეთერთმეტე საუკუნემ.

ამ საუკუნეში ქართველებმა გარეშე მტრებთან გადაიხადეს
18 დიდი ბრძოლა. აქედან — მოიგეს 11, წააგეს 7. მაგრამ
მაინც ხშირად ყოფნა-არყოფნის სასწორზე ეცემოდა ქართვე-
ლი ხალხი.

და მაინც ეგზომი სისხლისთხევის ხანაშიც დიდი კულტუ-
რის შემოქმედად ჩნდებოდა ქართველი კაცი, ხელითაც და გო-
ნებითაც.

სწორედ მეთერთმეტე ასწლეულში აღიმართნენ დიდე-
ბული ნივთიერი ძეგლები, ტაძრები, სავანეები: ალავერდი—კა-
ხეთში, ბაგრატიონი — ქუთათისში, სამთავისი — ქართლში,
განახლებული სამთავრო — მცხეთაში, ბედია — სამეგრელო-

ში, ნიკორწმინდა — რაჭაში, კაცხი — არგვეთში, შესანიშნავ-
მა ქართველმა ხუროთმოძღვარმა არსუკისძემ მოახდინა მცხეთის სვეტიცხოვლის სრული რეკონსტრუქცია („მესამე
გარდასახვა“ სვეტიცხოვლისა).

ამავე საუკუნეში ისევ მძლავრობდა ქართული კულტუ-
რული სული საქართველოს გარეთ: კონსტანტინოპოლში,
ათონის მთაზე, პეტრიწონში, შავ მთაზე, პალესტინაში, სინას
მთაზე. ითარგმნებოდა ბერძნულიდან ქართულად. წარმოებ-
და დაუცხრომელი რკვევანი, კომენტარები, ორიგინალური
თვალთახედვანი და განსჯანი: ფილოსოფიაში, თეოლოგიაში,
ფილოლოგიაში, იურისპრუდენციაში, ისტორიაში.

სწორედ მეთერთმეტე საუკუნეს განეკუთვნებიან გამოჩე-
ნილი ქართველი მეცნიერნი, მწერალნი, მოღვაწენი: იოანე,
ექვთიმე, გიორგი მთაწმიდელე ბი, ეფრემ
მცირე, იოანე პეტრიწონელი.

იმავე ეპოს უცხოეთის პოლიტიკური ცხოვრების სარბიელ-
ზე ბრწყინავდნენ: თორნიკე მეორე პროტოსპა-
თერი, ელადის სტრატეგოსი; ფარსმან ბერი, იერაპო-
ლისის ციხიონის უფროსი; მართა-მარია მ, დედოფალი ბი-
ზანტიისა; გრიგოლ ბაკურიანის ძე, დასავლეთის
დიდი დომესტიკოსი, პეტრიწონის სავანისა და სემინარიის და-
მარსებელი; აბაზ ბაკურიანის ძე, გრიგოლის
ძმა, აღმოსავლეთის დიდი მაგისტროსი.

ზეიოზა დავით აღმაშენებლისა

შემდგომად ამისა ვიხილე სხუაი ანგელ-
ოზი, გარდამომავალი ზეცით, რომელ-
სა აქუნდა ხელმწიფებაი დიდი და ქუე-
ყანაი განათლდა დიდებისაგან მისისა.

იოანე, გამოცხადება, 18,1.

მაშ საქართველოს ტახტზე იჯდა დავით მეოთხე
აღმაშენებელი (1089-1125).

საქართველოს სამეფო ინსიგნიებს — გვირგვინს, ტახტს,
სკიპტრას და ხმალს — უბედნიერესი ეპი დანდგომოდათ:

ისინი ყველაზე ღირსეულ ქართველ საჭეთმპყრობელს ჩაუბარებინა.

მაგრამ ახალი გვირგვინოსანი მის მშვენიერ თავზე გვირგვინის ნაცვლად საომარ მუზარადს უფრო დაიმშვენებს, ტახტის ნაცვლად — მხედრულ უნაგირს, სკიპტრის ნაცვლად — ერქვანს გუთნისას, ხოლო ხმალი მისი ერთ დღესაც ქარქაშს ვერ მოიკითხავს.

სწრაფად და მძლავრად ამოქმედდა.

მოუწოდა და შემოიყარა ყველა, ვისაც ჯერ კიდევ გულში ქართველობა არ მოჰკვდომოდა და იმედიც არ გაჰქრობოდა სამშობლოს ხსნისა და გადარჩენისა. მართლაც ყოფილან ჭეშმარიტი მამულიშვილნი, მსგავსნი ნიანი იაკახაბერის ძისა.

დღე და ღამე სჭედდნენ საჭურველს და მეფე იყო მჭედელთა შორის მჭედელი უპირველესი.

იჭურვებოდნენ, იწვრთნებოდნენ და მეფე იყო უპირველესი მწვრთნელიცა და წვრთნილიც.

გადიოდნენ ამხედრებულნი და დათქარუნობდნენ უსწორმასწორო მადლობ-დაბლობებზე, ღიჟიან და ქვალორდიან ნავზაურებზე, კლდეზე გაკიდულ გზაწვრილებსა და თანითანებზე — და აქაც დავით მეფე იყო მხედართა შორის გულუძვრელობით და სიმამაცით მხედარი უპირველესი.

არავინ ჰყავდა ტოლი ხმალში, ჯირითში, ისრის სროლაში, შუბის ტყორცნაში, მუშტის ძგერებაში, სირბილში. ცურვაში, უძალობის, შიმშილის, წყურვილის, სიცხისა და ყინვის დაძლევაში.

ახლად შეყრილი და თანაშეწვრთნილი ჯარით თურქებზე თარეშობდა. მოულოდნელად დაესხმოდნენ ღვთისრისხვასავით, ანადგურებდნენ, უმალვე გაუჩინარდებოდნენ, კვლავ ელვასავით გამოსხლტებოდნენ და თავს დაესხმოდნენ გაალმასებით — და აქაც უბადლო იყო დავით მეფე, მტრის უპირველესი მარბიელი, სასიკვდილო რისხვის დამტეხი და სისხლისათვის შურისმგებლური სისხლის დამქცევი.

ხალხი გამოჰყავდათ სამალავთაგან და სახიზართაგან, ამხნევებდნენ, საომარ და სამეურნეო სულს უბრუნებდნენ, ასახლებდნენ, ამკვიდრებდნენ, სახლ-კარს აწყობინებდნენ, კე-

რაზე ცეცხლს უნთებდნენ, მამაპაპეულ გუთანს აჩვენებდნენ თვითონაც გუთნისდებობდნენ და ისევ მეფე იყო პირველი გუთნისდებაც, სახლის ხუროც, ბალავრის მთხრელიც და საძირკვლის მყრელიც.

გავიდა ოთხი წელიწადი.

ქართველი ხალხი სიკვდილის პირისგან გამოაბრუნა და ფეხზე წამოაყენა „ღმრთივგანბრძნობილმა“ ჭაბუკმა ხელმწიფემ.

მაგრამ სანამ გარეშე მტერთა მიმართ სრულის შეტევით დაიძვრებოდა, მანამ საჭირო იყო შინაურ ერისთავთა და აზნაურთა მოთოკვა და მოარშივება.

ყველაზე ძლიერი და ავი ფეოდალი მაშინ იყო კლდეკარის ერისთავი ლიპარიტი ივანეს ძე ბაღვაში, რომელიც მამაპაპეულ ტრადიციას არ ღალატობდა და თავგამოდებით ებრძოდა მეფესაც და საქართველოსაც.

მიუხედავად ამის მეფე კლდეკარს, შეიპყრო ლიპარიტი, ბორკილები გაუყარა და ჩააგდო ციხედ. მერე მისი ვედრება შეიწყნარა, ერთგულების ფიცი ჩამოართვა და გაათავისუფლა. მაგრამ მაინც არ დაიშალა თავისი ერისთავმა. „იგი ვითარცა ძალდი მიეჭკა ნათხევარსა თავისასა და ვითარცა ღორი ინწუბა სანგორელსა მწვირისასა“. დავითიც საბოლოოდ დარწმუნდა, „რამეთუ კუდი ძალლისა არა განემართების, არცა კირჩხიბი მართლად ვალს“. ხელმეორედ შეიპყრო ლიპარიტი, ორი წელიწადი საპატიმროში იყოლია, მერე ბიზანტიას გააძევა და იქვე, უცხოობაში აღესრულა მოუსვენარი და მოურჯულბელი ერისთავი.

მეფის წინააღმდეგ იბრძოდა ერისთავი ძაგან აბულეთის ძე, მოღალატე, ფლიდი და ვერაგი მებატონე. ძაგანს მხარს უმაგრებდა მისი ძმა, ეპისკოპოსი მოდისტოს. ძმები ისე თვითნებურად მოქმედებდნენ, თითქოს დავით მეფე არც არსებულებოდა ამ ქვეყანაზე. მათ მუხრანისა და ზედაზნის ციხეები, მცხეთის, წილკნისა და შიო-მღვიმის საეკლესიო მამულები, ყველა ერთად, აიღეს და კახეთის განდგომილ მეფეს გადასცეს.

სასწრაფოდ ამხედრდა დავით მეფე, გაცემული ციხეები და მამულები დაიბრუნა, ძაგანი და მოდისტოსი შეიპყრო,

ორივეს მამულები ჩამოართვა, ორივეს პატივი და ღირსება აკყარა, ორივე დააბორკილა და დილეგში ჩაჰყარა.

დავითი საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ მხოლოდ ლიპარიტის, ძაგანისა და მოდისტოსის დასჯა და დათრგუნვა ვერ დააწყნარებდა და ვერ განამტკიცებდა შინაგანად აშლილ ქვეყანას. თვალნათლივ ჩანდა, რომ საერო ფეოდალთა თავგასულობას საეკლესიო-სასულიერო მესვეურები აკანონებდნენ. ფეოდალი და ეპისკოპოსი ერთიან ძალად შეკრულიყო მეფის მტკიცე ხელისუფლების დასამხობად ან დასაკნინებლად. ეკლესია სამეფო ტახტზე მალა აყენებდა თავის „ზეციურ-ღვთაებრივ დანიშნულებას“. ეკლესიის პირველმოდღვარნი თვითონ იყვნენ დიდგვარიანი აზნაურები და უმდიდრესი ფეოდალები. მხოლოდ წოდებით, გვაროვნებით და სიმდიდრით გამორჩეულს შეეძლო ამადლება ქვემოდან ზემოთ, თანამდებობრივ კიბეზე. დაწინაურებისას არავინ ითვალისწინებდა არავითარ პირად ღირსებას — ნიჭიერებას, პატიოსნებას, მალა ზნეობას, სამშობლოს წინაშე დამსახურებას.

ერთი სიტყვით, ქართული ეკლესია თვითნება, ზნედაცემულ, ხარბსა და ქვეყნის მოღალატე „ავაზაკთა ქებად“ გადაქცეულიყო. ეკლესიებიდან და სამღვდლოებიდან მოედინებოდა „ყოველი უსჯულოება და ცოდვა“.

მაშ, გამოსადენი სისხლი ისევ უნდა გამოდენილიყო და 1103 წელს დავით მეფემ რ უ ი ს ს ა და უ რ ბ ნ ი ს შ ი შეჰყარა საეკლესიო კრება. აქ, მრავალდღიანი აზრთა ცხარე ჭიდილის შემდეგ, დავით მეფის ურყევი ნებით, დადგინდა დიდი მნიშვნელოვანი რეფორმა: საეკლესიო თანამდებობიდან გადაყენეს და შეაჩვენეს ყველა „უღირსად გამოჩინებულნი“; ამიერიდან აიკრძალა დაწინაურება წოდებრიობის, მემკვიდრეობისა და სიმდიდრის მიხედვით; ამიერიდან თანამდებობებზე ინიშნებიან მხოლოდ ღირსეულნი — ნიჭიერნი და გონიერნი, განსწავლულნი და განათლებულნი, პატიოსანნი და სამართლიანნი, ქვეყნისა და მეფის ერთგულნი და თავდადებულნი — მიუხედავად მათი წოდებრივი, გვაროვნული და ქონებრივი მდგომარეობისა.

დავითს როგორმე უნდა მოეხერხებინა, რომ საეკლესიო ცხოვრების შიგნით მუდმივი თვალი ჰქონოდა მისი მუდმივი

ჩარვეისა და რაიმე არასასურველ გამოვლინებათა აღკვეთისათვის.

ამისთვის მეფემ გააერთიანა ორი თანამდებობა: საერო — მწიგნობართუხუცესობა და სასულიერო — ჭყონდიდელობა. მეფის შემდგომ მწიგნობართუხუცესი მეორე კაცი იყო სახელმწიფოში, ვინათგან იგი სათავეში ედგა მთელს აღმასრულებელ ხელისუფლებას (როგორც დღევანდელი „კანცლერი“, „პრემიერ-მინისტრი“, „მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე“). ასევე დიდი იყო ჭყონდიდის (მარტვილის) ეპისკოპოსის თანამდებობა — ჭყონდიდელობა.

და დავითმა ორივე ეს თანამდებობა, ერთ მთლიანობაში, ჩააბარა გიორგი ჭყონდიდელს, თავის აღმზრდელს, უერთგულეს მეგობარსა და ბრწყინვალე სახელმწიფო მოღვაწეს.

ამიერიდან დავითის ხელში, უზენაეს საერო ხელისუფლებასთან ერთად, მტკიცედ მოექცა უზენაესი სასულიერო საქეთმპყრობელობაც.

იმავე ხანს დავით აღმაშენებელმა საბოლოოდ ჩამოაყალიბა უმაღლესი სახელმწიფო მთავრობა — სავაზირო, რომელიც მთლიანად ემორჩილებოდა მეფეს.

შედგებოდა სავაზირო შვიდი ვაზირისაგან

პირველი — მწიგნობართუხუცესი, იგივე პირველი ვაზირი („მთავრობის თავმჯდომარე“), მეფის ყველაზე ახლობელი კაცი. არა საქმე მის გარეშე სავაზიროში არ გადაწყდებოდა. იგი იყო აგრეთვე უზენაესი მოსამართლე, უმაღლესი „მართლმსაჯული“. იგივე, ვითარცა ჭყონდიდელი, განაგებდა რელიგიურ საქმეებსაც. მასვე ეკითხებოდა ყოველი თხოვნის, საჩივრისა და საძიებელის გამოძიება — განჩინების საქმენი. საჩივართა და სათხოვართა გასარჩევად მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელს ჰქონდა ყოველი ორშაბათი დღე.

მეორე — მანდატურთუხუცესი, შინაგან საქმეთა ვაზირი, „რომელსაც ემორჩილებოდა მთელი საპოლიციო სამსახური და დავითისგან ახლად შემოდებულები მსტოვართა (მზვერავთა) მრავალრიცხოვანი მტკიცე ორგანიზაცია.

მესამე — ამირსპასალარი, სამხედრო საქმეთა ვაზირი და სარდალი, „სპასალართუხუცესი“ და „თავადი ლაშქართა“.

მეოთხე — მეჭურჭლეთუხუცესი, ფინანსთა განმგევაზირი.

მეხუთე — მსახურთუხუცესი, სამეფო სასახლის კარის შინა სამსახურთა და განწესრიგებათა ვაზირი.

მეექვსე — ამირახორი, იგივე მეჭინიბეთუხუცესი, ამირსპასალარის პირველი თანაშემწე, უმცროსი ვაზირი, სათათბირო ხმით.

მეშვიდე — ჩუხჩარხი, მეფის პირადი სპასპეტი და მებაჯრეთუხუცესი, მეფის „მონა-სპის“ („გვარდიის“) უფროსი, უმცროსი ვაზირი, სათათბირო ხმით.

მეფის კურთხევის დროს სავაზირო ასეთი ჯვარსახოვანი განრიგებით დაეწყობოდა:

საზეიმო პროცესიას წინ მიუძღვის მანდატურთუხუცესი, ხელში სამანდატურო ოქროს არგანით.

შემდგომ მოდის თვითონ მეფე.

მეფის მარჯვნივ — ამირსპასალარი, რომელსაც ორივე წინ გაშვერილ ხელზე უტვირთავს შიშველი სამეფო ხმალი. ამირსპასალარს თავის მხრივ მოჰყვება თანაშემწე ამირახორი.

მარცხენა მხრიდან მეფეს მოაცილებენ მწიგნობართუხუცესი ჰყონდიდელი და მეჭურჭლეთუხუცესი.

ხოლო უკან მეფეს მოჰყვება ჩუხჩარხი, დატვირთული სამეფო ფარით, ლახტით და ქარქაშით...

...1099 წელს ევროპელმა „ჯვაროსნებმა“ თურქებს იერუსალიმი წაართვეს და პალესტინაში ევროპულ-ქრისტიანული სახელმწიფო — „იერუსალიმის სამეფო“ დააარსეს.

მაშინვე დავით მეფემ ხარკის მიცემა შეუწყვიტა თურქთა სულტანს.

სულტანმა დუმილით უპასუხა ქართველთა მეფის ესოდენ თამამ გამოსვლას.

საქართველოს „მომკმელი“ თურქობაც უფრო შიშრეულად მოიწვედა ჩრდილოეთისკენ.

სანამ თურქთა სრულ განდევნას შეუდგებოდა, მანამ საქართველოს სრული გაერთიანება უნდა დაემთავრებინა ვით მეფეს. უპირველესად საჭირო იყო საქართველოს ერთხელ და სამუდამოდ დაბრუნებოდა მისი სისხლხორცეული ნაწილი — კახეთ-ჰერეთი. ამისთვის დავითს დიდი ბრძოლა ელოდა, რადგან არც თურქები და არც შინაური მოღალატე აზნაურები საქართველოს გაერთიანებას უსისხლოდ და უსიკვდილოდ არ დაუშვებდნენ.

დავითი მტრის სიძლიერეს არ დაერიდა, ლაშქარი შემოიყარა და კახეთისაკენ წარემართა.

იღვა 1104 წელი.

ბრძოლა მოხდა ერწუხს.

დავით მეფე გააფთრებული ხმალთაკვეთებით შეება თურქთა უზარმაზარ მხედრობას. გამაყრუებელ საომარ ყიჟინაში, იარაღის ზათქსა და ზრიალში, ცხენთა ჭიხვინსა და თქარუნში, დაჭრილთა გმინვასა და ბღავილში — მაინც გამორჩევით გაისმოდა ლომისებრი ბუხუნი ქართველი მეფისა, რომელიც ელვასავით მიმოქროდა და ჩნდებოდა ყველგან, სადაც მის მეომრებს მისჭირდებოდათ. თითქოს ომის ღმერთი ჩამოჭრილიყო ციდან მიწაზე, ადამიანთა ხოცვა-ჟლეტით გახელებული.

მეფე-ტიტანი ერთის მოქნევით ცხენ-კაციანად კვეთდა მოპირდაპირეს, ან პირდაპირი ძგერებით უნაგირიდან ასხლეტდა და, თავზე გადავლებით, ზურგისკენ ისროდა. მტრის სისხლი მკლავს მოყვებოდა და უბეში ექცეოდა.

სამი ცხენი მოუკლეს. მეოთხეზე ამხედრებული ასრულეზდა ბრძოლას.

მტერთაგან მრავალი დაირეცა, მრავალი ტყვედ ჩაუვარდა ქართველებს, დანარჩენებმა გაქცევით უშველეს თავს.

გამარჯვებული დავით მეფე ცხენიდან გარდახდა და სარტყელი შემოიხსნა. სისხლი ერთბაშად მოწყდა და თქრიალით დაიღვარა დედამიწაზე. მიცვიდნენ ზარდაცემული მისიანნი — დაჭრილი ეგონათ ამდენი სისხლის დამაქცევარი. მეფე კი ილიმებოდა — მტრის სისხლი ყოფილა, მისი სხეულიდან ჩამომდინარე სისხლი!

კახეთ-ჰერეთი „ნებიერად“ შემოიერთა დავითმა.
 ტკბილად დაუყვავა იქაურ ქართველობას და „მზეებრ
 ჰფინა წყალობა“ ყველას...

...ადმოსავლეთ საქართველოს შემოერთებისა, დიდ რე-
 ფორმატორულ გარდაქმნათა და კულტურულ აღმშენებლო-
 ბათა „ხუთწლოვანის“ შემდგომ, დავითი შეუდგა თურქთაგან
 ქართულ მიწა-წყალთა სრულ გაწმენდას.

1110 წელს მეფემ გიორგი ჭყონდიდელი გაგზავნა ჯარით
 სამშვილდის ასაღებად. მოულოდნელად დაეცა თავს გი-
 ორგი სამშვილდეში ჩაბუდებულ თურქთა ციხიონს. თურქე-
 ბმა ხელის გამძლეობაც ვერ მოასწრეს და ხმლის განუძრევლად
 ჩააბარეს ქართველებს ქართული ციხე-ქალაქი.

იმ დამითვე ქართველებმა სამშვილდის ახლოს ციხე ძე რ-
 ნაც დააგდებინეს დამპყრობლებს.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ გამარჯვებებს. საქართვე-
 ლოს დროშას დაუბრუნდა დიდი ქართული ციხესიმაგრენი,
 დიდი საქარავნო და სამხედრო გზა-კვანძები. ამით ტფილისში
 მდგარ უცხო ციხიონსაც მოერღვა და მოუშიშვლდა თავდაც-
 ვითი ზღუდენი სამხრეთ-დასავლეთის მხრიდან.

სამშვილდის დაკარგვამ ქვემო ქართლში ჩასახლებულ
 თურქობას ისეთი თავზარი დასცა, აქაური ციხეების უმრავ-
 ლესობა ერთ დამეში მიატოვეს და გადაიხვეწნენ. ქართულ
 ციხეებში ქართული ციხიონები შედგნენ.

თურქთა მაშინდელმა სულტანმა მუჰამედმა არ დათ-
 მო ეგზომი მარცხი და იმავე წელს 100000-იანი მხედრობა
 აფრინა საქართველოსკენ.

თრიალეთს მოვიდა მტერი.

დავით მეფე ნაჭარმაგევს იდგა ტაძრეულით.

სალამო უამს შეატყობინეს მსტოვრებმა მტრის შემოსევა.

ფიცხლავ ჯარი მოიკითხა დავითმა. მხოლოდ 1500 კაცი აღ-
 მოჩნდა საომრად გამზადებული.

ცხენს მოახტა მეფე, ეს მცირე ლაშქარი აიყოლია და მთე-
 ლი დამის-შეუსვენებელი ჭენებით მიიჭრა თრიალეთს.

ციხკრის სისხამზე თვალი ჰკიდეს ერთმანეთს თურქებმა
 და ქართველებმა.

დავითმა მტერს მისი მცირე ძალის გათვლა და გონს მკლავლა არ აცალა და მისვლისთანავე მიუხდა გააღმასებინა ისიდან დაისამდე გაგრძელდა საშინელი ხმალოთაკვეთება. ისევ მტერთა ძლევით დააქანა დავით მეფემ ბრძოლის სასწორი.

თურქებს არც კი უგრძენიათ რიცხვით სიმცირე საოცარი მხნეობით მოიერიშე ქართველებისა. მიმწუხრისას თურქებმა ბრძოლის ველს ზურგი აქციეს, ბანაკი თავის ავლადიდებით ქართველთა ხელს შეატოვეს და უგზოუკვლოდ „განიბნივნეს თვისთა ქუეყანათა“.

მცირერიცხოვანი ჯარისაგან ესოდენ დიდი მხედრობის ძლევა სწორედ რომ გასაოცარი იყო. ამიტომ დავითი და მისი თანამებრძოლნი კარგა ხანს დაეჭვებულნი — მტერი მახეს რასმე არ გვიგებდესო — ფრთხილი დევნით მისდევდნენ ოტებულ თურქობას და სდიეს მანამ, სანამ არ დარწმუნდნენ, რომ მტერი სავსებით იყო გადახვეწილი.

1115 წელს, დავით მეფის ბრძანებით, გიორგი ჭყონდიდელმა თურქებს ხელიდან გამოჰგლიჯა რუსთავი. ამრიგად, ტფილისში მდგომ არაბთა ციხიონს სამხრეთ-დასავლეთიდანაც მოეჭრათ მისასვლელები.

იმ წელსვე თვითონ დავითი თავისი „მონა-სპით“ ხან სად დაეცა მტერთა ბანაკს და ხან სად. „უგრძნეულად დაესხის და მოსწყვედნის, და ესე არა ერთგზის ან ორგზის, გინა სამ, არამედ მრავალგზის“.

ქვემო ქართლის გზებს დაუშინდნენ თურქები და ახლა საქართველოში სალაშქროდ სამხრეთ-დასავლეთ გზებს დაუწყეს სინჯვა.

1115 წლის დეკემბერში თურქთა უზარმაზარი ლაშქარი ბასიანს შემოვიდა დედა-წულიანად, ხარგებით, ჩარდახებით, საქონელ-ხვასტაგიანად და იქვე დაიბანაკა გამოსაზამთრებლად.

მომდევნო წლის თებერვალში დავით მეფე ისევ „უგრძნეულად“, ღვთის რისხვასავით დაეჯგერა მტერს. დაეძგერა და შავი ღლე გაუთენა. ქართველებმა ურიცხვი თურქი ჩაჰხოცეს

და ჩახლიწეს ბასიანის ხევებში. მრავალი ტყვე აიყვანეს, ოჯახებით, ალალ-ფორნიანად და საქონელ-ხვასტაგინად.

1117 წელს დავითმა კიდევ ილაშქრა საქართველოს უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილში. აქ მან აიღო და შემოიერთა ჰერეთის უკანასკნელი დიდი ციხესიმაგრე გიში.

ამავე დროს, დავითს თავისი ძე, დემეტრე, შირვანში ჰყავდა გაგზავნილი სალაშქროდ. დემეტრემაც „ქმნა ომნი საკვირველნი, რომლითა განაკვირვნა მხილველნი და მსმენელნი“. მან აიღო ციხე-ქალაქი ქალაქორი და დიდძალი ნაალაფევეითა და სიმდიდრით დაბრუნდა მამასთან.

არც ერთი წელიწადი აღარ მიდიოდა დავით აღმაშენებლის ხელით ნიშანდაუსმელი — თუ ხმლით, თუ კალმით, თუ საქრეთლით.

1118 წელს იგი ნახიდურში იდგა, არეზის (არაქსის) პირას და აღდგომის დღესასწაულს ზეიმობდა. ინახად მჯდარ ხელმწიფეს მოახსენეს, რომ თურქები ჯავახეთს დასცემიან და მოუკლავთ თუხარისის ერისთავი ბეშქენჯაყელი. მაშინვე წამოიჭრა მეფე. ნუ ინებებ ასე ერთბაშად გალაშქრებასო, — შემოეხვივნენ მისიანები, მაგრამ მაინც მაშინვე ამხედრდა, მუდამ მზაობაში მყოფი „მონა-სპა“ აიყოლია და მტერს მიაშურა. არეზის პირას იპოვა ბანაკად მდგარი თურქობა და უმაღვე, — ისე რომ მტერს არც ფეხზე წამოდგომა და გონს მოსვლაც არ აცალა, — ელვასავით დაესხა ზარდამცემი ყოყინითა და ხმალთაკვეთებით. თურქთა ბანაკი აირია, აგორდა და აჭრილ-დაჭრილი უგზოუკვლოდ გაიქცა. სდიეს და სჩეხეს ქართველებმა. მტრის მცირე ნაწილმა გაასწრო სიკვდილს.

იმავე წლის ივლისში კიდევ ორი დიდი გამარჯვება იზეიმეს ქართველებმა ზედიზედ. დავითმა ჯერ აიღო ციხე-ქალაქი ლორე და მეორე დღეს, დილის სისხამზე — ციხე აგარანი.....

...გამარჯვება გამარჯვებას მოსდევდა, მაგრამ დავით მეფე იმასაც კარგად ჰხედავდა, რა ძვირისისხლიანი იყო ყოველი ბრძოლა, რა ძნელი იყო აღებულ ციხესიმაგრეთა შენარჩუნებაც და რა დიდ ძალას მოითხოვდა ჯერ კიდევ ფეხშეუდგმელი უმძიმესი საბრძოლო გზის გავლაც. ყოველი ახალი ბრძოლა ახალ, ბრძოლისუნარიან ცვლას მოითხოვდა. დავი-

თი ბევრს ზრუნავდა ჯარისათვის, მისი გაწვრთნის, სულთერ/ სიმტკიცისა და საბრძოლო განწესრიგების ამალღებისათვის. მან სამხედრო ბანაკიდან გააძევა ღვინო და ქალი — ეს ორი შემპარავი და დამამხობელი ბოროტება ყოველი დროისა და ყოველი სახეობის საჯარისო ორგანიზაციისა. მეფემ აკრძალა ჯარისკაცთა შორის ბილწსიტყვაობა, ჯამბაზობა და ლაზღანდარობა. მეფე — თვითონ დიდებული მაგალითი მხედრული სიმამაცისა და ვაჟკაცობისა — ამხნევებდა და განადიდებდა გულადსა და თავდადებულ მეომრებს, მაგრამ ამდენადვე სასტიკი იყო სულმოკლეთა და ჯაბანთა მიმართ. იყო შემთხვევა, როცა ასეთ ლაჩარ მეომრებს მეფის ბრძანებით იარაღს აპყრიდნენ, ტანზე ქალის კაბას გადააცმევდნენ და „ვითარცა ღიაცთა“, ჯარის წინაშე ჩამოათარებდნენ.

ბევრს ზრუნავდა მეფე ჯარისთვის, მაგრამ მაშინდელი ქართული ჯარი მაინც ფეოდალურ-პატრონყმური ლაშქარი იყო. ყოველ ფეოდალს თავისი საკუთარი საბატონო ლაშქარი ჰყავდა და თუ თვითონ არ ინებებდა, იმ „თავის ჯარს“ ბრძოლაში არც კი გამოიყვანდა. ან შეიძლება „იმ ჯარით“ თვითონ მეფის წინააღმდეგაც კი გამოსულიყო საომრად.

ერთი სიტყვით, მეფეს „სამი რიგის“ ჯარი სჭირდებოდა: ერთი — დაპყრობილ ქალაქთა დამცველ ციხიონებად, მეორე — პირად გვარდიად, მესამე — მუღმივ, „ზამთარ-ზაფხულ დაუცხრომლად“ მოლაშქრედ. მაშ, დავითს სჭირდებოდა მრავალრიცხოვანი, მუღმივი მხედრობა, რომელსაც თვითონ უწინამძღვრებდა და უპატრონებდა.

და აი, დავით აღმაშენებელმა გადაწყვიტა, ქართულ ჯარებთან შესაერთებლად და მუღმივ სამხედრო სამსახურად, ჩრდილოეთიდან გადმოესახლებინა ყ ი ვ ჩ ა ყ ე ბ ი.

დავითი და მისი თანამდგომელნი კარგად იცნობდნენ ყივჩაყებს. იცოდნენ, რომ კავკასიონს გადაღმა, რუსეთსა და ოვსეთს შორის, ურიცხვი იყო მათი მოდგმა და გვარჯილაგი. იყვნენ თავზეხელაღებული მეომრები, მსუბუქი მხედრები, მეთაურის სიტყვაშეუბრუნებლად მორჩილნი და „ადვილად შესანახავნი“.

ისედაც აგერ რამდენიმე წელიწადი გასულიყო, დავითს მოყვრობა ჰქონდა ყივჩაყებთან: მას მეორე ქორწინებით ცო-

ლად ჰყავდა ყივჩაყთა მთავრის ათრაქა შარალანის ძის ასული, „სიკეთით განთქმული გურანდუხტ დედოფალი“.

1118 წელს დავითმა „წარავლინა კაცნი სარწმუნონი და მოუწოდა ყივჩაყთა და სიმამრსა თვისსა“.

ათრაქა შარალანის ძე დიდი სიხარულით შეხვდა სახელოვანი სიძის შემოთავაზებას საქართველოში მის ქვეშევრდომთა და თვისტომთა გადასახლებაზე. ისედაც, ყივჩაყები ჩრდილოეთიდან რუსთაგან შევიწროებულნი, სამხრეთისაკენ მოიწევდნენ, მაგრამ აქ ოვსნი უდგნენ ძლიერ მტრულ ძალად. ამიტომ შარალანის ძემ დავითს ოვსთაგან სამხრეთული გზის გათავისუფლება სთხოვა.

დავითმა თავისი გამზრდელი და თანამებრძოლი გიორგი ჰყონდიდელი წაიყვანა, სასწრაფოდ ოვსეთს გადავიდა და სწრაფადვე დაიჭირა „ციხენი დარიალისა და ყოველთა კართა ოვსეთისათა და კავკასიის მთისათანი“. ოვსი მთავრებიც მაშინვე ეახლნენ და ეყმნენ დავითს.

აქვე მოვიდნენ ათრაქა და მისი ძენი. დავითმა ორივე მხარეს, ოვსებსაც და ყივჩაყებსაც, მძევლები ჩამოართვა და ერთმანეთს შეარიგა.

ამის შემდგომ, დავითმა ჩაიბარა ყივჩაყთა „სიმრავლე ფრიად დიდი“, სულ 40000 ოჯახი, ანუ 200000 სული.

არაგვ-დარიალის კარი, ჩრდილოეთის და სამხრეთის შემაერთებელი დიდი გზა, დავითმა დიდ სამომავლო „მშვიდობის გზად“ გადააქცია.

სწორედ იმხანად ქართველმა ხელმწიფემ ურთიერთობა გააბა კიევის რუსეთის მთავართან, ვლადიმერ მონომახთან, რომელსაც მანამდე ყივჩაყებთან შეუთრეგებელი მტრობა ჰქონდა.

მოდით დავით მეფე, მოუძლოდა დედაწულიანად მომდინარე უცხო ხალხს. სასიხარულოდ განესრულებია მეფეს თავისი განაზრახი, მაგრამ მოდიოდა მაინც დიდი წუხილითა და ჭმუნვით დამძიმებული, სამგლოვიარო თალხით შემოსილი: მოასვენებდა თავის გამზრდელს, მამაზე უტკბესს — გიორგი ჰყონდიდელს — იგი გარდაცვლილიყო ოვსეთს ყოფნისას.

ახლად მშენებარე გელათის მონასტერში დაკრძალეს დიდებული მამულიშვილი. ორმოცი დღე-ღამე გაუხდელად ემსახურა თალხი მეფეს. სწორედ მეორმოცე დღეს უფლისწული ვახტანგი (ცვატა) შეეძინა დედოფალ გურანდუხტს და მხოლოდ მაშინ „ხარებითა დაიხსნა გლოვა“ მეფემ.

დავითმა ყივჩაყები ქართლ-კახეთის სხვადასხვა კუთხეში განასახლა. ყოველ ოჯახს მუდმივ სამხედრო სამსახურად ერთი კაცი უნდა მიეცა ქვეყნისთვის. ამრიგად, მეფემ 40000 ყივჩაყი დააწყო „გვარად-გვარად და დაუდგინნა სპასალარნი და მმართველნი“. ახლა მეფეს საკუთარი „მონა-სპის“ ჩათვლით 45000 მეომარი ჰყავდა იარაღქვეშ. ამას გარდა, საჭიროების შემთხვევაში იგულისხმებოდა „აგრეთვე თვისისა სამეფოსა სპანი, რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენკეთილნი და პირშეუქვევლნი“.

დაასახლა ყივჩაყნი და დაურიგა მიწა.

ასწავლა ხენა-თესვა, ანუ გუთნისდებობა.

ასწავლა ვენახის გაშენება, ანუ მეზვრე-მეღვინეობა.

ასწავლა ბაღ-ბოსტნის გაწყობა.

ასწავლა მესაქონლეობა, „ქართული გვარით“.

ასწავლა მიწის მოვლა-პატრონობა, მიწის „მზრდელობა“.

ასწავლა მთისა და ბარის სამეურნეო მონაცვლეობა

და ყველაზე კარგად სწორედ დავით აღმაშენებელმა იცოდა, რომ საქართველოსა და ქართულობის შემდედებელი დვრიტა არის ქართული სოფელი.

და ქართულმა სოფელმა გასაოცარი სისწრაფით გააქართველა ყივჩაყი.

უმოკლეს დროში: ყივჩაყისაგან — ნაყივჩაყარი, ნაყივჩაყარისაგან — ქართველი...

დავით აღმაშენებლის დროშის ქვეშ გამრავლებული და გამძლავრებული „სრულიად ქართული“ საომარი ძალები იღვნენ. საერთო ანგარიშით, დაახლოებით 60-70 ათასი ჯარისკაცი და მოლაშქრე. ამას გარდა, დამატებით ძალად მეფეს შეეძლო მოეხმო „როქის სპა“ — დაქირავებული მეომრები მეზობელი ტომებიდან.

დავით აღმაშენებლის სამხედრო რეფორმა ასე განესრულა.

საქართველო წინა აზიის დიდ სამხედრო სახელმწიფოდ გადაიქცა.

ისევ ალაპარაკდა მსოფლიო ქართველთა სიძლიერესა და აღზევებაზე. ლაპარაკობდნენ მტრები — სიძულვილით, შიშით, ძაწოლით; ლაპარაკობდნენ მოყვრები: აღტაცებით, კრძალვით, პატივით. ეძებდნენ სიახლოვეს, კავშირს, მეგობრობას, მოყვრობას საქართველოს სამეფო სახლთან.

შეიწყნარა დავითმა შირვანის ხელმწიფის მანუჩეჰ ბეგის თხოვნა და ცოლად მისცა თავისი ასული თამარ.

შეიწყნარა დავითმა ბიზანტიის იმპერატორის ალექსი კომნენოსის თხოვნა და რძლად მისცა თავისი მეორე ასული კატაი.

ამგვარად, დავით აღმაშენებლის ასულნი, „ვითარცა ორნი მნათობნი“ — ერთი აღმოსავლეთს, ხოლო მეორე დასავლეთს — „ცისკროვან ჰყოფდნენ სფეროსა“, მამის მზიური შარავანდედით გაციკროვნებულნი.

„ჯვაროსნული ომებიც“ აგერ 22 წლის დაწყებული იყო. მოდიოდნენ ევროპელები ჯვრით და მახვილით ურჯულო თურქთაგან პალესტინის „წმიდა მიწათა დასახსნელად“. მაგრამ ეს იყო მხოლოდ სიტყვა, ხოლო საქმე — აზიურ მიწათა და დასახლებათა დაპყრობა, ძარცვა და რბევა.

მაშ, 1099 წელს ჯვაროსნებმა აიღეს ანტიოქია და იერუსალიმი და პალესტინაში თავისი სახელმწიფო დააარსეს.

დავით აღმაშენებელი არ ჰგავდა ჯვაროსან ხელმწიფეებს, სხვათა დამპყრობელთ, სხვათა ქონების მძარცველებსა და უცხო ხალხთა განუკითხავად მელეტელებს. პირიქით, დავითი საქართველოს შიგნით არაქართულ მოსახლეობას, მათ შორის მაჰმადიანებს, არამცთუ არ უღეტდა და ამცირებდა, არამედ ქართველთა თანაბარი, ზოგჯერ უპირატესი პატივითა და შემწყნარებლობით ექცეოდა. მაგრამ დავითს ჯვაროსნებთან მაინც ჰქონდა ერთი საერთო მიზანი: შეურიგებელი ბრძოლა დამპყრობელ თურქთა წინააღმდეგ. ამიტომ დავით აღმაშენებელმა ჯვაროსან ხელმწიფეთა თხოვნა აღასრულა და რამდენჯერმე ჯარიც მიაშველა მათ სირიისა და პალესტინის ქალაქებიდან თურქთა გასაძევებლად.

1119 წლის მისურულს საქართველოში იდუმალ ჩამოვიდა

იერუსალიმის მეფე, ფრანგი ჯვაროსანი რაინდი, ბ ა ლ დ უ ი ნ
მ ე ო რ ე.

კარგა ხანს ბჭობდნენ ქართველნი და ფრანგნი გეგუთის სასახლეში.

მერე ისევ იღუმალ გაუჩინარდა ფრანგი რაინდი და გვირგვინოსანი.

დავითი მომავალი წლისათვის თურქთა წინააღმდეგ გაშლილი გადამწყვეტი შეტევებისათვის ემზადებოდა.

1120 წლის თებერვლის დამდეგს თურქთა ახალი ურდო შემოიჭრა და ბ ო რ ტ ი ა ს თ ა ნ დაბანაკდა. მტერი თამამად იყო, ვინათგან დავითი აჭარაში ეჯულეობდა. მაგრამ საოცარი სისწრაფით „გარდამოიფრინვა“ მეფემ აჭარიდან და 14 თებერვალს ისევ „უგრძნეულად“ და „უცნაურად“ დააცხრა თავს არხეინად მონებივრე თურქთა ბანაკს. ისევ ურიცხვი თურქი დაირეცა ამ ბრძოლაში. მხოლოდ მცირედნი გადაურჩნენ სიკვდილს. ქართველებმა „აღიღეს ტყვე და ალაფი ურიცხვი“.

ამის შემდგომ დავითი შირვანს გავიდა და ბორტიას ბრძოლიდან მეშვიდე დღეს აიღო ქალაქი ყ ა ბ ა ლ ა, მაისში ისევ ილაშქრა დავითმა შირვანს და დაიპყრო ყველა მნიშვნელოვანი ციხე-ქალაქი, მათ შორის — ლ ი ზ ა ნ ი, ქ უ რ დ ე ვ ა ნ ი, ხ ი შ ტ ა ლ ა ნ თ ი.

იმავე წელს, ზაფხულსა და შემოდგომაზე, ქართველებმა კიდევ რამდენჯერმე დაამარცხეს თურქები სომხეთსა და ირანში.

ნოემბერში სირიისაკენ წარემართა დავითი. აქ მის შეტევას უნდა აღეკვეთა ალექსანდრე პოლიოქანის, ნ ე ჯ მ ა დ-დ ი ნ ი ლ-დ ა ზ ი ს განაზრახი ლაშქრობანი ქართველთა მოკავშირის, ფრანგი ბალდუინის წინააღმდეგ. ა შ ო რ ნ ი ა ს რომ მიადწინეს, ქართველებს იქ დიდძალი თურქობა დახვდათ საომრად მომზადებული. დავითმა მისვლისთანავე ბრძანა იერიში. მძვინვარე ზოცვა-ჟღერტა თურქთა განადგურებით გათავდა.

აშორნიდან ქართველები სირიის საზღვრებში შეიჭრნენ და თურქული ბანაკები დაიფრინეს. დავითი ალექსანდრეს მიიწვედა, ილაზის სატახტოსაკენ, მაგრამ მსტოვრებმა აცნობეს — ზურგიდან თურქთა ურდო გაიჭრა და საქართველოსკენ

მიეშურებაო. შემოტრიალდა დავითი, ს ე ვ გ ე ლ მ ე ჯ თ ა ნ
წამოეწია მტერს, წამოეწია და ისე გაანადგურა, „არა დაუტე
ვა მოტირალი კარავთა მათთა“.

ასე განესრულა 1120 წელი, ქართველთა ათზე მეტი ძლე-
ვამოსილი ბრძოლით.

1121 წელი მძიმე ზამთრით შემოვიდა საქართველოში. გა-
ნუწყვეტილად და განიადაგებით თოვდა და „გარდანაკვეთსა
თოვლისასა აქვნდა სიმაღლე მხარი სამი“.

დავითი აფხაზეთს ბრძანდებოდა მ:შინ, ბიჭვინტაში. თურ-
ქებს იმედი დაუჭერიათ, სანამ დავითი შეიტყობდეს და თოვ-
ლიან გზებს გადმოლახავდეს, მანამ ჩვენ ქართლის აოხრებას
მოვასწრებთო, და „გულდებით“ წამოსულან მტკვრის ხეო-
ბისკენ. მაგრამ შეიტყო თუ არა, სასწრაფოდ წამოვიდა „ლო-
მი იგი“ აფხაზეთიდან „თოვლთა საშინელთა“. ლიხის მთაზე
თვითონ გაუძღვა ნიჩბით ხელში ჯარსა და ხალხს, თოვლი
გადათხარა, გზა გადაიკვლია და ქართლს გადავიდა. კვალში
ჩაუდგა ნაძარცვით დატვირთულ თურქებს, ალგეთისა და
მტკვრის შესაყარში წამოეწია და გაალმასებით დააცხრა თა-
ვზე. ქართველებმა თურქები ისე „მოსრეს პირითა მახვილი-
სათა, რომე არა დაშთა მთხრობი ამბავისა“.

იმ წელს, გაზაფხულზე, ბ ა რ დ ა ვ ს, ქართველებმა ერთ-
ხელ კიდევ გაწყვიტეს წყალდიდობის იმედით შემოსეული
თურქები.

1120-1121 წლებში ქართველთა ძლევამოსილმა ლაშქრო-
ბებმა ხელი გაუხსნეს თურქთაგან დაშინებულ ჯვაროსნებს.
ბალდუინმა სამხრეთიდან წარმატებით წამოიწყო შეტევები
ნეკამ ად-დინ ილლაზის სამფლობელოებზე.

თურქ-სელჩუკთა მძლავრობის ხანა თითქოს უნდა დამხო-
ბილიყო.

სელჩუკიანთა მსოფლიო ბატონობის დამამხობელი მთა-
ვარი ძალა, როგორც ჩანდა, საქართველოდან მოდიოდა.

და თურქებმა გადაწყვიტეს უკანასკნელი სრული ძალებით
შეყრილიყვნენ მათი „მთავარი დამამხობლის“, საქართველო-
ს დასამხობად.

და შეიყარა „ყოველი თურქობა“ და წამოვიდა საქართვე-
ლოს „ერთჯერ და სამუდამოდ“ წასახდენად.

400000 თურქი მოთქარუნობდა.

მთავარსარდლად ნეჯმ ად-დინ ილლაზი მოუძღვრებოდა. დავით აღმაშენებელიც ელოდა მტერს, ელოდა 55-56 ათასი მეომრით: 40000 ქართველი, 15000 ყივჩაყი, 500 ოესი და 100 ფრანგი-ჯვაროსანი.

მაშ, მოდიოდა „ყოველი თურქობა, მხედრობად შემძლებელი, ყოველი ქუეყანისა“. მოვიდნენ „სიმრავლითა, ვითარცა ქვიშა ზღვისა, რომლითა აღივსო ქუეყანა თრიალეთს, მანგლისს და დიდგორთა, რომელ თვით ფერხთა ზედა ვერ ეტეოდეს ამათ აღვილთა“.

დიახ, დიდგორი შეიქნა სახელოვანი ბრძოლის ნიადაგი, ზოლო ნათლია — დავით აღმაშენებელი. ასე ისურვა, გადაწყვიტა და განასრულა. მას სწორედ აქ, ტფილისიდან ნახევარი დღის სავალზე, დიდგორის ვიწრობებსა და მიმრეც-მომრეც სანახებში უნდა ჩაეჭედა რიცხვით ათჯერ უპირატესი მტრის ურდო, ვინძლო ველად გაჭრის, გაშლისა და ფართო მიმოქცევის საშუალება არ მიეცა მისთვის.

დავით აღმაშენებელმა გადაწყვიტა ომის ღმერთისთვის ძალისძალად გამოეგლიჯა ხელიდან ბრძოლის სასწორი, რომელზეც ოთხასი ათასი თურქისა და ორმოცდათხუთმეტი ათასამდე ქართველის სიცოცხლე ქანაობდა.

ჯარი საომრად დაალაგა და სიტყვით მიმართა: „ეჰა, მეომარნო ქრისტესანო! თუ ქვეყნისა და სჯულის გადასარჩენად კვლავაც ვაჟაკურად ვიბრძოლებთ, არამცთუ თურქთა, ეშმაკის ამა მიმდევართა, არამედ თვით ეშმაკთა მხედრობასაც ადვილად დავამარცხებთ. მაშ, ვილოცოთ სამშობლოსა და ქრისტესათვის და ფიცი დავდოთ, რომ აქ, ბრძოლის ველზე უფრო დავიხოცებით, ვიდრე აქედან შერცხვენილნი გავიქცევით. ახლა კი ამ ხეობის შესავალი, რომლითაც აქ შემოვსულვართ, ხეთა ხშირი ხორგებით შევკრათ, ვინძლო ვისმეს გულში ჩარჩენილი გაქცევის სურვილი ამით ამოიჭოლოს. მაშ, გაემზადეთ, ძმანო და შვილნო, ქრისტესთვის და საქართველოსთვის“.

ასეც მოიქცნენ — ხევში შესასვლელი ხეებით ჩახერგეს და საომრად შეიმართნენ.

მაშ, დიდგორის ბრძოლა.

12 აგვისტო 1121 წლისა.

იმ დღეს თურქები ბრძოლის დაწყებას არ ელოდნენ, მაგრამ მანც დაიწყო საესებით უცნაურად: ქართველთა მანაც 200 მეომარი გამოეყო და თურქთა ბანაკისაკენ გაეშურა გულდანდობილად. რაკი იმათგან უმრავლესობა თურქებმა ყივჩაყებად შეიცნეს, ქართველთა მოლაღატეებად და მათგან გამოქცეულებად ირწმუნეს და თავის შუაგულ განლაგებაში შეუშვეს. მისულებმა კი მისვლისთანავე იარაღი გამართეს და თურქებს დაერივნენ გასაოცარი თავგანწირვით. სანამ თურქები გონს მოეგებოდნენ, თვითონ დავითმა ელვისებურ იერიშზე აფრინა ქართველთა მთავარი ძალები.

საშინელი ხოცვა-ჟლეტა თავიდანვე ქართველთა ძლებამაუწყებლობით წარიმართა. გადამწყვეტ ჟამს ბრძოლას ჩაეჭრა ქართული მხედრობის საგანგებო ნაწილი, რომელსაც დავითის მამაცი ძე, დემეტრე ბატონიშვილი მიუძღოდა.

ბრძოლა დამთავრდა.

ქართველთა მეფეს ხელთ ეპყრა მრავალ მანამდელ გამარჯვებათა შორის ყველაზე დიდი ძლებამოსილების კვერთხი.

თურქთა უზარმაზარი არმია თითქმის სულ გაწყდა. „აღივსნეს ველნი, მთანი და ლელენი მათის მძორებითა“. ხოლო, ვინც გაქცევა მოასწრო, იმათ რვა დღეს სდიეს ცხენოსანმა ქართველებმა, მანამ, სანამ საქართველო-სომხეთის საზღვრებიდან არ გადარეკეს.

თავში მძიმედ დაჭრილმა ნეჯმ ად-დინ ილღაზმა თვითონაც ძლივს გაქცევით გაასწრო სიკვდილს, თუმცა ერთ წელიწადში ისევ იმ ჭრილობამ მიაცილა სამარის კარამდე.

დიდძალი ნადავლი დარჩათ გამარჯვებულებს. ნადავლის ყველაზე ძვირფასი ნაწილი დავითმა შესწირა გელათს.

დიდგორი ისტორიაში დარჩა ვითარცა უბრწყინვალესი ზენიშანი ქართველთა უებრო გმირობისა და მარადიული უკვდავებისა.

დიდგორი ქართველი ხალხის სალოცავ მოვლენად იქცა.

დიდგორის უმაღლეს მთას ხალხმა „დავითის მთა“ დაარქვა, ხოლო იქვე ველზე აღმართულ ბორცვს — „დიდგორის ბრძოლაში დაღუპულ ძმათა საერთო სამარე“. ხალხი დღემდე დაბეჯითებით ამბობს: როცა დიდგორის ომში დაღუპული ქა-

რთველი გმირები საერთო სამარეში ჩააწვინეს, რიგად დადგარმა ლაშქარმა ლუარ-ჩაუარა და ზოგმა მუჭ-მუჭა, ზოგმა ცკალთა-კალთა მიაყარა ნაომარი და ნასისხლარი მიწა — და ასე აღიმართა ეს ბორცვი ძმათა საფლავზეო...

ყოველწლიურად ზეიმობდა ქართველი ხალხი „დიდგორობას“.

დიდგორი შეიქნა პროლოგი მომდევნო ფეხბედნიერი მოვლენისა ქართველი ხალხის მაღალღირსეულ მატთანეში — ტფილისის დახსნისა და საქართველოს სრული გაერთიანებისა.

1122 წლის დამდეგს დავით აღმაშენებელი ტფილისში შევიდა.

იგი თავისი ზეობის მწვერვალზე იდგა.

ოთხასწლოვანი უცხოური უღლისაგან გათავისუფლდა საქართველოს წმინდა სატახტო!

სამუდამოდ გათავისუფლდა!..

მომდევნო წელს დავითმა აიღო დმანისი და ამით საქართველოს გათავისუფლება და გაერთიანება დაგვირგვინდა.

ყველა ქართული მიწა უკვე საქართველოს „მეოთხე გამაერთიანებლის“ ხელში მოქცეულიყო.

ერთიანი საქართველოს სამეფო ტახტი დავით აღმაშენებელმა ქუთათისიდან ტფილისში გადაიტანა.

იმავე 1122 წელს განძის თურქობამ სცადა თურქულ სისხლთა ამოღება ქართველთაგან. დავით მეფემ მაშინვე შეუსია ჯარი საქართველოს ამ ძველ სამტრო-საბუღარს. მრავალი თურქი მხარგაკრული დაყარეს ურმებზე და, ურიცხვ ნადავლთან ერთად, „ცხვრის ფარასავით“ გამოირეკეს ტფილისისაკენ.

1123 წელს კი დიდი სულტანი მაჰმუდ მუჰამედის ძე შემოესია ქართველი მეფის ყმადნაფიც შირვანს და შირვანშაჰიც ტყვედ აიყვანა. — შენ ტყეთა მეფე ხარო, — შემოუთვალა მაჰმუდმა დავითს — და იგი ვაჟკაცი ხარ, სამალავიდან გამოდი და ისე შემხვდიო, ან მეყმე და დიდძალი ძღვენი გამომიგზავნეო.

განრისხდა დავითი. ისევ აიშალა და აზვავდა საომრად. მაშინვე შირვანისაკენ გაფრინდა ჯარით.

როგორც კი ქართველთა მოახლოება სცნო, დაფრთხა მკვე-
ხარა მაჰმუდ სულტანი და ისღა მოასწრო, შემახას ციხეში შემ-
კეტილიყო.

ქართველებმა შემახას ალყა შემოარტყეს.

უცებ სულტანის მაშველი ჯარი გამოჩნდა. ქართველები გა-
ეგებნენ და შეებნენ. ოთხი ათასი თურქი პირველი დატაკები-
სთანავე დააწვინეს და დარეცეს. დანარჩენებმა გაქცევით უშ-
ველეს თავს.

ეს რომ მაჰმუდ სულტანმა შეიტყო, შიშით ლამის ჭკულიდან
შეცდა და სხვა უკეთესი ვერა მოიგონა რა — სასდუნში
(„მწვირის გასადინარ ნახვრეტში“) ჩაძვრა და შმორითა და
ზინზლით ამოლართხულმა ძლიეს დააღწია თავი ტყვეობას.

მტკიცედ შემოიმკვიდრა დავით მეფემ შირვანი, კასპიის
ზღვის ასწვრივ ავიდა, აიღო დარუბანდი და ჩრდილოეთ მომ-
თაბარეებს სამუდამოდ აღუკვეთა ამ გზით ამიერკავკასიაში
შემოჭრისა და თარეშის იმედი.

როგორც კი დარუბანდიდან შემობრუნდა, „მყის აღისრ-
ბოლა ვითარცა არწივმან“, სომხეთს ჩაიჭრა, ყველა იქაური
ციხიდან თურქები გარეკა და ქართულ სამანებში მოაქცია ეს
ყველაზე ახლობელი მოძმე ქვეყანა.

დავით მეფე ტფილისში ახალი დაბრუნებული იყო, რომ
ისევ მოიჭრნენ ელჩები სომხეთიდან, თურქები შემოჭრილან
დიდ სომხურ ქალაქში, ანისში, მთავარი ტაძრიდან ჯვარი
მოუგლეჯიათ, ჯვრის ნაცვლად ვერცხლის ნალი (თურქული
ნახევარმთვარე) აღუმართავთ, თვითონ ტაძარი მაჰმადიანურ
მიზგითად გადაუქცევიათ, ქალაქში თურქული ციხიონი ჩაუ-
ყენებიათ. შველას ითხოვდნენ სომეხი პატრიოტები ქართვე-
ლი ხელმწიფისაგან.

სამ დღეში 60000 მეომარი შეიყარა მეფის ძახილზე. სამ
დღეში ჩავიდნენ ანისს. თურქები გარეკეს და გადახვეწეს,
ანისის ლავრაზე ისევ ჯვარი აღმართეს და მიზგითად ქცეუ-
ლი ტაძარი ისევ სომხურ-ქრისტიანულად აკურთხებინა სომეხ
კათალიკოსს ქართველმა მეფემ.

ანისის ტაძარში დედოფალი კატრონიკე ემარხა — სწორედ
ამ ტაძრის ამშენებელი ბერძენი ქალი. დავითი ქართველთა
და სომეხთა ამალით იმ საფლავს მიადგა და სამგზის ჩასძახა:

„გიხაროდენ, დედოფალო, რამეთუ იხსნა ღმერთმან საყდარი შენი უსჯულოთა ხელთაგან“...

ანისის დასაცავად დავითმა დატოვა მესხი აზნაურები. თვითონ ისევ სამხრეთ სომხეთში ჩავიდა და ისევ შემოიმტკიცა ვანანდი, ხაბანდი და არცახი.

ამგვარად, ქართველ-სომეხთა ოდინდელი ძმობითა და თანადგომით, კვლავ ერთიან სამშო-სამეზობლო საცხოვრებელში მოექცა ეს ორი, ძველთაძველი, ცივილიზებული ერი.

სომხეთის შემოერთების შემდეგ დავითს ისევ დასჭირდა კასპიისაკენ ლაშქრობა. შირვანში ისევ საომრად შემართულიყვნენ თურქნი. ისევ აიღეს ქართველებმა შემახა და დარუბანდი. ისევ გაამაგრეს კასპიაზე ქართული სამანები. სრულიად შირვანი (ძველი ალბანეთი) თურქთაგან განიწმინდა და საქართველოს შემოუერთდა. დავითმა შირვანის ციხეებში კახთა და ჰერთა ძლიერი ციხიონები ჩააყენა და ეს ქვეყანა საგამგებლოდ მისცა მწიგნობართუხუცესსა და ჰყონდიდელს სვიმონს, გიორგი ჰყონდიდელის დისწულს, მის „მიმსგავსებულსა და ყოვლითურთ სრულსა და ბრძენ კაცს“...

დავით აღმაშენებლის მოთავეობით წარმოებული ოცწლიანი ომები დიდი შედეგებით განესრულა. ქართველი ხალხის წინამძღოლობით შეიქმნა კავკასიელ („იმიერ“ და „ამიერ“) ხალხთა ერთიანი მძლავრი სახელმწიფო, „ნიკოფსიითგან (ტუაპსე) დარუბანდამდის (დერბენდი) და ოვსეთიდგან (ჩრდილოეთ ოსეთი) არეგაწამდის (სამხრეთ სომხეთი)“.

მაშ, დავით აღმაშენებელი იყო შემოქმედი სრულიად კავკასიის ერთიანი იმპერიისა (ვინძლო ამ სიტყვამ არ შეგვაშინოს).

დავით აღმაშენებლის ფენომენი კულმინაციური შეჯამება იყო ქართველი და კავკასიელი ხალხების ოფლითა და სისხლით გაყდენთილი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიისა. ეს იყო შედეგი ქართველი ხელმწიფის დაუცხრომელი ღვაწლისა და საქნიანობისა, რომლის შედეგად დაემხო ამიერკავკასიის ცივილიზებულ ხალხთა გათურქება-გადაგვარების საფრთხე. ქართველი ხალხის მძიმე სისხლის ფასად შექმნილ ერთიან, მძლავრ სახელმწიფოში, „ნიკოფსიითგან დარუბანდამდის და ოვსეთიდგან არეგაწამდის“, ყოველი „დიდი“ და „მცირე“ ხა-

ლხი იწყებდა ცხოვრებას სახვალის და სამერმისო არსებობის ძლიერი რწმენით.

და გაისმოდა, უეჭველად გაისმოდა „სადავითო სახელმწიფოში“:

„ნეტავ იმ ერსა და ქვეყანასა ზედა, რომელსაც არა ჰზარავს მარადიული საკითხავი: ვიქნები თუ არა ხვალ? იქნება თუ არა ენა ჩემი და ერი ჩემი და ბუნება ჩემი ხვალ, ზეგ, მერმისად, სამარადისოდ?“

„ვაი შენ, ერო დამცრობილო, რომელსაც მარადიულად გტანჯავს ეს საკითხავი: ვიარსებებ თუ არ ვიარსებებ?“

„დამანებებენ არსებობას თუ არ დამანებებენ უფრორე მრავალრიცხოვანნი ერნი ამა ქვეყნისანი?“

„და აჰა, დავით ქართველთა მეფემ დაამკვიდრა იმედი მცირერიცხოვან ხალხთათვის ხვალინდელი და სამერმისო არსებობის გარანტიისა“.

ქართველმა მეფემ იხსნა კავკასიის ხალხები გათურქება-დაგვარებისგან.

თურქობა სრულიად ახალი, „უცხო ჯიშის“, ყველაზე საშიში მტრობა იყო საქართველოსთვის და კავკასიის სხვა ხალხებისთვის. იგი არ ჰგავდა ჩვეულებრივ, „ტრაფარეტულ“ მტრობას, მტერთა საომარ კვეთებას, მხოლოდ მტრულად სისხლისღვრას, მხოლოდ ძარცვას და დახარკვას, პომპეუსის, მურვან ყრუს, ბუღა თურქისა თუ აბულ ყასიმის შემოსევათა მსგავს „მოქცევასა“ და „უკუქცევას“.

არამედ — თურქები მოდიოდნენ დედა-ბუდიანად, დიდო-ან-პატარიანად, ქალიან-კაციანად, ცხვარიან-ძროხიანად, ცხენიან-აქლემიანად, ძაღლიან-კატიანად, ტილიან-რწყილიანად...

მოდიოდნენ და აღარ მიდიოდნენ.

მოდიოდნენ უსამშობლონი და მომთაბარენი.

და ეს იყო ყველაზე დიდი უბედურება ისედაც მანამდე უამრავ უბედურებათა მტვირთველი საქართველოსთვის.

უბედურების „სიახლე“ სწორედ მტრის მომთაბარეობა იყო.

ქართველი კაცის ცხოვრების ურყევი და უცვლელი საფუძველი ხომ მკვიდრი სამეურნეო დარგები იყო — მიწათმოქ-

მეღება, მევენახეობა, მებალეობა, მებოსტნეობა, და ცალკე
მესაქონლეობა, მისთვის განკუთვნილი საძოვრებით.

ხოლო, თურქი მხოლოდ მეჯოგე-მომთაბარე იყო და სხვა
„კულტურული მეურნეობისა“ არც რამე გაეგებოდა და არც
გაგება ესურვებოდა. მისი „სიმკვიდრე“, მისი „ფუძე“, მისი
„სოფელი“ და „დაბა-ქალაქი“ თითო-ოროლა დღე-ღამით აკი-
ნძული კარავი იყო, მისი „სამშობლო“ კი — იალ-კიალად,
აღმა-დაღმა მოარული, მთა და ბარად მომთაბარე ყიშლად-ია-
ლადი.

და მიუსია თურქმა-სელჩუკმა ცხვრის ფარა და საქონლის
ნახირი ქართველის მადლით, ბარაქით და სინოყივრით გატე-
ნილ ყანას, სიტკბოებით ფეხმძიმე ვენახს, ბალსა და ბოსტანს.

ასეთი სინოყივრე და ღვთაებრივი გემო მანამდე არ უგე-
მნია უდაბნოური სიციხით, სიმწრითა და სიყმილით განაწამებ
სამხრეთელ ჯოგსა და მეჯოგეს.

და ცოცხალის თავით რაღას მოშორდებოდა!

და მოდიოდა!

და აღარ მიდიოდა!

და მრავლდებოდა, ვითარცა ქინქლა!

მრავლდებოდა საქართველოს „მოსაქმელად“ და „შესაქ-
მელად“.

ყიშლად-იალადური მომთაბარეობა სჭამდა და ინელებდა
საქართველოს მკვიდრ, კულტურულ მეურნეობას, ეს კი ქარ-
თულობისა და ქართველობის მოშლასა და „შეჭ-
მას“ ნიშნავდა.

ღიახ, — თუ მანამდელი ყოველი მტერი — ყოველი პო-
მპეუსი, მურვან ყრუ, თუ აბულ ყასიმი — „ჩვეულებრივ“,
საქართველოს ებრძოდა, თურქობა მარტო საქართველ-
ოს კი არა, საზოგადოდ ქართულობას უქადდა გადაშენე-
ბასა და გადაქარებას. ასე იყო, ვინათგან საკუთრივ ქართუ-
ლობა არის იგივე, რაიც ქართული სამეურნეო და კულტურუ-
ლი ცხოვრების სისტემა.

ყველა მანამდელი მტერი საქართველოს წასახდენად მო-
დიოდა მხოლოდ ხმლით, ხოლო თურქი მოდიოდა ხმლითა და
ცხვრით, და ცხვარი ხმალზე უარესი იყო.

ღიახ, მშვიდი და უწყინარი ცხვარი აღწევდა იმას, რაიც

ვერ მოეხერხებინა რომელი იმპერატორების, ირანელი შაჰ-ინშაჰებისა და სარკინოზი ხალიფების მსოფლიოს სისხლმაქცევარ მახვილებს.

ველურობამ მრავალი ცივილიზაცია გადაჩეხა დაღუპვისა და დაქვესკნელების უფსკრულში. აქამდე კი საქართველო და ქართველობა არასოდეს ასე ახლოს არ მდგარა სრული გადაშენებისა და დაღუპვის უფსკრულთან.

იღგა აგონია საქართველოსი:

თურქი — ხმლითა და ცხვრით;

ადგილობრივი ფეოდალი—სეპარატისტული, განკერძოებითი თავაწყვეტილი ბრძოლით, თანამომმეთა სისხლის ქცევით და სისხლის ჩაქცევით.

მხოლოდ საოცნებო ზღაპრულ მზეჭაბუკს თუ შეეძლო საქართველოს დამღუპველი ურჩხულის ორივე თავის გაგდებინება — გარეულისაც და შინაურისაც.

და ეს შეძლო დავით აღმაშენებელმა.

მან ოცი წლის მანძილზე, სამოცი დიდი და მცირე ბრძოლით, არამც თუ სავსებით აღუკვეთა თურქ დამპყრობლებს კავკასიურ მიწაზე ფეხის დაბიჯების წყურვილი, არამედ სრულიად მაჰმადიანური სამყაროს მეუფე „სულტანი დასუა მოხარკედ თვისსა“.

ათეულობით „დიდი“ და „მცირე“ ენა ჰყვაოდა დავით აღმაშენებლის სახელმწიფოში, მაგრამ არც ერთი ყვავილი არ დაუჭკნია და არ დაუჩაგრია მაღალკულტურულ და მაღალზნეობრივ ქართველ გვირგვინოსანს.

ათეულობით რელიგია, რელიგიური სექტა და თავისუფალი ერესი მიმოიქცეოდა დავითისეულ საქართველოს ქრისტიანულ სამყაროში და ყველა, უკლებლივ და სწორპატიობით, შეწყნარებული და ნებადართული სუნთქავდა და სუფევდა, გულდანდობილი სუნთქვით და სუფევით.

ქრისტიანი ხელმწიფე მაჰმადიანებს ქართველთა და სომეხთა თანასწორ მოქალაქეებად აცხადებდა. იგი „გამათურქებელ თურქობას“ ებრძოდა დაუნდობლად და არა მაჰმადიანურ-რელიგიურ სინდისს. თვითონ დავით მეფე ყურანს და მაჰმადიანურ ლიტერატურას ისევე ზედმიწევნით იცნობდა

და აფასებდა, როგორც ბიბლიას და ქრისტიანულ ღვთისმეტყველებას.

ასეთი იყო დავით აღმაშენებლის სახელმწიფო: მრავალეროვნული, ყოველი ტომისთვის თანასწორუფლებრივი.

და ვაი იმ ქართველს, ვინც ამ მრავალფეროვანი „ეროვნულ-რელიგიური სიმფონიის“ დარღვევას შეეცდებოდა!

მაგრამ სახელმწიფო ესე — მაინც იყო საქართველო.

და ვაი იმასაც, ვინც საქართველოს შიგნით თუ საქართველოს გარეთ ქართველობის სამტროდ ხმალსა თუ ხმას დასძრავდა!

დავით აღმაშენებლის „იმპერიაში“ იმდენი ენა ჰყვაოდა, რამდენიც ტომ-თესლი იყო. მაგრამ საერთო-სახელმწიფოებრივი ენა „ნიკოფსიითგან დარუბანდამდის“ — იყო ქართული ენა.

ქართული ენა საქართველოში უნდა სცოდნოდა ყველას — ქართველსაც და არაქართველსაც. ეს პატივიც იყო, საჭიროებაც, სინდისიც და მოვალეობაც.

დავით აღმაშენებლის დროს (და მის შემდგომ ას ორმოცდაათი წლის მანძილზე) სრულიად კავკასიისთვის (და მნიშვნელოვანწილად წინა აზიისათვის) ქართული ენა ისეთივე დომინანტურ და კულტურულ ნიშანსვეტად იქცა, როგორც ბერძნულ-ელაინური ენა ალექსანდრე მაკედონელის დროინდელ ევრაზიაში („ქართლიზმი“ — „ელინიზმი“)...

...თვითონ დავითი ანაგებით იყო აზოვანი, გოლიათურად ტანაშვეტილი, სხეულით — განურღვეველი, სახით — სახიერი, წყობილ-ნაკეთოვანი, თვალით — მძლავრი, მზერით — მზის დამკორტნავი, ხმით — ლომებრ ზახიანი და გულით — „უშიში, ვითარცა უხორცო“. საოცარი და საწაღელი ღიმილი ჰქონდა — ჟამსა სიხარულისასა, და გულის შემძვრელი მკმუნვარება — ჟამსა მკმუნვარებისასა.

მძლავრი იყო მისი სხეული.

მძლავრი იყო მისი გონება.

ორი რამ, ერთმანეთისაგან განუყრელად, მთელი სიცოცხლის მანძილზე ხელიდან არ გაუგდია დავით აღმაშენებელს — ხ მ ა ლ ი და წ ი გ ნ ი.

წიგნის გარეშე თვით სიცოცხლეც უსაგნოდ და უსიხარუ-

ლოდ მიაჩნდა მეფეს. წიგნის კითხვა მისი სულის ზეიმი იყო. თვითონ იტყოდა ხოლმე დავითი: „კაცთა მიმნიჭებელი ველი სიმდიდრე წიგნთა მოძღვრებაი არს“. წიგნს კითხულობდა გამუდმებით — ინახისა და სერობის შემდგომ, მგზავრობისას, ნადირობისას, წიგნებით დატვირთული ცხენები მისდევდნენ ბრძოლად მიმავალ მეფეს.

თავდავიწყებამდე იცოდა კითხვა. ერთხელ, როცა ტფილისი ჯერ კიდევ მტერს ეჭირა, მის დასახვერად წასულიყო სამასი მხედრით. ავჭალის ხევში შესასვენებლად შედგნენ. მეფემ თხუთმეტი კაცი გამოჰყო და ლოჭინისაკენ გაუშვა. თვითონ კი, წიგნისა და ხმლის ამარად, გაშორდა თავისიანებს და დაიბარა, არ მომიკითხოთ და ხელი არ შემეშალოთ, სანამ მე თვითონ არ მოვალ თქვენთანო. წავიდა და ჩაუჯდა კითხვას, ჩაუჯდა და ისე ჩაიძირა, არც კი გაუგია, როგორ დასცემია მის თხუთმეტ ქართველს ქალაქიდან გამოსული ასი თურქი. სამარმა ყიჟინამ და იარალის ზრიალმა გამოაფხიზლა მეფე. ცხენს მოახტა, ბრძოლას მიაშურა, „მსწრაფლ შთაბრიალდა ვითარცა არწივი“ და თურქები „დააბნივნა ვითარცა კაკაბნი“. ბევრი კიდევაც „მოსწყვიდნა“, დანარჩენმა თურქებმა ზურგი აქციეს „გარდარეულ ლომს“ და ტფილისის კედლებს შეეფარნენ. ეს უნებლიე შერკინება ასე იღბლიანად გათავდა. დავითმა ნაომარი ხმალი აიღო ქარქაშში ჩასაგებად, მაგრამ მტრის საჭურველზე „დავითური სიმძლავრით“ ცემას ხმალი დაედვლარქნა და ქარქაშშიც აღარ ჩაეგო იგი („ფრიალისა ცემისაგან ხრმალმანცა დაღულარქნილმან უარყო ქარქაში თვისი“).

ბრწყინვალედ იცოდა იმდროინდელი მსოფლიო ლიტერატურა — სასულიეროც და საეროც, წარმართულიც, ქრისტიანულიც, მაჰმადიანურიც. ვითარცა ისლამის დიდებული მცოდნე, განძაში ერთ სწავლულ ყადს ყურანის წარმომავლობის ფესვებზე ეკამათებოდა დავით მეფე. ასევე დიდებულად იცნობდა მეცნიერებისა და ხელოვნების დარგებს — ისტორიას, ფილოსოფიას, ასტრონომიას და პოეზიას. თვითონვე იყო მემატიაეც, სიბრძნისმეტყველიც, ვარსკვლავთმრიცხველიც და პოეტიც. დავით მეფის მაღალ პოეტურ ნიჭიერებაზე მეტყველებს მისი საოცარი პოეტურ-ფილოსოფიური თხზულება — „გ ა ლ ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი“.

დაკით აღმაშენებლის ზნემაღალი კულტურული მოღ-
ღვაწეობის ზენიშანი შეიქნა მისგან აგებული სავანე გელა-
თისა.

მშენებლობა დაიწყო 1106 წელს, მაშინდელი დედაქალა-
ქის, ქუთათისის მახლობლად, „ადგილსა ყოვლად შუენიერსა
და ყოვლითურთ უნაკლულოსა“...

აღაშენა ერთდროულად — ტაძარიც და აკადემიაც.
მეფე თვითონ იყო ტაძრისა და აკადემიის მთავარი ხურ-
თომოდღვარიც, უპირველესი ქვის ოსტატიც და ოფლად
დაღვრილი ქვათამბვირთველიც.

იმთავითვე ითხზებოდა ლეგენდები მეფე-ტიტანის გასაო-
ცარ შრომასა და ოფლისღვრაზე, ღვთაებრივ ძალ-ღონესა და
შრომით განსპეტაკებულ სულზე. მთავარი ტაძრის სამხრეთ-
დასავლეთის ფუძეში რომ ორი უზარმაზარი (თითო არანაკ-
ლები ორ-ნახევარი ტონისა) ქვაა ჩატანებული, ის ქვები მდი-
ნარე წყალწითელადან ტაძრამდე დაკიდებულ აღმართზე თვი-
თონ დავითმა ამოიტანა საკუთარი ზურგით... ეშმაკი უშლიდა
ხელს დავითს გელათის მშენებლობაში, მაგრამ დავითმა ის
ეშმაკი შეიპყრო, ჯორად აქცია, ლაგამი ამოსდო, ზედ მოახტა
და სამუდამოდ დაიურვაო... და სხვა მისთანანი.

მთავარი ტაძრისა და აკადემიის გარდა გელათურ ანსამბ-
ლოვანში შედიოდა კიდევ ერთი ნაგებობა, ნაშენები დავითი-
სა, ვითარცა ჭეშმარიტი განსახიერება მეფის დიდი კაცთმოყვა-
რეობისა. ეს იყო ქსენონი, სამკურნალო-საავადმყოფო. აქ
თვითონ მოდიოდა მეფე ავადმყოფთა და დავრდომილთა
მოსანახულებლად. ყველას მოიკითხავდა, ყველას გადაჰკოცნი-
და, ყველას მამასავით „აფუფუნებდა“, გაამხნევებდა, საკუ-
თარი ხელით გასინჯავდა ყველას ტანსაცმელს, საგებელ-საძი-
ნებელს, ჯამ-ჭურჭელს, საჭმელს და სასმელს.

გელათი დიდი კულტურის ცენტრი შეიქნა. დავითს აქ
მოჰყავდა მაღალღირსეული მეცნიერნი, სწავლულნი, მოღვა-
წენი. აქ მოიყვანა სამოღვაწოდ სახელოვანი ფილოსოფოსნი
— იოანე პეტრიწონელი და არსენი, შემდგომში
იყალთოელი.

რამდენიმე წლის შემდგომ დავითმა არსენი კახეთს გაგზა-
ვნა. აქ, იყალთოში, არსენმა მეფის მფარველობით და მზრუ-

ნველობით აღაშენა ცნობილი უმაღლესი სასწავლებელი — იყალთოს აკადემია.

ხოლო ქართლში შიო-მღვიმის სავანე გააძლიერა და მესამე დიდ კულტურულ ცენტრად აღამაღლა დავითმა.

ბევრს, ძალიან ბევრს ზრუნავდა დავითი საქართველოს გარეთ არსებულ სავანეებზე — საბერძნეთის, ბულგარეთის, სირიის, პალესტინისა და სინას მთის ქართულ ტაძრებსა და სამწერლობო კერებზე.

აშენებდა ახალ ტაძრებს, აღადგენდა ძველს, აგებდა ნიდებს, სავაჭრო და საფოსტო სახლებს. სალოცავებს უშენებდა ყოველი რელიგიის მიმდევრებს. საგანგებო სახლი აუგო ტფილისში მაჰმადიან პოეტებსა და მოაზროვნეებს. თვითონ მიდიოდა, ესწრებოდა და მონაწილეობდა მათ პოეტურ და ფილოსოფიურ მეჯლისებში. ესწრებოდა და ყველას ანცვიფრებდა თავისი მაღალგონივრული სიტყვებით სომეხ-ქართველ სასულიეროთა და საეროთა შეხვედრებზე.

დაუცხრომლად ზრუნავდა მეფე ახალგაზრდობის აღზრდაზე. ჭაბუკ ქართველებს უცხოეთის კულტურულ ცენტრებში აგზავნიდა სასწავლებლად და „საწურთნელად“.

ჟამიდან ჟამზე დავითი სიმართლის განსაჩინებლად გავიდოდა გზაშარაზე, სოფელ და სოფელ. ხალხმაც იცოდა, გამოჩნდებოდა მეფე მისი, „მაღალ უმაღლესთათვის და მდაბალ უმდაბლესთათვის“, იცოდა და ელოდა მის სამართლიან განჩინებას მდაბიოთა, ქვრივთა, ობოლთა და უპოვართა სამფარველოდ და სამწყალობლოდ. აღიოდნენ ბორცვებზე, ხეებზე, კლდეებზე და იქიდან „ქვრეტდნენ“ გზას, რომელზეც უეჭველად გამოივლიდა „მათი მეფე“, მათთვის მოვიდოდა, მათ საპატრონოდ, მათ მჩაგვრელთა დასაჩაგრავად.

ცალკე ქისა ჰქონდა მეფეს, ყოველ დილით ფულით გაავსებდა და ღარიბ-ღატაკთათვის დასარიგებლად გაიტანდა. თუკი იმ ქისას დაღამებამდე დააცარიელებდა, სასახლეში ბრუნდებოდა „მხიარული სულით და პირით“, ხოლო უკეთუ ნახევარზე მეტს ვერ გასცემდა, მწუხარედ იტყოდა: დღეს ვერ გავეცი ჩემი ცოდვებით დამძიმებულმაო, და გადარჩენილ ფულსაც მეორე დღისას დაამატებდა, ვინძლო მომდევნო დღეს როგორმე გავცა წყალობად.

და ხალხმა მას უწოდა „აღმაშენებელი“.

მსოფლიო ისტორიაში არ მოიძებნება ასეთი სახელის მქონე სხვა დიდი თუ მცირე გვირგვინოსანი...

...ქეშმარიტად დიდი იყო დავით აღმაშენებელი, მაგრამ არც მის ძარღვებში დაედინებოდა იქორი — სისხლი ღმერთისა.

ისიც იყო შვილი სიკვდილისა.

და დასდევდა სიკვდილი დავით აღმაშენებელს.

ჯერ, სამოც ბრძოლაში შეხვდა მას სიკვდილი პირდაპირ, თვალდათვალ, მაგრამ სამოცჯერვე უკუიქცა გმირის საოცარი სიმამაცით განმკრთალი და გაფითრებული.

მერე სიკვდილმა ბრძოლის ველს თავი მიანება და აღმაშენებელს სწორედ აღმშენებლობის დროს მოუხდომა „ანგარიშის გასწორება“; უკვე გუმბათს აღწეული გელათის ტაძრიდან გადმოაგდო და მიწას დაანარცხა. ხალხში ხმა გავარდა მაშინ: სამას ხუთი აქიმი დაადგა თავზე სიკვდილის ხელში მოქცეულ მეფეს, სამას ხუთივე უძლური აღმოჩნდაო და სიკვდილიც მაშინვე იზეიმებდაო, მაგრამ გამოჩენილა სამას მეექვსე მკურნალი, გვარად ავშანდაძე, რომელსაც თორმეტი ფურ-ირმის ნაწველ რძეში ჩაუწვევნია მეფე და ესრეთ განუგდია სიკვდილი მისი სხეულიდან.

აგრე არ უნდაო და ახლა შინაგამცემთა ხელით სცადა სიკვდილმა მოცელვა სწორუპოვარი კაციშვილისა, „და ესე არა ერთ და ორ, გინა სამ, არამედ მრავალგზის“.

ერთხელ, ქართლის რომელიღაც ციხისათვის ბრძოლის უამს, მეფე შუადღის სიცხეში პერანგის ამარად გამოვიდა კარვიდან, გამოსვლისთანავე ციხის კოშკიდან ქეიბურმა იწივლა. შიგ მკერდში მოხვდა მეფეს ისარი, მაგრამ თითქოს რვალის მკერდმა ისხლიტა — ისარი ხატს მოხვედროდა, მკერდზე რომ ეკიდა მეფეს.

ისევ მოსცარვოდა ხელი სიკვდილს.

მერე სანადირო ველზე გაჰყვა სიკვდილი ნადირობის მოტრფიალე მეფეს.

მუხრანის სანახებს მიჰყვებოდა ამხედრებული მეფე, წიგნის კითხვას ჩაღრმავებული. ძაღლების ყეფამ გაჰყარა წიგნს. ტყიდან ირემი გამოიჭრა. დავითმა მშვილდ-ისარი გამართა და

ცხენი მოსხლიტა. სწორ მინდორზე მუხანათად ჩაკვეთილი
ხრამი ვერ შენიშნა გაფრენილმა მხედარმა, ცხენი იმ ხრამის
კბოდეს შეასკდა, ხოლო უნაგირის ძარძაყიდან ასხლეტილი
კაცი შორს დაენარცხა „და ესოდენ შეიმუხრა, რომელ სამ
დღე ყოვლად უსულო მდებარე იყო უძრავად“. სამი დღე
სისხლს აღებინებდა მკერდიდან. მაგრამ მაინც ძლეული წა-
ვიდა სიკვდილი.

ბოლოს, მოსწყინდა სიკვდილს „მოკვდავ ღმერთთან“ თა-
მაში და მას მიეახლა და მიესხეულა სულ უბრალო, უთვალა-
ვჯერ ნატკეპნი გზით და ნაცადი წესით. იქ მიაკითხა, სადაც
სიკვდილს მიელის ყოველი მარტივი კაცთაგანი — შინ, სახ-
ლსა შინა, ჩვეულებრივ სარეცელსა ზედა...

...1125 წლის დამდეგს დავით მეფე ტფილისის სასახლეში
იყო. საახალწლო დღეები იმ წლის საშინაო და საგარეო განა-
ზრახბა განსჯას მოანდომა. რომელიღაც დიდი საომარი ლაშქ-
რობისათვის ემზადებოდა მეფე იმ ზამთარს.

და სწორედ ამ „დიდთა საქმეთა და უფროსთა ლაშქრობა-
თა“ წარმართვაზე ფიქრობდა დიდი ხელმწიფე, როცა უეც-
რად ფიქრი შეიბრუნა და.. დაებადა ფიქრი ანდერძზე!

ხოლო, ანდერძი და სიკვდილი მარადიულად ერთ საფიქ-
რალში ექცევიან.

ანდერძზე ფიქრს მხოლოდ სიკვდილზე ფიქრი აღძრავს:
მე რომ წავალ... მე რომ აღარ ვიქნები... მაშინ...

ოჯახის წევრებს გადასწვდა მისი გონების თვალი.

პირველი ქორწინება ჭაბუკობის ჟამს — სავსებით „ყმა-
წურილს“ შერთეს ცოლი, სომეხი ქალი. ამისგან შეეძინა პირ-
მშო უფლისწული დემეტრე, ახლა სავსებით დასრულებული
ვაჟკაცი, ტანით და სულით ღირსი მემკვიდრე დიდი ხელმწი-
ფისგან ეგზომ აღზევებული ქართული ტახტისა.

მეორე ქორწინება — დედოფალი გურანდუხტი, ყივჩაყ-
თა მთავრის ათრაქა შარალანის ძის ასული. ამისგან, ჯერ ორი
ასული, თამარი და კატაი, შირვანისა და ბიზანტიის დედოფ-
ლები, ხოლო 1118 წელს, გიორგი ქყონდიდელის გარდაცვა-
ლებიდან ორმოცი დღის თავზე, მეფე-დედოფალს შეეძინათ
უფლისწული ვახტანგი, ანუ შინაური სახელით — ცვა-
ტა. ძალიან უყვარდა ეს უმრწემესი ვაჟი დავით მეფეს. და

მიტომაც არ სურდა სამეფო ტახტის უწილადოდ დაეტოვებინა იგი.

ხოლო, ტახტის მემკვიდრეობის წესი პირმშობის პრინციპს ემყარებოდა: ტახტი ეკუთვნოდა მეფის უფროს ძეს, მერე ამ უკანასკნელის უფროს ძეს და ა. შ.

მაგრამ ახლა დავით აღმაშენებელს საწერანი მოემარჯვებინა და ტახტის მემკვიდრეობის ძველ წესს „ასწორებდა“: საქართველოს მეფე შეიქნება დემეტრე (ეს — „ძველი წესით“), ხოლო დემეტრეს ევალება თავისი უმცროსი ძმა (ნახევარძმა) ცვატა-ვახტანგი სამეფოდ აღზარდოს და თავის შემდგომ „მეფე ჰყოს მამულსა ზედა“ (ეს — „ახალი წესით“).

ცვატა-ვახტანგის შემდეგ კიდევ ერთი ასული შესძენია მეფეს, ისიც თამარი. დემეტრემ უმრწემეს თამარზედაც უნდა იზრუნოს, ვითარცა ღვიძლ დაზე და მამის „შვილსა საყუარელზედა“.

ანდერძი მზად იყო.

და იმ დღესვე დავითმა საქართველოს ტახტზე დასვა დემეტრე, საკუთარი ხელით „დაადგა თავსა შუენიერსა გვირგვინი ქვათაგან პატიოსანთა... და შეარტყა წელთა ძლიერთა მახვილი, ეპა, რაბამ სვიანად ხმარებული, და შემოსა პორფირი მკლავთა ლომებრთა და ტანსა ახოვანთა, და დაულოცა ცხოვრება წარმართებული და განგრძობა დღეთა ბედნიერობით“...

ახლა — „გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი“ დავით მეფისა — გასაოცარი აღსარება, ზენაარ სულის პოეზია და ფილოსოფია:

ბუნებისაგან მონიჭებული ძალები „სჯულთაებრ“ ვერ გამოვიყენეო და მრავალი ბოროტება „დავჰბადეო“ (ალბათ, ამას ეძახდა „ბოროტებას“: მისი ერისა და ქვეყნის მტრებს ბოროტებისთვის „ბოროტებით“ რომ აზღვევინებდა და არა „სიკეთით“);

თვალხილულ „გემოვნებას“ და გრძნობებს კარები ფართოდ გავუღეო, ვნებების მონა შევიქნეო, „წორცთა შჯულს“ დავემონეო (უეჭველად, საყვარელი ქალისადმი ტრფიალებაც „იმონებდა“ სხეულით სრულქმნილ ვაჟკაცს. ამავე „სისუსტეებს“ უჩიოდა ალექსანდრე მაკედონელი, როცა ამბობდა —

ძილმა და ქალისადმი ლტოლვამ ყველაზე მეტად დამარწმუნა, მეც რომ აღამიანი ვყოფილვარო);

ციურ ძალებს ვეთაყვანებოდით, ვარსკვლავთა და ცთომილთა ვსწავლობდით და ვუკვირდებოდით, საღვთო საქმეებში ვიჩქურებოდით, ვეჭვობდით (მეცნიერებაზე „სწუხდა“ ხელმწიფე);

საღვთო წიგნთა სჯულნი დაეთრგუნეთ და მათ ნაცვლად „სჯული გონებისაი“ ვიწამეთ (ისევ მეცნიერულ „ცოდვას“ მიანიშნებდა მეცნიერი გვირგვინოსანი);

„სხუათა სოფლის კიდეთა ვეძიებდით დასაპყრობლად“ (დიახაც, „ცოდვილი“ იყო მშობლიური ქვეყნის სამტრო ქვეყანათა დალაშქვრა-დაპყრობაში);

„მარტოი ვმკვიდრობდით ქუეყანასა ზედა“ (დიახაც, მარტო იყო, ერთადერთი, „მოკვდავ ღმერთთა“ შორის სწორუბოვარი დავით აღმაშენებელი);

„ქორწილთა მიერ ხენეშთა ვჰმძლავრე საწოლსა ჩემსა“ (რა სიმძიმეილია ამ ძუნწ სიტყვებში; არკი გაგვიმხილა, რა „ხენეში“ სულთაძვრანი წაჰკიდებოდა მის ხელმწიფურ სარეცელს. ორცოლიანობა? ან რა იყო, რა ნებითა და უნებობით პირობაჰქმნილნი მისი ორივე ქორწინება? ან ოქნებ სხვა რამე „მძლავრობა“ მოეხდინოს ეფემერულად გრძნობას აყოლილ ვაჟკაცს მისი საქორწინო სარეცლის მიღმა?!).

ასე დაწერა და დაუტოვა შთამომავლობას დავით აღმაშენებელმა „გალობანი სინანულისანი“; მსგავსად დავით წინასწარმეტყველისა, გასაოცარი, მომხიბლავი და შემაზრხენი, ავტორის სასტიკი სულიერი თვითგვემით...

ასე განარიგა დავითმა უკანასკნელი დღენი ამქვეყნიური წუთისოფლისა. და შევიდა სახლად, საიდანაც იგი უნდა შეერთებოდა სამყაროს, „რომლისა შეუნიერება არა უხილავს თულსა სხეულიანსა“.

და სიკვდილიც შეჰყვა რკინის ფეხით „სახლსა სადავითოსა“. შეჰყვა, რადგან სწამდა: არც დავით მეფის ძარღვებში ჩქეფდა იქორი — ღმერთთა სისხლი.

და იდგა 1125 წელი, 24 იანვარი, დღე შაბათი.

და საქართველოს მოუკვდა მისი მაცხოვარი — დავით აღმაშენებელი.

მარადიული ძილით იწვა მისი წუთისოფელი, დაუძინარა მამა და პატრონი ღვიძლი ერისა, „მესიის მახვილი“, მისი გამათავისუფლებელი და გამაერთიანებელი, მრავალმხრივი რეფორმატორი და უბრძენესი სჯულმდებელი, უბრწყინვალესი მხედართმთავარი და უმამაცესი მეომარი, „მაშქრებელი და მძღვრებელი ცხენთა და აბჯართა“, სამოცი ძღვეამოსილი ბრძოლის კავალერი, გონებავრცელი პოლიტიკოსი და შორსმხედველი დიპლომატი, დიდსულოვანი შემწყნარებელი მოყვასთა ყოველთა — ყოველთა ერთა და ყოველთა სჯულთა, „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა, შარვანშაჰ და შაჰინშაჰ და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვითმფლობელობით მპყრობელი“, კავკასიელ ხალხთა ერთიანი სახელმწიფოს დამაარსებელი, უგანათლებულესი მწიგნობარი, პოეტი და ფილოსოფოსი.

მფლობელი დედაძიწის შუბლისა.

კაცი, რომელშიც ერთო ყველაზე დიდი ქართული სინათლე.

კაცი, რომელმაც ისევე შექმნა საქართველო, ვითარცა ღმერთმა სამყარო (მართლაც ძლიერი ყოფილა სიკვდილი, რომელმან შეძლო შემუსვრა დავით აღმაშენებლისა!)...

გამეფდა 16 წლისა, იმეფა 36 წელიწადი, აღესრულა შობითგან 52 წლისა.

მისი სახელი სალოცავი: გახდა საქართველოსთვის.

მისი სახელი შერჩა მისგანვე სვეამაღლებულ ქართულ ჯავარდნებს — „და ვ ი თ ფ ე რ უ ლ ი“.

მისი სახელი დაებეჭდა მისგანვე აღზევებულ ქართულ სახელმწიფო დროშას — „და ვ ი თ ი ა ნ ი“ (ამიერიდან — „გორგასლიან-დავითიანი“).

ტფილისიდან გელათს წაასვენეს, მისგანვე აშენებულ სავანეს.

გელათის ეზოს მთავარ შესასვლელთან, მონასტრისა და აკადემიის გზაბოძალზე გათხრილ სამარტვილეში ჩაასვენეს მისი ცხედარი.

(მაშინვე გავრცელდა ლეგენდა: მეფემ დაიბარა, გზაზე დამარხეთ, რათა ჩემმა ხალხმა ჩემს მკერდზე იაროსო).

უზარმაზარ, გოლიათური ცხედრის ტოლ ქვაზე ამოკვეთეს

ეპიტაფია: „ესე არს განსასუენებელი ჩემი უკუნისამდე, ამას
დავემკვიდრო რამეთუ მთნავს ესე“.

საქართველო
საბჭოთაო
საზღვაო

ხოლო ქართველმა ხალხმა სამარადეამოდ გულის ფიცარზე დაიწერა არსენ იყალთოელისგან შეთხზული ეპიტაფია:

ვის ნაქარმაგევს მეფენი თორმეტნი პურად დამესხნეს,
თურქნი, სპარსნი და არაბნი საზღვართა იქით გამესხნეს,
თევზნი ამერთა წყალთაგან იმერთა წყალთა შთამესხნეს,
აწე ამათსა მოქმედსა ხელნი გულზედან დამესხნეს.

გლოვობდა სრულიად საქართველო: მას მოჰკვდომოდა დავით აღმაშენებელი.

საქართველოს ახალი ცხოვრება უნდა დაეწყო — უ-და-ვით-ოდ.

ზეიოზა დემეტრე პირველისა

დემეტრეს თავიდანვე მიიჩნევდნენ დავითის ღირსეულ მემკვიდრედ.

1125 წელსვე ირანელებმა დავით აღმაშენებლის სიკვდილი მათთვის ხელსაყრელ დროდ ჩათვალეს და დმანისსა და ხუნანს შემოესივნენ. დემეტრე მეფეც ფიცხლავ გაიჭრა ქართული ჯარით, მტერს ორივე ციხე დააგდებინა და დამარცხებულნი საქართველოს სამანებიდან გადაარეკა.

მაგრამ დემეტრეს დათმობა მოუხდა ანისისათვის ბრძოლაში. გავიხსენოთ, რომ 1123 წელს დავით აღმაშენებელმა ანისში მესხი აზნაურები ჩააყენა და სამმართველოდაც იგი ქართველ დიდებულებს ჩააბარა. დავითის სიკვდილის შემდეგ ისევ შემოვიდნენ მაჰმადიანნი ანისში და დემეტრე პირველი იძულებული გახდა ანისი მხოლოდ ყმაღნაფიცობის პირობით დაენარჩუნებია და ქალაქის ხელისუფლად მაჰმადიანი ამირა ეცნო.

1130 წელს შეთქმულება გამჟღავნდა დემეტრეს დასამხობად და მისი ნახევარძმის — ვახტანგის (ცვატა) გასამეფებლად. რისხვით ატანილ დემეტრეს მამის ანდერძი დაავიწყდა და ძმას, „სამეფოდ აღზრდის“ ნაცვლად, თვალები დათხარა, ხოლო შეთქმულების მეთაურს თავი გააგდებინა.

1138 წელს დემეტრემ განძაში ილაშქრა, ქალაქი აიღო, მისი ალაყაფის კარები ბჭეთაგან ჩამოხსნა და გელათს (იგი დღემდე ინახება გელათში).

1150 წლის მახლობლად ისევ მოეწყო შეთქმულება დემეტრეს დასამხობად. ამჟამად მისი უფროსი ვაჟი დავითი მოქმედებდა მამის წინააღმდეგ. დავითი ასეთ სასტიკ გზას იმისთვის დასდგომოდა, რომ დემეტრეს უფროს ვაჟზე მეტად უმცროსი, გიორგი, შეჰყვარებია და ტახტის მემკვიდრედაც გიორგის ამზადებდა, დავითს გადაუწყვეტია ტახტიდან ჩამოეგდო მამა „მარჩეველი ძისა უმცროსისა“, და შეთქმულებაში ბევრი დიდებულიც ჩაუთრევია. დემეტრემ დროზე შეიტყო, შეთქმულები გამოააშკარავა, შვილს აპატია, ხოლო დანარჩენთაგან ზოგი სიკვდილით დასაჯა, ზოგსაც პატივი აპყარა და სამშობლოდან გააძევა.

იმავე ხანებში დემეტრე მეფემ ოვსეთის მეფეს დავითს (გიორგი პირველისა და ალდეს შვილიშვილს) ცოლად შერთო თავისი ნახევარდა, თამარ უმრწემესი (დავით აღმაშენებლის უმცროსი ასული), რომელმაც აღაშენა მონასტერი თილვაში (ამ ქორწინებამ წარმოშვა ათონი, პაპა დავით სოსლანისა).

1153 წელს კარნუ-ქალაქის (არზრუმის) ამირა სალდუხი ანისს შემოესია თურქთა უზარმაზარი მხედრობით. დემეტრეც სასწრაფოდ დაიძრა მტერთან შესახვედრად. ქალაქთან გამართული სისხლისმღვრელი ბრძოლა ქართველთა ძლევამოსილებით გათავდა. აუარება თურქი გაწყდა ან ტყვედ ჩავარდა. ქართველებმა ტყვედ წამოიყვანეს თვითონ სალდუხი. ერთხანს ტფილისის ციხეში ჰყავდა ჩამწყვდეული თურქთა ბატონი დემეტრე მეფის მეტე დიდსულოვნად შეიწყნარა და გაათავისუფლა.

დავით უფლისწული კი არ ისვენებდა. იგი ავადმყოფური ექვიანობით განიცდიდა მამის „გამორჩეულ სიყვარულს“ უმცროსი ძისადმი და დაუოკებელი გზნებით ეტანებოდა სამეფო ინსიგნიებს.

და 1155 წელს მოულოდნელად დემეტრე მეფემ საქართველოს ტახტ-გვირგვინი დავითს მიუგდო, თვითონ სამეფო

სამოსი განიძარცვა და ბერის ჩოხითა და სქემით შემოსალი
სამონასტრო ცხოვრებას შეუდგა გარეჯის უდაბნოში.

ახლად გვირგვინ-ნაყურთხმა დავით მეხუთემ
დხანს ველარც იმეფა და ველარც იცოცხლა. იგი გარდაიცვალა
იმავე 1155 წელს, გამეფებიდან მეექვსე თვეს. დარჩა მცირე-
წლოვანი ძე — დემეტრე, ანუ დემნა.

შვილის სიკვდილი რომ შეიტყო, ისევ მოუბრუნდა გული-
მეფობისკენ დემეტრე მეფედყოფილს. ანაფორა გაიძრო,
კვლავ სამეფო ტახტზე ავიდა და თანამოსაყდრე ხელმწიფედ
დაისვა თავისი რჩეული შვილი გიორგი.

მაგრამ აღარც თვითონ უცოცხლია დიდხანს დემეტრე მე-
ფეს. იგი გარდაიცვალა 1156 წელს. დარჩა ორი შვილი —
რუსუდანი და გიორგი.

დავით აღმაშენებლის უზარმაზარი მემკვიდრეობა სრუ-
ლად ჩააბარა თავის შვილს, საქართველოს ახალ ხელმწიფეს,
გიორგი მესამეს.

დემეტრე იყო ნიჭიერი და განათლებული პიტიკოსი.
ფლობდა ბერძნულ, სომხურ, არაბულ და ასურულ ენებს.

დემეტრესთვის მიუძღვნია დიდი ისტორიული პოემა იო-
ანე ჭიჭიშვილს, სახელოვან ფილოსოფოსსა და პოეტს.
დაკრძალეს გელათს.

დღემდე ცოცხლობს დემეტრე მეფის უბრწყინვალესი
სიმღერა-საგალობელი, განრინებული ხელმწიფისა და პოეტის
იდუმალი სულის ნაყოფი:

შენ ხარ ვენახი, ახლად აღყუავებული,
ნორჩი, კეთილი, ედემში დანერგული,
ალვა სულნნელი, სამოთხით გამოსრული,
ღმერთმან შეგამყო, ვერავინ გჯობს ქებული,
და თავით თვისით შზე ხარ განბრწყინებული.

ზეობა გიორგი მესამისა

საქართველოს ტახტზე კვლავ ძლიერი მბრძანებელი დაჯ-
და, გიორგი მესამე (1156-1184), ღირსეული ნაშეირი დავით
აღმაშენებლისა, მამამის დემეტრეზე, დიახაც, უფრო აღმატე-

ბული ენერჯისა, გმირული სულის რაინდი, მტკიცე ნებიანი, შინა და გარე მტერთა მიმართ შეუპოვარი და დაუნდობელი ბრძოლასა შიგან უმამაცესი მეომარი, შესანიშნავი მხედართმძღვანი, ნადირობის მოტრფიალე, უბადლო ჩუბინ-მოისარი.

სამხრეთით, სომხეთისა და რანის საზღვრების გასწვრივ, ისევ მძლავრობდნენ თურქული სასულტნოები და საამიროები. მათ შორის უძლიერესი იყო ხლათის სასულტნო, ახუ შაჰ-არმენთა სახელწიფო. გიორგიმ გამეფების წელსვე კალზევანისკენ ილაშქრა, შაჰ-არმენი სასტიკად გაანადგურა და „წარმოტყუენა ყოველი ხევნები კლდოვანნი და ქალაქები აშორნისა“.

1161 წელს ანისის სავსებით შემოსაერთებლად და შემოსამტკიცებლად გაემართა გიორგი. მისვლისთანავე იერიში ბრძანა და სასტიკი ბრძოლა და „ძგერა ჰუნეთა“ მაჰმადიანთა მხედრობის განადგურებით გათავდა. გიორგიმ ანისში ციხონად ორი ათასი ქართველი ჩააყენა. ქალაქი სამმართველოდ თავის ამირსპასალარს, ივანე ორბელს ჩააბარა, ხოლო თანამემწედ სარგის მხარგრძელი დაუნიშნა.

არ შეურიგდნენ ანისის დაკარგვას შაჰ-არმენის სულტანი, დიარბეჭირის და არზრუმის ამირები, და 80000 მეომრით წამოემართნენ სარევანშო ლაშქრობად. გიორგიც სასწრაფოდ გაემართა მტერთან შესახვედრად, 9000 მეომრით.

ისევ გაიმართა ანისის კედლებთან უმძიმესი ბრძოლა. შუაქერძს თვითონ წარუძღვა გიორგი, მტრის შუაგულში შეიჭრა და საკუთარი ხელით დასცა მუსლიმთა მთავარი დროშა. აირივნენ და უწესრიგოდ გაიქცნენ ბრძოლის ველიდან მაჰმადიანნი. მზის ჩასვლამდე სდიეს ქართველებმა გაქცეულებს. დამარცხებულთაგან 7000 მოისრა, 2000 ტყვედ ჩავარდა, მათ შორის 160 მაღალი რანგის მეთაური. ამას გარდა, გამარჯვებულებს ხელთ ჩაუვარდათ მუსლიმური საომარი დროშები, საჭურველნი, მდიდარი ალალ-ფორანი.

სამი დღე დაჰყო გიორგიმ ანისში. ქალაქის მცხოვრებლები დააწყნარა და დააშოშმინა. 40000 დრაჰკანი საჩუქრად დაურიგა ანისელებს. ტყვეობიდან გამოიხსნა და მშობლიურ კერას დაუბრუნა სამშობლოდან ფეხმოკვეთილი ყველა ანისელი, განურჩევლად ეროვნებისა და რელიგიური მრწამსისა.

ანისიდან გიორგი არზრუმ-კარნუ-ქალაქისაკენ წარმართა
 აქაც ქართველებმა დიდი გამარჯვება მოიპოვეს და თვითონ
 არზრუმის ამირაც, სალიკ-სალტუხი, ტყვედ წამოიყვან-
 ნეს. დამ დაიხსნა სალიკ-სალტუხი სამარცხვინო ტყვეობიდან
 — ქართველ მეფეს სთხოვა ძმის გათავისუფლება და რაინ-
 დმა მეფემაც პატივი სცა ქალის თხოვნას...

მომდევნო 1162 წელს გიორგი მესამემ ახალი დიდი ლაშქ-
 რობა მოაწყო სამხრეთისაკენ. ქართველებმა ამჯერად მაჰმადი-
 დიანთაგან გაათავისუფლეს და შემოიბტყივეს ძველი სომხუ-
 რი დედაქალაქი დვინი.

იმავე წლებში ქართველებს შირვანისკენაც მოუხდათ გა-
 ლაშქრება. შირვანი ისევ საქართველოს სამანებში შემოდო-
 ოდა და მას გიორგი მეფის მამიდაშვილი (დავით აღმაშენებ-
 ლის ასულის, თამარის ძე) აღსართანი განაგებდა. იმჟამად
 ხაზარები და ყიფჩაყები შემოსეოდნენ დარუბანდსა და შაბუ-
 რანს. აღსართანი შველას ითხოვდა. გაემართნენ ქართველები
 შირვანს 1167 წელს. ხელახლა აიღეს შაბურანი და დარუბან-
 დი, დაამარცხეს და უკუაქციეს ხაზარ-ყიფჩაყნი.

ქართველების ახალმა დიდმა გამარჯვებებმა შეარყია სრუ-
 ლიად მუსლიმანური სამყარო. და შეიყარა უზარმაზარი კოა-
 ლიციური მხედრობა ხვარასნის, ერაყის და ირანის მუსლიმ-
 თაგან. წამოემართნენ, სომხეთს შემოესივნენ, ქალაქ გაგს
 მოადგნენ, აიღეს და ააოხრეს.

ისევ შემოიყარა გიორგი მეფემ ლაშქარი და გაემართა სო-
 მხეთისაკენ. როგორც კი ქართული მხედრობა იხილეს, მაში-
 ნვე მიატოვეს გაგი მუსლიმებმა და გადაიხვეწნენ.

კიდევ რამდენჯერმე, ზედიზედ დაამარცხა გიორგი მეფემ
 მაჰმადიანური მხედრობანი და, ბოლოს და ბოლოს, ამდენმა
 გამარჯვებებმა ქართველ ხელმწიფეს დაუმკვიდრა უპირველ-
 ესი გვირგვინონის სახელი. მაჰმადიანი მბრძანებლები, „შორს
 მყოფნი და ახლოს მყოფნი, მეძღუნედ და მოხარკედ მისდა
 იყვნეს, და ყოველნი სანაპირონი სამეფოსა მისისანი უშიშად
 ჰქონდეს“.

დიდი დავით აღმაშენებლის უბრწყინვალესი ნამუშავევი,
 სრულიად კავკასიური სახელმწიფო, კვლავ პირველობდა აზია-
 ევროპის შესაყარში.

მაგრამ საგარეო სარბიელზე აღზევებული კაცის ხელმწიფეობას საკუთარი ქვეყნის შიგნით გამოუჩნდა დამხობის სწავებელი საფრთხე.

გავიხსენოთ: გიორგის უფროს ძმას, დღემოკლე მეფეს, დავით მეხუთეს დარჩა ძე, დემეტრე, ანუ დემნა, იმჯერად უკვე 23-25 წლის ვაჟკაცი, „სახე-კეთილი და ყოვლითა ხელითა მარჯუე, ნასწავლი, მსგავსი სახლიშვილობისა მათისა“. და მეფობა მოსურვებია დემნა ბატონიშვილს. და კაცმა რომ თქვას, ძველი, დავით აღმაშენებელზე აღრინდელი ტახტისმემკვიდრეობის წესით, კიდევაც ეკუთვნოდა ტახტი დავით მეხუთის პირშოსა და ერთადერთ ძეს.

შეთქმულებას სათავეში ჩაუდგა ამირსპასალარი ივანე ორბელი, რომლის ასულიც ცოლად ჰყავდა დემნა ბატონიშვილს. გიორგის დასამხობად და დემნას გასამეფებლად შეთქმულებას მიემხრნენ ყველა ორბელის გვარისანი, სამცხე-ლნი, ჰერნი, კახნი, და კიდევ: ქართლის ერისთავი და ამირახორი ლიპარიტ სუმბატის ძე, მეჩინიბეთუხუცესი ქავთარ ივანეს ძე, ანანია დვინელი, ივანე ვარდანის ძე, გრიგოლ ასათის ძე, შოთა-ართავაჩოს ძე, კახა ჯავახი, დიდი გამრეკელი, მემნა ჯაყელი, გრიგოლ ანელი და ძმები სარგის, და ვარამ მხარგრძელი თავიანთი ვაჟებით (სარგისის ძენი ზაქარია და ივანე, ვარამის ძენი — ზაქარია და სარგისი).

ასე დაიწყო 1177 წელს დემნა ბატონიშვილის ამბოხი. ვანდგომილნი 30000 მეომრით გამაგრებულიყვნენ ქვემო ქართლში, ლორეში. გიორგი მეფეს კი, როცა ეს ამბავი შეიტყო, მცირე ამაღის მეტი არავითარი ძალა არ აღმოაჩნდა. სასწრაფო წვევაზე პირველი მოიჭრა მეფესთან 500 მხედრით ყუბასარ ნაყივჩაყარი და მასვე ძლიერი ჯარით მოჰყვა ახალგაზრდა ჭიბერე. მეფის ფიცხელმა საომარმა სამზადისმა დააბნია შეთქმულთა მეთაურები. ზოგიერთმა, სანამ გვიან არ იყო, ვანდგომილთა ბანაკი კიდევაც მიატოვა და სინანულის ცრემლების თხევით მეფეს ეახლა. ასე მოიქცა ჯერ დიდი გამრეკელი, შემდეგ — გრიგოლ ანელი და ყველა მხარგრძელი. მეფემ ყველა დიდსულოვნებით შეიწყალა და უხვა-

დაც დააჯილდოვა. დანარჩენებს მიუხედავად გიორგი, შეთქმულთა დიდი ნაწილი შეიპყრო და სასტიკად გაუსწორდა. დემნა და მისი სიმამრი ივანე ორბელი ლორეს ციხეში ჩაიკეტნენ. მეფე ალყად შემოერტყა ციხეს. ველარ გაუძლო მთავარმა გმირმა, დემნა ბატონიშვილმა და ლამით, სიმამრისა და სხვათაგან იღუმალ, დემნა თოკით ჩამოეშვა ციხის კედელზე, ბიძა-ხელმწიფეს მუხლებში ჩაუვარდა და, აქვითინებულმა, პატიება სთხოვა. მეორე დღეს ივანე ორბელიც გამოიყვანეს მეფის მემორებმა. გიორგი მეფემ ივანე ორბელს ჯერ თვალები დათხარა, მერე თავი გააგდებინა. ასევე დანარჩენ განდგომილ ორბელთაგან ყველა სიკვდილით დასაჯა. ავად მოეპყრო გიორგი ძლეულ ძმისწულს. მისი ბრძანებით დემნას თვალები დათხარეს, დაასაჭურისეს და ციხეში ჩააგდეს. იგი ჰკუპაზე შეცდა და მალე კიდევაც მიიცვალა.

გიორგიმ დასჯილ ორგულთა ადგილებზე ერთგული, თუმცა „უგვარო“ ადამიანები დააწინაურა. მანდატურთუხუცესობა და ამირსპასალარობა ყუბასარ ნაყივჩაყარს მისცა, მსახურთუხუცესობა — აფრიდონს, მეჭურჭლეთუხუცესობა — ყუთლუ-არსლანს, მეჯინიბეთუხუცესობა — ჭიაბერს. იმჟამად სამღვდელოების თხოვნაც დააკმაყოფილა და ეკლესია გაათავისუფლა „ყოვლისა ბეგარისაგან“...

...ადრეც აწუხებდა, მაგრამ დემნა ბატონიშვილის შეთქმულების შემდეგ მაინც, გიორგი საბოლოოდ ჩააგდო საგონებელში ტახტის მემკვიდრეობაზე ფიქრმა. ცოლი მას ყმაწვილობაშივე. შერთო მამამისმა დემეტრე მეფემ — ოვსთა მეფის, ხუდანის ასული, სახელად ბურდუხან, გასაოცრად ლამაზი ქალი („მისებრი სძალი არა ეხილა ქართლის თემსა“). ძე არ გაუჩნდათ ტახტის მემკვიდრედ. 1166 წელს გაუჩნდათ ასული, და დაარქვეს თამარი. მას უკან კიდევ ასული, რუსუდანი.

და 1178 წელს გიორგი მეფემ თავის თანამოსაყდრე თანამეფედ და საქართველოს მომავალ ერთხელმწიფედ გამოაცხადა თამარი — „ნათელი და ბრწყინვალეობა თუალთა.. და მანიაკი ყოველთა მეფეთა, და გვირგვინი ყოველთა ხელმწიფეთა“.

ნაქარმაგვეის სასახლეში საგანგებოდ შეყრილმა დარბაზის

ერმა მუხლი მოიყარა და დაიფიცა ღვთაებრივი ასულის წინაშე.

მაშინ თამარი იყო 12 წლისა...

ამის შემდეგ კიდევ ეჭვსი წელიწადი იცოცხლა მეფე გიორგი მესამემ, ქვეყანას კვლავ მორჩმით განაგებდა, თამარს ხელმწიფობას აჩვენებდა, საქართველოს მტრებს კვლავ შიშის ზარს სცემდა და მეგობრებს ემეგობრებოდა. კვლავ „სძლუნობდეს და სძმობდეს მას მეფენი ბერძენთანი, იერუსალიმს ალამანთანი, და ჰრომთანი, და ჰინდოთანი, და ხონელნი; და ეგრეთვე სულტანნი ხორაქისა, ბაბილოვნისა, შამისა, ეგვიპტისა და იკონიისანი, და შემდგომნი ამათნი სკვითნი, ხაზარნი, ალანნი, ხუარასანი და ხუარაზმშა, და ბერეთელნი, აბაშნი, არაბნი, მიდნი, ელამიტელნი და შუამდინარელნი, და ყოველნი ენანი და ნათესავნი მაშრიყით მალრიბამდე“...

...1184 წლის 27 მარტს, სამშაბათს, გარდაიცვალა მეფე გიორგი მესამე.

მომკვდარიყო ხელმწიფე „ლომთა უმხნესი და არწივთა უმაღლესი“, „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა, შარვანშაჰ და შაჰინშაჰ და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვითმფლობელობით მპყრობელი“.

დაკრძალეს გელათს.

ზეობა თამარ მეფისა

თერძული კეთილი ვთერძოთ და თესლი სიმართლისა ვსთესოთ.

ძველი ქართული მანუსკრიპტი

ნათელი დაუღამებელი უძღვის შეფობასა შენსა

გრიგოლ ხანძთელი

ქართველთა უზარმაზარი სამფლობელონი, ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე, მრავალი ხალხებით დასახლებული კავკასიელთა სახელმწიფო, ხელთ დარჩა 18 წლის ქალს — „მეცნიერებითა, ცნობიერებითა, გონიერებითა და შუენიერებითა“ სავესებით სრულქმნილ სამეფო-ს. ოქდოფლო პრინცესას.

როგორც წესი, დასავლეთ-ქართველ სასულიერო და საე-
რო მესვეურებს უნდა მოერთოთ მეფე ხელმწიფური ინსტიტუ-
ციები. და მიეახლნენ სამეფო ასულს — ანტონ საღი-
რისძე, ქუთათელი ეპისკოპოსი, და კახაბერ კახაბე-
რისძე, ერიოთავი რაჭა-თაკვერისა. ამათ აიყვანეს საქართ-
ველოს ტახტზე თამარი და დაადგეს თავზე სამეფო გვირგვი-
ნი. მერე სამეფო ხმალი მოიღეს და წინ დაუდეს — ვარდანი-
სძეებმა, საღირისძეებმა და ამანელისძეებმა. და აიღო ხმალი
იგი კახაბერ კახაბერისძემ და წელზე შეარტყა გვირგვინოსან
ქალს, ვითარცა საქართველოს საომარ ძალთა მთავარსარდალს:
„შეიბ მახვილი შენი წელთა შენთა, ძლიერო, შეუენიერებთა
შენითა!“

მაშ, მეფობას იწყებდა თამარ მეფე (1184-1210) —
„მზე იგი მზეთა და ნათელი ნათელთა, ელვარება და მზეებრ
მაშუქებელი სხუთა“...

მაგრამ ყმაწვილი ქალი-ხელმწიფე გამეფების წელსვე მა-
ნამდე უცნაური პოლიტიკური „მოძრაობის“ პირისპირ აღ-
მოჩნდა. მეჭურჭლეთუხუცესმა (ფინანსთა განმგებელმა) ყუ-
თლუ-არსლანმა მეფის სასახლის გვერდით ცალკე „კარ-
ავის“ („დაწესებულების“) დაარსება მოითხოვა, შიგ თავისი
მომხრეები უნდა დაესვა და ყოველი სახელმწიფო-საკანონმ-
დებლო საკითხი მხოლოდ ამ „კარავში“ განხილვისა და მი-
ღების შემდგომ უნდა მისვლოდა მეფეს დასადასტურებლად
და ხელის მოსაწერად.

ამგვარად, სრულიად უმაღლესი იმპერიუმი, რომელიც
ქართველ მეფეებს ამდენ საუკუნეთა მანძილზე განუყოფლად
ეჭირათ, ახლა შუაზედ უნდა გაყოფილიყო: უმაღლესი საკა-
ნონმდებლო ხელისუფლება „კარავს“ უნდა დაეჭირა, ხო-
ლო მეფეს მარტო აღმასრულებელი ხელისუფლება და-
რჩენოდა.

ასეთ განაცხადში სწორედ რომ დიდი პოლიტიკურ-სახელ-
მწიფოებრივი აზროვნების სიმწიფე გამოჩანს. სრულიად აზ-
რის მხცოვან ისტორიას ასეთი რამ არ მოსწრებია, ხოლო, რა
იცოდნენ ყუთლუ-არსლანმა და მისმა „თანამოდასეებმა“,
რომ მათი პოლიტიკური განასაჯი რადაცნაირი წინამორბედი

უნდა გამხდარიყო გვიანერობული „პარლამენტისა“, „გენერალური შტაბებისა“, თუ „კონსტიტუციური მონარქიისა“.

არასოდეს არც ერთ მონარქს უბრძოლველად არ დაუთმია თავისი ერთპიროვნული, „აბსოლუტური იმპერიუმი“. თამარმაც პირველად სცადა ხელმწიფური სიმტკიცისა და ნებიანობის გამოჩენა. მისი ფიცხელი ბრძანებით ყუთლუ-არსლანი შეიპყრეს და დილეგში ჩააგდეს.

მაგრამ ყუთლუ-არსლანი თურმე მარტო არა ყოფილა. მას ჰყოლია თავისი „დასი“, ფიცით შეკრული, სწორედ ის დასი, რომელიც „იმ კარავში“ კანონმდებელ საკრებულოდ უნდა დამჭდარიყო. თურმე ჯარიც ჰყოლიათ გამზადებული, რათა საჭირო შემთხვევაში მახვილის კვეთებასაც არ დარიდებოდნენ.

და განდგომილებმა იარაღის ელრიალით მოითხოვეს ბელადის გათავისუფლება.

თამარის მომხრეებიც გაიწივნენ საომრად.

„სამოქალაქო ომის“ შმორიანი სუნი ჩამოწვა.

ხოლო, თამარს ფიქრადაც ვერ წარმოედგინა, რომ მისი ხელმწიფობა ძმათაშორისი სისხლისღვრით დაიწყებოდა.

დიდი ხელმწიფური სიბრძნე, დახვეწილი ტაქტი და მომზიბლავი რომანტიკა გამოსკვივის ყმაწვილი ქალი-ხელმწიფის გადაწყვეტილებაში. ქალმა-ხელმწიფემ სწორედ ქალის გუმანით იცოდა, რომ მისი თანამემამულენი, — სულ ერთია, მისივე მომხრენი თუ მოწინააღმდეგენი, — უზუნაესი კრძალვით და პატივით ეპყრობოდნენ სწორედ ქალს, მათი ოჯახისა და ქვეყნის წმიდათაწმიდა კერპს, ქალის შეუვალ სიტყვას, მის წმინდა მანდილს.

და თამარმა საომრად აღძრულ მოწინააღმდეგეთა ბანაკში ყველაზე საპატიო დესპანები გაგზავნა — ორი მანდილოსანი, ორი „საპატიო დიოფალი“ — ხ უ ა შ ა ქ ი ც ო ქ ა ლ ი, ქართლის ერისთავთერისთავის რატის დედა, და კ რ ა ვ ა ი ჯ ა ყ ე ლ ი, „დედა აწ მყოფთა სამძივართა“ (ქართული არისტოკრატული გვარი იყო სამძივარი).

მანდილოსანმა მოციქულებმა დააცხრეს „დასელების“ ავი ყარყაში. მათ გადასცეს თამარის ფიცი, რომ იგი ყუთლუ-არსლანის გარდა არც არავის ბრალს დასდებდა, არც ვისმეს

დასჯიდა. ხეაშაქმა და კრავაიმ იარაღაყრილი „მოჯანყებები“
თამართან მოიყვანეს. ქალთაგან მოყვანილებმა ქალი-ხელმწი-
ფის წინაშე მუხლი მოიყარეს, თაყვანი სცეს და სამარადუამო
ერთგულება შეჰფიცეს. თავის მხრივ, თამარმა აღუთქვა, რომ
„დარბაზის“ უფლებებს გააფართოებდა და დიდმნიშვნელო-
ვან საკითხებს მასთან „თანადგომითა და ერთნებაობით“ გა-
დაწყვეტდა.

1185 წელს თამარმა იქორწინა. სიძე გახლდათ რუსი უფ-
ლისწული — ი უ რ ი, ანუ გ ი ო რ გ ი. ნოვგოროდის ხელ-
მწიფის, ანდრია ბოგოლიუბსკის ძე.

საქართველოს სიძე ყოფილა „მოყმე სახე-კეკლუცი, სრუ-
ლი ანაგებიტა და მჭურეტთაგან საჩენი გუარისშვილად“. მა-
ლე დადასტურდა, რომ „სახე-კეკლუც მოყმეს“ არც მხედრუ-
ლი სიმამაცე და სარდლური ნიჭი ჰკლებია. ქართველებმა
მისი სარდლობით ზედიზედ წარმატებით დალაშქრეს კარის, კა-
რნიფორისა და ბასიანის თურქთა ბანაკნი. ეს მოხდა 1186
წელს. ხოლო მომდევნო წელს, უფრო შორეულ ლაშქრობაში
გაგზავნა ქართველი მხედრობა თამარმა თავისი მეუღლის სა-
რდლობით. ამჯერად ქართველებმა განვლეს ირანი, შეიჭრნენ
პართიაში, აიღეს იქაური ქალაქები, ნადავლი და ტყვეები წა-
მოასხეს და ისე მობრუნდნენ „თამარს სუე-სრულსა და ნათ-
ელ-ბრწყინვალესა წინაშე“.

მაგრამ მალე გამქლავნდა ისიც, რომ ბრძოლის ველზე სა-
ქები ვაჟკაცი შინაოჯახურ ცხოვრებაში უაღრესად აუტანელი
და შეუწყნარებელი აღმოჩნდა და თამარი იძულებული გახდა
ქმარს გაჰყროდა. მისი ბრძანებით, გიორგი შავი ზღვის პი-
რამდე მიაცილეს, „აურაცხელი ლარითა, სიმდიდრითა და სა-
ჭურჭლით“ ავსებულ ხომალდში ჩასვეს და კონსტანტინო-
პოლს გაუშვეს.

1189 წელს 23 წლის თამარმა მეორედ იქორწინა და ვ ი თ
ს ო ს ლ ა ნ ხ ე. იგი ოვსთა მეფის ჯადრონის ძე იყო და, თა-
ნაც, ბაგრატიონთა საგვარეულოს სისხლით თანაზიარი. გაიხ-
სენე მკითხველო: მეფე გიორგი პირველს რომ „მეორე ცოლ-
ად“ ოვსთა მეფის ასული ჰყავდა — ალდე. სწორედ ალდეს-
გან გიორგის დარჩა დ ე მ ე ტ რ ე, რომელიც საქართველოს
ტახტის ძიებას შეეწირა. დემეტრესგან დარჩა ძე მისი და ვ ი-

თ ი, რომელიც ბებიაშ, აღდემ, ოვსთა მეფის კარზე მიიყვანა, იქ გაზარდა და ცოლად მეფის ერთადერთი ასული შერთო მამრის სიკვდილის შემდეგ დავითი ოვსეთის სამეფო ტახტზე დაჯდა. მის შემდგომ გამეფდა ძე მისი, სახელად ისევ დ ა ვ ი-თ ი. სწორედ ამ დავით დავითის ძეს ცოლად ჰყავდა დავით აღმაშენებლის უმცროსი ასული თ ა მ ა რ მ რ წ ე მ ი. ამ ქორწინებამ კი წარმოშვა ა თ ო ნ ი. ხოლო ათონის შემდგომ ოვსეთის ტახტზე დაჯდა ძე მისი ჯ ა დ რ ო ნ. და სწორედ ამ ჯადრონის, მეფე გიორგი პირველის მეექვსე შთამომავლის ვაჟი იყო დ ა ვ ი თ ს ო ს ლ ა ნ ი.

ისედაც, დავით სოსლანი თამარის მამიდას, რ უ ს უ დ ა ნ ს ჰყავდა ნაშვილები, რუსუდანის სახლში იყო აღზრდილი, ისე, ვითარცა თვითონ თამარიც დიდად იყო დავალებული მამი-დის დედობრივი მზრუნველობისგან.

მომხიბლავი ვაჟკაცი იყო დავით სოსლანი, „ყრმა ფრიად შუენიერი ასაკითა, ვითარცა შუენის მეფეთა შვილსა“, „ფერ-ნაკუთად კარგი, ბეჭბრტყელი, პირად ტურფა და ტანად ზო-მიერი, ორთავე კერძოთა გუართაგან სახელმწიფო“. ეს რაც შეეხება გარეგნობას და გვარიშვილობას. ხოლო, საომარ ხე-ლოვნებაში იყო ნამდვილი „ქაბუკი და ლომი მისათხრობე-ლი... შემმართველი, მოლაშქრე მკვირცხლი“, სწორუპოვარი მშვილდოსან-მოისარი, „რაინდობითა უსწორო“ ცხენოსანი, დაუღალავი მცურავი და მოასპარეზე. ბოლოს, „ზრდილობი-თა კეთილად წურთილი“, დიდად განსწავლული მწიგნობარი, მეცნიერი და მორალისტი ყოფილა ქართულ კულტურასა და ტრადიციებზე აღზრდილი უფლისწული.

გიორგი რუსმა, პირველმა ქმარყოფილმა, რამდენჯერმე სცადა საქართველოს ტახტისა და მისი სწორუპოვარი დედო-ფლის დაბრუნება, ბევრი ქართველი „სარგებლის მოწადინე“ ფეოდალიც მომხრედ აიყოლია, სისხლიც უხვად დაიღვარა, მა-გრამ ვერაფერს გახდა, იგი ამ ბრძოლას გადაჰყვა...

...1193 წელს თამარს და დავითს, ტაბახმელას სასახლეში, შეეძინათ ვაჟი. თამარმა მას უწოდა გ ი ო რ გ ი, „სახელი აბ-ოვნისა და მის მამისა თვისისა“. გასაოცარი სილამაზისთვის — რამეთუ „იშვა დახატული ბუნებისაგან“ — ახალშობილ

უფლისწულს ზედნადებ სახელად უწოდეს ლაშა — „განმანათლებელი“, ანუ „ქვეყნის მანათობელი“.

ბარე ათი ლაშქრობა მოაწყვეს ქართველებმა იმ წელს „სხივოსანი“ უფლისწულის „ბედისა და სუეს“ ასამაღლებლად. აიღეს და დაარბიეს განდგომილი ქალაქები — ბარდავი, განძა და კარნუ-ქალაქი.

საპასუხოდ თურქებმა საქართველოს წინააღმდეგ მუსლიმთა დიდი კოალიციური ლაშქრობა მოაწყვეს, ათაბაგ აბუბაქარის სარდლობით.

თამარმა სასწრაფოდ საომარი წვევა ბრძანა.

და აღლუმად დამდგარ ქართულ მხედრობას სიტყვით მიმართა „შვიდმნათობიერმა“: „ძმანო ჩემო, ვიცი კვლავაც არ შეძრწუნდებიან გულნი თქვენნი სიმრავლისა მტრისათვის და სიმცირისა თქვენისა, რამეთუ ღმერთი ჩუენთანა არს. მაშ, შეისწრაფედ ქუეყანად მათდა ძალითა ჯვარისათა მკლავითა უმტკიცესითა და გულითა უმართლესითა!“ მერე მოიღო დროშა გორგასლიან-დავითიანი და გადასცა დავითს, მეუღლესა და მხედართმთავარს. გვერდით დაუყენა ანტონ ჭყონდიდიელი გლონისთავის ძე.

დალოცა და გაუშვა ჯარი ლაშქრად თამარმა, ხოლო თვითონ ფერხთ გაიხადა და შიშველი ფეხითვე მეტეხის ტაძარს მივიდა ლოცვად — ლაშქრისა, ხალხისა და ქვეყნისთვის.

ქართველები მიუახლოვდნენ შამქორს, სადაც ბანაკად იდგა თურქთა ურდო.

მაშ, შამქორი, 16 ივნისი 1195 წლისა, დღე პარასკევი. დავით სოსლანს უკვე გაეწყო ჯარი საომრად.

მოკლე სიტყვითაც მიმართა მეომრებს. მოაგონა მათ „სიმხნე და მარჯუებულობა პაპათა და მამათა“, გმირობანი ვახტანგ გორგასალისა, დავით აღმაშენებლისა და მათთა მოყმეთა.

სამ ნაწილად გაჰყო მხედრობა დავით სოსლანმა. ორი მოიერიშე რაზმი, მარჯვენა და მარცხენა, და ერთიც თადარიგი. თადარიგი ძმებს, ზაქარია და ივანე მხარგრძელებს ჩააბარა. მოიერიშე მარჯვენა რაზმს წაუძღვარა ანტონ გლონისთავისძე, ჭყონდიდიელ-მწიგნობართუხუცესი, „შესახედავათაცა ჭაბუკი“, რომელსაც ახლა ჯვარის ნაცვლად ხმალი ეპყრა ხელთ,

და პირდაპირ შამქორის მთავარ კარიბჭისკენ წარგზავნა საიერიშოდ.

თვითონ დავითი მთავარი რაზმით მარცხენა მხრისკენ დაიძრა, შამქორის ჩრდილოეთიდან, მტრის ზურგიდან შემოსავლელად.

მარჯვენა ფრთიდან მოიერიშე ქართველობას მდინარის გადასავალზე, ზედ ხილზე შემოეგება აბუბაქარის ლაშქარი. „შეიქმნა ომი და კუეთება“, ისე, რომ ხიდისა და გზის სივიწროვისგან მხოლოდ მეწინავენი აწყდებოდნენ ერთიმეორეს. ქართველებმა, დიდი სისხლის ფასად, მდინარე და ხიდი უკან მოიტოვეს და ციხესიმაგრის კარიბჭეებს მიეტანენ. მაგრამ აქ აბუბაქარმა ურიცხვი მხედრობა შეაგება თავაწყვეტილი კონტრიერიშით. ბრძოლა ერთ ხაზზე შენივთდა. მოპირდაპირენი გამხეცებულნი ასკდებოდნენ და აწყდებოდნენ ერთიმეორეს. მისჭირდათ ქართველებს. აგვიანდებოდა მარცხენა მხრიდან თვითონ სოსლანს: აქ ქართველებს გზა შეხვდათ უვალი, კლდოვან-ქარაფოვანი და ქვალოჯიანი. მაშინ თადარიგი დასძრეს ზაქარია და ივანე მხარგრძელებმა. ბრძოლა გამძაფრდა. კვლავ წონასწორად ქანაობდა ბრძოლის სასწორი. აბუბაქარს შეუწყვეტლივ მოჰყავდა ახალ-ახალი რაზმები სიკვდილის ხაზზე. მხარგრძელებმა ვერ გაიმარჯვეს და ამოდ „წახეთქნეს ნახევარი ლაშქართა და რაზმთანი“. უკვე სრულის ძალებით იბრძოდა აბუბაქარი: მას აღარ ეეჭვებოდა, რომ მალე ბრძოლა მისი ძლევამოსილებით გათავდებოდა. ამაყად ფრიალებდა შამქორის კედლებთან ხალიფასგან „ღაზოდ წარმოგზავნილი“ მუსლიმური დროშა. და უეცრად შამქორის ჩრდილო მხრიდან გრიგალივით მოიჭრა დავითი და მისი მხედრობა, რომელსაც წინ მიუძღოდა „დროშა იგი გორგასლიანი, რომელიც სინდეთს შესვლითგან მოსპეტაკდებოდა“...

ქართული დროშის, მხედართმთავრისა და მხედრობის უეცარმა გამოჩენამ თავზარი დასცა მაჰმადიანთა ლაშქარს. ქართველები ბრძოლას მაშინ იწყებდნენ, როცა მათ მოსისხლეებს იგი დასასრულის პირს ეგონათ.

და მიეტევა დავითი „მსგავსად აქილევისა“. უცებ დაწინაურდა შ ა ლ ვ ა ა ხ ა ლ ც ი ხ ე ლ ი, მტრის შუაგულში მედროშეებს დაერია, ერთი ასჩეხა, დანარჩენები დაიფრინა და დაი-

ხელთავა და გამოიტაცა ხალიფას დროშა. სავსებით გატყდნენ ალაჰის მხედრები. მთელის ძალებით მიესივნენ ქართველები, „ვითარ არწივნი და ვითარ ვეფხნი ეკუეთნეს“.

ორად „განსქდა“ მუსლიმთა ლაშქარი და ორი მხრისკენ გაიქცა, განძისკენ და გელაქუნისკენ. პირველი გაექცა ბრძოლას თვით ამირთამირა აბუბაქარი და „მიწვენულმან ხნარცესა სადმე მცირესა მიწასა შინა დაფლა თავი თვისი“.

მოგებული იყო დიდი ბრძოლა, რომელშიც გამორჩეულად ისახელეს თავი თვითონ დავით სოსლანმა, ანტონ გლონისთავისძემ და შალვა ახალციხელმა. ქართველებმა განძა და შამქორი ხელახლა დაისაკუთრეს და დიდძალი ნადავლით შემობრუნდნენ.

ტფილისში, შამქორის გამარჯვების აღსანიშნავ ტრიუმფზე, გამარჯვებულებმა გამოატარეს 12000 ტყვე-მუსლიმი, 40 ავაზა, 20000 ცხენი, 7000 ჯორი, 15000 აქლემი, ურიცხვი ლარი, ოქრო, ვერცხლი, თვალ-მარგალიტი და მუსლიმთა საომარი დროშები. ხალიფას დროშა თამარს ფერხთა წინაშე დაუდო შალვა ახალციხელმა. ესე დროშა, ძვირფას მანიაკთან ერთად, ხახულის ტაძარს გაუგზავნა შესაწირავად თამარმა.

ხელახლა შემოიყარა ჯარები აბუბაქარმა, წამოემართა, მოულოდნელი დაცემით ხელთ იგდო განძა, შემდეგ—ღვინი.

ორრიგად შეჰყარა თამარმა ჯარი, ერთი დავითს ჩააბარა და განძას გაგზავნა, მეორეს თვითონ უსარდლა და ღვინისკენ გაემართა, სომხეთს.

ორივეგან იძლივნენ თურქნი.

ისევ მოექცნენ საქართველოს სამანებში განძა და ღვინი.

მომდევნო 1203 წელს შაჰ-არმენთა სასულტნო დალაშქრეს ქართველებმა. ხელახლა წაართვეს თურქებს არქეში, მანასკერტი, ატ-ტინი.

მაგრამ იმავე წელს ორჯერ მარცხიც იწვნის „უძლეველებმა“. ხლათის სულტანმა და არზრუმის (კარნუ-ქალაქის) ამირამ დიდძალი მხედრობა გამოგზავნეს. ქართველებს მხარგრძელები სარდლობდნენ, ბიძაშვილები — ზაქარია „უფროსი“ და ზაქარია „უმცროსი“. ქართველმა სარდლებმა წინდახედულება ვერ გამოიჩინეს, მტერს ცალ-ცალკე შეებნენ და

მძიმედ დამარცხდნენ. ზაქარია „უმცროსიც“ ბრძოლაში და-
ლუპა.

მომდევნო 1204 წელს ქართველები, ისევ დავით სოსლანის სარდლობით, სარეგანშოდ წარემართნენ და ზედიზედ აიღეს ჯერ ხლათი, შემდეგ კარი. თამარიც ჩავიდა კარს, ტახტის მემკვიდრე ლაშაც თან წარიტანა. მეციხოვნეებმა მაშინვე მოართვეს ქალაქის კლიტენი. შევიდა 11 წლის ლაშა გიორგი და ჩაიბარა კარი და მისი ციხე-კოშკები.

თამარმა ახლადდაპყრობილი კარი და მისი მიმდგომი მხარე სამმართველოდ გადასცა ივანე ახალციხელს, შალვას ძმას.

ივანე ახალციხელმა თამარის ესოდენ პატივს ახალი გამარჯვებებით უპასუხა. იგი თავისი ლაშქრით კარის „ქუეყანასაც“ გასცდა და „წარულო (წაართვა) თურქთა გარეშემონი ქვეყანანი, აიხუნა და მიითუალნა, და წარმოგზავნა მახარობელი მეფესა წინაშე“. თამარმაც ახლად დაპყრობილი მიწები სამფლობელოდ მისსავე „დამპყრობელს“ მიუბოძა.

ერთი სიტყვით, ახალ, მეცამეტე საუკუნეშიც ქართველებმა საერთაშორისო ასპარეზზე მძლავრი ნაბიჯებით შემოსდგეს ფეხი...

...თამარ მეფე, წინარე ქართველ დიდხელმწიფეთა მსგავსად, ძველი პონტოურ-ქართული მიწების (შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ტერიტორიები) შემომტკიცებისთვისაც ზრუნავდა გაცხოველებით. პონტოს ქვეყანა იმჟამად ბიზანტიის სამფლობელოთა საზღვრებში შედიოდა. თამარს საბაბი უნდოდა, ლაზებითა და ჭანებით დასახლებული ქართული მიწები ბიზანტიის კეისრისათვის წაერთმია და საქართველოს სამეფო კარისათვის დაექვემდებარებინა. ასეთი საბაბიც გამოჩნდა.

1203 წელს საქართველოში ჩამოვიდნენ საზღვარგარეთის ქართულ სავანე-მონასტერთა მოღვაწენი. თამარმა დიდის ამბობით მიიღო ისინი, „მრავალ დღე არა გაუშვნა“, ხოლო როცა გაუშვა, ყოველ მათგანს „მისცა დიდძალი ოქრო, თვით მათთვის და ყოველთა მონასტერთა განსაყოფელად“. როცა ასე უხვად დასაჩუქრებული სამღვდელონი გავლით კონსტანტინოპოლს მივიდნენ, მოხდა სავესებით მოულოდნელი და გაუგონარი ამ-

ბავი: ისინი გაძარცვა... თვითონ კეისარმა, ბოროტმა და ვერცხლის მოყვარემ ალექსი მესამე ანგელოსმა თვით კონსტანტინოპოლში არავის გაჰკვირვებია, რადგან კეისარი „ანგელოსი“, რომელსაც ძმისთვის თვალეზი დაეთხარა და იმპერატორობაც წაერთმია, მიცვალებულ კეისართა საფლავებსაც თხრიდა და ძარცვავდა.

ხოლო თამარი გააოცა და უზომოდ განარისხა ბიზანტიელი ხელმწიფის ესოდენ აშკარა ავაზაკობამ. მაშინვე „სხვა უფროსი“ ოქრო გაუგზავნა კეისარისაგან გაძარცვულ ბერებს და, რაც მთავარია, სასწრაფოდ იმიერ ქართველთაგან ჯარი შეჰყარა და პონტოსაკენ აფრინა.

სწორედ ამ ჯარმა ერთიმეორის მიყოლებით დაიკავა „ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმანი, სამსინი, კერასუნდი, კიტორა, ამასტრია, ერაკლია, და ყოველნი ადგილნი ფებლადონისა და პონტოსანი“.

ქართველები ორას კილომეტრზე იყვნენ კონსტანტინოპოლიდან.

ალექსი მესამეს ქართველებისთვის აღარ ეცალა: ევროპიდან წამოსული ჯვაროსნები თვითონ კონსტანტინოპოლს მოსდგომოდნენ საიერიშოდ.

თამარმა კი ბიზანტიისაგან გათავისუფლებული „პონტოს ქვეყანა“ ცალკე ვასალურ, საქართველოს ყმადნაფიც სამეფოდ გამოაცხადა, ხოლო მის მმართველად დასვა ალექსი კომნენოსი, ბიზანტიის ტახტის პრეტენდენტი, საქართველოს მეფეთა ნათესავი (ალექსის მამა, ანდრონიკე, თამარის მამის, გიორგი მესამის მამიდაშვილი იყო) და საქართველოში შემოხიზნული უფლისწული.

თამარის ბრძანებით, ალექსი ტფილისიდან გავიდა და ტრაპიზონს დაჯდა. თანამმართველად თამარმა ალექსის დაუნიშნა მისი ძმა, დავით კომნენოსი.

სამართლიანად წერს აკადემიკოსი კუნიკი: „კომნენოსები ჯერ კიდევ ყრმობისას მოხვდნენ საქართველოში, სადაც მიიღეს კიდევაც აღზრდა. მათი დედა-ენა იყო ქართული. რაკი იზრდებოდნენ და აღზრდასაც მათი ნათესავის, თამარ მეფის, კარზე ღებულობდნენ, ისინი ყოველთვის ქართული ცხოვრებისა და ქართული ცნებების გავლენის ქვეშ იმყოფე-

ბოდნენ“. სამი წლიდან ოც წლამდე საქართველოში იზრდებოდნენ. ბიზანტია აღარც ახსოვდათ და ბერძნულ ენასაც ისე „უცხო ენად“ სწავლობდნენ, როგორც ქართველ დიდებულთა შვილები. ასე რომ, ოცი წლის ასაკში ალექსი და დავით კომნენოსები უფრო ქართველი დიდებულები იყვნენ, ვიდრე ბიზანტიელები.

ასევე წერს გამოჩენილი ბიზანტინოლოგი უსპენსკი: „შავი ზღვისპირეთზე კომნენოსთა დამტკიცება არის საქმე თამარის ხელისუფლებისა... კომნენოსთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბება არის მხოლოდ ეპიზოდური საქართველოს ბრძოლაში შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე პირველობისათვის, იგი არის გაგრძელება თამარის მამის პოლიტიკისა, რომლის ჯარები აღწევდნენ ერზერუმამდე და თვით ტრაპიზუნტამდე“. და კომნენოსები იყვნენ „იარაღი თამარის პოლიტიკისა“. ისევე უსპენსკის მართებული აზრით, ტრაპიზონის იმპერიის ბუნება, უპირველეს ყოვლისა, უნდა აიხსნას „მოსახლეობის ეთნოგრაფიული ხასიათისა და ისტორიის თავისებურებით, რომელშიც ელინიზმს გაბატონებული ადგილი არ სჭერია. საჭიროა გვახსოვდეს პონტოს ძველი ისტორია და პონტოს მეფეების პოლიტიკური მიმართულება, ისევე როგორც თავისებურებანი ტრაპიზონელი ბერძნების ენაში... არ შეიძლება წინ არ წამოვწიოთ და განსაკუთრებული გულმოდგინებით ხაზი არ გავუსვათ იმ პირობებს, რომელნიც XIII საუკუნის დასაწყისს და იმპერიის შექმნის შემდეგ თითქმის მთელი საუკუნის განმავლობაში მიუთითებენ ადგილობრივი, ლაზური ტენდენციების ბატონობაზე ტრაპიზონში, რომელთაც ზურგს უმაგრებენ თბილისიდან და მხარს უჭერს თვით ტრაპიზონელი მეფეების სულსკვეთება, რაც მთლიანად და სავსებით საქართველოსკენ იყო მიმართული“.

„ტრაპიზონის იმპერია“ ნაწილი იყო სრულიად საქართველოს იმპერიისა, მისი „პროტექტორატი“ და ისეთივე „ყმადნაფიცო“, როგორც შირვანი, დარუბანდი, დუნძეთი, ოვსეთი, ქაშაგეთი და კარნუ-ქალაქი...

...მაჰმადიანური სამყარო კი მაინც არ ურიგდებოდა ქართველთა აღზევებას და გამძლავრებას. განსაკუთრებით რუმის, ანუ იკონიის სულტანი რუქნად-დინი ემზადე-

ბოლა გამალებით ქართველთა დასამხობად და დასაკინებლად 400000 მხედარი შემოიყარა და თამარს ფრიად თავხედურად რილიც გამოუგზავნა — უომრად დანებებისა, ქრისტიანობაზე ხელის აღებისა და მაჰმადის მონად აღიარების ბრძანებით. თვითონ ელჩი რუქნ აღ-დინისა მეფის წინაშე იმდენად ბრავულად მოიქცა, რომ იქვე მდგარმა ზაქარია მხარგრძელმა თავი ველარ შეიკავა და უზრდელი ელჩი, ხელის მძლავრი შემოკვრით, ცნობაწართმეული დასცა ძირს. მასუკან მოსულიერებულ თურქს ესეც უთხრეს: შენ რომ მოციქული არ ყოფილიყავ, ჯერ ენის ამოჭრა და მერე თავის გაგდებინება იქნებოდა შენი სამართალიო.

თამარმა სასწრაფოდ აწვია ჯარები. რუქნ აღ-დინის ელჩი მაინც უხვად დაასაჩუქრა და მკაცრი წერილის თანხლებით მის მეუფესთან გააბრუნა.

ქართველთა ჯარებიც დაიძრნენ სამხრეთისაკენ.

კარგა ხანს თამარი ლაშქარს წინ მიუძღოდა, ქვეითად, ფეხ-შიშველი, ლოცვით და ლიტანიით. მერე დავით სოსლანს გადასცა სახელმწიფო დროშა, ჯარი დალოცა, სარდალი წაუძღვარა და გაუშვა მტერთან შესახვედრად. თვითონ სამცხისაკენ შემობრუნდა. მოვიდა ოძრხეს და კვლავ დადგა ლოცვად. მასთან შემოიკრიბნენ სამღვდელლონი და ბრძენი საერონი. მათ შორის იოანე შავთელი, „კაცი ფილოსოფოსი და რიტორი, ლექსთა გამომთქმელი და მოლუაწებათა შინა განთქმული“... მთელი ღამე ლოცვად იდგა თამარი.

ხოლო დავით სოსლანი თავისი მხედრობით ბასიანს მივიდა, სადაც მას დახვდა უზარმაზარი ბანაკი რუქნ აღ-დინისა და მისი თურქობისა.

დავითმა ფიცხლავ განაწყო ჯარი საომრად. მეწინავე კარს სარდლებად უჩინა ძმები შალვა და ივანე ახალციხელები, ზაქარია მხარგრძელი და თორელნი, ხოლო ძირითადი ძალები ორად გაჰყო: მარჯვნივ — აფხაზ-იმერნი, მარცხნივ — ქართლელნი, კახნი და ჰერნი.

პირველ დატაკებასვე შედრკნენ თურქნი და გასაქცევად აგორდნენ, მაგრამ რუქნ აღ-დინმა მაინც შემოაბრუნა ურდო და გამძაფრებით შემოუტია.

„და იქმნა ომი ფიცხელი და ძლიერი, რომელი ძუელ-ოდეს მე ქმნილ იყო მხნეთაგან ეგევითარი ომი“.

ბრძოლა გაგრძელდა დიდხანს, შენივთებულად, „მყოვარ-
ჯამ და მოსწყდებოდეს ორგნითვე, ხოლო უმეტეს სულტნისა
სპანი მოისრვოდეს“.

მაინც არ იძვროდა ბრძოლის სასწორი.

შუადღის ზემხურვალი დააცხრა ბასიანის ველს.

„მაღალ მთასავით“ ცხენზე ამხედრებული და მალალი სა-
ჩრდილობელის ქვეშ მდგარი რუქნ ად-დინი გახელებული
უყიოდა თავისიანებს.

ცხენები დაეხოცათ ბრძოლაში ქართველ სარდალთა უმ-
რავლესობას. ძალზე მისჭირდათ ქართველებს: „კნილა სივ-
ლტოლად მოიდრიკნეს“. მაგრამ არ გატყდნენ უცხენოდ და-
რჩენილი სარდლები, ხოლო როცა მათმა მხედრებმა ქვეითად
მებრძოლი სარდლების საოცარი სიმამაცე იხილეს, თვითო-
ნაც დაქვეითდნენ და კედლად შეკრულნი მიჰყვნენ მეთაუ-
რებს.

დროზე შენიშნა დავით სოსლანმა: ცხენოსანმა ლაშქარმა
მოულოდნელად დაქვეითებული მეომრები არ დამიზიანოსო
და სასწრაფოდ თავის მხედრობა ქვეითებს განარიდა და მა-
შინვე ღრმა რეიდით მტრის მარჯვენა კერძს შეუტია. იგივე
უბრძანა ზაქარია მხარგრძელს, რომელმაც თავის მხედრობით
თურქთა მარცხენა კერძისაკენ გაქუსლა.

პირველი მიეჭრა დავით სოსლანი, „ვითარცა აქილევსი“.
ზაქარიაც მისწვდა მარცხენა კერძს. მასვე უამს შალვა ახალ-
ციხელმაც შიატანა რუქნ ად-დინის „მაღალ საჩრდილობელს“
და სასულტნო დროშას. ხმალი უხეთქა ახალციხელმა მედრო-
შეს: ორივ დაეცნენ — დროშა და მედროშე. იმ წამსვე „საჩ-
რდილობელიც“ თავზე დაემხო სულტანს. მაინც გაასწრო, მი-
სი „მთასავით ცხენის“ ჭენებით. გაიქცა და სირბილით მიჰყვა
მისი ლაშქარიც. გამოედევნენ ქართველები: გარბოდნენ თურ-
ქნი, ერთმანეთს თელავდნენ, „ურთიერთას დასთრგუნვიდ-
ეს“. ქართველებმაც სდიეს დაღამებამდე. სდიეს, „ხოცდეს, ჩა-
მოჰყრიდეს და იპყრობდეს“.

მეორე დღეს, სისხამ დილით, მოიხილეს ქართველებმა
ბასიანის ველი. „ვითარ რიყე“ იყვნენ დარეცილნი მაჰმადის

რაინდნი, მათი დაღუპილი საჭურველნი, დაფხრეწილი
შები.

დიდი გამარჯვების ამბავი აცნობეს თამარს, ოძრხეში მლო-
ცველს. მალე ძღვევამოსილი მხედრობაც ეახლა სათაყვანო
დედოფალს.

ტფილისში, ბასიანის გამარჯვების აღსანიშნავ ტრიუმფში
ქართველებმა გამოატარეს დიდძალი ნადავლი, თურქთა საო-
მარი ღროშები თამარის ფერხთა წინაშე დაჰყარეს, ძვირფა-
სი ტყვეები გამოატარეს, მათ შორის — ერზინკის ამირა, შა-
მინ სულტანი, ბირიტის ამირთამირა და „სხუანი სულტანი
და ამირანი“, თამარმა ყველა გაათავისუფლა, გარდა ერთისა.
ხოლო ის „გამორჩეული ერთი“ იყო ერზინკის ამირა, რომელ-
იც თამარმა გაცვალა ცხენის ნალში!..

ბასიანის ბრძოლის შემდეგ დიდ ღროს აღარ გაუვლია და
გარდაიცვალა დავით სოსლანი. დაკრძალეს გელათს, ქართველ
მეფეთა საძვალეში.

გლოვად დაჯდა თამარი — „შთაცმასა და დაფენასა ძაძისა-
სა“.

მაგრამ გლოვა მისი უნდა დარჩენილიყო, ვითარცა პირა-
დი საგლოველი, ხოლო სახელმწიფო კვლავ ხელმწიფურ სა-
ქმიანობას მოითხოვდა ხელმწიფისაგან.

და თამარმა მგლოვიარე წელსვე თანამოსაყდრე მეფედ და-
ისვა ძე თვისი, 12 წლის ლაშა გიორგი.

კიდევ რამდენჯერმე მოუხდათ ქართველებს მახვილის
წარმართვა სამხრეთისაკენ, მაჰმადიანთა დაუსვენარი ბუდე-
ბისკენ. მაგრამ ყველაზე მთავარი თამარის ბოლო ღროის ლა-
შქრობათაგან მაინც იყო ლაშქრობა ირანს. ეს მოხდა 1210
წელს. თამარ მეფემ ირანის დასაპყრობად გაგზავნა ჯარები.

ქართველები ერთმანეთის მიყოლებით დაეუფლნენ მარ-
ანდს, თავრიზს, მიანას, ზენჯანს და ყაზვინს. მას უკან აიღეს
ხორასანი და ბოლოს რომ-გური (ავღანეთი). აქედან ინდოეთი
რამდენიმე დღის სავალზე იყო, მაგრამ ქართველებს იმდენა
ნაშოვარი დაუგროვდათ, შემდგომ წინსვლა შეუძლებლად
მიიჩინეს და უკან გამობრუნდნენ, საქართველოსკენ...

...საქართველო თავისი ძლიერების მწვერვალზე იდგა.

ასეული წლების წინათ მიტოვებული ქარქაშები მოიცი-
ნეს ქართულმა ხმლებმა.

მხოლოდ ქართველებს შეეძლოთ იერუსალიმში გაშლილ ა
ეროვნული დროშებით შესვლა.

ბრწყინავდნენ: ქართული კალამი, ყალამი, საჭრეთელი.
ზეობაში იდგა საქართველო — „ნიკოფსიითგან დარუბან-
დამდის“ (ჩრდილოეთით) და სინოპიდან არდაველამდის (სამ-
ხრეთით).

კვლავ უფრო გაზრდილიყო და გაშლილიყო ერთიანი სა-
ხელმწიფო კავკასიელთა. მასში შედიოდნენ: *

ს ა კ უ თ რ ი ვ ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო, მისი საერისთავოებით:
ჰერეთი, კახეთი, რუსთავი, ტფილისი (მეფის დომენი), ქარ-
თლი, ორბეთი, ლორე, კენი, გაგი, თორი, ჯავახეთი, თმოგვი,
სამცხე, ტაო, ჭანეთი, ქუთათისი (მეფის დომენი), არგვეთი,
რაჭა-თაყვერი, სვანეთი, გურია, ოდიში, ცხუმი.

ს ო მ ხ ე თ ი: ანისი, დვინი, ბიჯნისი, სივნიეთი, ხაჩინი (არ-
წახი).

შ ი რ ვ ა ნ ი: შირვანი, დარუბანდი.

ჩ რ დ ი ლ ო ე თ კ ა ვ კ ა ს ი ა: ქაშაგეთი, ოვსეთი, ღურ-
ძუკეთი, ღუნძეთ-ლეკეთი.

პ რ ო ტ ე ქ ო რ ა ტ ე ბ ი, ვ ა ს ა ლ ე ბ ი, მ ო ხ ა რ კ ე-
ნ ი: ტრაპეზუნტის სამეფო, კარნუ-ქალაქის საამირო, ერზინ-
კის საამირო, შაჰ-არმენთა სასულტნო, ადარბადაგანი, განძის
სასულტნო....

იჯდა თამარი ერთიანი კავკასიური იმპერიის ტახტზე.

მის დროს სრულ იქმნა დიდი დავით აღმაშენებლის მიერ
საფუძველდადებული ეთიკეტი საქართველოს სამეფო კარისა.
და ჩვენც ასე უნდა წარმოვიდგინოთ დარბაზობის ცერემონ-
იალი მაშინდელი საქართველოს სამეფო კარზე:

მეფეთამეფე, პორფირით მოსილი, გვირგვინით თავშემ-
კობილი და სკიპტრით ხელში, ზის ოქროჭვდილ ტახტზე.

დარბაზობის დაწყებისას პირველი შემოდის გელათის აკ-
ადემიის მოძღვართ-მოძღვარი. იგი მიდის ტახტის წინ დაგე-
ბული ნოხის ნაპირამდე და თავს დაუკრავს მეფეს. მეფე წა-
მოღვება, ნოხს მთლიანად გამოივლის, მოძღვართ-მოძღვარს
ნოხის ნაპირთან შეეგებება, სამაგიერო სალამს მიუძღვნის

და მის მხლებელს მიმართავს: „მოახსენე, ბრძანოსო“. თუ მოძღვართა-მოძღვარს რაიმე სათხოვარი აქვს, მაშინვე მისი ძლია მოახსენოს მეფეს.

მერე შემოდის კათალიკოსი. მის თაყვანს მეფე თაყვანითვე უპასუხებს, მაგრამ ისე, რომ ნოხის მხოლოდ მესამედს გადმოივლის.

ახლა მწიგნობართუხუცესი ჭყონდიდელი ეახლება და ორჯერ ეთაყვანება. მეფე სამ ნაბიჯს გადმოდვამს, საპასუხო სალამს მიუძღვნის და გადაჰკოცნის.

შემდეგ ვაზირები მიჰყვებიან. ჯერ ათაბაგი, ამირსპასალარი და მანდატურთუხუცესი მიეახლებიან და ორჯერ ეთაყვანებიან. სამაგიეროდ მეფეც ორგზის უპასუხებს და სალამის მიცემას ხელების მალლა აპყრობით დაასრულებს, ხოლო მეჭურჭლეთუხუცესისა და მსახურთუხუცესის ორგზის თაყვანზე მეფე ასევე მისალმებითა და უფრო „უმდაბლე ხელის აპყრობით“ პასუხობს.

ერთად შემოდის სამი ეპისკოპოსი — ქუთათელი, იშხნელი და სომხეთის მიტროპოლიტი. მეფე მათ თაყვანზე ორსამ ნაბიჯს გამოივლის და ისე უპასუხებს სალმით.

დანარჩენ სასულიერო და საერო პირებს, რიგით ეპისკოპოსებს, ვაზირებს და ერისთავებს მეფე სალმით ადგილიდან, ტახტიდანვე უპასუხებს.

მალალი რანგის მოხელეთათვის და საპატიო სტუმრებისათვის დარბაზში ოქროჭედილი სელები და მაგიდებია ჩარიგებული. პირველ მაგიდას უზის საქართველოს კათალიკოსი, მეორე მაგიდას—გელათის მოძღვართ-მოძღვარი და დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი; მესამე მაგიდა განკუთვნილია საქართველოს პოლიტიკურ მფლობელობაში მყოფი ოთხი მეფისათვის — ტრაპიზონის მეფე, შირვანშაჰი, შაჰ-არმენი და ოვსთა მეფე; მეოთხე მაგიდასთან — ჭყონდიდელი, ქუთათელი, იშხნელი და სომხეთის მიტროპოლიტი; მეხუთე მაგიდასთან — ათაბაგი, ამირსპასალარი, მანდატურთუხუცესი, მეჭურჭლეთუხუცესი და მსახურთუხუცესი. შემდგომ მაგიდებს უსხედან რიგითი ეპისკოპოსნი, ვაზირნი, ერისთავნი.

ასეთი იყო თამარის კარი.

ხოლო თვითონ თამარი...

იყო ქალთაგან უმშვენიერესი. ტანად საშუალოზე უმაღ-
ლეს, ნაკეთოვანი, „შუენებითა აფროდიტიანითა“. სახედ-
საოცრად სახიერი. იერსახედ — მომხიბლავი არამიწიერ. „სა-
ტრფო საჭურეტი დაბნედადის“. ღაწვნი — ღვთაებრივ სპე-
ტაკნი, მქრქალი ვარდისფერით შეფერილნი. თვალები —
გრემანნი, აღსავსე ხიბლით, სიბრძნითა და შუქმოსიერებით.
„მორცხვი ხედვა, ლალი მიმოხედვა, ტკბილი პირი, მხიარული
და ულიზლო სიტყვის სინარჩარე“.

სიბრძნით იყო სწორუპოვარი მისსავე ბრძენ საუკუნეში,
— „ღმრთივ-განბრძნობილი“, „უკლებელი გონებითა და საუ-
ნჯე სიბრძნისა“. მოსაუბრე „სიტყვითა ოქრონექტარიითა“.
ზნეობით — უსპეტაკესი. საოცრად თავმდაბალი, გულმოწყალე
და დიდსულოვანი შემწყნარებელი. მსაჯული დინჯი და „გა-
ურისხებელი“. მის ღროს არც სიკვდილით, არც სხეულის და-
სახიჩრებით არავინ დასჯილა. ყოველივე მკაცრად აკრძალა
სწორუპოვარმა ჰუმანისტმა ხელისუფალმა: სიკვდილით დას-
ჯაც, ასოს მოკვეთაც, ჯოხებით ცემაც. მის სამეფოში „საყდა-
რთა და მონასტერთა დაღწასა ვერავინ იკადრებდა. ქარავანს
ვერვინ ძარცვიდა... ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა;
მპარავი, ავის-მოქმედი აღარ იყო“.

უმდიდრესი ხელმწიფე იყო, მაგრამ თვითონ სადა, მოკრძ-
ალეზული, „უქონელი“ ცხოვრებით ცხოვრობდა, ხოლო ხალ-
ხისთვის, ქვრივთა, ობოლთა, უქონელთა, გლახაკთა და უპო-
ვართათვის გასცემდა „სიუხვითა მზეებრითა“. ყოველ წელს
სახელმწიფოს მთელი შემოსავლის მეათედ წილს ღარიბებსა
და უქონელ-უპოვრებს ურიგებდა. უხვად აჯილდოებდა მე-
ფე ლაშქრად გასულ ყმა-აგრიკოლებს, ამიტომაც მის ღროს
„აზნაურის ყმანიც მათთა პატრონთა სწორად იმოსებოდეს“.
გულის სიღრმემდე ეცოდებოდა თამარს უძღურნი და საპყარ-
ნი; თავის მახლობლად აბინავებდა მათ. საკუთარი ხელით აჭ-
მევდა, საკუთარი ხელით საგებელ-საძინებელს გაუწყობდა,
დააწვენდა, დალოცავდა და გაამხნევებდა. დიდი დავით აღმა-
შენებლის მწიგნობრულ ტრადიციებზე აღზრდილმა, თავისი
ღროს „უგანათლებულესი სამყაროს“ სათავეში მდგარმა
სკიპტროსანმა კარგად იცოდა, რომ ქრისტიანულ ტაძართა
მრუმე სენაკებში, საღვთისმეტყველო წიგნთა გარდა, იკითხე-

ბოდა და იწერებოდა ჭეშმარიტად „ნათელი წიგნები“ ფილოსოფოსო, სამეცნიერო, სახელოვნებო. იგი დესი აღმშენებელი და მზრუნველი ტაძართა და ალაშენა, ალადგინა, გადააკეთა, გადაარჩინა ან „რომელნივე დარღვეულნი ალაშენა“ ეკლესიები, ლავრები და სავანეები — პალესტინაში, კვიპროსზე, სინას მთაზე, შავ მთაზე, პეტრიწონში, მაკედონიაში, თრაკიაში, რუმინეთში, ისავრიაში. კურუხეთში და კონსტანტინოპოლში. ალაშენა, მორთო, მოკაზმა და აურაცხელი ოქრო-ვერცხლითა და საბოძვართ აავსო ისინი, მათი ქრისტიანი მოწესენი, მეცნიერნი-მწიგნობარნი და უთვალავი ქრისტეს-გლახაკნი.

ცისმარე დღეს შეუსვენებლივ იღვწოდა თამარი. იცოდა „წყნარმა და ნარნარმა, ცნობიერმა და გონიერმა“ ადამიანური უქმობისგან წარმოსდგებოდა ადამიანური ბოროტებანი. ყველა დასაქმებული ჰყავდა. „არცა თვითონ უქმობდა და არც თვისთა ყმათა აუქმებდა“. შრომობდა ქართველი ხალხი. შენდებოდა ტაძრები, სავანეები, სრა-სასახლენი, ციხესიმაგრენი, გზები, ხიდები, ფუნდუკები, სარწყავ-საირიგაციო სისტემები. ჯებირები, აქვედუკები. გაჩნდა უამრავი — „თამარის სასახლე“, „თამარის ციხე“, „თამარის ხიდი“, „თამარის წყარო“. „თამარის ეკლესია“, „თამარის სავანე“, „თამარის ხატი“, „თამარის ყელსაბამი“, „თამარის სარტყელი“, „თამარის ქოში“... რად ჰღირს თუნდაც თამარისეული გეგუთი, ბეთანია, ყინწვისი და ვარძია — ქალაქი კლდეში, გასაოცარი ნაშობი ადამიანის გონებისა და ხელისა...

ღიაცი იყო და უყვარდა საქმენი სამამაცონი: მშვილდოსან-მახვილოსნობა, ნადირობა, ჯირითობა, მხედრობა.

ღიაცი იყო და უყვარდა „ხელსაქმარი“ საღიაცონი: მატყლის ჩეჩვა და ძაფის რთვა, ქსოვა და ბეჭვა, ჭრა და კერვა, ქარგვა და კემსვა მანულებად.

ღავით სოსლანს და გიორგი ლაშას მისი ხელით შეკერილი და მოქარგული ჯუბები ეცვათ.

საკუთარი ხელით ნაქსოვ-ნაკერს საკუთარი ხელითვე აცმევდა ლარიბს, ქვრივს, ობოლს, უძლურს, დავრდომილს.

მრავლად დააბიჯებდნენ ქვეყანაზე „ბედნიერი“ მათხოვ-

რები და მაწანწალები — ბედნიერი, რამეთუ ემოსათ, ლავნი თამარ „შვიდმნათობიერისა“...

„სუემან თამარისამან“ სძლია ყოველგვარ ადამიანურ განსაცდელს.

მაგრამ „წარმდინარე ესე საწუთო და ქვე დამზიდავი“ ბოლოს მაინც თავისას მოითხოვდა. ასე უნდა ყოფილიყო, ვინათგან თამარიც სიკვდილის შვილი იყო და არც მის ძარღვებში დაედინებოდა იქორი — სისხლი ღმერთთა.

1210 წლის შემოღობვაზე თამარი ნაჭარმაგვეს იდგა. სათათბიროდ მოეწვია დარბაზისეზნი, „ყოველნი დიდებულნი და წარჩინებულნი“.

თათბირზე არავის შეუმჩნევია, რომ მეფეთა მეფე დილდანვე თავს ცუდად გრძნობდა.

ჩვეულებრივ მშვიდად, ღრმაგონებრივად, „იურვნა და განაგნა საქმენი სამეფოსა თვისისანი“, სადარბაზო ბჭობის დასრულებაც მოასწრო და მერე კი გაუსწორა თვალი მოულოდნელად აჩენილ ტკივილს.

რა იყო ეს?

პირველად მაშინ უნდა მიმხვდარიყო თამარი, რომ იგი მაინც ქალი იყო და „ქალური უმწეობანი“, ბოლოს და ბოლოს, დასჯიდნენ კიდევ „საქმეთა სამამაცოთა“ შებმისა და დაძლევისათვის.

„ზრუნვანი სჭამენ გულს“ — ამბობდნენ ძველი ბერძნები. ხოლო, რამდენი ასეთი „გულის შემკმელი“ საზრუნავი და საფიქრალი უნდა ჰქონოდა ქალს, ჯერ ვითარცა პატრონს ფეოდალური ვნებათ-ჭიდილით აღსავსე ქვეყნისას, რომლის მოვლაც ვაჟაკ-ხელმწიფეთა შორის სწორუბოვარ დავით აღმაშენებელსაც მისჭირვებოდა. მერე, ვითარცა ქალს, რომელსაც უნდა ჰქონოდა საკუთარი, პირადი „ქალური სამყარო“. და აქაც რამდენჯერ „შესჭამა“ მისი გული იდუმალ დათხეულმა და შინაგან ჩაქცეულმა ცრემლმა, „ღამე-ყოველ მღვიძარებამ“ და „გურდემლის მოთმინებით“ ნაფიქრმა სადარდებელმა.

მერე, ნეტარძი, ლაშქრად გასული მხედრობის, ქართველი ხალხის, ქართული დროშებისა და ჯავარდნების სვებედნიერი, ძლევამოსილი, შეურცხვენელი ტარებისათვის რამდენი დღე-

ლამე უსწორებია ამ საოცარ ქალს, სხეულის განმარტებულ ბნელსა და ნესტივ გატენილ სენაკებში ლოცვად დავარდნილს, რამდენი ღამე თეთრად უცვეთია შიშველ მუხლებზე დაკვამულს, ცივი ქვის იატაკზე შილიფად განრთხმულს, უქილარს, მარხულს, ცრემლდათხეულს. რამდენი გრძელი, მტვრიან-ტალახიანი, ეკალ-ბარდიანი, ქვა-ლოჯიანი და ღირღოლოვანი გზა გადაულახავს საომრად ამხედრებული ქართული ლაშქრის წინ ფეხშიშვლად მიმავალს. ანდა, თვითონ რამდენჯერ ამხედრებული წასძლოლია უმძიმეს ლაშქრობას, ვითარცა ვაჟკაცი მოლაშქრე და მხედართმთავარი...

ბოლოს თავისი უნდა გაეტანა ვაჟკაცობასთან შებმულ „დედობრივ უძლურებას“, და გაიტანა კიდევც.

თვითონვე ბრძანა მწარე ღიმილით: „დედობრივმან უძლურებამ განგრძობილთა შინა მხედრობათა არა თავსიდვა შეუმთხუველად მიშუება აგებულებისა“.

მაგრამ ეს ბრძანა გვიან, ვიდრე სენი „ღლითი-ღღე დამქიმდებოდა მის ზედა“, მანამდე არ ამხელდა საშინელ ტკივილებს, „დიღხან ფარვიდა, რათა არავინ შეაწუხოს“.

ნაჭარმაგევიდან ტფილისს გადაიყვანეს ტანტრეკანით კვლავ მდუმარედ ბოჭავდა მისი მძლავრი, განურღვეველი სული გზაზედ აშლილ სასტიკ „ტკივნეულობას“ სხეულისას.

ქალაქიდან დასოდ („ხშირ ტყედ“) გაიყვანეს, იქნებ ტყემალნარის სიმშვიდემ, სიმშვენეირემ და ჰაერ-სიწმინდემ მისცენ შვება გვირგვინოსანსო.

მაგრამ კვლავ უფრო „დიდად გაძნელდა სენი იგი უწყალო“.

ისევ ტფილისს მოაბრუნეს, „აგარათა ციხესა“.

ნადრევად დაზამთრდა.

„და უქმ იქმნა მის ზედა ყოველივე ბუნებათა გამომეძიებლობა მკურნალთა ხელოვნებისა“.

სიკვდილის საუფლოში შედიოდა „სამგზის სანატრელი“ თამარი.

ამაოდ ათევდა ღამეს საქართველო. ამაოდ „იხილვებოდაც ცრემლთა დინებანი მდიდართა და გლახაკთანი სწორებით“. ამაო იყო ვედრება ღმერთისადმი და ღმერთისმიღმიერისად-

მი: ოღონდ გადარჩეს თამარი და სანაცვლოდ „ჩვენ ყოველნი მოგუსრენ!“

და იწვია დარბაზის ერთი მომაკვდავმა ხელმწიფემ.

და მიმართა სიტყვით: „ძმანო ჩემნო და შვილნო! მე ეს-ერა მივიწოდები მსაჯულისაგან საშინელისა... თქვენ ყოველნი თვით მოწამე ხართ, რამეთუ ჩემთანა მარადყამს მქონდა სიყვარული თქვენი, და ვიდრემდის მე ვიყავ თქუენ ზედა მეფედ, არცა რომელიმე თქუენთაგანისათვის დამიკლია რაიმ პატივ-არზანგი შესაფერისად თქვენზე სათნოებისა. აწ მეცა მივდი-ვარ მამათა ჩვენთა თანა გზასა ჩემგან უცხოთა... და გვედ-რებით ყოველთა, რათა მარადის იყვნეთ კეთილსა შინა და კე-თილისვე მახსენებელ ჩემდა. აჰა, ესერა მკვიდრად სახლისა ჩემისა დაგიტევებთ, რომელნი მომცნა შვილნი ჩემნი, გიორგი და რუსუდან, ეგენი მოიხვენით ჩემ წილ, და მაგათ აღმოგივ-სონ დაკლებული ჩემი“.

კათალიკოსს ანიშნა და იმანაც წამსვე მოიღო მაცხოვრის ხატი და ჯვარიცხოველი.

საქართველო დალოცა თამარმა.

მშვიდობა უსურვა ყველას, მისი სიკვდილის დამსწრეთ.

და აღმოუტევა სიტყვა უკანასკნელი: „ქრისტე, ღმერთო ჩემო მხოლოო, დაუსრულებლო მეუფეო ცათა და ქუეყა-ნისაო! შენ შეგვედრებ სამეფოსა ამას, საქართველოს, პატი-ოსანთა სისხლითა შენითა მოსყიდულსა, და შვილთა ამათ ჩემთა, რომელნი შენ მომეც, და მერმე სულსა ჩემსა“.

და ამ სიტყვებით მოუკვდა თამარი საქართველოს.

„სამგზის სანატრელი“.

„შვიდმნათობიერი“.

„დედოფალი ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლისა, ჩრდილოეთისა და სამხრეთისა“.

„მეფეთა მზე და მზეთაცა მზე“.

მფლობელი დედამიწის შუბლისა.

ერთმპყრობელი მეფობით გამეფდა 18 წლისა, იმეფა 25 წელიწადი, აღესრულა 43 წლისა.

„დასხდიან მგოსანნი გლოვისანი“.

თალხი ჩაიცვა კავკასიელთა სახელმწიფომ.

ტფილისიდან მცხეთამდე ცრემლთა თხევით აკვლია თოვ-ლი „წვრილმა ერმა“.

სვეტიცხოველში დაასვენეს მისი ცხედარი.

იანვრის მიწურულს, როცა თოვლი მცირედად გაწმენდა, მცხეთიდან გელათს გადაასვენეს და იქ დაკრძალეს ქართველ გვირგვინოსანთა სამარტვილეში...

წარუშლელი კვალი დატოვა სამარადისოდ თამარის სახემ და სახელმა თაობათა ხსოვნაში.

კაცი სახლს აშენებდა, ზედ „აკროსტიხორად თამარის შესმათა“ აწერდა.

სასიძო საქორწინო ბეჭდებზე თამარის სახელს აკვეთი-
ნებდა.

მჭედელი მისგან ნაჭედზე თამარის სახელს აჭედებდა.

სადმე უღაბნოში, სანთლის მქრქალი სინათლით განათებულ სენაკში დაჩოქილ ბერს, ექსტაზში შესულს, ღვთისმშობლის ხატში თამარის ღვთაებრივი სახე ელანდებოდა.

ყველგან მთასა თუ ბარში, „თამარის ქებასა მელექსეობდიან“.

ბევრს იმის დაჯერებაც არ უნდოდა, თამარი ჩვეულებრივი ადამიანივით მიეზარებინოთ მიწისთვის: თამარი გელათს დაკრძალესო, მაგრამ არ უნდა იყოს ეგ მართალი, ცხრა კუბო გამოასვენესო მაშინ სასახლიდან, სულ ოქროთი და თვალმარგალიტით მოჭედდებოდა, და არავინ იცოდა რომელში ესვენა თამარი; საქართველოს ცხრა მხარეს წაასვენესო და ცხრა ისეთ ადგილს დამარხესო, ძეხორციელს არავის ეპოვნათ მისი ღვთაებრივი ცხედარი.. ცხრა კი არა, თორმეტი კუბო იყოო... არც თორმეტი ყოფილა, უფრო შვიდი იქნებოდა, შვიდმნათობიერისთვის...

თამარი დაძინების წინ გახდილ ტანსაცმელს სარკმელში შემოჭრილ მზის სხივზე ჰკიდებდნო...

თამარმა შუქურ-ვარსკვლავი დაიჭირა და ყუთში ჩამაწყვდილა...

სადღაც შორს, „ერაყს მყოფნი მეებნენი, გინა მეჩანგენი თამარის შესხმასა მუსიკელობდიან, ფრანგნი და ბერძენნი, ზღვასა შინა მენავენნი, ნიავე-კეთილობათა შინა, თამარის ქებათა იტყობდიან. ესრეთ ყოველი ქვეყანა სავსე იყო მისმიერთა ქებითა, და ყოველი ენა აღიდებდა, რომელსაც ოდენ სახელი მისი ასმიოდეს“.

მერე, ბიზანტიაში დიდი პოემა დაიწერა თამარ (დინარ)

დედოფალზე. მრავალ ენაზე ითარგმნა იგი, აღმოსავლეთსა და დასავლეთში. რუსეთშიაც ფართოდ გავრცელდა თამარის ხელზე შეთხზული აპოლოგიანი. რუსეთის ხელმწიფე ივანე მრისხანე თამარ ქართველთა დედოფლის გმირული სახელით აღაფრთოვანებდა საომრად აღკაზმულ რუსულ დრუჟინებს. თამარი და მისი ქვეყანა ცოცხლდებოდა კეთილ რუსულ ზღაპარში, თქმულებაში, მატიანეში.

შორეულ ინდოეთში გატაცებით, მოწიწებით და აღტაცებით იხსენიებდნენ საკვირველი სიმშვენიერითა და სიბრძნით შემკობილი ქართველი ქალისა და ხელმწიფის სახელს...

...გაშლილი ქართული დროშით, ამაყი მზერით მიაბიჯებდნენ ქართველი მლოცველები იერუსალიმის ქუჩებში.

ქართული ლავრისკენ მიეშურებოდნენ. თამარის პარაკლისზე მიიჩქაროდნენ.

...იღეწებოდნენ საუკუნენი.

ხოლო სახელი თამარისა ახალ-ახალი სიცოცხლით ცოცხლდებოდა.

მისი სახელი სალოცავი გახდა საქართველოსთვის.

მისი სახელი უმშვენიერეს წოდებად დაებეჭდა ქართულ სახელმწიფო დროშას — თ ა მ ა რ ი ა ნ ი (ამიერიდან — „გარგასალიან-დავითიან-თამარიანი“).

ხოლო, თვითონ საქართველო ახალ ცხოვრებას შესდგომოდა — უ-თამარ-ოდ.

კულტურის კატალოგი

მეთორმეტე საუკუნე საქართველოსთვის იგივე იყო, რაც ქრისტეს წინარე მეხუთე საუკუნე საბერძნეთისთვის — ეპოქა კლასიკური — ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და ზნეობრივი აყვავების დრო-ჟამი.

მეთორმეტე საუკუნის დასაწყისიდან თამარ მეფის აღსასრულამდე, 110 წლის მანძილზე, ქართველებმა გარეშე მტრებთან გადაიხადეს 128 ბრძოლა; აქედან — მოიგეს 124, წააგეს 4.

ქართული ხმლის ძლევამოსილების გასწვრივ, დიდი აღმატებით ვითარდებოდა ქართული კულტურა. განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვით აწ მოხსენიებულ ფილოსოფოსებს, იოანე პეტრიწონელსა და არსენ იყალთოელს. იოანე ჯერ ბიზანტიაში

მოდვაწივობდა — პეტრიწონის ქართულ სავანეში და კონსტანტინოპოლში. იმპერიის სატახტოში იგი თავგამოდებით მოღვაწეობდა მეცნიერული აზრისა და კვლევა-ძიების სრული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის. მის თარგმანებში, კომენტარებში და ორიგინალურ ფილოსოფიურ გააზრებებში ღრმა ცოდნა გამოსჭვივის სამყაროს მატერიალისტური შემეცნებისა (თვითონვე ამბობდა: ხელს მიშლიდნენ, თორემ ყველა იხილავდა, როგორ შემეძლო „მეარისტოტელურა“). ასევე დიდი ამაგი დასდო ქართულ ფილოსოფიურ აზროვნებას არსენ იყალთოელის თარგმანებმა, კომენტარებმა და ორიგინალურმა დებულებებმა.

ამავე საუკუნეში აყვავდა ქართული საისტორიო მწერლობა. ბრწყინვალე შრომა დაგვიტოვა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსმა; ასევე — თამარ მეფის სამმა ისტორიკოსმა. ყველა თხზულება დაწერილია მაღალი სამწერლობო ხელოვნებით, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების მართებული რკვევით, ფართო განათლებითა და ერუდიციით.

ქართველი მეცნიერები, მოაზროვნენი და მწერლები დედანში ეცნობოდნენ, სწავლობდნენ, იკვლევდნენ ბერძნულ, ბიზანტიურ, აღმოსავლურ-აზიურ, ქრისტიანულ და მაჰმადიანურ კულტურულ მემკვიდრეობათა შედეგებს.

ქართველი ხალხი უძველესი დროიდან ფლობდა უმშვენიერეს, მრავალფეროვან ხალხურ პოეზიას, მრავალხმოვან ხალხურ მუსიკას, მაღალხელოვან ხალხურ სახიობას, მეთორმეტე ასწლეულის საქართველოში შეიქმნა საკომპოზიციო მუსიკალური შედეგებიც.

მეთორმეტე საუკუნის საქართველოში განსაკუთრებით აყვავდა საერო ლიტერატურა. უმდიდრესი ქართული ლექსიკონი და პოეტური სახეებით ითარგმნა სპარსული სასიყვარულო რომანი — „ვისრამიანი“. ორიგინალური სახოტბო პოეზიის შედეგები შექმნეს იოანე შავთელმა და გრიგოლ ხახრუხაძემ.

მარტო შოთარ უსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ დასახელებაც კმარა მეთორმეტე საუკუნის ქართული სულიერი კულტურის სიმადლეთა წარმოსადგენად. განუზომელია ამ ჭეშ-

მარიტად გენიალური ნაწარმოების სიღრმე და სივრცე — ტვრული სახეებით, ბრძნული აფორიზმებით, საოცარ ფორებით, ლექსიკის სიმდიდრით, ზოგადკაცობრიული იდეებით, უკეთილშობილესი ჰუმანიზმით, პოეტური ტექნიკის სწორუპოვარი სინატიფითა და მრავალსახოვნებით. შოთას პოემა არის ღვთაებრივი საგალობელი უსპეტაკესი სიყვარულისა, რაინდული თავგანწირვისა, კაცთაშორისი ძმობისა, „ინტერნაციონალური“ თანამეგობრობისა და თანადგომისა. იგი არის ყოვლისმომცველი სიმფონია ზენაარი ხელოვნებისა, სიბრძნისა, ზნეობისა; ადამიანისა და გარებუნების განუყრელი მთლიანობისა.

მეთორმეტე საუკუნეში აღმასვლას განაგრძობდა ქართული სახვითი ხელოვნება — არქიტექტურა, ფერწერა, ფრესკა, მოზაიკა, ქედურობა, დავასახელოთ რამდენიმე მაგალითი მაღალმხატვრული ქედურობისა: ჯრუჭის ოთხთავი, წყაროსთავისა და ტბეთის სახარებები, ხახულისა და ანჩის ხატები — ნახელავნი მეთორმეტე საუკუნის ბრწყინვალე ქართველი ოქრომჭედლებისა, ბეჟა და ბეშქენ ოპიზარებისა. ფრესკული მხატვრობის შედეგებად საკმარისია დავასახელოთ მოხატულობანი გელათის, ყინწვისისა და უბისას კედლებისა, ხოლო, საერთოდ, ხუროთმოძღვრების ძეგლებად ბრწყინავდნენ: იკორთა, ქვათახევი, იყალთო, ვარძია, გელათი, გეგუთი, ბერთუბანი, ყინწვისი, ბეთანია, ფიტარეთი, წულრულაშენი, უბისა. მეთორმეტე საუკუნის ძეგლები გვიჩვენებენ ორნამენტულ-ჩუქურთმოვანი ხელოვნების განსაკუთრებულ სიმდიდრეს, სიხშირესა და სინატიფეს. აკად. ნ. კონდაკოვი ამტკიცებს, რომ ორნამენტულ-დეკორატიული ხელოვნების წყალობით ქართული ხუროთმოძღვრება ევროპის არქიტექტურის მოწინავე რიგებში დგასო.

მეთორმეტე-მეთორმეტე საუკუნეთა ქართული კულტურის ძეგლები — განსაკუთრებით შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ — გამოკვეთილად ამჟღავნებენ იმ ძირითად კულტურულ მიმართულებებს, რომლებიც ორასი-სამასი წლის შემდგომ საფუძვლად დაედო ევროპის „რენესანსს“.

დაიხურა მეთორმეტე საუკუნე — კლასიკური ხანა საქართველოს ისტორიისა.

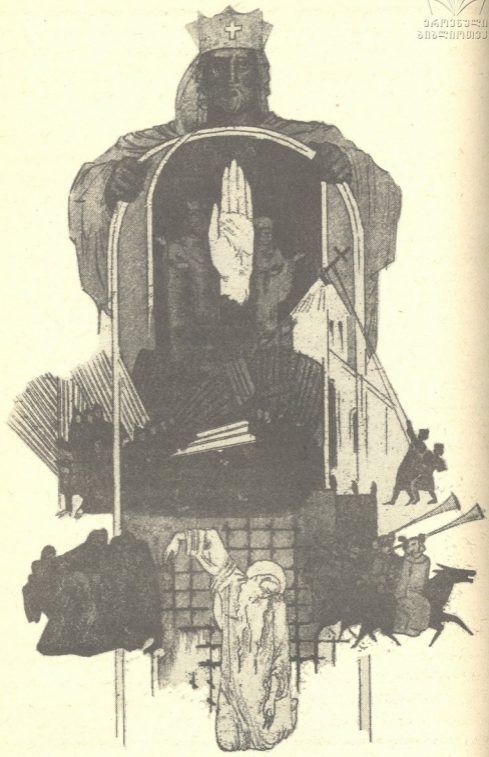
მეცამეტე საუკუნემ განახვნა კარნი ავი ჟღრიალით.

დაღმართი

მშვიდობიანობის დროს შვილები ასაფლავებენ
მამებს, ხოლო ომის დროს მამები – შვილებს.

პ ე რ ო დ ო ტ ე

ზეობა გიორგი ლაშასი

იგი შვილია მიწისა, იგი მეფეა მიწისა,
იგი მონაა მიწისა.

ქპი გ რ ა შ ა ა დ ა მ ი ს ა თ ვ ი ს

თამარის სიკვდილის შემდეგ საქართველოს სამეფო ტახტზე ავიდა ძე მისი, გიორგი მეოთხე ლაშა (1210-1222), რომელმაც ღირსეულად დაიცვა დიდი წინაპრების ვრცელი მემკვიდრეობა — საქართველოს „იმპერია“, „ნიკოფსიითგან დარუბანდამდის“.

უმშვენიერესი კაცი იყო ახალი მეფე, სახედ საოცრად სახიერი და მომხიბლავი, ტანად კენარი, ახოვანი, ძალ-ღონითა და ლაზათით სავსე. იყო უბადლო მოისარი და მახვილოსანი, „ცხენოსანი გულოვანი“, მოჯირითე და მოასპარეზე, ბრძოლის ველზე რაინდი უშიშარი და თავდავიწყებით შემმართებელი. უსაზღვრო გულკეთილობა და გულუხვობა დაჰყვა დედისგან. მისმა გულმა არ იცოდა, რა არის შური. იყო მიუკერძოებელი „ბჭე და მოსამართლე“. „მშვიდი და განურისხებელი ბუნებით“. არასოდეს „შვიდთა სამეფოთა“ მეფეთამეფეს თავის სიცოცხლეში ერთხელაც მათრახი არავისთვის მოუქნევია. მაგრამ მშობელთაგან „უზომოდ დაყოლილ“ კეთილ ბუნებათა გარდა, „საკუთარიც“ მრავლად და „უზომოდ“ გააჩნდა ლაშას, სწორედ მას შეეძლო ეთქვა დაბეჯითებით ძველ რომაელთაგან ნათქვამი: „ადამიანი ვარ და არაფერი ადამიანური ჩემთვის უცხო არ არს“. თავისუფალი ცხოვრების მოტრფიალე იყო. მისი ლაღი და ამპარტავანი ბუნება ვერ ეტეოდა ხელმწიფისთვის სავალდებულო საერო და სასულიერო კანონიკურ არტახებში. „თვითბუნება“ დაურქმევიათ მისთვის იმდროინდელ მემატიაწე-მორალისტებს. სწორედ „თვისი ბუ-

ნებით“ მოსურვებია ამ ქვეყანაზე ცხოვრება მეფეს. გარეგნულად იგი ქრისტიანი მოწესე იყო, ეკლესიათა მამულებზე ლიც. საეკლესიო მსახურთა უხვი მწყალობელიც, და ამდენად, მისთვის საქართველოში არავის შეეძლო ერეტიკოსობა დაებრალებინა, თუმცა ევროპაში ასეთ „თვითბუნება“ მოაზროვნეებს „წმიდა ინკვიზიცია“ კოცონზე წვაავდა. საქმე ისაა, რომ ლაშა გიორგი „ზენაარ ძალას“ უფრო ადამიანში შეიგრძნობდა და შეიცნობდა, ვიდრე ადამიანის მიღმიერ სამყაროში. თავაწყვეტილი მონადიმე, მონადირე და მოაშიკე იყო. ლამლამობით, უბრალოდ, მდაბიურად გადაცმული, აიყოლიებდა თანატოლ თანამეინახეებს, პოეტებს, მსახიობებს, მომღერლებსა და მოცეკვავეებს და მათთან ერთად მთელი ღამე ღრეობდა — თვითონაც სვამდა, ლექსს კითხულობდა, მღეროდა, ცეკვავდა და მსახიობობდა. მერე რინდებთან მიდიოდნენ, მისტიკოსფილოსოფოსებთან, მათთან გულმიჯრით მსჯელობაში ცდილობდა მეფე აეხსნა ის, რაიც მარადიულ აუხსნელად აწამებს კაცობრიოლ მოდგმას: არსი სიცოცხლისა და სიკვდილისა, ყოფნისა და არყოფნისა, ხორცის კვდომისა და სულის გარდავლენისა, „ზენაარისა“ და „ქვენაარისა“.. ერთხელ მთვრალი მეფე უარესად მთვრალმა რინდებმა ვერ იცნეს, გუნდად მიესივნენ და საშინელ ცემაში თვალი მძიმედ დაუშავეს. ქალისადმი ტრფიალებამ ხომ უარესად დასცა მეფის ავტორიტეტი მისი ღროის „მაღალ მორალისტთა“ თვალში.

ერთხელ ლაშა კახეთს იყო, სოფელ ველისციხეში, იქ ერთი გათხოვილი ქალი ნახა, ძალზე ლამაზი, „ფრიალ ქმნულკეთილი“. უსაზღვროდ შეუყვარდა მეფეს ის ქალი, არაფრად ჩაავდო არც ის, რომ იმ ქალს ქმარი ჰყავდა, არც ის, რომ გვირგვინოსნისთვის ასეთი საქციელი უსაქციელობად მიიჩნეოდა — დაავლო ხელი და წამოიყვანა ქალი იგი სასახლეში. ცოლად უნდა შეერთო, მაგრამ ვითარცა მეფეს, ნება არ ჰქონდა ქვეშევრდომი ქალი ქვეყნის დედოფლად გამოეცხადებინა. მას აუცილებლად რომელიმე სამეფო საგვარეულოდან უნდა შეერთო ცოლი. არც ამის გამო აიღო ხელი გიორგიმ თავის გრძობაზე. ის ქალი არასგზით არ მოიშორა თავიდან. რაკი მასზე დაქორწინების ნებას არ აძლევდნენ, ცოლის შერთვაზეც საერთოდ უარი გამოაცხადა. ქალი მალე დაორკეცდა და ვაჟიც

შეეძინა. სახელად დავითი დაარქვეს. გიორგი ბედნიერი
 მამა შეიქნა.

ერთ დღეს უკანასკნელი იერიში მიიტანეს „დიდთა და ზეპურთა“. მეფეს ეწვივნენ: კათალიკოსი „ქართლისა და აფხაზეთისა“ (აღმოსავლეთ-დასავლეთი საქართველოსი), ვაზირნი და ეპისკოპოსნი. ეწვივნენ და დაბეჯითებით მოსთხოვეს გაეშვა და პატრონისთვის დაებრუნებინა ქალი. მეფე ისევ ცივ უარზე დადგა. მაშინ უმაღლესმა სამღვდელთაგანამაც უკან აღარ დაიხია და ის ქალი მეფეს პირდაპირ წაართვეს და ველისციხეში ქმარს დაუბრუნეს. ხოლო, ყრმა დავითი, „უკანონო უფლისწული“, დანადვლიანებულმა გიორგიმ აღსაზრდელად მიანდო დას რ უ ს უ დ ა ნ ს.

საყვარელი ქალის დაკარგვამ მეფეს საბოლოოდ გადააწყვეტინა სავსებით უარი ეთქვა ცოლის შერთვაზე...

გიორგი ლაშას ზეობისას ქართველებს ისევ დასჭირდათ ხმლის გაშიშვლება თამარის სიკვდილით გულმოცემულ და საომრად აღძრულ მაჰმადის რაინდებთან. პირველი, ვინც საქართველოს განუდგა და ხარკის გადახდასა და მორჩილებაზე უარი განაცხადა, იყო ისევ განძის ათაბაგი. შეჰყარა ჯარი გიორგიმ ფიცხლავ, მიუხნდა განძას, ალყაში მოაქცია, გარეთ გამოჰკრილ განძელთა ლაშქარი სასტიკად გაანადგურა და გატყდა ისევ განძელი, ვედრება შემოუთვალა მეფეს, — რაც ჩავიდინე, შემინდეთ, კვლავ ყმად და მოხარკედ მიმიღე და სიკვდილამდე ერთგული დავრჩებიო.

როგორც ეტყობა, სამხრეთელი მოხარკეებიც აშლილან თამარის სიკვდილით და მისი მემკვიდრის სინახლგაზრდავით გათამამებულნი. და დაიძრა გიორგი ლაშა სამხრეთისაკენ. დაიძრა და ჯერ ნახიჭევანი და ოროტნი 23 ციხესიმაგრით კვლავ მოაქცია ქართულ სამანებში. მერე შაჰ-არმენს მიუხტა გიორგი, ხლათი აიღო და მისი შემოგარენი „მოწვა და მოარბივა“. ყელზე თოკშებმული გამოეგება ხლათის სულტანი, თამარის წინაშე დაფიცებული ყმადნაფიცობა და მოხარკეობა ახლა ლაშას წინაშე გაიმეორა. ხლათიდან კარნუ-ქალაქს გაემართა გიორგი ლაშა. აქაურმა ამირამაც მაშინვე შეიბა თოკი ქართველთა მეფის ქვეშე ყმობისა და მოხარკეობისა: ბასიანი გამოიარეს ქართველებმა და აქ, თამარის დროის „ძღვეის“ ადგილზე

დიდი საზეიმო ასპარეზობა გამართეს. მერე, გიორგიმ კეჩროლს წარგზავნა დიდად სახელმოხვეჭილი, ერთგული შალვა რელიაქციელი. წავიდა შალვა, „რომელ არა ყოფილა კაცთა შორის მისებრი ჭაბუკი და მეომარი“, და აიღო კეჩროლი და შემოუბტკიცა ისიც საქართველოს.

ქვეყანა დამშვიდდა და დაწყნარდა.

ისევ დარწმუნდა ერთნაირად მტერიც და მოყვარეც: კვლავ მძლავრი იყო კავკასიელთა იმპერია, კვლავ მძლავრი ხელმწიფე იჯდა ქართულ, გორგასლიან-დავითიან-თამარიანის ტახტსა ზედა...

...ერთი საუკუნე სრულდებოდა მას შემდგომ, რაც ევროპასა და აზიაში ქართველთა ჰეგემონობა რეალურ აღიარებად იქცა. მთელი ასი წლის მანძილზე, ბიზანტიის იმპერიის დაკნინების ფონზე, საქართველო წარმოადგენდა ანტიმუსლიმანური ძალების ერთადერთ საიმედო ბურჯსა და დამცველს აღმოსავლეთში. ამ ასწლეულის მანძილზე „ჯვაროსნად“ ამხედრებულ ევროპას ერთადერთ საიმედო „ჯვაროსან მოკავშირედ“ და თანამოლაშქრედ უსჯულო თურქთაგან ქრისტეს საფლავისა და სხვა „წმიდა ადგილთა დასახსნელად“ მიუჩნევია ისევ და ისევ საქართველო. ევროპელთათვის აღმოსავლეთის დიდ „ჯვაროსან ხელმწიფეებად“ ითვლებოდნენ იმ „მწვერვალი საუკუნის“ ხელმწიფეები: დავით აღმაშენებელი, დემეტრე პირველი, გიორგი მესამე და თამარ მეფე. ხოლო, ახლა, სწორედ გიორგი ლაშას ზეობის უამს, — მაშინ, როცა ევროპა მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის ემზადებოდა — სწორედ რეალურად დადგა საკითხი ქართველთა, ვითარცა „აღმოსავლელ ჯვაროსანთა“, უშუალო მონაწილეობისა მაშინდელ „მსოფლიო ომში“.

1219 წელს ევროპელმა რაინდებმა დიდის ვაი-ვაგლახით ნილოსის დელტაში მუსლიმებს წაართვეს დიდი ციხე-ქალაქი დამიეტა. ქართველებმა მაშინვე მილოცვა გაუგზავნეს ჯვაროსნებს, თანაც დამასკოს სულტანს ბრძანება აახლეს, განზრახვაზე ხელი აიღე და იერუსალიმის კედლების დანგრევაზე ფიქრიც არ გაბედოო. სწორედ იმ ხანად ჩაწერა ეპისკოპოსმა უაქდევიტრიმ ქართველთა შესახებ „იერუსალიმის ისტორიაში“:

„ისინი არიან დიდად მედგარნი და მამაცნი ბრძოლაში, სხეულით მძლავრნი და მხედრობით ძლევამოსილნი. მათსა სტიკად ჰყავთ დაშინებულნი სარკინოზები, ხშირი თავდასხმებით ამარცხებენ მათ მოსაზღვრე სპარსელებს, მიდიელებსა და ასირიელებს, თვითონ ურჯულო ხალხებით გარშემორტყმულნი. მათ ჰქვიათ გეორგიანები, რადგან განსაკუთრებულ პატივსა და თაყვანს მიაგებენ წმიდა გიორგის, რომელსაც თვლიან თავის მფარველად და მედროშედ ურჯულოებთან ომებში და აღიდებენ ყველა სხვა წმინდანზე მეტად. ყოველთვის, როცა კი ეწვევიან სალოცავად უფლის საფლავს, ისინი წმიდა ქალაქში შემოდიან გაშლილი დროშებით და არავის ხარკს არ უხდიან. სარკინოზთაგან ვერავინ ბედავს მათ შეწუხებას, რამეთუ შინ მიბრუნებულთ შეუძლიათ შური იძიონ თავის მეზობელ სარკინოზებზე. მათი კეთილშობილი ქალები ამორძალთა მსგავსად შეიარაღებულნი იბრძვიან რაინდთა მხარდამხარ“.

ევროპაში უკვე დიდის პატივით, კრძალვითა და აღტაცებით ლაპარაკობდნენ ლეგენდარული თამარის ღირსეულ ვაჟზე, „ახალ ალექსანდრე მაკედონელზე“, ქრისტიანობის უბრწყინვალეს რაინდზე.

უკვე კიდევაც მოვიდა ეპისტოლე ევროპიდან საქართველოში. რომის პაპი ჰო ნ ო რ ი უ ს მ ე ს ა მ ე, ქართველთა მეფეთამეფეს თხოვდა დაძრულიყო თავისი მხედრობით იერუსალიმისკენ მიმავალ ევროპელ ჯვაროსნებთან შესაერთებლად.

დიდი სიხარულით მიიღო გიორგი ლაშამ მისი რაინდული ბუნებისათვის ეგზომ მრავლისაღმთქმელი წვევა. მაშინვე საომარი სამზადისი ბრძანა.

და სწერს პალესტინიდან ფრანგი რაინდი დე-ბუა საფრანგეთში, ბეზანსონის არქიეპისკოპოსს: „...ახლა მოისმინეთ გასაოცარი და მნიშვნელოვანი ცინცხალი ცნობები. ჯერ ყურმოკვრით შევიტყე, ხოლო შემდეგ სარწმუნო ელჩების მეშვეობით დანამდვილებით შევამოწმე, რომ იბერიელი ქრისტიანების, — რომელნიც გეორგიანებად (ქართველებად) იწოდებიან — დიდძალმა ცხენოსანმა და ქვეითმა ჯარმა, ღვთის შემწეობით აღფრთოვანებულმა და ძალზე კარგად შეიარაღებულმა, გამოილაშქრა ურწმუნო წარმართების წინააღმდეგ, სწრაფად დაჰკრა მათ და უკვე აიღო 300 ციხე და 9 დი-

დი ქალაქი, რომელთაგანც ძლიერნი დაიპყრო, ხოლო სუს-
ტნი ნაცარტუტად აქცია... ზემოაღნიშნული ჯარი მოეჭრა და
რაათა გაათავისუფლოს იერუსალიმის წმიდა მიწა-წყალი და
დაიპყროს წარმართთა მთელი სამყარო. მათი წარჩინებული
მეფე 16 წლის ჭაბუკია. იგი ალექსანდრე მაკედონელს ჰგავს
ვაჟკაცობითა და სათნოებით... ამ ჭაბუკს თან მოაქვს ძვლები
თავისი დედისა, უძლიერესი მეფის თამარისა, რომელსაც თავის
დროზე იერუსალიმს წამოსვლის აღთქმა დაუდვია და უთხოვ-
ნია შვილისთვის, თუ აღთქმის ასრულება არ დამცალდეს, ჩემი
ძვლები ქრისტეს საფლავზე წაიღეო. შვილს არ დავიწყნია დე-
დის თხოვნა და... გადაუწყვეტია წმიდა ქალაქში გადმოიტა-
ნოს დედის ნეშტი, მიუხედავად იმისა, მოისურვებენ ამას წარ-
მართნი თუ არა“.

მაგრამ ვერ აღესრულა ნაოცნებარი ფრანგი რაინდისა, —
ქართველებმა ვერ დაიპყრეს „ჭიბი დედამიწისა“. ამოდ იკა-
ზმებოდნენ ქართველნი ახალი ომისათვის — „ჯვაროსნული
ომისათვის“, ახალ ქვეყნებში სალაშქროდ, ახალ ხალხებთან
შესახვედრად.

აზია-ევროპის გზაკვანძზე ქართველთა ორასწლოვან ზეალ-
სვლას ერთბაშად გზა ჩაუჭრა და ჩაუქცია მსოფლიო გრიგა-
ლად მოვარდნილმა ოციანმა წლებმა მეცამეტე საუკუნისამ.

აღმოსავლეთიდან ყოველი ქვეყნის დამანგრეველი და წამ-
ლეკავი ტაიფუნი მოჰქროდა.

ესენი იყვნენ მონღოლები, ანუ თათრები, ველური
დამპყრობელნი მსოფლიოისა, რომელთა მომთაბარე, ცხენებ-
ზე და საბარგულებზე აგორებულ სახელმწიფოს საფუძველი
დაუდო ჩინგიზ-ხანმა.

ჩინგიზმა ჯერ შუა აზიაში ხვარაზმის სახელმწიფო გაა-
ნადგურა და 20000 მეომარი დასავლეთისკენ გამოუშვა.

1220 წელს ისინი საქართველოს მოადგნენ ანაზღუელად.
დაუხვდა გიორგი ლაშა უცხო მტერს სახელდახელოდ შეყ-
რილი ლაშქრით.

პირველივე დატაკება და უკუიქცნენ მონღოლნი.

გამოენთნენ ქართველნი, გამარჯვებაში დარწმუნებულნი.
და უეცრად ჩასაფრებულ მონღოლთა გარემოცვაში მოექ-
ცნენ.

მეფე შორიდან ნაძგერალი ისრით დაიჭრა.

დამარცხებული მობრუნდნენ ქართველნი, დამარცხებულნი
გადაჩვეულნი.

მომდევნო წლის დამდეგს უკვე გადამწყვეტ ბრძოლად
დადგნენ პირისპირ.

და კვლავ მოულოდნელად, ისრის გასროლამდე და სისხ-
ლის დაქცევამდე, საომარ ველს გაეცალნენ მონღოლნი და
შირვანისკენ გაქუსლეს.

გამოედევნენ ქართველები, ახლა უკვე ფრთხილი დევნით,
საომარი წყობის დაცვით. დაღამებამდე სდიეს და აღინეს
სისხლი.

ქართველები შემობრუნდნენ. მონღოლებმა კი დაარბიეს
შემახა, გაიარეს დარუბანდი, ასჩეხეს წინ შემოფეთებული ყი-
ვჩაყნი, ჩრდილო კავკასია გადათქერეს, ყირიმს გააღწიეს და
მდინარე კალკაზე რუსები დაამარცხეს. უკან მობრუნდნენ და
ჩრდილოეთ კასპიის გადალახვით ჩინგის ყაენთან დაბრუნდ-
ნენ, ყარაყორუმს.

გიორგი ლაშას კი მონღოლური ნაისრალი გაურთულდა.

იღვა 1222 წლის 18 იანვარი, დღე ოთხშაბათი.

და მოკვდა ლაშა გიორგი, ძე თამარისა, საოცარი — ვითარ-
ცა ხელმწიფე და ვითარცა ადამიანი.

გამეფდა 18 წლისა, იმეფა 10 წელიწადი, აღესრულა 28
წლისა.

დაკრძალეს გელათს.

მსვე თან ჩაჰყვა სამარეში საქართველოს ასოცწლიანი
უძლეველობის ხანა.

მოსვლა ჯალალ ად-დინისა

გიორგი ლაშას სიკვდილის შემდგომ საქართველოს ტახტი
დაიჭირა მისმა დამ რუსუდანიამა (1222-1245), რომელსაც
სახელოვანი დედისაგან სრულქმნილობით მხოლოდ სხეულებ-
რივი სიმშვენიერე დაჰყოლოდა, ისე ნებიერი ცხოვრება უყვა-
რდა და ნადიმობა-მუსიკობაში ამა საქმეთა „დიდოსტატ-
საც“.—საკუთარ ძმას ეჯიბრებოდა. იგი დანიშნული იყო შირ-

ვანშაპზე, მაგრამ გიორგის უეცარმა სიკვდილმა დანიშნული ქორწინება ჩაშალა და ბოლოს, რუსუდანი ცოლად მისთხოვე და კარნუ-ქალაქის სულტნის ძეს, მოღის ედ-დინს, რომლისგანაც მას შეეძინა მემკვიდრე დავითი.

ამგვარად საქართველოს სამეფო ტახტს უკვე ორი უფლისწული ელოდა — დავით გიორგის ძე და დავით რუსუდანის ძე...

რუსუდანმა გამეფებისთანავე განაახლა ლაშას დროს ევროპასთან დაწყებული დიპლომატიური ურთიერთობა და „ჯვაროსნული ომისათვის“ სამზადისი. ისევ გაჩაღდა მიწერ-მოწერა რომის პაპსა და საქართველოს სატახტოს შორის. ამავე დროს რუსუდანი ადარბადაგანის დასალაშქრავად ამზადებდა ჯარებს.

და ისევ მოულოდნელად საქართველოს კვლავ სრულიად ახალი მტერი გამოუჩნდა. ეს იყო ჯალალ ად-დინი, მონღოლთაგან ძლეული ხვარაზმ-შაჰის ძე, ნიჭიერი, მამაცი და თავზეხელაღებული თურქმანი, რომელსაც სრულად დაეპყრო ირანი და ახლა საქართველოსკენ მოაქროლებდა ურიცხვ მხედრობას.

მოდიოდა ჯალალ ად-დინი და მოუწოდებდა ყველა მუსლიმს „ცისქვეშეთში“, იარაღი აიღეთო ქართველთა წინააღმდეგ „საღვთო ომში“. და სისხლსა და ხანძარში ჩაეახროთ ეს მუსლიმთა დამანგრეველი და დამამცირებელი ქვეყანაო.

რუსუდანმა სასწრაფოდ საომარი წვევა ბრძანა.

სომხეთში შემოჭრილიყვნენ საშინელი ხოცვა-ჟლეტით მაჰმადიანნი.

ქართველებიც უკვე მიჰქროდნენ სომხეთისაკენ.

1225 წლის აგვისტოს, დვინის ჩრდილოეთით, ციხესიმაგრე გარნისთან, ერთიმეორის პირისპირ დადგნენ 200000 მუსლიმი და 60000 ქართველი.

ქართველები გარნისთან აღმართულ მთაზე იდგნენ ბანაკად, ქვემოთ კი, ფართოდ გაშლილი ველი ჯალალ ად-დინის მეომრებით ვაჭედლიყო.

ერთი დღე-ღამე იდგნენ პირისპირ, დამქანცველ ლოდინში.
მერე, დილით ადრე, ჯალალ ად-დინმა სრულის ძალებით დაიწყო
წყობა შეტევა.

ქართველთა მთავარსარდალმა ათაბაგმა ივანე მხარ-
გრძელმა მხოლოდ 4000 მეწინავე თორელი შეაგება მტე-
რს, ძმათა შალვა და ივანე ახალციხელთა სარდლობით. ეს იყო
და ეს. ამის შემდეგ მხარგრძელს ახალციხელებისთვის ერთი
მეომარიც აღარ მიუშვევლებია. ამოდ შეაწყდა 4000 ქართვე-
ლი 200000 მაჰმადიანს. ივანე მხარგრძელი კი მანამდე დასც-
ქეროდა ხელის გაუნძრევლად ბრძოლის ველს, სანამ ახალცი-
ხელთა ჯარი სრულად არ გაწყდა, ხოლო როცა ტრაგედია და-
სრულდა, მთავარსარდალმა სრულიად ხელუხლებელი არმია
სასწრაფოდ გამოაბრუნა და გამოიქცა!

რა ერქვა ამას?

ვარდა ლალატისა, რა უნდა დარქმეოდა?

გარნისის ბრძოლა ასე „უცნაურად“ და „უაზროდ“ გათა-
ვებულიყო.

ამ წუთს კი არავინ იცოდა, რომ გარნისის ტრაგედია სამა-
რადუამოდ სავლოველ ნიშანსვეტად უნდა გაჰყოლოდა საქარ-
თველოს ბედდამწვარ ისტორიას.

ოთხი ათასი ქართველი იწვა უმრავლეს მუსლიმთა შორის.

მოკლული იყო ივანე ახალციხელი, (მაინცდამაინც კლდი-
დან მაშინ დაგორებული ქვა დაეტაკა და მისგან მოისრა).

ტყვედ წაეყვანათ იარაღდალეწილი შალვა ახალციხელი.

ჯალალ ად-დინმა სცადა სახელგანთქმული ქართველი გმი-
რის „მოშინაურება“ და სამმართველოდ მისცა ადარბადაგანის
მთავარი ქალაქები — მარანდი, სალმასი, ურმია და უშნუ.
მაგრამ მალე გამჟღავნდა, რომ შალვა ტფილისს იღუმალ ატ-
ყობინებდა მტრის სალაშქრო გეგმებს.

ჯალალ ად-დინის ბრძანებით ჯალათებმა გაიყვანეს და
ხმლებით ასჩეხეს შალვა ახალციხელი, „რომელ არა ყოფილა
კაცთა შორის მისებრი ჭაბუკი და მეომარი“.

ტფილისისკენ უთვალავი მუსლიმანური მხედრობა მოჰ-
ქროდა.

და ეს მაშინ, როცა იქ მტერს ველარავინ დახვდებოდა
მსგავსი შალვა თორელ-ახალციხელისა...

როგორც კი რუსუდანმა ხვარაზმელთა მოახლოების ამბავი შეიტყო, მაშინვე ქალაქის დაცვის მეთაურობა ორ ძმას, ჩაბაბარა, მესხებს, მემნა და ბოცო ჯაყელებს. ნალოთვითონ რუსუდანმა დასავლეთ საქართველოს მიაშურა და ქუთათისის სასახლეში დასახლდა.

1226 წლის 8 მარტს ჯალალ ად-დინი მოადგა ტფილისს. გაუხტნენ ქართველები. შეებნენ, გაიმარჯვეს და უკუაქციეს მტერი.

უკვე საერთოდ უკან გაბრუნებაზე ფიქრობდა ჯალალ ად-დინი, მაგრამ იმ ღამით თვითონ ტფილისის მუსლიმანი მცხოვრებნი ეახლნენ და მეორე დღის იერიშისთვის შიგნიდან კარების გაღება აღუთქვეს.

გათენდა თუ არა 9 მარტი, ჯალალ ად-დინი მთელის ძალებით დაეძგერა ქალაქის მთავარ კარიბჭეს — „განძის კარებს“.

შიგნიდან ძმები ჯაყელები იკაზმებოდნენ მტრის დასახვედრად.

მცველთა შორის მუსლიმანი ტფილისელები სჭარბობდნენ.

და ის იყო ბოცო ჯაყელმა მოასწრო მუზარადის დახურვა, მაგრამ მისმა ძმამ, მემნამ ველარ მოასწრო. ზურგიდან მიეჭრა რომელიღაც ტფილისელი მუსლიმი და ორივე ხელით შიშველ თავზე უხეთქნა ხმალი. უსულოდ გადმოეშვა უნაგირიდან მემნა ჯაყელი. ერთმანეთს მიესივნენ მუსლიმანი და ქრისტიანი ტფილისელები. იმძლავრეს მუსლიმებმა და გააღეს მტრისთვის კარიბჭე ტფილისისა.

და შემოიჭრა გრიგალივით ჯალალ ად-დინის ურდო საქართველოს სატანტოში. შემოიჭრა და გააჩაღა მანამდე გაუგონარი ხოცვა-ჟლეტა. ქრისტიანთაგან აღარ ინდობდნენ აღარც ქალს, აღარც კაცს, არც მოხუცს, არც ჩვილ ბავშვს. ხოცავდნენ ყველას უკლებლივ. დაიტაცეს ყველა სიმდიდრე. შებილწეს ყველა სიწმინდე, სიონის ჯვარი თვითონ ჩამოაგდო და მიწას დაანარცხა ჯალალ ად-დინმა, გუმბათი ჩამოანგრია, ტაძრიდან მაცხოვრისა და ღვთისმშობლის ძვირფასი ხატები მიწაზე დააყრევინა და ხოცავდა ყველა ქრისტიანს, ვინც მათ არ დაგმობდა და არ შეურაცხყოფდა.

100000 ადამიანი გაწყდა მაშინ ტფილისში, ორჯერ მეტი,

ვიდრე უსაშინლესი მიზანთროპის ბუღა თურქის შემოსევის დროს.

ერთი წლის თავზე ქართველებმა ტფილისი დაიბრუნეს, მაგრამ ხუთი წლის მანძილზე ჯალალ ად-დინი მაინც დაუსჯელად აოხრებდა და არბევდა ქართულ სოფლებსა და ციხე-ქალაქებს.

1230 წელს მონღოლების გამოჩენამ ისევ დააფრთხო და გააქცია ხვარაზმ-შაჰი. ვიღაც ქურთ მომთაბარეს შეეფარა ლტოლვილი. ეს ქურთი სტუმრის ძვირფას აღკაზმულობას დაეხარბა და მიძინარეს გულში მახვილი დასცა.

დამკვიდრება მონღოლებისა

1235 წელს მონღოლები სრულის ძალებით შემოესივნენ ქართველთა სამკვიდრებელს. სამხრეთი საქართველოს მესვეურებმა — მხარგრძელებმა, მათზე მინდობილი სამფლობელოები მტერს უბრძოლველად ჩააბარეს და თვითონაც ჩაბარდნენ. ტფილისიც აიღეს მონღოლებმა. მხოლოდ დასავლეთ საქართველოზე და ქუთათისზე გალაშქრება ვერ გაბედეს.

რუსუდან დედოფალი ისევ ქუთათისში იჯდა და რომის პაპს, გრიგოლ მეცხრეს „ჯვაროსნულ დახმარებას“ თხოვდა. მაგრამ რაკი „ევროპული გზის“ ძიება ამათ და უშედეგო გამოდგა, რუსუდანმა ისევ მონღოლებთან შერიგება სცადა და თავისი ძე, დავითი, საქართველოს მეფედ დასამტკიცებლად ყაენთან გაგზავნა.

რუსუდანი შვილის დაბრუნებას ვერ მოესწრო და გარდაიცვალა (1245).

უმეფო და უპატრონო საქართველო მონღოლებმა დაპყვეს რვა დუმნად, სამმართველო ოლქებად. ყოველ დუმანს სათავეში ჩაუყენეს ქართველი ერისმთავრები.

დუმნების მიხედვით მონღოლებს საქართველოდან გაჰყავდათ ჯარი და კრეფდნენ ხარკს, ანუ ხარაჯას. საქართველოს ყოველწლიურად მონღოლთა ყაენისათვის უნდა გადაეხადა 50000 ოქროს პეპერა.

ჩრდილოეთ ირანში, ყაზვინის ახლოს, მაღალ სალ კლდეთა თავზე აღმართულიყო ციხესიმაგრე ალამუთი („ალუჰ ამუთ“ — არწივის ბუდე). აქომამდე მტერთაგან ვერავის მოუხერხებია მისი დაუფლება. ახლა მონღოლები შესდგომოდნენ ალამუთს ალყად. შვიდი წელიწადი ამაოდ მიჰქონდათ იერიშები მონღოლ ნოინებს — ჩარმადანს, ჩალატას, იოსურსა და ბიჩოის.

ქართველებიც თან ახლდნენ მონღოლებს „არწივთა საბუდარის“ დაუფლებისათვის ხანგრძლივ ბრძოლაში. შვიდი წლის განმავლობაში ქართველ ერისთავებს — ოღონდ კი მონღოლთა თვალში ფასი დაგვედოსო და — ყველაზე სახიფათო იერიშებზე მიჰყავდათ ქართული ჯარები. მონღოლები გაოცებული იყვნენ, ქართველები რომ ესოდენ „დიდსა ჭირსა შინა“ სიცოცხლესაც არ იზოგავდნენ თავიანთ მტერ-მაოხართა სასიამოვნოდ(!)

შვიდი წელიწადი გმირულად იგერიებდა ალამუთი მონღოლთა და ქართველთა გააფთრებულ იერიშებს. ხოლო, მისი უძლეველობა მარტო მიუვალ მთასა და კლდეს. როდი ემყარებოდა. მთავარი მაინც ის იყო, რომ ალამუთს მულღასასანთა ციხიონი იცავდა.

მულიდები, ანუ ასასინები, ანუ ფიდაები, ისმაილიტთა სექტას განეკუთვნებოდნენ და სიკვდილთან წილნაყარი ფანატიკოსი „ტერორისტები“ იყვნენ. მათთვის სიკვდილი სამოთხეში მარადიული, ნეტარი სიცოცხლის დამკვიდრების გზა იყო. ამიტომ სიკვდილის დაძლევის ხელოვნებას ვერავინ ისე ვერ ფლობდა, როგორც მულიდი... საუკუნენახევრის მანძილზე ეს „მკვლელთა სახელმწიფო“ თავზარს სცემდა სელჩუკ სულტნებს, ამირებს, ბეგებს, ჯვაროსან ხელმწიფეებსა და სტრატეგოსებს.

ახლა მონღოლები და ქართველები შემოსდგომოდნენ ალამუთს...

სწორედ მეშვიდე წელს, ზაფხულის ერთ დამეს ვილაცას ჩალატა ნოინი მოეკლა თავის კარავში. ხოლო მოკლული ნოინის ბანაკი ქართველთა ბანაკის გვერდით იდგა. ეს კი საკმა-

რისი აღმოჩნდა, რომ მონღოლი სარდლის მკვლელობა ქართველებისათვის დაებრალეზინათ. მხოლოდ ერთს, ჩარმაღან ნოინს არ სჯეროდა ქართველთაგან ამნაირი მუხანათობა და ამ სიტყვებით აკავებდა კიდევ თავისიანებს: „დაწყნარდით, კაცნო, რამეთუ არა არს ნათესავი ქართველთა კაცის მკვლე-
ლი და არცა სჯული უცთ ესევეითარისა საქმისა ქმნად“.

მაგრამ ჩარმაღანის შეგონება არაფრად ჩააგდო ჩალატას ბანაკმა და თათრები ავი ღრიანცელით და იარაღის ჟღრიალით დაიძრნენ ქართველთა შესამუსრავად.

მოულოდნელმა საფრთხემ ფეხზე დააყენა ქართველობა. მაგრამ „არა უწყოდეს, რამცა ჰყვეს“. ზოგი უსახელოდ, გაუგებრობის ზვარაკად მორჩილ შეწირვას ვაჟკაცურ სიკვდილს ამჯობინებდა და საომრად ვასვლას მოითხოვდა, ზოგიც დიდ-ად ჭარბ თათართა ძალებთან შებმას უაზროდ თვლიდა და ბანაკში ჩაკეტვას არჩევდა. დრო კი აღარ ითმენდა. სადაც იყო მონღოლები თავს უნდა დასცემოდნენ ქართველთა ბანაკს.

მაშინ წინ გამოიჭრა ქართლის ერისთავი გრიგოლ სურამელი და ასე მიმართა თავისიანებს: „არა არს ჟამი ბრძოლისა, რამეთუ მცირე ვართ“ და თუ მაინც არ დავიშლით და შევებრძოლებით, მაშინ ისინი ჩვენ ყველას „დიდით მცირედის“ უკლებლივ ამოგვწყვეტენ. ამიტომ უმჯობესია ხელი არ გამოვიღოთ და თათრებს მარტო ჩვენ, წარჩინებული ერისთავები და ლაშქრის მეთაურები შეგზვდეთ. თათრები ჩვენს დახოცვას იკმარებენ და დანარჩენ ქართველობას, ჯარს ხელსაც არ ახლებენ.

ძლიერად, შთამაგონებლად ლაპარაკობდა გრიგოლ სურამელი და ქართველებმა, ყოველმა „დიდმა“ და „მცირემ“ დაუჯერა მის კეთილშობილურ სიტყვას.

გრიგოლ სურამელმა სიტყვა იმით დაასრულა, რომ სამჯერ პირჯვარი ისახა, სამჯერვე მუხლი მოიყარა და ღვთისმშობლის სადიდებელ საგალობელს შეუდგა. დანარჩენებიც აპყვნენ გალობას.

თათართა ღრიალს ქართული სიმღერა შეერთო.

გრიგოლ სურამელი პირველი გამოეგება სიკვდილს. დანარჩენი მეთაურებიც მიჰყვნენ. წამიც და ქართველთა სისხლი

უნდა დაქცეულიყო, რომ უეცრად, ყველასათვის მოულოდნელად, იქვე გამდგარი ლერწმოვანიდან ვიღაც კაცი გამოეპარდა და სპარსულად იყვირა:

„მან ქუშტემ ჩაღატა!“ („მე მოვკალ ჩაღატა!“).

ყველანი; მონღოლებიც და ქართველებიც ერთბაშად შებრუნდნენ და იხილეს კაცი იგი, რომელსაც ხელში სისხლიანი ლახვარი ეჭირა. და დაიძახა თუ არა, მაშინვე ისევ ლერწმოვანში გაუჩინარდა მკვლელი.

მონღოლებმა ქართველთაგან პირი იბრუნეს, ლერწმოვანს მიესივნენ და ყოველის მხრიდან ცეცხლი წაუჟიდეს. „და გამოიყვანა ცეცხლმან ლერწმთაგან კაცი იგი“, შეაპყრეს და მიჰგვარეს ნოინებს. მკვლელი დაჰკითხეს და მან თქვა: „მე ვარ მულიდი, მულიდთა შორის საჩინო. ჩვენმა თავადებმა მომცეს ოქრო ფრიადი, რამეთუ მოვსულიყავ და ერთი მაინც მომეკლა თქვენ ოთხთა ნოინთაგან. მეც წამოველ, მოვკალ და დავიმაღე“.

ჩაღატას მკვლელი მულიდი ნოინებმა ჯალათს მოაკვლევინეს.

ქართველები უბრალო ამოწყვეტას გადარჩნენ.

კოხტასთავი

1247 წელს, უმეფობის უამს, ქართველმა ერისთავებმა მონღოლთა უღლის დასამხობად შეთქმულება მოაწყვეს.

საიდუმლო შეკრება მოხდა კოხტასთავს—ჯავახეთში.

აქ შეითქვნენ: ეგარსლან ბაკურციხელი, ცოტნე დადიანი, კახაბერ კახაბერისძე, ვარამ გაგელი, ყვარყვარე ჯაყელი, შოთა კუპრი, თორდა პანკელი, გამრეკელი თორელი და სარგის თმოგველი.

დაადგინეს—ერთიანი ძალით „ვბრძოდეთ თათართა“, და საომარ ძალთა თავმოსაყრელ პაემნად დათქვეს რკინისჯვარი.

ცოტნე დადიანი და კახაბერ კახაბერისძე კოხტასთავიდან აღრე წავიდნენ, დასავლეთ საქართველოდან ჯარების გადმოსაყვანად. დანარჩენებმა კი წასვლა-წამოსვლა ველარ მოასწ-

რეს: მონღოლები დაესხნენ და ყველანი შეიპყრეს. ბუნებრივია, შეთქმულება ვილაცას გაეცა.

შეპყრობილნი მონღოლებმა სომხეთში ჩაიყვანეს, ანისის ახლოს, მონღოლთა ბანაკში. ყველანი გააშიშვლეს, ხელ-ფეხი შეუბოქეს, ტანზე თაფლი წაუსვეს და მწველი მზის ქვეშ დაჰყარეს.

როცა ეს ამბავი ცოტნე დადიანმა შეიტყო, მაშინვე სომხეთს ჩავიდა, თვითონაც ტანთ გაიხადა, მხარ-მკლავი გაიკრა და მზითა და კრაზანებით განაწამებ ამხანაგებში ჩაჯდა.

გაოცებული მონღოლი ბელადები ცოტნეს მიცვივდნენ და ასეთი უცნაური თავგანწირვის მიზეზი ჰკითხეს. ჩემს ამხანაგებს „თვინიერ ჩემსა არარა უქმნიეს“, — უპასუხა დადიანმა — ისინი უდანაშაულონი არიან, ხოლო თუ უდანაშაულოთა დასჯა გადაგიწყვეტიათ, მაშინ მეც მათთან ერთად უნდა დავისაჯო.

მონღოლებმა ვაჟკაცობისა და თავგანწირვის ფასი იცოდნენ.

ცოტნე დადიანის გასაოცარმა გმირობამ გაჭრა.

მონღოლებმა ყველანი გაათავისუფლეს.

ჯეოგა ორი ღაპითისა

ბოლოს და ბოლოს, საქართველოს მეფობის საკითხიც უნდა გადაწყვეტილიყო. საქართველოს ტახტისათვის, თავ-თავის პოლიტიკური დასებით, ერთმანეთს ეცილებოდა ორი დავითი, ბიძაშვილ-მამიდაშვილი, ძე გიორგი ლაშასი და ძე რუსუდან დედოფლისა.

1249 წელს მონღოლეთის დიდმა ყაენმა მანგუმა, როგორც იქნა, გადაწყვიტა „ქართველთა საკითხი“. გადაწყვიტა ფრიად მზაკვრულად: საქართველოს ტახტზე მეფედ ორივე დასვა, ორივე დავითი:

ლაშას ძე — დავით ულუ (უფროსი);

რუსუდანის ძე — დავით ნარინ (უმცროსი).

„საისტორიო ნუმერაციით“ დავით მეექვსე იქნება ნარინი (რაკი იგი ღედამისმა რუსუდანმა უფრო ადრე „გაამეფა“), ხოლო დავით მეშვიდე იქნება ულუ.

ამრიგად, 1249 წელს საქართველოში ერისმთავართა დუმის
ნისტაობა გაუქმდა და ქართული მეფობა აღდგა.

და მოვიდნენ „ტფილისის სიხარულითა“, დასხდნენ „ტან-
ტსა მამათა მათასა“:

დავით ულუ — ახოვანი და დიდტანოვანი, ჯანლონიერი,
ხელუცთომელი მოისარი, ბუნებით გულმართალი, უმზაკვრო,
ენაძვირი და გასაოცრად მალემრწმენი.

დავით ნარინ — ტანად საშუალო, ხმელი და ძვალთხელი,
პირად ფერგამკრთალი, ჰაეროვანი, ტკბილმოსაუბრე, თავმდა-
ბალი და შემწყყნარებელი, მტკიცე-ნებოვანი, შესანიშნავი
ცხენოსანი, მონადირე და მორბენალი.

„დასხდეს ორნივე მტკიცედ მეფედ“. ყოველ სიგელს ორ-
ივენი ერთად წერდნენ — „მეფენი ბაგრატიანნი, ნებიითა
ღმრთისათა დავით და დავით“, დაბოლოს, ისევ ორივეს ხელ-
რთვა:

ულუ — „ჩემ დავითისგან მტკიცე არს“.

ნარინ — „ჩემ დავითისგანაც მტკიცე არს“.

ორივე დავითი ერთ ხანზე მონღოლურ უღელსაც „თანა-
დგომით“ ეწეოდნენ — ხარკს იხდიდნენ და მონღოლთა გაუ-
თავებელ ომებში ქართული ჯარებით, „როგორც წესი“, მუდ-
ამ ბრძოლის მეწინავე ხაზზე იბრძოდნენ.

სწორედ მაშინ დაიბადა ქართველი ერის გამანადგურებე-
ლი ეს „აფორიზმი“ — „წ ე ს ა დ მ ც ა ა რ ს ქ ა რ თ ვ ე ლ თ ა
წ ი ნ ა მ ბ რ ძ ო ლ ო ბ ა“. ქართველებს ყოველ „უცხო თეს-
ლთა“ ბრძოლაში აუცილებლად ყველაზე წინ, ზედ სიკვდილ-
ის ხაზზე უნდა ეომნათ, პირველნი თვითონ უნდა დახოცი-
ლიყვნენ, უცხო თესლათვის უნდა დახოცილიყვნენ, რათა
სწორედ უცხო თესლი „განეკვირვებით“!

და ყველაზე საოცარი და „განსაკვირველი სწორედ ის
იყო, რომ ესეც თვითონ ქართველების აჩემება იყო — მაინცა-
დამაინც ბრძოლაში მეწინავენი, სიკვდილის ხაზზეც მეწინავენი
ჩვენ, ქართველები უნდა ვიქნეთო!

მძიმე იყო მონღოლური უღელი, ნივთიერადაც მძიმე იყო.
მაგრამ უფრო მძიმე იყო სისხლიერად.

და კიდევ უფრო დამძიმდა იგი, როცა მეზობლად, ირან-
ში, ცალკე მონღოლი ყაენი და ცალკე მონღოლური სახელმ-

წიფო დამკვიდრდა — ყენი ჰულაგუ და მისი ბემკვიდრნი, ჰულაგი დები...

ჰულაგუ ყენმა საქართველოს აღწერა მოახდინა და ამისგან „დიდსა ჭირსა მიეცნეს ყოველნი მკვიდრნი დავითისნი“, სააღწერო დავთრებში ირიცხებოდა ყველაფერი — სულაერი და უსულო, უძრავი და მოძრავი. ირიცხებოდა ყველა მამაკაცი 11 წლიდან 60 წლამდე. ირიცხებოდა ყოველგვარი პირუტყვი, ყანა, ვენახი, ბაღი, ბაღჩა, ბოსტანი და საძოვარი.

აღწერით გამოირკვა, რომ საქართველოს მონღოლთა საომარი ღროშის ქვეშ 90000 მეომარი უნდა გამოეყვანა. ხოლო ეს რიცხვი, ძირეული ანგარიშით ემყარებოდა ამ პრინციპს: ყოველ ცხრა სრულფუძიან ოჯახს ერთი მეომარი უნდა მიეცა მონღოლთათვის. მაშასადამე, მაშინდელ საქართველოში (სომხეთის მითვლით), ხვარაზმელთა და მონღოლთა უწყალო ხოცვა-ჟლეტათა შემდგომ, მაინც არსებულა 810000 სრულფუძიანი ოჯახი. ეს კი საერთო ანგარიშით, ადასტურებს: მაშინდელ საქართველოში ცხოვრობდა არანაკლები 5 მილიონი ადამიანისა (გასაგებია, რამდენით მეტი იქნებოდა თამარის დროის საქართველოში).

მონღოლებმა აღწერასთან ერთად დაბეგრეს და დახარკეს სამეურნეო ცხოვრების ყველა უბანი.

მთავარი სასოფლო-სამეურნეო გადასახადი „საყენო გადასახადად“ ითვლებოდა და სახელად მალი ეწოდებოდა.

საძოვარ-საბაღახე გადასახადს ერქვა ყაფჩერი, რომლის მიხედვით ყოველ ას სულ საქონელზე ერთი სული მონღოლისთვის უნდა მიეცათ.

იყო სავაჭრო გადასახადიც — დამლა. შესყიდულ საქონელზე ღირებულების სამ პროცენტს ახდევინებდნენ.

ცალკე გადასახადი იყო ადგილზე ჩაყენებულ თათართა შესანახავად. მას ულუფა ეწოდებოდა და გულისხმობდა, მონღოლთა ათასეულის მეთაურისათვის, ანუ ათასეულის ნოინისათვის, ყოველ სოფელს უნდა მიეცათ თითო კრავი და ფულად თითო ოქროს დრაჰკანი. ხოლო ათიათასის მეთაურისათვის, ანუ დუმან-ნოინისათვის — თითო ცხვარი და ორი დრაჰკანი.

დაწესებული იყო შრომითი გამოსაღები — ბეგარა. მას

ერქვა — ყ ა ლ ა ნ ი, ქართულად — სალაშქრო. არსებობდა მეორე ბეგარაც — ს ა ი ა მ ე, რომლის შინაარსი ეს იყო: ყოველ შარავნაზე, განსაზღვრულ მანძილზე, მონღოლებს აეგოთ სადგურები, ანუ იამები, სადაც ადგილობრივ მოსახლეობას მონღოლ ფაიქ-შიკრიკთა და სხვა მოხელეთათვის მუდმივად გამზადებული უნდა ჰყოლოდათ ცხენები, სარჩო-საბადებელი, სასტუმრო, საგებ-საძინებელი და სხვა მისთანანი. ეს იმდენად მძიმე ბეგარა ყოფილა, რომ „საიამე გზა-შარავნე“ მოსახლეობა იყრებოდა და შორს იხიზნებოდა.

ყველა ამათ გარდა, ჰულაგუ ყაენმა საქართველოს თავისი „საკუთარი გადასახადიც“ დააკისრა. ეს იყო თ ა ღ ა რ ი, სამხედრო გადასახადი ყოველი კაცის თავზე, თანაც რამდენიმე გამოსაღებით: ყოველ ცალკე მცხოვრებს მონღოლთა ხაზინისთვის უნდა ჩაებარებინა 100 ლიტრა პური, 50 ლიტრა ღვინო, 2 ლიტრა ბრინჯი, 3 თოფრაკი, 2 თოკი, 1 ისარი, 1 ნალი, 1 თეთრი; ამას გარდა, ცალკე უნდა გადაეხადა 20 პირუტყვზე 1 პირუტყვი და 20 თეთრი.

ქართველი გლეხის უბედურება ისიც იყო, რომ უცხო მონღოლური უღელი მას არ ათავისუფლებდა „მშობლიური“ სამეფო, საბატონო, საეკლესიო და სამოხელეო გადასახადებისაგან...

...1258 წელს, ისევ ქართველთა „წესისმიერი წინამბრძოლობით“, მონღოლებმა აიღეს ქალაქი ბაღდადი. იმავე წელს ისევ დავით ულუ მეშვიდის და ქართული ჯარის წყალობით, ევფრატის პირას, ჰულაგუ ყაენმა გაანადგურა ეგვიპტის სულტნის ჯარები.

1259 წელს დავით მეექვსე ნარინი აუჯანყდა ჰულაგუ ყაენს. ჰულაგუმ დამსჯელი ჯარი აფრინა. მძიმე ბრძოლაში ქართველებმა უკუაქციეს მტერი. დავით ნარინი ქუთათისში გადავიდა და დასავლეთი საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ აქცია. ამგვარად საქართველოში ორი ტახტი დაიდგა: ქუთათისში — დავით მეექვსე ნარინი, ტფილასში — დავით მეშვიდე ულუ.

მომდევნო 1260 წელს დავით ულუც აუჯანყდა ყაენს, მაგრამ დამარცხდა და შერიგება ითხოვა. ჰულაგუ ყაენმაც შერიგება არჩია, რადგან ჩრდილოეთიდან მეორე ყაენის, ბერ-

ქას შემოსევას ელოდა და ძალიან სჭირდებოდა ქართველებსა და მათი მამაცი მეფის თანადგომა მომავალ ომში. ომი კიდევაც მოხდა. ჰულაგუმ, ისევ ქართველთა წინამძროლობით, შირვანში შემოჭრილი ბერქა ყაენი დაამარცხა და დარუბანდს გადაღმა გააქცია.

1266 წელს კი საქართველოს ახალი უმძიმესი მარცხი ეწვია. მალემრწმენი დავით ულუ დაარწმუნეს, რომ სამცხის მმართველი, სარგის ჯაყელი, გლალატობსო. მეფემ ერთგული ქვეშევრდომის ღალატი მაშინვე დაიჯერა და მაშინვე შეიპყრო კიდევ. სარგისის ქვეშევრდომებმა მაშინდელ ყაენს, აბალას აცნობეს ყოველივე. აბალა ყაენმა დავით მეფეს ჯაყელის გათავისუფლება და მასთან გაგზავნა მოსთხოვა. მეფემ ყაენის ბრძანება აღასრულა. სარგისი ყაენთან გაემგზავრა. მალე ახალი შემადრწუნებელი ბრძანება მოვიდა ტფილისში: ამიერიდან სარგის ჯაყელი და მისი სამთავრო სამცხე ცხადდება ყაენის პირად „ხასინჯუ-ულუსიანად“ — საკუთრებად.

ასე ჩამოეკვეთა ერთ დროს ერთიანი საქართველოს პოლიტიკური სხეულისაგან კიდევ ერთი სისხლხორცეული ერთეული — სამცხე, ანუ სრულიად მესხეთი.

ამიერიდან ამ ქართულ ქვეყანასთან საქართველოს მეფეს აღარაფერი ესაქმებოდა!..

1270 წელს, 55 წლის ასაკში, გარდაიცვალა მონღოლთა სამსახურში დასწრებული დავით მეშვიდე, ულუ, ლაშას ჯედაკრძალეს მცხეთას....

ხოლო დავით ნარინ რუსუდანის ძე ჯერჯერობით ერთადერთი გვირგვინოსანი იყო, რომელმაც აქამდე მოახერხა მსოფლიოს მპყრობელთაგან თავისი სამეფოს გადარჩენა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნება.

მაგრამ მხოლოდ მონღოლთა „დაშინებით“ როდი ამოიწურა დავით ნარინის ხელმწიფური სიმაღლე. მან თვალი მიაპყრო უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ძველთაქველ პონტოს, სადაც დიდმა თამარმა მეცამეტე საუკუნის დამდეგს თავისი საპატრონო და საუფლო სახელმწიფო შექმნა — „ტრაპიზონის იმპერია“, რომლის ყოველი კეისარიც, რასაკვირველია, ქართველი ხელმწიფის ქვეშევრდომად ვლდებოდა.

წინა აზიასა და საქართველოში მონღოლთა შემოსევა, ბუნებრივია, თავისი ავი დადი საქართველო-პონტოს ერთობისთვისაც უნდა დაესვა. საქართველომ დაჰკარგა აღმოსავლეთი სამფლობელოები, — ასეთივე საფრთხე ელოდა დასავლეთ გავლენის სფეროთა მფლობელობასაც.

მართლაც, როცა მონღოლებმა რუმ-იკონიის სულტანი (რუსუდან ქართველთა მეფის სიძე) დაამარცხეს და დახარკეს (1244), ტრაპიზონის კეისარმაც ხარკის ძლევა, ქართველების ნაცვლად, მონღოლებს დაუწყო.

მანამდე ტრაპიზონის სასახლის კარზე ორი პოლიტიკური დასი უპირისპირდებოდა ერთმანეთს — ქართული და ბიზანტიური. სანამ საქართველო ქვეყნად პირველობდა, ვერც ტრაპიზონის ბიზანტიური დასი და ვერც მისი მფარველი კონსტანტინოპოლის ხელისუფლება კრინტის დაძვრასაც ვერ ბედავდნენ. ტრაპიზონ-პონტოს ქვეყანა უპირველეს ყოვლისა ქართული ქვეყანა იყო და მისი ხელისუფლებაც, დიდი თამარის ხელდასხმის კვალობაზე, ყოველთვის ქართული „დასის“ და ორიენტაციის საფუძვლებით მოქმედებდა და ცხოვრობდა.

ხოლო, ახლა, როცა საქართველოს ძლიერება მსოფლიოს დამანგრეველებს დაენგრიათ და დაეძაბუნებიათ, ტრაპიზონის საკეისროში ერთბაშად გაცოცხლდა ბიზანტიური „დასი“. კონსტანტინოპოლის ხელისუფლებაც, რომელიც იმჟამად ძალზე გაცხოველდა, მაშინვე აფუსფუსდა პონტოური ქვეყნის საქართველოსგან წასაგლეჯად და ბიზანტიის საზღვრებში მოსაქცევად. კიდევაც გაიტანეს თავისი ბიზანტიის მესვეურებმა. ტრაპიზონის ციხე-ქალაქებში ბიზანტიური ციხიონები ჩადგნენ. თითქოს საქართველო აღარც კი არსებობდა.

სწორედ ამის გამო ამხედრდა დავით მეექვსე ნარინი. 1282 წელს, გაზაფხულზე, მან ჯარი შეჰყარა და ტრაპიზონ-პონტოს მხარეს შეესია, ბიზანტიელები განდევნა და ისევ ქართული დასი აღადგინა ტრაპიზონის საჭეთმპყრობელობაში.

ასე დარჩა ეს „სტატუსი“ თვითონ დავით მეფის აღსასრულამდე.

ხოლო, აღესრულა დავითი 1293 წელს, 68 წლის ასაკში — დავით მეექვსე ნარინ რუსუდანის ძე — იმჟამინდელ აზიელ ხელმწიფეთა შორის ერთადერთი გვირგვინოსანი, რომე-

ლსაც მსოფლიოს მპყრობელმა მონღოლებმა ქედი ვერ
რევენეს.

იგი ორჯერ იყო ნაქორწინევი. პირველ მეუღლედ ჰყავდა
თ ა მ ა რ, ამანელისძის ასული, ხოლო მეორედ — თ ე ო დ ო -
რ ა, ბიზანტიის იმპერატორის მიხეილ მერვე პალეოლოგოსის
ასული. თამარისაგან დავითს შეეძინა სამი ძე — ვახტანგ, კო-
ნსტანტინე და მიქაელ, ხოლო თეოდორასაგან კიდევ ერთი —
ალექსანდრე.

დაკრძალეს დავით ნარინი გელათს.

ზეიოზა დემეტრე თავდადებულისა

მონღოლთა ყაენმა ა ბ ა ლ ა მ დავით მეშვიდე ულუს გარ-
დაცვალების შემდგომ აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო
ტახტზე დაამტკიცა მისი 11 წლის ძე, დ ე მ ე ტ რ ე მ ე ო რ ე
(1271-1289).

1277 წელს 17 წლის დემეტრე მეფემ აბალა ყაენის საომარ-
ი წვევა მიიღო. მონღოლთა მბრძანებელი ეგვიპტის სულ-
ტნის, ფ უ ნ დ უ ყ ა რ ბ ე ი ბ ა რ ს ი ს წინააღმდეგ აგზავნიდა
ლაშქარს. ქართველთა მეფეც მაშინვე გაეშურა 3000 მეომ-
რით. ბრძოლა მოხდა მესოპოტამიაში, სადაც ქართველებმა
ისე იბრძოლეს, „რომე თათარნი განკვირდეს“. საოცარა სი-
მამაცე გამოიჩინა ქართველთა ჭაბუკმა ხელმწიფემ. მაგრამ
მისი გულადობა და გულმოდგინება ძვირი დაუჯდა ქართვე-
ლობას. თათართა „განკვირვების“ საფასურად, 3000 ქართვე-
ლიდან ოთხიოდე გადაურჩა სიკვდილს.

მომდევნო 1278 წელს მონღოლებმა გილანს გაილაშქრეს.
არც ეს ლაშქრობა ჩატარებულა ქართველთა მონაწილეობის
გარეშე. არც ამ ბრძოლაში დაუტოვებიათ „განკვირვების“ გა-
რეშე მონღოლები ქართველებს მათთვის ჩვეული თავგამოდე-
ბითა და თანგადაკვდომით. აქაც „ქართველნი მიეტევნეს მხნედ
და აოტნეს გილანელნი“, მაგრამ მთაკლდოვანი და ციხესი-
მაგროვანი გილანის დაპყრობა იმეამად ვერ შეძლო მონღოლ-
ქართველთა გაერთიანებულმა ლაშქარმა.

1280 წელს განახლდა ბრძოლა მონღოლებსა და ეგვიპტე-
ლებს შორის. ისევ გაეშურნენ ქართველები მონღოლთა სად-
როშოებად, დემეტრე მეფისა და სამცხის მთაერის, ბ ე ქ ა ჯ ა -

ყელი სარდლობით ქალაქ დარბუჯატან (სირიაში) თულ ხოცვა-ჟლეტაში გასაოცარი გმირობითა და შემართებლობით ყველა დაჩრდილეს ბეჭა ჯაყელმა და მისმა მესხებმა. ამათ შეანგრიეს ქალაქის კედელი და შეუძღვნენ დანარჩენ მონღოლ-ქართველთა ლაშქარს დარბუჯატანში.

დარბუჯატანის დაცემის შემდგომ, 1281 წლის 30 ოქტომბერს, ქალაქ ამასიასთან ისევ შეხვდნენ ერთმანეთს მომტიერენი. თვით ეგვიპტის იმჟამინდელი სულტანი, მედიქ მანსური მოვიდა ბრძოლად „ყოვლითა ძალითა მისითა“. ისევ ითხოვა „წინამბრძოლობა“ დემეტრე მეფემ, ნება მიიღო და გავიდა დარჩეული ქართული რაზმით წინა ხაზზე. ეგვიპტელთა შუაკერძი გაარღვიეს ქართველებმა, მაგრამ ფლანგებზე ისუსტეს მონღოლებმა. ქართველები ალყაში მოექცნენ. ეგვიპტელებმა გაიმარჯვეს. ძლივს გამოაღწია საბედისწერო სალტედან სისხლით გალუმპულმა დემეტრე მეფემ. 4000 ქართველის გვამი ესვენა ეგვიპტელთა და მონღოლთა გვამებით დატვირთულ საომარ ველზე...

...მეფე დემეტრე მეორე წინაპართაგან ყველაზე მეტად თავის პაპას, გიორგი ლაშას ჩამოჰგავდა. გარეგნულად ლაშასაებრ მშვენიერი და მომხიბლავი ვაჟკაცი იყო — „ტანითა ახოვან, ფერთა ჰაეროვან, შესახედავად ტურფა, თმითა და წვერითა მწყაზარ და შვენიერ. თვალითა გრემან, ბეჭპრტყელ და შეწყობილ სამხედროთა წესითა, სრული ცხენოსანი და მშვიდლოსანი რჩეული, უხვი, მოწყალე და მდაბალი, გლახაკთა, ქვრივთა და დავრდომილთა მოწყალე, რომელ არა სმენილ არს ნათესავი მეფეთა გინა სხვათა კაცთა“. ჩვევად ჰქონდა — ღამდამობით სასახლიდან გავიდოდა ფულიანი ქისებით. ქალაქს ჩამოივლიდა და სადაც უსახლკაროდ დაგდებულ ღარიბს, ობოლსა და დავრდომილს იპოვიდა, ყველას ფულს დაურიგებდა. ბუნებითაც ლაშასაებრ „თვითბუნება“ იყო დემეტრე მეფე. თუმცა მშენებლობა უყვარდა, მონასტრებიც მრავლად ააშენა (მათგან — მეტეხის ტაძარი), მრავალი შესაწირავიც შესწირა, საეკლესიო მოწესებებსაც „საზრდელი და სამოსელი“ გაუჩინა, კიდევაც მხურვალედ ლოცულობდა და მარხულობდა, მაგრამ გულწრფელად მას არც ეკლესია სწამდა, არც მისი რიტუალი და ზნეობა.

მეფის ყველაზე სათაკილო „მწვალებლობად“ ეკლესიის მესვეურნი მის მრავალცოლიანობას მიიჩნევდნენ. დემეტრე სამჯერ იყო ნაქორწინევი: ჯერ, 13 წლის ყმაწვილმა ცოლად შეირთო ტრაპიზონის კეისრის ასული, რომლისგანაც მას ხუთი შვილი შეეძინა: ვაჟები — დავითი, ვახტანგი, ლაშა, შანოველი, და ერთი ასული — რუსუდანი. დემეტრეს მეორე ცოლი იყო მონღოლი ქალი, სახელად — სოლდარი, რომლისგანაც მას გაუჩნდა კიდევ ორი ვაჟი და ერთი ქალი: ბაადური, იადგარი და ჯიგდახათუნი, ხოლო მესამე ცოლად მეფეს ჰყავდა ბექა ჯაყელის ასული, ნათელა რომლისგანაც დაიბადა გიორგი, მომავალი გიორგი ბრწყინვალე.

მაშასადამე, დემეტრე მეფეს თავისი სიცოცხლის 29 წლის თავზე სამი ცოლისაგან 9 შვილი ჰყავდა.

ამოდ ირჯებოდნენ საეკლესიო და საერო სჯულიერების მქადაგებელნი, „თვითბუნება“ მეფის „გონს მოყვანა“ არავის ძალუძდა. მათ არ ესმოდათ, რომ დემეტრე მეფე შფოთით, კაეშნითა და სულიერი ზადიერებით აღსავსე დროის შვილი იყო და მას, ერთს, თუნდაც მამაცსა და გულუშიშარ რაინდს, არ შეეძლო წაღმა დაებრუნებინა ავი საისტორიო ბედისწერისგან ასე უკუღმართი სიმძლავრით დატრიალებული ცხოვრების ჩარხი. მისი მძლავრი მხარ-მკლავი შაინც უმწეო იყო ქართველი ხალხის კისრიდან ჩამოეგდო ის უმძიმესი უღელი, რომელიც მსოფლიოს უმრავლეს ხალხთა ქედს ჩაჰკირვოდა ისე სასტიკად. ასეთ ბოროტ დრო-ჟამს, ნივთიერ სიღუბნისგან ერთად, ბევრი სულიერი ხინჯიც („ყოვლით კერძო ბოროტ“) მოჰქონდა. დემეტრე მეფეშიც მისი თანამედროვეობა ჩასახლებულიყო მთელი თავისი წინააღმდეგობებით: იგი პირდაპირი რაინდიც იყო და უპრინციპო რენეგატიც, დაკვირვებული ბრძენიცა და თავზნებლადებული ავანტიურისტიც, თავმდაბალიც და ამპარტავანიც, უხვიც და ფულხარბიც. საზოგადო კაცთმოყვარეც და პატივმოყვარე ეგოისტიც.

მაგრამ ჯერ არავინ იცოდა, რომ მასში, თურმე, დიდი, უზემოესი კაცობრიული გმირი სუნთქავდა...

...1284 წელს ირანის მონღოლთა ყაენი შეიქნა არღუნი.

დემეტრე მეფე ახალ ყაენსაც ერთგულად ემსახურებოდა და „უცხო დროშის ქვეშ“, „უცხო თესლათვის“ თავისი ქართველებით ისევ „ქართველთა წესისამებრ წინამბრძოლობდა“. მონღოლთა კართან ქართველი მეფის სიახლოვეს ისიც განამტკიცებდა, რომ ყაენის მთავარი ვაზირი და უპირველესი მრჩეველი, ბუღაჩინგსანგი, მისი ახლობელი და მოყვარე იყო: დემეტრეს ასული ცოლად ჰყავდა ბუღას ძეს.

მაგრამ 1288 წელს არღუნ ყაენის წინააღმდეგ შეთქმულება გამჟღავნდა. შეთქმულების მეთაურობა ბუღაჩინგსანგს დაბრალდა. ყაენის ბრძანებით ბუღას თავი გააგდებინეს. მოკლეს მისი ვაჟიც (დემეტრეს სიძე), ამოწყვეტეს მისი ახლობლებიც, ნათესავებიც. მას უკან, სახელმწიფოს ყოველ კუთხეში გაუღიტეს ბუღასგან აღზევებული ყველა მოხელე, მიუხედავად იმისა, რომ ბევრ მათგანს საერთოდ არაფერი გაეგებოდა, რაის მიზეზით თუ საბაბით ასალმებდნენ წუთისოფელს.

ჯერ ფეხზე იდგა მხოლოდ ერთი „ბუღასთავანი“ — ქართველი მეფე დემეტრე...

და 1289 წლის საახალწლო დღეს იმანაც მიიღო „მიწვევა“ მონღოლთა ურდოში.

მეფემ სახელმწიფო დარბაზი შეჰყარა, საერონი და სასულიერონი, და ჰკითხა რჩევა, როგორ მოქცეულიყო ყველა მიხვდა, რომ მეფეს გამძვინვარებული ყაენის კარზე უეჭველი სიკვდილი ელოდა, ამიტომ ყველამ ერთხმად ურჩია — მთებში გახიზნულიყო და თავისთვის ეშველა.

დემეტრემ ეს რჩევა არ მიიღო და ურდოში წასვლა მტკიცედ გადაწყვიტა. მან ასე მიმართა დარბაზს: „თუ არ წარვიდე მე ურდოსა და წარვიდე მთიულეთს სიმაგრეთა შინა და დავიცვა თავი ჩემი, მაშინ, აჰა, ყოველი სამეფო ჩემი მათ წინაშე ძეგს, და იხილეთ: რაოდენი სული ქრისტიანე სიკვდილსა მიეცემის და ტყვე იქმნების, და ეკლესიანი შეიგინებიან და მოოხრდებიან, ხატნი და ჯვარნი დაიმუსრვიან!.. მე ესრეთ ვჰგონებ: მრავალმღელვარე არს საწუთრო ესე, დაუდგრომელ და წარმავალ დღენი ჩვენნი, სიზმარებრ და აჩრდილებრ წარვლენ და ჩვენც შეუწელებელ და მსწრაფლ გვევალება წარსვლა ქვეყნისა ამისაგან. რა სარგებელ არს ცხოვრება ჩემი, უკეთუ ჩემთვის მრავალი სული მოკვდეს და მე ტვირთობძიმე

ცოდვითა განვიდე სოფლისა ამისაგან? აწ მნებავს, რათა წარვიდე ყაენის წინაშე და აყოს ნება ღმრთისა: უკეთუ მე მომკლან, ვგონებ, რომე ქვეყანა უვნებლად დარჩეს!“

კვლავ ბევრი ურჩიეს, უმტკიცეს, არწმუნეს, მაგრამ ვერ გადაარწმუნეს და გადაწყვეტილებაზე ხელი ვერ ააღებინეს.

„მე დავსდებ სულსა ჩემსა ერისათვის ჩემისა, და არა დავიშლი ურდოსა წასვლას!“ — საბოლოოდ დაბეჭდა მეფემ.

და გაემართა იგი მონღოლთა კარზე — საკუთარი სიცოცხლის ფასად სამშობლო ქვეყნისა და ხალხის გადასარჩენად. მიდიოდა მეფური ღირსებით, ბრწყინვალედ მორთულ-მოკაზმული და ამაღად ახლდნენ აბრაჰამ კათალიკოსი, მოსე მღვდელი, ერისთავნი და უფლისწული დავით. მეფე ყაენს ეახლა.

იგი დაჰკითხეს. შეთქმულებაში მონაწილეობისა ვერაფერი დაუმტკიცეს, მაგრამ მაინც საპყრობილეში ჩააგდეს.

ერთ ღამეს ქართველებმა რაღაც ხერხებით მეფის საკანში შეაღწიეს და მოახსენეს: გარეთ ცხენები გვიცდიან, შეჯექ და „განერე ხელთაგან ამათთა, რამეთუ არ არს ნაცვალი სულისა შენისა“.

გაუკვირდა მეფეს: ეს როგორ ჩაიღინეთ და თავი ასე უაზროდ გასწირეთო. განა, თავიდანვე არ ვიცოდი რომ სიკვდილი მელოდა, მაგრამ მე ხომ ჩემი ერისათვის დავდევი თავი ჩემი და სული ჩემი. განა მე შემძლია ეს ამოებით აღსავსე და წარმავალი საწუთრო იმისთვის დავიბრუნო, რომ მის საფასურად ქართველი ხალხი მოისრას?

აღარ უცდიათ დარწმუნებულის გადარწმუნება.

დემეტრე ისევ მარტო დარჩა აღსასრულის მოლოდინში...

...ეს მოხდა მოვაკანს, 1289 წლის 12 მარტს, დილით სისხამზე.

საპყრობილედან გამოჰყავთ დემეტრე მეფე.

მიჰყავთ იქ, სადაც დგანან მონღოლთა ნოინები, ბაჰადურები, ნუქერები, ულდაჩები, ამხედრებული თათარი მეომრები.

მოშორებით დგანან ქართველები — აბრაჰამ კათალიკოსი, მოსე მღვდელი, ერისთავები. მოსე მღვდლის წინ დგას დავით უფლისწული, მეფის პირმშო.

მონღოლი მსაჯული აცხადებს არღუნ ყაენის ბრძანებას: დემეტრე, მეფე ქართველთა, ისჯება სიკვდილით. მოკვეთით.

წამსვე უცნაური ფერი ეფინება მეფეს სახეზე — დიადი, ცისკროვანი, შუქმოსიერი.

ქართველების დახშული კვითინი არღვევს მღუმარებას.

მიეახლა დემეტრე თავისიანთა გუნდს და „მხიარულითა პირითა მოიკითხავდა მთავართა საქართველოსათა“. ყველა მოიკითხა სახეზე ღიმოლდაფენილმა, ყველა დაამშვიდა და დაანუგეშა მის სანუგეშოდ მოსულნი. საქართველო და ქართველობა შეავედრა ყველას. დავითი ჩაიკრა გულში, ჩუმად, უცრემლოდ. მერე მშვიდადვე მოიშორა შვილი მკერდიდან და ანიშნა მოსე მღვდელს. მიეახლა მოსე და მისცა ზიარება.

თორმეტი ცხენოსანი დაწინაურდა მონღოლ ნუქერთაგან, მარქაფი ცხენით. და შესვეს ცხენზე მეფე ქართველთა, შეტვეს და „წარიყვანეს ვითარ მილიონ ერთ“.

ვითარ მილიონ ერთ!
მტკვრის პირას მიიყვანეს.

ჯალათებს დაასწრო და ცხენიდან თვითონ გარდახდა. ისევ დაიძრნენ თათრები.

მცირე ღრო ითხოვა ლოცვისათვის სიკვდილმისჯილმა ქრისტიანმა.

ილოცა ცრემლით, ილოცა საქართველოსთვის, ქართველი ხალხისთვის, თავის შვილთათვის.

მობრუნდა, ტანაშვეტილი და ქედამართული. ჯალათებს ანიშნა, მზად ვარო. მოიდრიკა და „წარუპყრა ქედი“...

ახლად აღმოხდენილი მზის შუქზე იელვა ხმალია მტკვრის პირას.

და ცალ-ცალკე დაეცნენ დედამიწაზე საოცარი ქართველი კაცის ახოვანი ტანი და მშვენიერი თავი.

რამდენიმე დღე-ღამე დაუმარხავად ეყარა წამებულის ნაშთები დედამიწაზე. თათარი გუშაგები ადგნენ, რათა არავის წაეღო და დაემარხა ქრისტიანი ქრისტიანული წესით. მერე ისევ იმარჯვეს მოსე მღვდელმა და აბრაჰამ კათალიკოსმა: მონღოლი გუშაგები მოისყიდეს და ცხედარი გამოიხსნეს.

შუალამისას გამოაპარეს მოკლული მეფე. წინა დღეს ტფილისელ მეთევზეებს წააწყდნენ და იმათ შეეთქვენენ, მეთევზის ურემზე დაასვენეს მისი ნაშთები. ზემოდან თევზი დააყარეს. დიდის ვაი-ვაგლახით მოატანეს მცხეთას.

და აქ „დამარხეს სამარხოსა მამათა მათასა“.

მადლიერმა ხალხმა მისთვის თავგანწირულ გმირს უწოდა — „თ ა ვ დ ა დ ე ბ უ ლ ი“.

...იღეწებოდნენ და იმუსრებოდნენ საუკუნენი.

დემეტრეს გმირობიდან 700 წლის შემდგომ ქართველთა უგვირგვინო ხელმწიფე დამჯდარიყო წამებული გვირგვინოსნის სახოტბოდ — ილია ჭავჭავაძე წერდა პოემას — „მეფე დიმიტრი თავდადებული“...

„თავდადებულიდან“ „ბრწყინვალემდე“

არღუნ ყაენის ნებით, აღმოსავლეთ საქართველოს ტახტზე დაჯდა ვ ა ხ ტ ა ნ გ მ ე ო რ ე, ძე დავით ნარინისა, ხოლო მისი ზანმოკლე მეფობის (1289-1292) შემდგომ, მონღოლთა ახალმა ყაენმა, ქ ე ი ღ ა თ უ მ, მეფედ დასვა დემეტრე თავდადებულის ვაჟი — დ ა ვ ი თ მ ე რ ვ ე (1292-1311).

1295 წელს არანის მონღოლთა ურდოში ახალი გადატრიალება მოხდა და ძალაუფლება ხელთ იგდო ყ ა ზ ა ნ მ ა. ორი წლის შემდგომ ყაზან ყაენმა საქართველოს მეფე ურდოში გაიწვია. დავით მეფე არ აღმოჩნდა მამისებრ გმირული სულის პატრონი. მან ურდოში წასვლაზე უარი თქვა, „რამეთუ აქუნდა შიში თათართა ყაენის ხილვისა“. იგი უინვანს გაიქცა, იქაური ციხეები გაამაგრა, ჯარი ჩააყენა და თვითონ მთებში გაუჩინარდა.

ამის შემდგომ ხუთი წლის მანძილზე მონღოლები განუწყვეტილად ლაშქრობდნენ საქართველოში. ქართლი მიწასთან გასწორდა. მეურნეობა მოიშალა და ჩაკვდა. კაცის ხელით ნაშენები ყოველივე დაინგრა და დამიწდა. ადამიანური სული გატყდა და გამწარდა. „არა იყო მათ უამთა შინა თესვა და არცა შენება ყოვლადვე“...

...ძლივს მიიქამა მეცამეტე საუკუნე — დაწყებული ქართველი ხალხის უბრწყინვალესი აღზევებით და ამზევებით,

ხოლო განსრულებული უმძიმესი სისხლთა თხევებითა და დაქვეითებით.

დიადი მეთორმეტე საუკუნის „მსოფლიო მონაპოვარნი“ სავსებით შეიწირა მომდევნო ასწლეულის საოცარმა ბედუკულმართობამ.

გიორგი ლაშას აღსასრულიდან საუკუნის მიწურულამდე, 78 წლის მანძილზე, ქართველებმა გარეშე მტერთან გადაიხადეს 34 უმძიმესი ბრძოლა; აქედან — მოიგეს 17, წააგეს 17. ეს პირველად ხდებოდა, როცა ქართველები საომარი თალპიონიდან აქტიური ბალანსის გარეშე ვადიოდნენ.

უფრო მეტი სისხლი ქართველებმა დააქციეს და დაიქციეს უცხო მიწაზე. „უცხო დროშის ქვეშ“, ანუ „უცხო თესლთა ისტორიის შესაქმნელად“ ქართველებმა გადაიხადეს 23 ბრძოლა.

ახალი, მეთოთხმეტე საუკუნე ახალი უბედურებით შემოიჭრა საქართველოს საისტორიო ეპისაბრუნავში. 1301 წელს მონღოლთა შემოსევებით ჯანგვარდნილ ქართლს საშინელი შიმშილობა დაატყდა თავს. პური აღარ იშოვებოდა არავითარი ფულის ფასად. „ესოდენ გამძვინდა შიმშილი“, რომ „მძორსა არაწმინდასა ურიდად ჰამდნენ. სავსე იყვნეს უბანნი და ფოლოცნი, გზანი, მინდორნი, ქალაქნი და სოფელნი მკვდრებითა. ყრმანი მკვდართა დედათა ლეშკთა სწოვდიან“ (იმ წლებში შიმშილობდა მთელი ირანი, შუამდინარეთი და ეგვიპტე).

ერთადერთ ბედნიერებად ესლა დარჩენილიყო, რომ თათართა შემოსევებისაგან დაცული მესხეთი გადარჩენოდა შიმშილს. აქ „იპოვებოდა პური სასყიდლად“. ქართლის დამშეული მოსახლეობა მესხეთს მიაწყდა. მესხებიც გულუხვად დაუხვდნენ სისხლისღვრითა და შიმშილით ღონეწართმეულ თანამოძმეებს. ბექა ჭაყელის მეუღლე, ვ ა ხ ა ხ ი, ქალი საოცრად სათნო და „ყოვლითურთ შემეკობილი“, სათავეში ჩაუდგა სამცხისაკენ ლტოლვილ ქართლელთა „უხვად და უზომოდ“ დაპურება-დაბინავების საქმეს. საქართველოს სახელმწიფო ტახტისაგან განდგომილმა „მესხურმა ბედელმა“ უხვი კალთა გაუხსნა თავის სისხლიერ ძმებს.

ხოლო, „განდგომილება“ მესხეთისა, როგორც მკითხველს ახსოვს, ჯერ კიდევ დავით მეშვიდე ულუს დროიდან დაიწყო,

როცა მეფის უმადურობით გაგულისებულმა სარგის ჯაყელმა მესხეთი მონღოლთა ყაენს ხასინჯუ-ულუსიანად შეავედრა და შეავრდომა. მის შემდგომ ქართველმა მეფეებმა დაკარგეს სამცხე-მესხეთი, ეს „ერთი მესამედი საქართველო“. ამიერიდან მესხეთის მფლობელები, ჯაყელ-ციხისჯვარელნი, ქართველ მეფეთაგან განრინებულნი. და თათართა ყაენის „კალთას შეფარებულნი“, განაგებდნენ ქვეყანას ტაშისკარიდან კარნუ-ქალაქამდე.

მაგრამ ხშირ შემთხვევაში ეს „განრინება“ მაინც პირობით ხასიათს ატარებდა. მრავალსაუკუნოვან ქართულ ფესვებზე ნაზარდ მესხურ „ინსტიტუტებს“ მაინც არ შეეძლოთ დედა-ქართული სახელმწიფოებრივი ხისგან სავსებით მოკვეთილიყვნენ. მესხეთის ამაყი მბრძანებლები, ჯაყელ-ციხისჯვარელნი „სამცხის სპასალარის“, „მანდატურთუხუცესისა“ და „მეჭურჭლეთუხუცესის“ ზახიან ტიტულებს ისევ „ტფილისელი მეფის“ ხელდასმით ღებულობდნენ.

მეცამეტე-მეთოთხმეტე საუკუნეთა მიჯნაზე საქართველოში ყველაზე ძლიერი პიროვნება სწორედ სამცხის მთავარი, მანდატურთუხუცესი ბეჟა ჯაყელი იყო. მისი სარდლობით 12000 მესხმა სასტიკად გაანადგურა ბასიანსა და ტაოში ანაზღად შემოჭრილი 60000-იანი თურქული ურდო, რომელსაც ვინმე აზატ-მოსე მოუძღოდა. „ახლად აღზევებულ თურქთა“ მაშინდელმა განადგურებამ ყველა დიდსა და მცირე მტერს გაახსენა, რომ ქართველებს გამარჯვება არ დავიწყნოდათ...

ბეჟა ჯაყელმა, თურქთა ძლევის შემდგომ, ძლიერ ქართველ ხელმწიფეთა მსგავსად, დასავლეთისაკენაც გაიწია — „პონტოური საქართველოს“. შემოსამტკიცებლად. აქ, ტრაპიზონის საკეისროს სასახლის კარზე, კვლავ თავგამოდებით ებრძოდნენ ერთურთს ქართული და ბიზანტიური დასები. ბეჟა ჯაყელმა ტრაპიზონის კეისრის ტახტზე თავისი სიძე, ალექსი მეორე აიყვანა, ტრაპიზონში მესხური ციხიონი შეაყენა და თამარ მეფისგან შექმნილ სახელმწიფოში „ქართული ორიენტაციის“ საფუძვლები კვლავ განამტკიცა და გააძლიერა.

ბეჟა ჯაყელი დინჯი გულსრულობით და წინდახედულობით განაგებდა „თავის წილ საქართველოს“. მამაც სარდალსა

და ჭკვიან ხელისუფალს სამართლისმცოდნისა და კოდიფიკატორის იშვიათი უნარიც აღმოაჩნდა. ბეჭა ჯაყელმა მისი იდეების „იურისტთა“ საკრებულო შეჰყარა და მათი დახმარებით ქართული წიგნი შეადგინა — „წიგნი სამართლისა კაცთა შეცდომებისა ყოველისავე“...

...ხოლო ქართლი ისევ მოეცვა მონღოლურ ცეცხლსა და რკინას.

მთაში გადახვეწილ დავით მერვეზე გადამტერებულმა ყაზან ყაენმა საქართველოს „ნამდვილ მეფედ“ მისი ძმა, ვახტანგ დემეტრეს ძე გამოაცხადა. ვახტანგ მესამე ექვსი წელიწადი (1302-1308) იმეფა „სრულიად საქართველოს მეფის“ ტიტულით, თუმცა სინამდვილეში მისი სამფლობელოს საზღვრები ტფილისისა და დმანის-სამშვილდის იქით აღარ მიდიოდა. ტფილისის ჩრდილოეთით მდებარე ქართულ მიწებს ისევ დავით მერვე ჩაფრენოდა, დასავლეთი საქართველო კვლავ დავით მეექვსე ნარინის შვილებს ეპყრათ, ხოლო სამხრეთი მხარე, დიდი მესხეთი ზომ, ისევ და ისევ ჯაყელთა ხელში იყო განკერძოებით.

ვახტანგს ჯერ კიდევ გამეფებამდე გაუვარდა ნიჭიერი და მამაცი ჭაბუკის სახელი. 1299 წელს ყაზან ყაენმა დიდი ლაშქრობა მოაწყო სირია-პალესტინიდან ეგვიპტელთა გასაძევებლად. ყაზანმა ვახტანგიც თან წაიყვანა ქართლელთა და მესხთა ჯარებით. მონღოლები და ქართველები შეიჭრნენ „ქვეყანასა ასურასტანისასა და შამისასა და მოაოხრებდეს“. მაშინ დიდძალი მხედრობით წამოვიდა ეგვიპტის სულტანი ნასარ მელიქი. სასტიკი ბრძოლა გაიმართა ქალაქ ჰემსთან. ქართველებმა აქ აშკარა სიკვდილისგან იხსნეს ყაზან ყაენი. მონღოლებმაც ფრთები გაშალეს ქართველთა „საკვირველი წინამბრძოლობით“ გამხნეებულებმა. დამარცხდნენ და „ივლტოდეს მეგვიპტელნი და ნასარ მელიქი“. ქალაქი ჰემსი აიღეს და დაიჭირეს გამარჯვებულებმა.

იმ წელსვე იერუსალიმსაც დაეუფლნენ მონღოლები და ქართველები.

მერე დამასკოს ჯერიც დადგა.

ყაზან ყაენმა ქართველთა და სომეხთა სიმამაცესთან ერთად მათი მარადიული თანამობისა და თანადგომის ამბავიც

კარგად იცოდა. ამიტომ მან, 1300 წლის გაზაფხულზე, ვახტანგის
 ნგი სწორედ ქართველ-სომეხთა ჯარით გაგზავნა დამასკოს
 დასაპყრობად. სასტიკი, თავზებელაღებული იერიშებით აი-
 ლეს ქართველებმა და სომეხებმა მსოფლიოში განთქმული ცი-
 ხე-ქალაქი. აიღეს და მონღოლთა მბრძანებელს მიართვეს.

ოთხი თვე ძლივს მოათია მონღოლთა ციხიონმა დამასკო-
 ში. აჯანყდნენ დამასკოელნი და გამოდევნეს მათი ქალაქიდან
 მონღოლნი. ისევ გაიწვია ლაშქრად ვახტანგი ყაზან ყაენმა.
 ისევ პირველნი შეიჭრნენ ქართველები და სომეხები დამასკო-
 ში. მიჰყვნენ მონღოლები და სასტიკად აიკლეს დაცემული
 ქალაქი.

კიდევ სამი წელიწადი იბრძოდა „წინამბრძოლად“ ვახტანგ
 მეფე თავისი ქართველებით მონღოლთა და ეგვიპტელთა შო-
 რის გამართულ სისხლიან პაექრობაში. ისევ ქართველთა „წი-
 ნამბრძოლობით“ გაიარეს, დაიპყრეს და გაძარცვეს მონღო-
 ლებმა ქვეყნები ტიგროსიდან ღაზამდე და სუეცის ყელამდე.

ზეობა გიორგი ბრწყინვალისა

ლომში ელვარებს მზე.

ს ე ნ ე კ ა

1314 წელს აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე შეიქნა დე-
 მეტრე თავდადებულის უმცროსი ძე, ბექა ჯაყელის ასულის,
 ნათელასგან მხოლოდშობილი — გ ი ო რ გ ი მ ე ხ უ თ ე, მა-
 ლე ხალხისგან „ბ რ წ ყ ი ნ ვ ა ლ ე დ“ წოდებული.

გიორგი მეხუთემ მემკვიდრეობად ქვედამხობილი და და-
 ქცეული საქართველო მიიღო. მონღოლურ-თათრულმა უღელ-
 მა, ურჯუკმა ბასაკობამ, სავსებით გააპარტახა და ძირფესვი-
 ანად ამოაგდო სამეურნეო ცხოვრება. მძიმედ დახარკული ქარ-
 თველი აგრიკოლა (მიწის მუშა) მის უსაყვარლეს და უმთავრეს
 საქმიანობას — მიწათმეურნეობას ტოვებდა, დედაბუდიანად
 იყრებოდა და მთაში იხიზნებოდა. გარბოდა თითქმის ყველა,
 ვინც კი მონღოლთა გაუთავებელ ომებში სიკვდილს გადაურჩა.
 საქართველოს ბარი სოფლიან-ქალაქიანად ცარიელდებოდა
 და ვერანდებოდა.

მონღოლურმა სამხედრო მანქანამ "შეარყია და შეცვალა" ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრებაც. უთავეამო და უცხო დროშის ქვეშ „წესად მიღებულმა“ ქართველთა „წინამძღოლობამ“ სამხედრო სიქველე უმაღლესი საზოგადოებრივი მოწოდებისა და პრივილეგიის საგნად აქცია. ახალი სოციალური შრე — სამხედრონი — წარმოადგენდა იმდროინდელი ქართული საზოგადოების „ელიტას“. ძველი აზნაურებიდან წინაურდებიან „დიდებულები“. მეფის შემდგომ უმაღლეს მაგისტრატურებს იჭერენ „მთავრები“, ანუ „საქვეყნოდ გამრიგენი“, რომლებიც ისევ და ისევ ძლიერ მახვილზე დაყრდნობით, ხელთ იგდებენ ცალკეულ ქართულ თემთა და კუთხეთა უზენაეს ხელისუფლებას.

ძირფესვიანად შერყეულიყო საუკუნეთა მანძილზე მკაცრად და მკვრივად ჩამოსხმული ქართული ზნეობრივი და სამართლებრივი სამყარო. იდგა „დიდი უსამართლობა და მძლავრებულობა... ერთმანეთსა ღალატად დასხმა, დაქცევა ციხეთა, სიკვდილი, ცოლის წაგვრა და დაგდება უბრალოსა და მრავალფერნი ულუსობანი“, არსად „სამართალი არად იყო-ღა“.

ასეთი იყო საქართველო მეთოთხმეტე საუკუნის კვირადღას — დაშლილ-დაწიწკნილი პოლიტიკურად, ჯანდაშრეტილი ფიზიკურად, დაკნინებული სულიერად, დამხობილი ზნეობრივად.

და სრულიად დროზე მოევლინა თავის ქვეყანას გიორგი მეხუთე ბრწყინვალე — ღირსი, იხსენიებოდეს გვერდით დიდთა ქართველთა ხელმწიფეთა: ვახტანგ გორგასალისა, ბაგრატ მესამისა, დავით აღმაშენებლისა და თამარ დედოფლისა.

გიორგი ბრწყინვალემ საქართველოს მთიანეთი მოიარა, მკაცრად მოიმტკიცა და ბართან ერთად ერთიან სახელმწიფოებრივ და ზნეობრივ კანონმდებლობაში მოაქცია. მეფის ახალ კანონმდებლობას, რომელიც სახელმწიფო დარბაზმაც მოიწონა, ეწოდა „ძეგლის დადება“. საქართველო უბრუნდებოდა თავის ძველ, ტრადიციულ წესრიგსა და ზნეობრიობას. ფეოდალური განკერძოებულობა გზას უთმობდა ცენტრალიზებული ხელისუფლების შეუვალ, განუყოფელ და სიტყვაშეუქცეველ უზენაესობას. ბოროტი „ულუსობანი“ (მონღოლური ზნე-ჩვეულებანი) მძიმედ, მაგრამ მაინც გარდუ-

ვალი უამგასულობით ივლტოდა ქართული ზნეობრივი სამყაროდან.

საქართველოს
კულტურის

„ძეგლის დადებას“ გიორგი ბრწყინვალემ ახალი სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური კანონმდებლობა მოადევნა. ესაა სახელგანთქმული „ხელმწიფის კარის გარიგება“, ქართული სახელმწიფო-სამართლებრივი კულტურის ბრწყინვალე გამოვლინება. ეს ნიშნავდა თამარის დროინდელი სახელმწიფოებრივი სისტემის აღდგენას...

გიორგი მეფე ცხოველი ენერგიით იბრძოდა საქართველოს დანგრეული სამეურნეო ცხოვრების აღსადგენად და ასაყვავებლად. მონღოლ ბასკაკთა შიშით მთაში გახიზნულ ბარელებს ისევ თავის ნაფუძარზე აბრუნებდა, ამკვიდრებდა და ტრადიციული აგრიკოლური ცხოვრებისაკენ მოუწოდებდა, ამხნეებდა, აქეზებდა, ეხმარებოდა.

მეფე ბევრს ზრუნავდა ქვეყნის ფინანსური მდგომარეობის მოწესრიგებისათვის. მისი გამეფების უამს მონღოლურ სამფლობელოებში ბატონობდა ყაზან ყაენის სახელობაზე მოჭრილი ფული, „ყაზანური თეთრი“. ასევე იყო საქართველოშიც გიორგიმ საგანგებო ფინანსური რეფორმით ფულად მიმოქცევაში გაუშვა თავის სახელზე მოჭრილი ახალი ვერცხლის მონეტა, „გიორგაული თეთრი“, რომელმაც ჯერ სრულიად დაჩრდილა, ხოლო მალე სავსებით გააძევა ფულადი მიმოქცევიდან უცხოური „ყაზანური“.

გიორგიმ ფართოდ გაშალა კულტურული მშენებლობა. ხელი მიჰყო ასი წლის მანძილზე ნანგრევ-ნაოხარი ქალაქების, სოფლების, სავანეების, ტაძრების, არხების, გზებისა და ხიდების აღდგენას, განაახლა დაქცეული და შერყვნილი ტაძრები — დადაბნისა, ფიტარეთისა, წულრულაშენისა, კაზრეთისა, დმანისისა.

ყველაზე მთავარი გიორგი ბრწყინვალის მოღვაწეობაში მაინც ის იყო, რომ მან იარაღი აღმართა მონღოლთა უღლან ჩამოსაგდებლად. აღმართა და თავისი გაიტანა კიდეც — მისი მეთაურობით ქართველებმა 1335 წელს დაამხეს ასწლოვანი ბატონობა მონღოლებისა.

ქართველთა მეფე ერთბაშად „მსოფლიო გამირად“ იქცა, რადგან მონღოლთა მბრძანებლობაში მყოფ მსოფლიოს ხალ-

ხთავან ქართველნი იყვნენ პირველნი, რომელთაც სწორად გიორგი ბრწყინვალის მეთაურობით დაამხეს უბოროტესი „თათრული უღელი“.

...მონღოლ-თათართა განდევნამდე გიორგი საქართველოს გაერთიანების საოცნებო საქმესაც შესდგომოდა. 1327 წელს მან შემოიერთა დასავლეთი საქართველო — იმერეთი, გურია, სამეგრელო, სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და აფხაზეთი. საქართველოს უკიდურესმა ჩრდილო-დასავლეთ სამანმა კვლავ მიაღწია ძველ საზღვარს — ნიკოფსიას (ტუაპსე).

1334 წელს გიორგი მეფემ შემოიერთა მესხეთი და სრულიად სამხრეთ საქართველო.

და ის იყო, გიორგი სამცხიდან ტფილისს მობრუნდა, რომ ფიცხლავ მოახსენეს: „რომელმან ნოინთავანმან“ მონღოლ-თათართა მხედრობით ადარბადაგანი დაიპყრო, რან-მოვაკანი მოარბია, განძამდეც მოაღწია და საქართველოს შუაგულის დალაშქვრასაც ეპირებაო.

გიორგი მაშინვე გაემართა მტერთან შესახვედრად.

განძის დასავლეთით შეიბნენ ქართველები და თათრები.

ეს მათი უკანასკნელი შეხვედრა იყო ხმლის ჯვარედინით. და „იქმნა ბრძოლა ძლიერი“.

ძლივნი და გაიქცნენ თათარნი. გამოედევნენ „სპანი მეფისანი მახვილითა და შემოიქცნენ გამარჯვებულნი ალაფითა დიდითა“.

ეს ბრძოლა ასე წარმატებით ჩაათავეს ქართველებმა და ახლა მცირე აზიიდან წამოვიდა თურქ-ოსმალთა მამამთავარი, სულთანი ორხანი. დიდი მხედრობით მოდიოდა იგი, „რათა დაიპყრას კლარჯეთი და მიმდგომნი მისნი“.

გიორგი მეფეც ჩაეგება ურიცხვ მტერს და კლარჯეთის საზღვარზე სასტიკი ბრძოლა ისევ ქართველთა ძლევამოსილებით განესრულა. გაწყდნენ „ურიცხვნი თურქნი და ივლტოდნენ სულტნითურთ“. გიორგი მეფე ტფილისს მობრუნდა გამარჯვებით გალადებული და ალაფით დატვირთული.

ამის შემდეგ ისევ მიმართა მეფემ აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ქვეყნებს. კვლავ შემოიერთა სომხეთი, დაიპყრო რანი, მოვაკანი და დაღესტანი, დახარკა შირვანი და

ისევ აღმართა ქართული სამანი კასპიის ზღვაზე — ქალაქ და
რუბანდს.

მაშ, გიორგი ბრწყინვალემ, „ვითარცა აღმაშენებელმან“,
კვლავ აღადგინა კავკასიელთა იმპერია „ნიკოფსიითგან დარუ-
ბანდამდის“.

ხოლო 1341 წელს გიორგი ბრწყინვალემ ქართული დასის
საქეთმპყრობელობა ისევ აღადგინა ტრაპიზონ-პონტოს სა-
ხელმწიფოში და ამრიგად, საქართველოს სამხრეთი საზღვარი
ისევ გადიჭიმა სინოპიდან არდაველამდის.

ისევ ახმაურდა მსოფლიო ლეგენდარული დავით აღმაშე-
ნებლისა და თამარ შვიდმნათობიერის სახელმწიფოს ხე-
ლახალი აღორძინების თაობაზე. ევროპა დიდის ამბით იხსე-
ნიებს ქართველთა ქვეყანას, ქართველთა დედაქალაქს, ქა-
რთველთა მეფეს. რომის პაპმა უმჯობესად სცნო, ევ-
როპელთა საქრისტიანო კათედრა, — რომელიც სარწმუ-
ნოებრივზე მეტად დიდსა და იღუმალ პოლიტიკურ
ზრახვებს ემსახურებოდა — ქალაქ სმირნადან საქარ-
თველოს სატახტოში გადმოეტანა. ამასთან დაკავშირებით რო-
მის პაპი იოანე XXII თავის ეპისტოლეში წერდა: „ტფილ-
ისი, ქართველთა სამეფოს შუაგული ადგილი, საუკეთესო,
უადრესად შესანიშნავი, ერთ სავსე, მარჯვე და სიმდიდრით
უხვი ქალაქია. ამიტომ... სმირნას საეპისკოპოსო კათედრა გა-
დაგვაქვს ხსენებულს ტფილისის ქალაქსა“.

გიორგი მეხუთე თავგამოდებით ზრუნავდა აღედგინა „ყვე-
ლა რჯულის“ მსოფლიოში დავით აღმაშენებლისა და თამარ
მეფის დროინდელი პრესტიჟი საქართველოსი.

გავიხსენოთ, — მეთერთმეტე საუკუნეში, პ რ ო ხ ო რ ე ს
მეთაურობით, ქართველებმა იერუსალიმში ააგეს ჯვრის მო-
ნასტერი. მერე, დავით აღმაშენებელმა სინას მთაზე ააგო ქა-
რთული ეკლესია. ყოველივე ამას, სარწმუნოებრივი მნიშვნელ-
ობის გარდა, წმინდა პოლიტიკური მიზანდასახულობაც ჰქო-
ნდა: მუსლიმანურ აღმოსავლეთში და ქრისტიანულ ევროპაში
ქართული პრესტიჟის „გამსოფლიოება“. ავბედითმა მეცამე-
ტე საუკუნემ ქართველებს ეს „მსოფლიო ძალისხმევანი“ ხე-
ლიდან გამოსტაცა. მაჰმადიანმა ფანატიკოსებმა, ეგვიპტის
სულტნის წაქეზებითა და თანადგომით, იერუსალიმის ჯვა-

რის ლავრა ქართველ ქრისტიანებს წაართვეს და ისლამიტურ მიზგითად გადააკეთეს. ქართველებსაც ამიერიდან, სხვა ქვეყნის ქრისტიანთა მსგავსად, უფლება წაერთვათ ეროვნული დროშებით შესულიყვნენ იერუსალიმში. ამას გარდა, მუსლიმებმა ქართველების დამცირებაც ისე გადაწყვიტეს, როგორც მანამდე ამცირებდნენ დანარჩენ ქრისტიანებს: ისინი, მაჰმადიანთაგან განსხვავებით, ცხენზე თუ სახეღარზე ჩვეულებრივ, მამაკაცურად კი არა, არამედ ცალგვერდით ფეხებგადაწყობილნი, უნდა მჯდარიყვნენ, ვითარცა დედაკაცები... იერუსალიმის ყოველი „წმიდა ალაგიც“, მათ შორის ქრისტეს საფლავი, უკლებლივ მუსლიმებს ჩაეგდოთ ხალში.

და მეფე გიორგი მეხუთემ ეგვიპტის სულტანს ელჩები გაუგზავნა — პიპა ერისთავი და დეკანოზი იოანე ბანდასძე — და მოსთხოვა: მიზგითი გაეუქმებინა ჯვარის მონასტერში და დაებრუნებინა იგი ქართველი ქრისტიანებისთვის; აღარ აეკრძალა ქართველებისთვის წესისამებრ ცხენზე ჯდომა და მათთვის მიეცა ყველა სხვა უფლებანი, რაითაც სარგებლობდნენ თვითონ მაჰმადიანნი; ქართველებს დაბრუნებოდათ ტრადიციული უფლება იერუსალიმში ქართული დროშებით შესვლისა; ბოლოს, ქრისტეს საფლავის კლიტეებს მოითხოვდა ქართველი მეფე.

ყველა ამ საკითხთა შესრულება მუსლიმთა წესით შეუძლებელ საქმედ იყო მიჩნეული. მაგრამ მუსლიმან ხელმწიფეებშიც იმდენად დიდი ყოფილა რიდი და კრძალულება საქართველოს მეფის წინაშე, რომ ეგვიპტის დიდმა სულტანმა უკლებლივ აღასრულა ყველა მისი მოთხოვნა.

მაშ, ისევ დაუბრუნდა ქართველებს მათი ტაძრები და სავანეები პალესტინასა და სინას მთაზე. ისევ შედიოდნენ ქართველები იერუსალიმში ეროვნული დროშების რხევით და მხედრულ-რაინდული თქარუნით. ქრისტეს საფლავის კლიტეებიც ჩამოუტანეს გიორგი მეფეს მისმა ელჩებმა იერუსალიმიდან ტფილისში.

ფრიად ნიშანდობლივია გულზვავიან მუსლიმან მბრძანებელთა — მათ შორის, ყველაზე ძლიერ ეგვიპტელ სულტანთა მიმართვანი ქართველი ხელმწიფისადმი:

„აღლაჰმა დღეგრძელჰყოს ბრწყინვალეობა მისი უდიდებუ-

ლესობისა ხელმწიფისა სახელოვნისა და სახელგანთქმულისა, მამაცისა, უშიშარისა, ძლიერისა, დაუცხრომლად მებრძოლისა, ლომისა, ტახტ-გვირგვინისა მპყრობელისა, თავის სარწმუნოების მფარველისა, თავის ქვეშევრდომთათვის სამართლიანისა, ბერძენთა (საერთოდ მართლმადიდებელ ქრისტიანთა) მეფეთა შორის საუკეთესოისა, ქართველთა სულტნისა, ზღვათა და სრუტეების სამფლობელოთა განძისა, რაინდთა მფარველისა, თავის წინაპართაგან, ტახტ-სკიპტრის დამამკვიდრებელისა, რუმისა და ირანის ქვეყნების მფარველისა, გვირგვინოსანთა შორის ურჩეულისა, ქრისტიანობის განმადიდებლისა, იესოს სარწმუნოების საძირკველისა, წმიდა ადგილთა (პალესტინა-იერუსალიმის) განმადიდებლისა, ნათელღებულთა მისაყრდნობელისა, რომის პაპის მეშველისა, მუსლიმანთა მეგობრისა, უახლოეს მეგობართა შორის უმშვენიერესისა, მეფეთა და სულტანთა უგულითადესი მეგობრისა“...

...მაშ, გიორგი მეხუთემ თავისი ქვეყანა აღადგინა, აღაშენა და აღამალა, საზოგადოდ — „ვითარცა კეთილმან ხუროთმოძღვარმან“, და კერძოდ — „ვითარცა დავით აღმაშენებელმან“.

და მას ქართველმა ხალხმა უწოდა „ბ რ წ ყ ი ს ე ა ლ ე“.

უწოდა, „რამეთუ იყო ჰაეროვნებითა, შუენიერებითა და ახოვნებითა უებრო, მოწყალე, უხვი, ობოლთა და ქვრივთა და დავრდომილთა შემწყნარებელი. მეორედ, ვინაითგან იყო ივერია დაფანტული, სამთავროდ და სამეფოდ დაყოფილი, ამან სიბრძნე-გონიერებითა და ძლიერებითა თვისითა კუალად შემოიკრიბნა და იგონა, ვითარცა აღმაშენებელმან, განავსნა და აღაშენნა ქუეყანანი, რჯული და სამოქალაქნო წესნი განაბრწყინვა, ეკლესიანი დარღუეულნი და მოოხრებულნი აღაშენნა, განაახლნა და განანათლნა... სძლო ყოველთა, სადა ჯერ იყო ბრძოლითა და ძლიერებითა და სადა ხამდა სიბრძნე-გონიერებითა და მეცნიერებითა თვისითა დაამშვიდნა, და მეფობდა მეფობითა კეთილითა...“

მისი გმირობა, ცოტნე დადიანისა და დემეტრე თავდადებულის შემდეგ, მესამე უმშვენიერეს გაელვებად გაეკრა მონღოლური წყვდიადით დაფარულ ქართული ცის სხეულს.

და სწორედ მისმა შუქმოსიერმა გაელვებამ განაერთო ასწლოვანი წყვდიადი ქართული ციდან.

10 წელიწადში მან მკვდრეთით აღადგინა და ძველ რგიადულ მწვერვალებს“ დაუბრუნა 100 წლის უბოროტესი ხელით ნაწამები და ნაგვემი სამშობლო.

10 წელიწადში დაუბრუნა ქართველ კაცს: რწმენა საკუთარი თავისა, რწმენა საკუთარი ქვეყნისა, რწმენა საერთოდ ადამიანისა, რწმენა რწმენისა...

...და მოუკვდა იგი საქართველოს 1346 წელს.

დაკრძალეს გელათს.

საქართველო ახალ ცხოვრებას უნდა შესდგომოდა — უ-ბ რ წ ყ ი ნ ვ ა ლ ე-ოდ.

ქართველები და თემურლენგი

გიორგი ბრწყინვალის აღსრულებიდან ორმოცი წელიწადი ძლიეს მოათია საქართველომ უომრად, სისხლდაუღვრელად, მშვიდობიანი გუთნისდებობით, ვაზის მზრდელით, აღმშენებლობით.

აღმოსავლეთში უკვე აღმართულიყო ახალი. ყოვლის დამანგრეველი და ყოვლის წამლეკავი ტაიფუნი.

ეს იყო თ ე მ უ რ ლ ე ნ გ ი, „თემურ-კოჭლი“. უმძლავრესი მესამე ტაიფუნი (ატილასა და ჩინგიზ ყაენის შემდგომ).

მოჰქროდა „კოჭლი რკინა-კაცი“.

უკვე დაეპყრო მთელი შუა აზია — მავერანნაპრი, ხორეზმი და ხორასანი.

უკვე დაერბია, დაენგრია და სისხლის აღიზად ექცია მრავალი კულტურული შენამოქმედი.

უკვე დაედგა კოშკები ადამიანთა წარკვეთილი თავებისაგან!..

მხოლოდ თავისი სატახტო ქალაქის — სამარყანდის აშენების, აღზევების, გამშვენიერებისა და გამდიდრებისათვის ზრუნავდა მსოფლიოს კულტურულ დასახლებათა დამანგრეველი და გამაოხრებელი.

მსოფლიოს დასამონებლად აღძრულიყო კაცთაგანი, რომელშიც ერთმანეთისგან განუყრელად ჩაკირულიყო კაციც და სატანაც, დიდი ხელმწიფეც და შარაგზის ყაჩაღიც, ბრძენიც და შლეგიც, კულტურის დამფასებელიც და კულტურის დამანგრეველიც, წიგნის მოთაყვანეც და წერა-კითხვის უცოდინარიც...

ხორასნიდან ირანს შემოიჭრა თემურლენგი. 1386 წელს მან აიღო თავრიზი. იქიდან სომხურ პროვინციებში შემოიჭრა ცეცხლითა და მახვილით. ზედიზედ აიღო გარნისი, სურმაღუ და კარი. ციხეები მიწასთან გაასწორეს მისმა მეოპრებმა, მოსახლეობა აიკლეს და ააწიოკეს, ტყვე-ჰყვეს „და ჭირი დიდი მოაწიეს მათ ზედა“.

კარის ციხის დაქცევის შემდეგ თემური და მისი მხედრობა ტფილისისაკენ წამოემართნენ.

მოდითა „სიმრავლე სპათა ურიცხვი, რომელსა ვერ იტევდნენ მთანი და ველნი და ყოველნივე არენი და სანახებნი საქართველოსანი“.

საქართველოს მაშინდელმა მეფემ, ბ ა გ რ ა ტ მ ე ხ უ თ ე მ (1360-1393) საომრად ამართული დაახვედრა დედაქალაქი მძვინვარე მტერს. მან მოკლე სიტყვით მიმართა ქართველთა ლაშქარს: „ფრიად უმჯობეს არს და სანატრელ სიკვდილი სამშობლოსა და სარწმუნოებისათვის, ვიდრე-ლა მორჩილებასა, იძულებით შეპყრობასა და მონობაში“. თქვა და ხმაღშიშველი გაუძღვა ჯარს.

ქალაქის გარეთ გაიჭრნენ ქართველები და საშინელი ხმალთაკვეთებით შეებნენ უკვე იერიშზე მომავალ მტერს.

თემურმა უკუქცევა ბრძანა.

მეორე დღეს ისევ დაიძრნენ იერიშზე თათარ-თურქმანნი. ისევ უკუაქციეს ქართველებმა.

ათი დღე გაგრძელდა უსაზმნო რკენა.

უკანასკნელი, გადამწყვეტი იერიშისათვის გაამზადა თემურმა ურდო. ფლანგებზე ცხენოსანთა კორპუსები დააყენა, შუაზედ ქვეითი ათასეულები სქელ ტყედ შეჰყარა, გვერდებზე ფარები და თავზე რკინის წნულ-ჩელტები გადააფარა და, მძლავრი „საარტილერიო ცეცხლის“ (ქვის ჭურვები ლოდსატყორცნებით) შემდეგ, მოწყდა და გამოქანდა „ყოვლითა ძლიერებითა“.

გაეგებნენ ქართველები თავზე რკინაგადავლებულ ურდოს, შეუბტნენ და შეაწყდნენ უსაზმნოდ. რკინის ზღვამ გადათქერა და გადალეკა ტფილისის ციხიონი. ქალაქი მთელი დღე შეუწყვეტილ ივსებოდა „რკინის ჩელტიანებით“.

ბაგრატ მეფე მთავარ ციხეში გამაგრდა გადარჩენილ ნამებრძოლთა თანხლებით.

ციხესა ალყად გარს შემოადგნენ თურქმან-თათარნი. საიერიშო კოშკები და ტარანები მიაგორეს და ისევ დაუშინეს ქვის ჭურვები.

ქართველები მაინც არ წყვეტდნენ ბრძოლას.

ბოლოს და ბოლოს, ქართველთა მეფეს „აგრძნობინეს“, რომ თემური მზად იყო გმირი მეტოქისთვის უვნებლობის ფიცი მიეცა, თუკი იგი ნებაყოფლობით დანებდებოდა უეჭველი გამარჯვების პიარზე მდგომ მოპირდაპირეს.

ბაგრატი დათანხმდა, ციხე ჩააბარა და თვითონაც ჩაბარდა.

პირველი შეხვედრისთანავე თემურლენგმა საქართველოს მეფეს ქრისტიანობის უარყოფა და სუნიტური მაჰმადიანობის მიღება მოსთხოვა (თვითონ თემური სუნიტი იყო).

ბაგრატმა მაჰმადიანობის მიღებაზე ცივი უარი თქვა.

თემურმაც ქართველი ხელმწიფე, მეუღლე-დედოფალ ან ანსთან და უფლისწულ დავითთან ერთად მაშინვე ტყვედ აიყვანა.

(სხვათა შორის, ტყვედ წაყვანილ ბაგრატ მეხუთის ამაღლაში მოხსენიებულია აზნაური დონასაკადე, წინაპარი სახელოვანი გიორგი სააკაძისა).

თათართა ჯარებიც შეუდგნენ „თათრულ საქმეთა“ განსრულებას, — ქალაქი გაძარცვეს, დაარბიეს და ააწიოკეს, მცხოვრებთაგან მრავალი ამოწყვიტეს, მრავალი დაატყვევეს და ბორკილდადებული წაასხეს.

უამრავი ნადავლ-ნაალაფართ დაიტვირთა თემური და მისი ლაშქარი; „რა ქონება იგდო ხელთ, რა ხატები გაძარცვა და დაწვა, რამდენი თვალი პატიოსანი, მარგალიტი, ოქრო და ვერცხლი წაიღო, არავის შეუძლია აღწეროს“.

თემურლენგმა ძვირფას ნადავლად თან წაიღო ქართველ მეფეთა მდიდარი და განთქმული ბიბლიოთეკა და ქართულ ეკლესია-სავანეთაგან გატაცებული „მრავალი საღმრთო და საერო წიგნები“. თემურის ბრძანებით, საქართველოდან წაღებული წიგნადი საუნჯენი სამარყანდს საგანგებოდ საბიბლიოთეკოდ გამზადებულ მეჩეთში დააბინავეს, რკინის ღობეებით შემორაგვეს, მტკიცედ დაკლიტეს, დაბეჭდეს და ზედ

წყევლა-მუქარა დააწერეს, რათა „არავინ განილოს მუნდითგან წერილნი“ (წიგნი უყვარდა თემურლენგს, თვითონ წერა-კრწანთხვის უცოდინარს; საგანგებო მკითხველთ აკითხებდა, ისმენდა, ტკბებოდა, სწავლობდა და ნასწავლით ბნელ სულს ინათლებდა).

თემურისათვის აქამდე დაპყრობილ მუსლიმან ქვეყანათა მართვა-გამგეობა საძნელო საქმეს არ წარმოადგენდა: ერთმორწმუნე მუსლიმური მოსახლეობა ერთმორწმუნე მუსლიმი მმართველის ხელქვეით ადვილად „დგებოდა“ და „ნებიერად“ იმართებოდა. ხოლო, სულ სხვა იყო ქრისტიანული საქართველოს ბატონპატრონობის საქმე. სარწმუნოებრივად უცხო, თავისუფლებისათვის თავგანწირვით მეომარი ხალხის მორჩილსაქმნელად მართო მახვილი და რკინის ჩელტი საკმარისი არ იყო. ამიტომ თემურლენგმაც ის გადაწყვიტა, რაც არაერთგზის უცდიათ ქართველი ხალხის მოსისხლე სხვა მუსლიმან დამპყრობლებს: საქართველოში ქრისტიანობის მოსპობა და ისლამის დამკვიდრება. ჯერ მეფე უნდა მოქცეულიყო მაჰმადის სჯულზე, მერე მისი წაბაძვით და წინამძღვრობით ერიც უნდა გაათათრებულიყო.

და შეუჩნდა თემურლენგი ბაგრატ მეფეს, განუწყვეტლივ უჩიჩინებდა, „ალერსიანად“ აძალებდა, „ძმურად“ ურჩევდა და „გულწრფელად“ არწმუნებდა: უმჯობესია და აუცილებელი, შენ და შენმა ხალხმა ქრისტიანობა დააგდოთ და მაჰმადიანობა მიიღოთო.

ჰკვიან ტყვეს გუმანით უნდა შეეტყო, როდის აევსებოდა ბოროტი ბედისწერისგან აღზევებულ ავზნიან გადამთიელს მოთმინების ფიალა... და ბაგრატ მეფემ თავის დროზე „გულისხმა-ჰყო“ და „მოიხელოვნა განზრახვა ესევეთარი“: იგი „გატყდა“ და დათანხმდა მაჰმადიანობის მიღებას. მასთანავე, იქვე „მოაქცია“ მაჰმადის სჯულზე ყველა ქართველი მხლებელი.

„მაშინ ლანგ-თემურ განიხარა სიხარულითა დიდითა, და შეიტკბო მეფე ბაგრატ და პატივ-სცა დიდად, და უძღვნა საბოძვარი და შესამოსელი სახელმწიფო, საგებელ-სახურავი, მსგავსი სიდიდისა მათისა, დიდად ითვისა და მრავალსა კეთილს-უყოფდა“.

სამაგიეროდ ბაგრატმა ძვირფასი ჯაჭვის პერანგი აჩუქა

თემურს. ეს საომარი პერანგი დავით წინასწარმეტყველის ნაქონიაო, არწმუნებდნენ ქართველები სიხარულით ჩუყებულ“ მომთაბარე მბრძანებელს.

ურთიერთნდობის, პატივისცემისა და „შეტკობის“ ატმოსფერო დადგა თემურსა და ბაგრატს შორის. ქართველი მეფე უპირველეს მრჩეველადაც დაისვა თემურმა. „დიდად სარწმუნო უჩნდა ლანგ-თემურს და მორჩილებდა სიტყუასა მეფისა ბაგრატიასა“.

ასეთი ურთიერთობის ფონზე ბუნებრივად უნდა წარმოჩენილიყო სამსახური, რომელიც, ბოლოს და ბოლოს, ბაგრატიმა შესთავაზა თემურს: მომეცი შენი დიდი ჯარი, მისი თანხლებით ჩავალ საქართველოში და მაჰმადის სჯულზე მოვაქცევ მთელ მის მოსახლეობას, ყველგან, მთაშიც და ბარშიცო.

თემურმა „განიხარა სიხარულითა დიდითა“, გამოარჩია 12000 მხედარი, „უჩინა“ სარდალი, აახლა ბაგრატს და გამოუშვა საქართველოში.

რასაკვირველია, ასეთი ურთიერთნდობა მხოლოდ ვარეგნული „ეთიკის“ სამოსელს ატარებდა. ცბიერი თათარი „გაერთგულეებულ“ ქართველს სინამდვილეში ჯარს ატანდა არა როგორც მეფესა და მთავარსარდალს, არამედ როგორც დატყვევებულ მტერსა და მოსისხლეს.

ერთი სიტყვით, ორივეს ცალკეულად, ერთიმეორის მიმართ, საკუთარი გაუმხელელი განზრახვა ჰქონდა...

მოეშურებოდა ბაგრატ მეფე თათართა მხედრობით საქართველოსაკენ. არავის შეუმჩნევია, რომ ქართველი მეფის „გათათრებულ“ ამაღაში აღარ ჩანდა ერთი ქართველი — აზნაური რუსი ეგნატაშვილი. იგი მანამ გაუჩინარებულყო, სანამ ბაგრატი და თათართა ჯარები ყარაბაღიდან გამოვიდოდნენ.

რუსი ეგნატაშვილს წერილი მიჰქონდა ქუთათისს, უფლისწულ გიორგისთან. მამა სწერდა შვილს: „მე მოვალ სპითა ლანგ-თემურისათა და თქუენცა შეიყარეთ სპანი საქართველოსანი და მზირად წინა შეგუემთხვიენით ერთსა სიმაგრესა და ვიწროთა გზათა ზედა, და მეცა მოვალ თქუენ თანა, და უქმნათ წინაუყანა, და მოვსრათ პირითა მახვილისათა, და ვიძიოთ შური პირველი, რომელ ჰყვეს მათ ჩუენ ზედა“.

სასწრაფოდ შეჰყარა იმერთა ჯარი უფლისწულმა გიორგიმ, ფრთამალედ გადმოვიდა ქუთათისიდან, ქართლისა და მთიანეთის ჯარებიც შეიერთა და ერთ რომელიდაც ვიწრო ხეობაში ჩასაფრდა მამისა და მსლებელი მტრის მოლოდინში.

ლოდინიც აღარ დასჭირვებიათ დიდხანს. ბაგრატ მეფე ხეში შემოუძღვა გულდანდობილად მომავალ თათართა მხედრობას. ერთბაშად წამოიშალნენ ქართველები, წინა და უკან ჩაუჭრეს ვიწრო გზა და მიესივნენ მტერს შიშველი ხმლებით.

თათართაგან მოამბეც აღარ გასულა ცოცხალი. 12000 მონღოლ-თურქმანი შეეწირა ქართულ მახვილებს.

ეს თემურლენგის პირველი დიდი მარცხი იყო შის „დასავლურ ლაშქრობათა“ ასპარეზზე.

და წამოვიდა მ ე ო რ ე დ საქართველოსკენ მოულოდნელი მარცხით გაშმაგებული თემურლენგი. მოდიოდა „ძალითა მრავლითა და საშინელებითა ზარის-სახდელითა, საყვირითა და დაბ-დაბ ცემითა და ბუკთა ტკრციალითა“.

მიეგებნენ ქართველები.

კვლავ დადგა ბრძოლა უმძიმესი, სისხლნაჯერი და სიკვდილმთესველი.

საოცარი შემმართებლობით იბრძოდნენ მეწინავე „ახალ-მოასაკენი“ ბაგრატ მეფისა. ახლად ფრთააშლილმა ჭაბუკებმა „პირველსავე კუეთებასა ზედა მიდრიკნეს“ თემურის მეწინავენი. თვითონ თემურს საგანგებო ცხენოსნები გაემზადებინა, რომელთაც უნდა დაეჩეხათ ყოველი თავისიანი, ვინც კი ბრძოლის ველს გამოეჭკეოდა. მძიმედ, მაგრამ მაინც ქართველთა მხრისკენ იხრებოდა ბრძოლის სასწორი.

მაშინ „იხადა მახვილი“ თვითონ თემურმა და ავი ყვილით გამოიჭრა სიკვდილის ხაზზე. გამხნევდნენ თათრები და სრულის ძალებით შემოუტყის ქართველთა განახევრებულ ჯარს. თათართა მხრისკენ გადაქანდა ბრძოლის სასწორი. უკუიქცა ბაგრატ მეფე გადარჩენილი ჯარის ნაშთებით.

ცეცხლითა და მახვილით შემოესივნენ ქართლის მიწა-წყალს მომთაბარენი. მოსახლეთაგან ვეღარავის მოახელთეს, რადგან წინასწარ გაეხიზნა ბაგრატ მეფეს ხალხი კავკასიონის მთებსა და ხევხუვებში. უარესი გახელებით შეუდგნენ ძარ-

ცვას, რბევას და ნგრევას დამპყრობელნი. „მოითარეშეს, მო-
აოხრეს და დაწვეს ყოველნივე შენობანი, და უფროსდა წმი-
ნდანი ეკლესიანი და მონასტერნი დააქცინნეს და დაწვეს
ცეცხლითა“, შემუსრეს მცხეთის სვეტიცხოველი. ქვაბთახევის
მონასტერში მღვდელ-მონაზონ-მოწესენი შეჰყარეს, გამოკე-
ტეს და გარედან ცეცხლი წაუკიდეს. დიდძალი ნაძარცვით და-
ტვირთული გაბრუნდა საქართველოდან თემურლენგი.

მ ე ს ა მ ე დ 1393 წელს შემოესივნენ თემურა და მისი მა-
ოხარი მოლაშქრენი საქართველოს. ამჯერად სამცხე-მესხეთი
მოითარეშეს და მოძარცვეს. მესხები გააფთრებით ებრძოდნენ
პრისხანე მტერს. თათრებმა სამცხის მიწაზე ფეხი ვერ დაი-
მაგრეს და უკანვე გაბრუნდნენ.

თემურლენგს დაუძინებელი მტრობა ჰქონდა ჩრდილო-
მონღოლური ულუსის, ოქროს ურდოს ყაენთან, თ ო ხ თ ა-
მ ი შ თ ა ნ. თან იგი ექვობდა, რომ თოხთამიშთან ურთიერთო-
ბა ჰქონდა საქართველოს მაშინდელ მეფეს, ბაგრატის ძეს,
გ ი ო რ გ ი მ ე შ ვ ი დ ე ს (1393-1407), რომელსაც შეეძლო
დარიალი გაეხსნა და სამხრეთისკენ, ირანის დასალაშქრავად
გამოეშვა თემურლენგის ჩრდილოელი მეტოქეები. ამიტომ
1394 წელს თემურლენგი მ ე ო თ ხ ე დ წამოემართა საქარ-
თველოსკენ, ამჯერად არაგვ-დარიალანის ხელში ჩასაგდებად.

არაგვის ხეობა ურიცხვი თათრული მხედრებით გაივსო.

არაგველი ქართველები მარად ჩვეული სიმამაცით დაუხ-
ვდნენ მტერს.

თემურლენგს ძვირი უჯდებოდა ბრძოლა ყოველი ციხისა-
თვის, უღელტეხილისათვის, ბილიკისათვის, მაინც გააღწია და-
რიალზე, მაგრამ შეიტყო, რომ ოქროს ურდოელებს დარუბა-
ნდის კარი გადმოულახავთ და შირვანში შემოჭრილან.

სასწრაფოდ გამობრუნდა დარიალიდან თემური.

ქართველები კვალდაკვალ მოსდევდნენ და ხამუშ-ხამუში
მძაფრი თავდასხმებით თათართა ძალებს ათხელებდნენ.

მტკვრის ხეობაც ვაი-ვაგლახით გაიარა თემურის ურდომ. ში-
რვანს გავიდა, მაგრამ უკვე გადაესწროთ დარუბანდზე ჩრდი-
ლო ულუსიანებს. მომდევნო 1395 წელს თემურლენგმა თერ-
ვის პირას სასტიკად გაანადგურა თოხთამიში, გაქცეულსაც

მისდია და ვოლგაზე სატახტო ქალაქიც წაართვა და სამი-
კვლამდე დაუნგრია.

1394 წელს თემურლენგი ინდოეთის დასაპყრობად გაემართა. გზაზე ავღანეთი დაიპყრო — ქაბული, პერათი, ჰიმალაიც აიღო და ინდოეთში შეიჭრა ცეცხლით და რკინით, აიღო და გაძარცვა სრული ფენჯაბი, აიღო დელი და იქიდან მდინარე განგისაკენ გაეშურა ძარცვა-რბევითა და ნადირობა-ნადიმობით. ის იყო მიატანა კიდევ ინდოეთის მეორე დედამდინარეს, რომ მოულოდნელი ამბავი წამოაწიეს: ისევ აჯანყებულან ქართველები, მეფე გიორგი მეშვიდის მეთაურობით შეტევაზეც გადმოსულან, აღარბადაგანი აუღიათ, ირანული ციხეები დაუპყრიათ, თათართა ციხიონები გაუქლუტიათ და ქართული ციხიონები ჩაუყენებიათ, და ქართველთა წაბაძვით, თურმე სხვა ქვეშევრდომებიც აჯანყებისთვის ემზადებიათ.

მაშინვე გამობრუნდა ინდოეთიდან თემურლენგი.

და 1399 წელს, გვიან შემოდგომაზე, იგი მ ე ხ უ თ ე ლ შემოესია საქართველოს. ეს იყო მტრის უმძიმესი შემოსევა. რომელიც კი ოდესმე განეცადა ქართველთა ქვეყანას. ამჯერად აღმოსავლეთის მხრიდან, კახეთ-პერეთიდან მოიწევდა თათართა ურდო. წინასწარ ხშირი ტყეები გააჩეხვინა თემურმა თავისიანებს და ისე გაიგდეს გზა ქვეყნის სიღრმისკენ. მაგრამ დიდი თოვლი მოვიდა და კვლავ განუწყვეტლივ და განიდაგებით თოვდა. თემური ორ კვირაში აპირებდა საქართველოს სრულ ამოგდებას, მაგრამ ომი გაჭიანურდა. ქართველები უსისხლოდ არ თმობდნენ არც ერთ ვოჯ მიწას. მაშინ ბრძანა თემურმა: ქართულ მიწაზე მოესპოთ და მოეთხარათ ყოველივე საარსებო, რის გარეშეც წარმოუღგენელი იყო არსებობა ქართველი კაცისა — აეჩეხათ და ამოეძირკვათ ბაღები, ამოეგდოთ და წარეხოცათ ბოსტან-ბაღჩები, აეჩეხათ და ამოეთხარათ ვაზ-ვენახები, დაეძარცვათ, დაენგრიათ და დაეწვათ ყოველნაირი ნაგებ-ნაშენობანი — კერძო სახლებიც, ყოველი შრაშელიც, სასახლეებიც, საყდრებიც და ეკლესიამონასტრებიც.

და ყოველივე აღესრულა: აჩეხეს, აკაფეს, ამოძირკვეს, ამოთხარეს, დაანგრიეს, ქვა-ქვაზე არ დატოვეს, ფერფლად აქ-

ციეს და ქარს გაატანეს. თვითონ თემურის მამებელი მე-
ტორიე გაიძახდა გაცელებული: თემურლენგს ინლოეთში წაიღო
ქრობის დროსაც არ დაუნგრევია იმდენი შენობა, რამდენიც
საქართველოში დააქციაო!..

მაგრამ ზავს მაინც არავინ იხვეწებოდა მსოფლიოს დამან-
გრევლის წინაშე ქედადრეკილი და ქვედავრომილი.

ავად სდუმდა ძეხორციელთაგან დაცარიელებული, მთასა
და ტყე-ღრეში გახიზნული ქვეყანა.

ავი მღუმარებით კრიჭაშეკრული ტოვებდა თემურლენგი
მტრისათვის ეგზომ მწარე ქვეყანას, ქართველთა მიწა-წყალს.

მეექვსედ 1400 წელს შემოესია საქართველოს თე-
მურლენგი.

გიორგი მეფემ ისევ მთებსა და გამოქვაბულებში დახიზ-
ნული დაახვედრა ხალხი მოსისხლეს. ისევ ასჩეხეს, ამოთხა-
რეს და გადალეკეს ყოველი ნერგი და ჭირნახული თათრებმა,
ისევ ანგრის და ნაცარტუტად აქციეს ნაშენები კაცის ხელი-
სა. მერე მთებსა და ხევხუვებს შეუყენა ჯარები თემურმა,
შეხიზნული ხალხის საყლელად.

და გაჩაღდა „სამთო ომები“. თათრები საგანგებოდ გაწ-
ყობილ გოდრებში და კალათებში სხდებოდნენ და თოკზე
ჩამობმულნი კლდეებზე გამოქვაბულთა პირდაპირ ეშვებოდ-
ნენ. აქედან უშენდნენ ისრებს ქვაბულებში შეხიზნულ ქარ-
თველებს. შეხიზნულებიც შიგნიდან სროლითვე პასუხობდნენ
მტრის „საპაერო დესანტებს“. ან თუ მოახელთებდნენ, თოკ-
ებს ჰკვეთდნენ და „დესანტები“ უფსკრულებში ცვივოდნენ
და იღუპებოდნენ.

ვერ შეძლეს დამპყრობლებმა მთაში გახიზნული ქართვე-
ლების ვერც ამოწყვეტა, ვერც დამორჩილება და დამონება.
თათრები მთლიანად დაეშვნენ. ქართველები ისევ „პარტიზან-
ულ“ ომზე გადავიდნენ და მოულოდნელი თავდასხმებით აჩა-
ნაგებდნენ ქართლის მიწაზე გაფენილ ურდოებს. მაინც დიდ-
ძალი ნაძარცვი აიღო და 60000 ტყვეც წაიყვანა იმ წელს თე-
მურმა საქართველოდან.

კიდევ ორჯერ ილაშქრა თემურლენგმა საქართველო-
ში, 1401 და 1403 წლებში. ჯერ თორთუმის ციხე აიღეს თა-
თრებმა, ხოლო ბოლოს, მერვე ლაშქრობის დროს, ქართ-

ლში ბირთვისის ციხე დაიპყრეს და დასავლეთ საქართველო-
საკენ წამოემართნენ. შვიდასამდე სოფელი ააოხრეს იმერეთში
ში თათრებმა. ქუთათისამდე მიაღწიეს ვაი-ვაგლახით. ხალ-
ხის გააფთრებულმა წინააღმდეგობამ ისევ გააქცია უკან ვე-
ლური დამპყრობელი...

...მიდიოდა თემურლენგი საქართველოდან, 17 წლის ამო-
სისხლისღვრით გატეხილი და დამარცხებული.

„დიდი ისკანდერის (ალექსანდრე მაკედონელის) ბედის
რაშიც მუხლებს დაიმსხვრევდა გურჯესთანის მიწაზეო!“ —
თავს ინუგეშებდა იგი.

მიდიოდა და ფიქრობდა ჭმუნვით: მართლა დაიპყრო ის,
რაც „დაიპყრო?!“.

17 წელიწადი ებრძვის იგი უზარმაზარი ურდოებით საქარ-
თველოს, 17 წელი! სხვა რომელ დიდ ქვეყანასთან დასჭირ-
ვებია ამოდენი დროისა და საომარ ძალთა მსხვერპლად გაღე-
ბა, ამ ერთმუჟა ხალხთან ხმალთაკვეთებას რომ შეაღია?! ჩვი-
დმეტი წლის წინ მოვიდა აქ 50 წლის ვაჟკაცი და ახლა აქე-
დან მიდიოდა 67 წლის ბებერი... მიდიოდა და არკი იცოდა,
ბოლოს და ბოლოს, მან — ოქროს ურდოს, მავერანნაპრის,
ხვარაზმის, ხორასნის, ირანის, ინდოეთის, მესოპოტამიისა და
თურქეთის დამპყრობელმა — დაიპყრო თუ არა ეს ერთი ცი-
ცქნა მარცვალი დედამიწისა, საქართველოს რომ ეძახიან!

დამცრობილ-დაშრეტილი მიგორავდა უკან ტაიფუნი.

თავს კი იმით ინუგეშებდა: „დიდი ისკანდერის ბედის რა-
შიც მუხლებს დაიმსხვრევდა გურჯესთანის მიწაზე“.

საქართველოდან გასვლის ორი წლის თავზე მოკვდა თე-
მური.

საქართველო კი საქართველოდ დარჩა, თუმცა მძიმედ და-
ზიანებული, დანგრეული და სისხლდაღენილი. მოსახლეობის
დიდი ნაწილი ამოწყდა, ქვეყანა ნანგრევებად იქცა, სამეურ-
ნეო ცხოვრება მოიშალა. მძიმე ჭრილობების მოშუშება მძი-
მედვე ვიღოდა. საუკუნეები სჭირდებოდა უდიდესი ნივთიერი
და სულიერი ზარალის ანაზღაურებას.

ყანა-ვენახი ძეძვსა და ეკალს მოეცვა.

მგელი ყმუოდა ძაღლის ნათევარზე.

ზარნაშო ჰკიოდა მამლის ნაყივარზე.

გარდასულ იყო მეთოთხმეტე საუკუნე.

ოთხი ბოროტი ასწლეული კიდეც დარაჯობდა ჯიშტად ქართულ აკვანთან.

მეთოთხმეტე საუკუნის ქართულ სამყაროში იდგა დიდი იმედიც და დიდი უიმედობაც, იყო გიორგი ბრწყინვალეც და იყო თემურლენგიც.

მეთოთხმეტე საუკუნეში ქართველებმა გარეშე მტერთან გადაიხადეს 23 უმძიმესი ბრძოლა. აქედან — მოიგეს 14, წააგეს 9.

8 დიდი ბრძოლა გადაიხადეს „უცხო დროშის ქვეშ“, „უცხო თესლთა ისტორიის შესაქმნელად“.

მაინც გიორგი ბრწყინვალის „აღმაშენებლური მამული-შვილობით“ სუნთქავდა მეთოთხმეტე საუკუნე.

გიორგი ბრწყინვალე — „ყოველი საქართველოს“ უკანასკნელი გამაერთიანებელი!

(ნუთუ მართლა უკანასკნელი?!).

„ჩამომცროგილი“ საქართველო

წამხდარა ყველა, ის ღონე და ის ძლიერება;
მტვრად გარდაქმნილა ახოვანი იგი ცხოვრება.

ილია ჭავჭავაძე

ქართველი კაცი მაინც იმედიანად უცქერდა მომავალს, ისევ მხნედ გუთნისდებობდა, რგავდა, ახარებდა, აშენებდა და ამაგრებდა.

მაგრამ საქართველოს ისევ გამოუჩნდნენ ახალი საშიში მტრები. ეს იყო თურქმანთა ახალი გვარ-ჯილაგი — ყარა-ყოინლუ, ანუ „შავბატკნიანები“ (რადგან დროშაზე შავი ბატკანი ეხატათ). მათმა ბელადმა, ყარა-იუსუფმა, ირანში მძლავრი მონარქია შექმნა და საქართველოსკენ დასძრა დიდძალი მხედრობა.

1407 წელს უმძიმესი ბრძოლა მოხდა თურქმანთა და ქართველთა შორის.

გმირის სიკვდილით დაეცა მეფე გიორგი მეშვიდე.

ქართველ მეომართა უმრავლესობა ფეხმოუცვლელად შე-
კვდა რიცხვმრავალ მტერს.

საქართველოს მეფე შეიქნა კონსტანტინე პირვე-
ლი (1407-1411), გიორგი მეშვიდის ძმა, რომელსაც ისევ მო-
უხდა თურქმანებთან საომრად გასვლა. ყარა-იუსუფმა შირვან-
ნის დასაპყრობად დაძრა ლაშქარი. შირვანის მფლობელმა
ტრადიციულ ხელისუფალს, ქართველ მეფეს სთხოვა დახმა-
რება. კონსტანტინე მეფე 2000 ქართველით გაეშურა შირვან-
ნელთა მისაშველებლად.

ბრძოლა მოხდა ჩალაღანთან, 1411 წლის მიწურულს.

შირვანელები პირველ ხმაღზედვე გაექცნენ ბრძოლას.
მათი ბელადი ყელზე თოქაბმული მიართვეს ყარა-იუსუფს.
ქართველები მარტო შერჩნენ გარშემორტყმულნი მტრის
ურიცხვ მხედრობას. სხვა რაღა დარჩენოდათ და, იმდროინ-
დელი მუსლიმანი ისტორიკოსის სიტყვით, ქართველებმა „თა-
ვგანწირული ბრძოლა გააჩადეს და წელზე წინააღმდეგობის
სარტყელი შემოირტყეს“. საარაკო სიმამაცით იბრძოდა თვი-
თონ კონსტანტინე მეფე. ორი ათასი ქართველიდან ათას შვი-
დასი დაეცა განგმირული, ხოლო სამასი, მათ მეფესთან ერ-
თად, ტყვედ შეიპყრეს „შავბატკნიანებმა“. რისხვამ აიტანა
ყარა-იუსუფი, როცა სამასივე ქართველმა უარი თქვა მის წი-
ნაშე ქედის დადრეკასა და მუხლის მოყრაზე. მან ხელგაკრუ-
ლი ქართველი მეფე საკუთარი ხელით მოჰკლა, ხოლო დანა-
რჩენი ქართველები თავის მხლებლებს ჩაახოცვინა.

საქართველოს ტახტზე ავიდა ძე მოკლული კონსტანტინე-
სი, ალექსანდრე პირველი (1412-1443), ენერგიული
და ნიჭიერი ხელმწიფე, ხალხისგან „დიდის“ ტიტულით შემ-
კობილი.

ალექსანდრემ შეძლო აღეკვეთა თურქმანთა შემოსევები
საქართველოში. მან რამდენჯერმე გაანადგურა და განდევნა
„ურჯულონი“.

1431 წელს ქართველებმა თათრებს ხელიდან გამოჰკლიჯ-
ეს და შემოიბტკიცეს ლორე და მისი ველები. შემდეგ შემოი-
ერთეს სივნიეთი (ყარაბაღი და მისი მეზობელი თემები). ამ-
ით საქართველოს ამოწყვეტილ მოსახლეობას 60 ათასი კომ-
ლი შემოემატა.

საქართველოს ხელახალმა აღორძინებამ ისევ აღძრა სუ-
ლიმანთაგან შევიწროებული სომეხი ხალხი ქართულ^{საქართველოში}
რებში თავშესაფარებლად. დედაწულიანად მოდიოდნენ და
გულდანდობილად სახლდებოდნენ — სამშვილდეში, ტფილ-
ისში, კრწანისში, გორში, უფლისციხეში, ვარდისუბანში,
თმოგვიში, ოთაში... ყველგან, სადაც მოისურვებდნენ მოძმენი
მოძმეთა მიწაზე...

ალექსანდრე პირველის მეფობის შემდგომ საქართველოში
ფრიად გამძლავრდა და გამძაფრდა შინაპოლიტიკური რღვე-
ვის პროცესი. ცალკე რეგიონთა მესვეური-ფეოდალები ისევ
მიელტვიან ცალკე, მიკრომონარქიული განცალკევებისაკენ.
უკვე სავსებით დამოუკიდებლად ეჭირა თავი მესხეთის, ანუ
სამცხე-საათაბაგოს მთავარს — ათაბაგს.

1453 წელს თურქებმა კონსტანტინოპოლი აიღეს და ამ
მსოფლიო გლოვის ზარმაც განსაკუთრებული ავისმაუწყებ-
ლობით სწორედ საქართველოს ცის თაღზე დარეკა. საქარ-
თველოს სამხრეთ-დასავლურ კარიბჭეებთან ერთმორწმუნე,
კულტურული ბიზანტიის ნაცვლად, სავსებით „უცხოთეს-
ლოვანი“ თურქულ-ოსმალური იმპერია ვადაჭიმულიყო. ხო-
ლო, სამხრეთ-აღმოსავლეთით — რანის კიდევ ახალი მონარ-
ქია იწვა — მონარქია ა ლ ყ ო ი ნ ლ უ, ანუ „თეთრბატკნიანე-
ბისა“.

და ეს ორი ახალი ვეშაპი იმზირებოდა ავი მზერით ამიერ-
კავკასიის ქრისტიანული სამყაროს ჩასანთქავად.

ხოლო, ევროპა, რომელმაც ბიზანტიური ტრაგედია დაუ-
შვა, მხოლოდ ტრაგედიის შემდეგ მიხვდა თავისი უსულგუ-
ლო გულგრილობის შედეგთა საშინელებას. მიხვდა და შეიშ-
მუშნა კიდევც. რომის პაპებმა — ჯერ ნიკოლოზ მეხუთემ, შე-
მდეგ კალიქსტე მესამემ და ბოლოს პიუს მეორემ — თურქთა
წინააღმდეგ ჯვაროსნული ომისაკენ მოუწოდეს საქრისტიანო
სამყაროს. პაპის ელჩი, ლუდოვიკო ბოლონიელი, საქართვე-
ლოში ჩამოვიდა. გადაწყდა, ახალ ჯვაროსნულ ომში უნდა
გასულიყო — საქართველოდან 70000, ტრაპიზონ-პონტოდან
30000 და მცირე სომხეთიდან 20000 მეომარი, მაგრამ აზიელ
ქრისტიანთა ცხოველი საომარი სამზადისი ამო გამოდგა: ევ-

როპელი მონარქები სავსებით უინტერესო მთქნარებით
ვდნენ „შორეული კონსტანტინოპოლის“ დახსნის საქმეზე.
...მეთხოვეთე საუკუნის მიწურულს საქართველო ხელ-
ბა ჯანდაშრეტილი ფიზიკურად, დაკნინებული ნივთიერად,
დაქვეითებული კულტურულად, დაჩიხული სულიერად, და-
წიწკნილი პოლიტიკურად.

ამ საუკუნეში ქართველებმა გარეშე მტრებთან გადაიხა-
დეს 28 ბრძოლა. აქედან — მოიგეს 18, წააგეს 10.

მაინც აღარ არსებობს „იმპერია“ საქართველოსი „ნიკოფ-
სიით დარუბანდამდის“. არამედ — საქართველოს ნანგრევებ-
ზე წარმოქმნილან „საქართველოები“:

ქართლის სამეფო,
კახეთის სამეფო,
იმერეთის სამეფო,
სამცხის სამთავრო, საათაბაგო.

იმერეთის სამეფოდან ცალ-ცალკე მიისწრაფიან: საბელ-
იანო-სამეგრელო, აფხაზეთი და გურია.

ერთმანეთს მტრობენ, მესისხლეობენ, საგარეო პოლიტი-
კურ ასპარეზზე მოქმედებენ უერთმანეთოდ, დაქსაქსულად,
ერთმანეთის საზიანოდ, „ერთიანი ფრონტის“ დავიწყებით და
დამიწებით...

დაუღლილი საქართველო

შურითა ურთიერთთა და გარეშე მტე-
რთაგან იქმნა განყოფილება.

ვახუშტი ბაგრატიონი

მეთექვსმეტე საუკუნის დასაწყისში ირანის სახელმწიფო-
ს სათავეში სეფევიდების, ანუ ყიზილბაშების („წით-
ელთავიანები“ — წითელი თავსარქმელების გამო) დინასტია
მოექცა. მათმა ბელადმა, ისმაილმა, უმაღლესი სახელ-
მწიფო ძალაუფლება ქართველების დახმარებით ჩაიგდო ხელ-
ში. მაგრამ ისმაილ შაჰმა ქართველებს დანაპირები არ შეუქ-
არულა — საქართველოს არც ხარკი მოუხსნა და არც მის და-
მაქცევარ ლაშქრობებზე აიღო ხელი.

1514 წელს ატყდა ნახევარსაუკუნოვანი ომი ყიზილბაშურ ირანსა და ოსმალურ თურქეთს შორის.

საქართველო
საქართველო

საქართველო ისევ მოექცა სკილასა და ქარიბდას შუა.

1526 წელს თურქეთის დიდმა სულთანმა, სულეიმან I სჯულმდებელმა ქართველ მეფეებს—გიორგი მეცხრეს (ქართლი), ლევან მეორეს (კახეთი) და ბაგრატ მესამეს (იმერეთი) — შემოუთვალა: იერუსალიმი, მთავარი ქალაქი თქვენი სჯულისა, ირანელებს დაუპყრათ; წადით, განდევნეთ იქიდან ირანელები და იერუსალიმის მფლობელობაში ქართველებს შემცილებელიც არავინ გეყოლებათო.

მართლაც, გაემართნენ „ჯვაროსნულ ლაშქრობად“ ქართველები. მიადგნენ იერუსალიმს. გამოეგებნენ ირანელები „და იქმნა ბრძოლა ძლიერი“. სასტიკი ჩეხვით ქართველებმა „მოსწყვიდნეს და აოტნეს“ მტერი. მსოფლიო ქრისტიანობის „ქიპი“ ხელთ ეპყრათ ქართველებს. ირანელთა მარცხისა და ქართველთა გამარჯვების ამბავი სიამოვნებით შეიტყვეს სტამბოლს. რასაკვირველია, თურქეთის ფაღვიშაჰს ქართველებისთვის არ აუტკიებია თავი. მისთვის მთავარი იყო პალესტინის მიწებიდან მოსისხლე ირანელთა განდევნა. ამიტომ მან ქართველ მეფეებს დიდი ძღვენი გამოუგზავნა და თანაც „სიგლითა მტკიცითა“ ქართველებს დაუმტკიცა პალესტინა-იერუსალიმის ქრისტიანული მონასტრები და ყოველი „წმიდა ადგილი ქრისტეს სახელობისა“.

ირან-თურქეთის ომი გრძელდებოდა. ჯერჯერობით მომტერე მხარენი ასე რიგდებოდნენ: აღმოსავლეთი საქართველო, ანუ ქართლ-კახეთი — ირანს, დასავლეთი საქართველო, ანუ იმერეთი — თურქეთს.

ირანელებს დიდის თავგამოდებით ებრძოდა ქართლის მეფე ლუარსაბ პირველი (1527-1558). არც ბაგრატ მესამე ურიგდებოდა თურქთა გაბატონებას იმერეთში.

1543 წელს სულეიმან სულთანმა არზრუმის ბეგლარბეგი მუსა ფაშა გამოგზავნა 22000 იანიჩართი იმერეთის ასაოხრებლად. ქარაღაქთან გამართულ ბრძოლაში იმერლებმა სასტიკად დაამარცხეს რიცხვმრავალი მტერი. ამ ამბის მომსწრე მუსლიმი ისტორიკოსი წერს: „ქართველებმა ლალისფრად შეღებეს ბრძოლის ველი ოსმალთა სისხლით და მრავალი ოს-

მალო, მუსა ფაშასთან და სხვა წარჩინებულ ოსმალებთან ერთად დახოცეს, ხოლო მათი ბანაკი დაარბიეს და აიკლეს.

ქარაღაჭთან დატრიალებულმა კატასტროფამ უსაზღვრო მრისხანებით აღავსო სულეიმან სულთნის გული. „ამ დროიდანვე ისლამის ფადიშაჰმა განიზრახა ეპოვა შემთხვევა და შური ეძია“ ქართველებზე. ხოლო „შურისძიება“ მოხდა 1545 წელს, როცა მძევინვარე ხონთქარმა არზრუმისა და დიარბეჭირის ფაშებს დიდძალი მხედრობა ჩააბარა და ბაგრატ მეფის გასანადგურებლად გამოგზავნა.

ბასიანში შემოიჭრნენ თურქები ცეცხლითა და მახვილით.

ბაგრატ მეფემ იმერთა ჯარი შემოიყარა და დანარჩენი ქართველობაც აწვია ბრძოლად.

ბაგრატის წვევაზე ქართველთა ჯარით მოვიდა ქართლის მეფე ლუარსაბი, რომელსაც გული უძგერდა „საქართველოსათვის, ვითარცა შვილთათვის“. მოვიდა როსტომ გურიელიც, გურუღლთა ჯარით. მესხი მამულიშვილებიც შეუერთდნენ მესხეთში მოსულ ქართულ ჯარებს.

ეს იყო უკანასკნელი „დიდი ერთობა“ იმიერ-ამიერ საქართველოს საომარი ძალებისა, რომელშიც აღმოსავლეთ საქართველოდან არ მონაწილეობდა კახეთი, ხოლო დასავლეთიდან — ოდიშ-სამეგრელო.

მტრები ერთიმეორის პირისპირ დადგნენ ბასიანში, სოხოისტას ველზე, 1545 წელს.

ბრძოლის წინა დღესვე ქართველთა ისედაც მცირერიცხოვანმა ბანაკმა გამარჯვების მთავარი საწინდარი — ერთსულოვნება დაკარგა. ცხარე განხეთქილება ჩამოვარდა იმის თაობაზე, თუ რომელი კუთხის ჯარს რომელი ადგილი უნდა დაეჭირა ბრძოლის ჟამს.

როცა საქართველო „ნიკოფსიით დარუბანდამდის“ ერთიანი იყო, „ყოველი საქართველოს“ ერთიანი ლაშქარიც ბრძოლაში ჩვეულებრივ ოთხ მთავარ „დროშად“ გადიოდა: მეწინავე — სამხრეთი საქართველო, მემარჯვენე — დასავლეთი საქართველო, მემარცხენე — ჰერეთ-კახეთი და ზურგი — შიდა ქართლი როქის სპით. მაშ, ბრძოლას იწყებდა სრულიად მესხეთი და ასრულებდა შიდა ქართლი, ვითარცა სამეფო სადროშო.

ასეთი საომარი წყობა დავით აღმაშენებელმა შემოიღო და ასე მოდიოდა მას შემდეგ ერთიანი საქართველოს მსოფლიო რიის მთელ მანძილზე. მაგრამ 1545 წელს, როცა სოხოს-ტას საბედისწერო ბრძოლა უნდა მომხდარიყო, აკი აღარ არსებობდა საოცნებო ერთიანობა საქართველოსი. მაგრამ მაინც აიჩემეს მესხებმა — ხვალ ბრძოლაში, ვითარცა ოდინდელი წესი, ჩვენ უნდა გავიდეთ წინამბრძოლებადო. ხოლო, ქართლელები და იმერლები რატომღაც გადაჭრით დადგნენ უარზე, შეიძლება იმიტომ, რომ მესხთა ერთი ნაწილი მტრის ბანაკშიც იდგა. ასე იყო თუ ისე, მესხების „ახირება“ გათვალისწინებული არ იქნა „და იქმნა ცილობა ურთიერთას შორის, და აღევზნა შური დიდი“.

ის დამე ქართულმა ბანაკმა უგემურ ძილ-ღვიძილში გაატარა.

მეორე დღისთვის მას ელოდა ბრძოლა არმიასთან, რომლის მსგავსი საომარი ძალა არ მოეპოვებოდა არც ერთ ქვეყანას მაშინდელ მსოფლიოში.

სისხამ დილაზე დადგნენ საომრად.

ქართველები საომარ წყობად იდგნენ: წინ ლუარსაბ მეფე ქართლელებით, მარჯვნივ ბაგრატ მეფე იმერლებით, მარცხნივ მესხები — „გულგარედ მდგარნი“.

ბრძოლა დაიწყო უმძაფრესი ხმალთაკვეთებით. და, „აჰა, იხილეთ, მსმენელნო, გაბედვა და მკვეთელობა საქმისა, ვითარ იგი ჰყვეს მაშინ ლომ-ვეფხებრ მხეც-ქმნილთა რჩეულთა მათ სპათა ქართველთა უსჯულოთა მათ ზედა, და მიეტევნეს ქართველნი, ვითარცა ელვა ქუხილისა ცისა“.

ქართველებმა რამდენჯერმე დაიკალთავეს მტრის მეწინავენი.

კარგა ხანს მაინც წონასწორად ქანაობდა სასწორი სისხლის თხევისა, რადგან მაინც უთვალავნი მოდიოდნენ თურქნი.

მერე ის იყო, გატყდნენ თურქები, რომ უეცრად მესხებმა, „შურითა ბოროტითა აღსავსეთა“, მტერს ზურგი აქციეს და ბრძოლის ველიდან გაქუსლეს.

თურქებმა მაშინვე იგრძნეს, როგორ შეთხელდა ქართველთა წყობა და მაშინვე ასკეცი ძალით წამოემართა თურქული ურდო.

ქართველებმაც ფრიად დაისაკლისეს თანამომე მესხთა
ლალატი, მაგრამ არამცთუ მხნეობას არ შეელივნენ,
„უფროსად განწირნეს თავნი თვისნი“.

„და განგრძელდა ომი“.

„და მოისრნეს მრავალნი იმიერ და ამიერ“.

„და უფროსლა მოსწყვიდნეს ოსმალნი, ვიდრე ოთხი ზო-
მა მოისრა“.

გმირის სიკვდილით დაეცა ჭაბუკი ქ ა ი ხ ო ს რ ო, ძე რო-
სტომ გურიელისა.

სულ დაელეწათ საომარი საჭურველნი ბრძოლით ცეცხლ-
მოდებულ ქართველებს.

იბრძოდნენ მახვილთა ნამსხვრევებით.

იბრძოდნენ ვადა-ჯვარედინებით.

იბრძოდნენ მუშტის ძგერებით.

იბრძოდნენ კბილებით.

და „ქმნეს სახელი დიდი“ ქართველთა.

„და იყო ომი ძლიერი დილითგან ვიდრე მიმწუხრამდე“.

ლამემ გაჰყარა მომტერენი.

წყვიდადით შესუდრულიყო სოხოისტას ველი, სადაც
„ოთხ ზომა“ თურქობაში ესვენა ქართული ჯარი და ეყარა
დალუწილი ქართული ხმლები, რომელთაგან არც ერთს არც
ერთი ღამე ქარქაშში არ გაუთევეია...

შემოდოდნენ თურქები მესხეთის ციხე-ქალაქებში.

ხელიდან ეცლებოდა საქართველოს სამხრეთული ციხე-
ბურჯები.

თურქებმა სამცხის ათაბაგად დასვეს მათი ყურმოჭრილი
ყმა, ქ ა ი ხ ო ს რ ო მ ე ო რ ე, რომელსაც გვერდით დაუყენეს
ძლიერი მესხი ფეოდალი, ისიც ოსმალთა მახეწარი და მავე-
დრებელი, ოთარ შ ა ლ ი კ ა შ ვ ი ლ ი (ორივე, ქაიხოსროც
და ოთარიც, გუშინდელ სოხოისტას ბრძოლაში ოსმალთა რი-
გებში იბრძოდნენ). მაგრამ სულ მალე ორივეს თვითონ ემძი-
მათ ოსმალური უღელი და მის „შესაცვლელად“ არანის
მბრძანებელი თ ა მ ა ზ შ ა ჰ ი მოიხმეს. თამაზიც დაიძრა სა-
ქართველოსკენ დიდი მხედრობით. სულეიმან ხაინთქარმაც
დასძრა ლაშქარი ერთდროულად ირანელ ყიზილბაშთა და
„მოღალატე მესხთა“ გასანადგურებლად. ახლა სამივე დაფ-

რთხა — შაჰ თამაზიც, ქაიხოსრო ათაბაგიც და ოთარ შალიკა-
შვილიც. ქაიხოსრომ და ოთარმა ხონთქართან შერიგებულნი
ხერხეს, შაჰ თამაზმა კი სამცხეზე ხელი ეიღო და ჯავახეთს შე-
ესია სარბევად და საძარცვავად. ყიზილბაშებმა განსაკუთრე-
ბით დააზიანეს ლუარსაბ მეფის ერთგულ დიასამიძეთა
საბატონო. და ლუარსაბმაც აამხედრა ქართლის ლაშქარი. მა-
მაცი მეფე მოულოდნელი დარტყმებით ავიწროებდა და ათ-
ხელებდა მტრის ძალებს. ყიზილბაშთა ურდო ჯავახეთიდან
ქვემო ქართლს ჩაგორდა და ახლა იქაურ სოფელ-ქალაქებს
მოედო საძარცვავად და საოხრებლად. ლუარსაბიც მიჰყვა
ფეხდაფეხ, ქართველებმა ბევრი ყიზილბაში დახოცეს და და-
ამიწეს. მაგრამ შაჰ თამაზის ლაშქრის უმეტესმა ნაწილმა მა-
ინც დიდძალი ნადავლითა და ნატყვენავით დატვირთულმა გა-
აღწია საქართველოდან.

ისევ მძვინვარებდა ომი ირანსა და თურქეთს შორის. „სა-
ქართველოებს“ ისევ თავისი „გარკვეული დამოკიდებულება“
უნდა ჰქონოდათ საომრად აღმართულ მრისხანე მეზობელთა
მიმართ. კახეთისა და იმერეთის მეფეები ირანის შაჰს „ემეგო-
ბრებოდნენ“. ქართლის მეფე ირანის დაუძინებელ მტრად და-
რჩა. სამცხე-საათაბაგომ ოსმალური უღლის გადაგდება და
ირანული უღლის დადგმა მოისურვა.

1549 წლის აგვისტოში სულეიმან ხონთქარმა დიდძალი
მხედრობა შემოუსია მესხეთს. თორთუმის ციხესთან დაუხვ-
დნენ მესხები მტერს. სასტიკი ბრძოლის შემდეგ დაეცა თორ-
თუმი. მერე სხვა ციხეებს მისდგნენ თურქნი. სულ ოცდახუთი
ციხე აიღეს, თხუთმეტი თავისთვის დაინარჩუნეს, დანარჩენ-
ები დაანგრიეს და მოთხარეს. მერე მოსდგნენ და მოარბიეს
მესხთა „მხარე კეთილნაშენი სოფლებით“. ალაფი ალაფად
აიღეს, მაგრამ ყველაზე დიდი უბედურება მაინც ის იყო,
რომ ოსმალურ ტყვეობაში წაიყვანეს „ურიცხვი შავარდნის-
თვალებიანი ჭაბუკები და კაკბებივით მოგოგმანე ქალწულებ-
ი“. სამცხის აოხრებას რომ მორჩნენ, გურიას შეესივნენ ოს-
მალნი. ჯერ ჭანეთი მოწყვიტეს გურიას, მერე ბათუმში შე-
ვიდნენ და ციხის აგებას შეუდგნენ. მოუსწრეს გურულებმა,
შეებნენ, დაამარცხეს და ჭოროხს გადაღმა გადარეკეს მტერი.

ამიერიდან ოსმალებმა მტკიცედ ჩაიდგეს ფეხი კოროხის გზაკვეთილზე.

საქართველომ სამუდამოდ დაკარგა ჭანეთი, სისხლხორციელი ნაწილი თავისი ტანჯული სხეულისა...

სამცხე-საათაბაგოს შემოსამტკიცებლად ცალკე თურქეთის სულთანი იბრძოდა და ცალკე ლუარსაბ ქართლის შეფე. ჭაიხოსრო ათაბაგმა ორივე მტრად ჩათვალა, თურქიც და ქართველიც და „საშველად“ ისევ სპარსელი მოიხმო.

და 1551 წელს კვლავ წამოემართა საქართველოსკენ „ცასავით მაღალი“ შაჰ თამაზი, ურიცხვი, „ცის გუმბათივით დიდებული ურდოთი“.

სამცხეს შემოესივნენ ცეცხლით და რკინით.

საომრად აღიმართნენ ყოველნი მესხნი, ვისაც კი მშობლიური მიწისათვის ჯერ კიდევ გული უცემდა და ჭაიხოსრო ათაბაგსაც საქართველოს მტრობისთვის საკუთარ მტრად მიიჩნევდა. სამამულო ბრძოლას ლუარსაბ მეფის ერთგული დიასამიძენი და ავაღისშვილნი ჩასდგომოდნენ სათავეში.

ისევ დადგა ტბორე სისხლისა წამებულ მესხურ მიწაზე. ისევ ჩაიცვეს წითელი კვართები მესხურმა ციხეებმა.

ბევრი ციხე დაეცა.

ბევრს ამაოდ შეაკვდა მტერი.

მაგრამ ყველაზე მძიმედ დაზარალდა ვარძია. უმძინვარესი ხმალთაკვეთება დადგა დიდი თამარის წმინდა სავანეში. საჭურვლის ზათქი და ზრიალი, დაჭრილ-დაკოდილთა გმინვა და მომაკვდავთა ბლავილი გულისშემძვრელ ნახმევებად მოჰქროდნენ კლდე-ქალაქის დარბაზებიდან, სენაკებიდან, ქვაბულებიდან და ზარდამცემ ქუხილად ასკდებოდნენ მიწას და ზეცას.

იბრძოდნენ ქართველები.

იბრძოდნენ დაღეწილი საჭურვლით.

იბრძოდნენ შიშველი ხელებით.

იბრძოდნენ კბილებით.

შიშველი მკერდის ძვერებით ტყორცნიდნენ კლდეებზე ზედ მოწოლილ თურქმან-ყიზილბაშთ, ეჭიდებოდნენ და მოსისხარის სხეულზე ჩაჭიდებულნი თვითონაც ცვივოდნენ კლდეზე.

ერთიანად ამოწყდნენ ვარძიის დამცველნი. ყიზილბაშებმა არავინ დაინდეს — არც ქალნი, არც უწლოვანნი, არც მსკდრნი.

დათვრნენ სისხლით.
დაძლნენ სიმდიდრით.
დატყბნენ სიმშვენიერად.

თვითონ შაჰ თამაზი მივიდა ვარძიას და განცვიფრდა, როცა იხილა კლდეში ნაკვეთი ლავრა, „რომლის შიგნითა და გარეთა კედლებზე კერპების სახეები დაეხატათ ოქროთი და ლაქვარდით“. ეკლესიის გარეთა კარები ფოლადისა იყო, შიგნითა — ოქროისა. გვერდით სატახტო გამოეკვეთათ ქართველ ოსტატებს. შუა სატახტოში ტახტი იდგა მოოქროვილი და ლალის თვლებით გაბრწყინებული. სამრეკლოზე ზარი ეკიდა — „სამოცდაათი ბათმანი სპილენძისგან შეიდგერ ჩამოსხმული“.

ბალღივით დაეღო პირი განცვიფრებულ შაჰს...

სანამ ძარცვას და ალაფალას დაიწყებდნენ, ვარძიის სენაკებიდან ოცი ბერი გამოიყვანეს და მთავარი ტაძრის საკურთხეველზე ყელები გამოსჭრეს. მერე გახსნეს და დაიტაცეს ვარძიის უმდიდრესი საგანძურები: უმშვენიერესი ხელოვნებით ნაქედ-ნაკვართი ნივთები, ხატები, ჯვრები, ძვირფასყდიანი წიგნები. ოქროს ტახტი აიღეს და შაჰის ხაზინისთვის გაამზადეს. ჩამოხსნეს და წასაღებად გააწყვეს ფოლადის და ოქროს კარებნი ეკლესიისა. სამრეკლოდან „სამოცდაათბათმანიანი“ ზარიც ჩამოაგდეს და დასატაცებლად ისე დალეწეს, „როგორც დაიმსხვრა ქართველების სიცოცხლის შუშა“.

ქართველი სარდლები ტყვეებად მოჰგვარეს შაჰ თამაზს — ოთხი დიასამიძე და ერთი ავალისშვილი. ქაიხოსრო ათაბაგმა სთხოვა შაჰს და იმანაც ყველა ქართველ პატრიოტს თავი გააგდებინა.

ამის შემდეგ კიდევ ორჯერ ილაშქრეს ყიზილბაშებმა საქართველოში. შაჰ თამაზს ლუარსაბ მეფის შეპყრობა სურდა, მაგრამ ვერაფერს გახდა, მხოლოდ მეფის დედა, დედოფალი ნესტან-დარეჯანი შეიპყრო ატენის ციხის აღებისას და გაიტაცა სპარსეთისაკენ. ლუარსაბი დაედევნა და წამოეწია მტრის უკანაკერძს, მრავალი ყიზილბაში კიდევაც ასწყვიტა,

ბევრი ნაძარცვიც წაართვა და თავის მეომრებს დაუბრუნა. მაგრამ ტყვეები მაინც ვერ დააგდებინა. დედოფალი დარეჯანი სათაკილო ტყვეობას არ შეურიგდა, „წამალი საიკვდინე“ შესვა და აღესრულა...

ბ ა რ ი ს ი

1555 წელს, 29 მაისს, ქალაქ ამასიაში, შაჰ თამაზი და სულეიმან სულთანი ზავით შეეკრნენ ერთმანეთს. მთავარი აქ „საქართველოს საკითხი“ იყო და ასე გადაწყვიტეს ეს „მუღდმივ გადაუწყვეტელი საკითხი“: აღმოსავლეთ საქართველო — ირანის შაჰს, დასავლეთი საქართველო — თურქეთის სულთანს. „აღმოსავლეთ საქართველოში“ ნაგულისხმევი იყო: ქართლი, კახეთი და სამცხის აღმოსავლეთი ნაწილი. „დასავლეთ საქართველოში“ — იმერეთი, გურია-სამეგრელო და სამცხის დასავლეთი ნაწილი (ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი)...

...როცა სულთანი სულეიმანი სტამბოლში დაბრუნდა, დედამ ჰკითხა:

„მიხარია, მშვიდობით რომ დაბრუნდი, შვილო ჩემო, მაგრამ... ქართველები ხომ არ დაგვესხმიან თავს?“

„არა, ჩემო დედა, ნუ გეშინია, ვინათგან მე აღვმართე უმადლესი კედელი ოსმალეთსა და საქართველოს შორის“

„როგორ შესძელ, შვილო, კედლის აშენება ამოდენა მანძილზე?“

„შევსძელ, ჩემო დედა, შევსძელ. მე იგი ავაგე ადამიანთა ხორციით და სისხლით... ნუ გეშინია, დედაჩემო, ვერასოდეს ვერ გადმოლახავენ ქართველები ოსმალთა საზღვრებს“...

...ქართველ მეფეთაგან კი არც ერთი ამასიის ზავის პირობებს თავისთვის სავალდებულოდ არა თვლიდა. განსაკუთრებით, ისევ ქართლის მეფე ლუარსაბ პირველი იბრძოდა თავგამოდებით. იგი, შაჰ თამაზის წახვლისთანავე, ქართლის ციხეებში ჩამდგარ ყიზილბაშურ ციხიონებს მისდგა და სულ ერთიანად ამოწყვიტა.

ქართლის ციხეების პატრონობა შაჰ თამაზისგან ნაბრძანებით ჰქონდა განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგს, შაჰ ვერდს სულთან ზიად-ოღლის, ვარძიის აწიოკების მთავარ გმარს

(ტომით იგი ყაჯარი იყო, საქართველოს უკანასკნელი დამაპყვევარის — ალა-მაჰმად-ხანის წინაპარი). და წამოემართა მკვლევარდ ზიად-ოღლი უზარმაზარი მხედრობით საქართველოს წასახდენად.

ლუარსაბ მეფემაც შემოიყარა ჯარი და გაქუსლა მტერთან შესახვედრად. მდინარე ხრამზე გადავიდა და ბანაკი დასცა. მტრის გამოჩენამდე მეფემ სათათბიროდ შეჰყარა ჯარის მეთაურები და უახლოესი თანამებრძოლნი, საერონი და სამღვდელონი, მათ შორის თავისი სამივე ვაჟი — სვიმონი, დავითი და ვახტანგი. აქვე იყო კათალიკოსი ზებედე. სათათბირო მეფემ ამ უცნაური მონათხრობით დაიწყო: „სინამაზარი ვნახე, მართალი და ჭეშმარიტად დასაჯერისი, რომ უსაცილოდ ჩვენ გავიმარჯვებთ და ყიზილბაშნი გაიქცევიან... ხოლო მე ამ ომში მომკლავენ და ჩემ მკვლელსაც ქართველები მოჰკლავენ“.

სანამ მსმენელნი გაოგნებას თავს დაალწევდნენ, ლუარსაბმა უფროსი ვაჟი, ცხრამეტი წლის სვიმონი წინ გამოიყვანა, დანარჩენებს მიუბრუნდა და ისევ წყნარად და შეუვალი ბრძანებით ბრძანა: „ამიერიდან ეს გეყოლებათ ხელმწიფედ, ჩემი ძე სვიმონი, ღირსი ხელმწიფობისა!“ და მაშინვე დანარჩენ ორ უფლისწულს მიმართა: „ახლავ ეახელით თქვენს უფროს ძმას, დაემორჩილენით, შეჰფიცეთ და უერთგულეთ ვიძარცა მეფეს!“

უმცროსი უფლისწული, ვახტანგი, მაშინვე ეახლა სვიმონს, მის წინაშე დაემხო და ფეხები დაუკოცნა.

დავითი კი აგვიანებდა. ლუარსაბმა მრისხანედ მიაპყრო თვალი შუათანა ძეს. გატყდა და გამოვიდა დავითი ფეხარეული, წელათრეული მივიდა და ძლივს მოიყარა მუხლი გახელმწიფებული ძმის წინაშე.

ისევ საკრებულოს მიუბრუნდა მსცოვანი მეფე, ისევ მშვიდი და უქცეველი სიტყვით: „ჩემი სიკვდილით ნუ მოიშლებით და მტრის განადგურებამდე ნურც ჩემი სიკვდილის ამბავს გაამხელთ. ხოლო, რა ყიზილბაშნი გალახოთ და გააქციოთ, მას უკან მცხეთას წამასვენეთ და იქაურ მიწას მიმბარეთ. ჩემს გლოვა-ტირილს დაეხსენით და ქვეყნის შენახვა-გადარჩენაზე იზრუნეთ“.

ყველა გულწრფელად შეაწუხა ქველი ხელმწიფის სიტყვებმა. კათალიკოსმა ზებედემ პირველმა შებედა და სხვებიც მიესივნენ მეფეს: „რადგან მაგისტანა სიზმარი გინახავს, ამ-გზობით ნუ შევებმებით და უკუვეცალნეთ მტერს!“ მაგრამ მეფემ თავისიანთა რჩევა გამკიცხავი ღიმილით და იწუნა და მტკიცედ განაცხადა: „დღეს-აქამომდე ხვანთქრისა და ყაენისთვისაც არ შემიქცევია ზურგი და ახლა ერთი ვიღაც უაჯარისაგან უკუქცევას როგორ ვიკადრებ!“ ამის შემდეგ კიდევ „დიდად ეაჯნეს“ ბრძოლის გადადებას, მაგრამ „მეფემან ლომ-გუნებისამან ზრახვას სიკვდილი არჩია“...

...ყიზილბაშთა ურდო კი გამოჩნდა.

ლუარსაბმა მაშინვე განსაჯა და გადაწყვიტა: გაშლილ მინდორზე მის მცირე ჯარს მტრის ურიცხვი მხედრობისგან ალყაში მომწყვდევისა და განადგურების საფრთხე ელოდა. ამიტომ სასწრაფოდ უკან გადმოინაცვლა და საომრად დალაგდა ზრამის ერთ ვიწრო ხეობაში, ციხესიმაგრე გარისის ახლოს.

ლუარსაბი სიბერით ჯანდაცლილ მარჯვენას აღარ ენდო და ჯარის სარდლობა მისგანვე მეფედ ნაკურთხ შვილს, სვიმონს დაულოცა.

ჭაბუკმა სარდალმა საომრად დაალაგა ჯარი. მერე მამას სთხოვა, ყველანი შენებრ მხცოვანნი ბრძოლას განერიდეთო. ეს თხოვნა ბრძანებას უდრიდა და ლუარსაბმა კათალიკოსი, ყველა მხცოვანი საერონი და სამღვდელონი გაიყოლია და მათი თანხლებით მახლობელ მაღლობზე, ტყის პირას დადგა.

ასე — „მამები“ ზემოდან დასცქეროდნენ საომრად შემართულ „შვილებს“ (თითქოს მხცოვანი ხელმწიფე პრაიმოსი „თანამხცოვანი“ კარისკაცებით გარშემორტყმული გადასცქეროდა ილიონის უმაღლესი გოდოლიდან სკამანდრის ველზე საომრად გაწყობილ ტროელთა და აქაველთა მხედრობას!).

...მაშ, 1556 წელი. სახელოვანი ბრძოლა გარისთან.

ქართველებმა მტრის ურდოს მოახლოება აცალეს. ხოლო, როგორც კი ახლო „მოვიდეს ყიზილბაშნი, მაშინვე მიეტევა მათ სვიმონ და სპანი ქართველთანი, ვითარცა ლომი გამძვინვარებული“... „და იქმნა ბრძოლა ძლიერი“. სვიმონ ლუარსაბის ძემ და მისმა მეწინავე ქართველებმა სასტიკი ხმალთაკვებებით („ვითარცა ლომმან ჯოგთა კანჯრისათა“) გაარღვია

და გაიკაფა მტრის შუაქერძი. მაშინვე ქართველთა ძლიერ დაქანდა ბრძოლის სასწორი. ჭაბუკმა სარდალმა და „თანაჭაბუკმა თანამებრძოლებმა“ მილეწეს და „მოსწყვიდნეს ურიცხვი სპანი თათართანი“. დანარჩენები კი „წარიქცივნეს“ და გამოედევნენ. გამარჯვებულებმა ისე დაიფრინეს და „დაანქრივნეს“ ირანელნი, რომ ისინი „შეცთომილნი“ ივლტოდნენ „ღელე-უშენთა და ტყეთა მიმართ“. გარბოდა თვითონ შაჰვერდ სულთან ზიად-ოღლი.

შაჰვერდ სულთანს თანაშემწე სარდალად ჰყოლია მაჰმად სულთანი, რომელიც თავისი რაზმით ქართული ხმლების შემოტევას ყველაზე ადრე გაჰქცევია და თავი მახლობელი ტყისთვის შეუფარებია. ტყე რომ აათავეს და მალლობს შეუდგნენ, უცებ იქ მდგარ ლუარსაბ მეფეს და მის ამაღას გადაწყვიდნენ. ამ მიზრწნილ ბებრებს უცებისად გადავთქერავ და გასაქცევად გზასაც იოლად ვიშოვიო, იფიქრა მაჰმად სულთანმა და მაშინვე საშინელი ღრიალით გააქანა ჯარი იმ ბორცვისაკენ.

ლუარსაბ მეფემ შეაბჯრეს შუბი გამოსტაცა და ცხენს მოახტა. მყისვე ამხედრდნენ დანარჩენებიც — კათალიკოსი, ეპისკოპოსნი, მღვდელნი, ბერნი, მათთან „მოხუცებულნი ერისკაცნი“. და ყველანი — მეფეც, საერონიც და სასულიერონიც — წელთა სიმრავლით დამძიმებულნი, მტრის გამოწვევით ანთებულნი, ერთბაშად „იქმნეს ვითარცა ჭაბუკნი“. დაუხვდნენ ქართველნი მოიერიშე მტერს და „კუალად იქმნა ბრძოლა ძლიერი“. ლუარსაბმა შუბით ხელში გაარღვია მტრის შუაქერძი. ზედიზედ რამდენიმე ჩამოაგდო ცხენიდან და გადაემსხვრა შუბი. ხმალი გაიძრო, კიდეც რამდენიმე ჩამოჰყარა და ახლა ხმალიც გადაუტყდა ვადაში. მაჰმად სულთანმა შენიშნა და ცხენდაოთხებული და ხმალშემართული გაქანდა უიარალო მეფისკენ. ლუარსაბმაც დროზე შეისწრო თვალი ყიზილბაშთა სარდალს. უსაჭურვლობა არად ჩააგდო ისე „განაფიცხა ტაიჭი თვისი“, ყალყზე შეაგდო და „შეაძგერა ცხენსა მაჰმად სულთანისასა“. ცხენიანად ძირს დაენარცხა მაჰმად სულთანი. დანარჩენებს დაერია ლუარსაბ მეფე ცხენის ძგერებით. მხნედ მისდევდნენ მეფეს მისი ამაღისანი და

„მოსწყვიდნეს მრავალნი ყიზილბაშნი“. მერე წინ „წარიქცევ-
ნეს“ და გამოედევნენ ჩეხვითა და ცხენთა ძგერებით.

და უცებ, სად იყო და სად არა, გაქცეული მტრის კვალ-
დაკვალ სრბოლისას, რაღაც შეუმჩნეველ „დანახეთქსა მიწი-
სასა“ ლუარსაბის ცხენს ფეხი ჩაეჭედა და ძირს დაენარცხა
ანაზღეულად. მტკოვანი მეფეც დაეცა მიწას; მძიმედ, მოწყ-
ვეტით. მიეჭრა ყიზილბაში ვინმე, სახელად ზაქირ, და
მთელის ძალით დაჭკრა მახვილი უმუხარადო თავზე. წამსვე
ცოფიანი ყარყაშით ისრის სეტყვა დაუშინეს ყიზილბაშებმა
თავგაპობილ მეფეს. ლუარსაბის ცხენს მოახტა და გაქუსლა
ზაქირმა. წამოეწივნენ ქართველები და ხმლებით აპკებეს მე-
ფის მკვლელი. მალე მაჰმად სულთანსაც მისწვდნენ და ისიც
აპკუწეს, ხოლო „სპანი შისნი ყოველნივე ამოსწყვიტეს“.

ამასობაში სვიმონსაც მოესურვებინა შაჰვერდ სულთან
ზიად-ოღლის მთავარ ძალთა განადგურება. აქაც ქართველე-
ბი ისე სცელავდნენ ყიზილბაშებს, „ვითარცა მხალთა მდე-
ლოსათა“.

ძღვევამოსილების სიხარული უმაღვე ჩაუქრა გმირ უფ-
ლისწულს, როცა მამის სასიკვდილოდ დაჭრის ამბავი მოახსე-
ნეს. იგი სასწრაფოდ მივიდა მამასთან და ხილვისთანავე „მწუ-
ხარე იქმნა ფრიად“...

ასე განესრულა გარისის ბრძოლა, ქართველთა ბრწყინვა-
ლე ძღვევამოსილებით.

1000 ქართველისა და 8000 ირანელის გვამით მორეცილი-
ყო ბრძოლის ველი.

მაგრამ გამარჯვებას ჩრდილი ადგა ლუარსაბ მეფის სიკვ-
დილით.

შშვენიერი სიკვდილით კი აღესრულა სულკუთხეული,
„ღვაწლ-მრავალი“ მამა ქართლისა.

ქართველთა მაიმედებელი სინათლის სხივი წყვდიადით
აღსავსე საუკუნეში. „ლომებრ ძლიერი და სარდალი კეთი-
ლი“, „მერმე გულოვანი, უხვი და უშურველი, მსმეველ-მჭმე-
ველი, სამართლიანი, ყმა-მორჩილი, ცხენოსან-ცეროსანი, ომ-
ში კობტა და უშიშარი, მაგარი ქრისტიანი, ურუმთა და ყიზი-
ლბაშთა ნამეტნავად მისგან რომ ეშინოდათ“. მეფე მარტო-
სული, რომელიც „აქეთ ირანის თემსა და იქით ურუმის ქვე-

ყანას არბევდა“, მათს მორჩილებასა და მოხარკეობის
 ლში თავს არასოდეს არ სდებდა.

ქვეშარიტებას ბრძანებს შემატიანე: „უკეთუშცა მეფესა
 ლუარსაბს ესოდენი ბრძოლა არ ექმნა, ახლამცა საქართვე-
 ლო ქმნილიყო სრულ სარკინოზ და რაოდენიცა დღეს სახელ-
 ნი არიან საქართველოსანი, ყოველივე ხმლისა მისისაგან არი-
 ან“.

მოკვდა და დარჩა მისი მეომრული შეგონება: „მამაცმან
 კაცმან თავი თვისი მგელს უნდა ამსგავსოს და მტრის ლაშქარ-
 რი ცხვრის ფარად ჩაითვალოს; ვითარცა მგელი ცხვარსა, ეს-
 რეთ მტერსა უნდა მიუხდეს; ხილო გამარჯვება ღმრთისა
 ზელთა არს“.

მცხეთას, სვეტიცხოვლის ტაძარში დაკრძალეს მამა ქართ-
 ლისა, უიღბლო ეპიგონი ვახტანგ გორგასალისა, დავით აღმა-
 შენებლისა და გიორგი ბრწყინვალისა.

ფ ა რ ც ხ ი ს ი

ქართლის მეფედ სვეტიცხოველსვე ეკურთხა სვიმონ
 პირველი (1556-1569; 1578-1603), მამასაებრ გულმზურვა-
 ლე მამულიშვილი, ნიჭიერი სარდალი და ჯარისკაცი შემმარ-
 თებელი, მამასაებრ „ცხენოსან-ცეროსანი“ და მისებრ „ომში
 კონტა და უშიშარი“.

ახალმა მეფემ რამდენიმე ბრძოლა ძლევამოსილად გადაი-
 ხადა ირანელ დამპყრობლებთან.

1569 წელს ახალი თურქმანულ-ირანული ურდო შემოიჭ-
 რა ქართლის საზღვრებში. მეგზურად ადგილობრივი მოლა-
 ლატე მოუძღოდათ — კახაბერ ყორღანაშვილი.

ქართულ მიწაზე შემოსვლისთანავე გული შეუშინდათ
 ყიზილბაშ სარდლებს და ჯარების უკან გაბრუნებაც კი და-
 აპირეს, მაგრამ მიეძალათ ყორღანაშვილი, კისერზე ხელი და-
 ნასავეით დაისვა და შეჭალადა: ოღონდ თქვენ ქართლში
 ლაშქრობაზე ხელს ნუ აიღებთ და უკეთუ რაიმე გვენოთ, სის-
 ხლი აი, ამ ჩემი კისრიდან ამოიღეთო! ყიზილბაშებმაც შიში

სძლიეს და წამოჰყვენენ კაცს, რომელმაც ასე „დამაჯერებლად“ იტვირთა სისხლი მათი“.

ალგეთის ხეობაში შემოუძღვა ყორღანაშვილი საქართველოს წასახდენად ამხედრებულ ურდოს.

ფარცხისს მოვიდნენ და დაიბანაკეს.

სვიმონ მეფე მაშინ აწუფისს იდგა. როგორც კი მტრის შემოსევის ამბავი შეიტყო, სასწრაფოდ აიყარა და თვითონაც ფარცხისისაკენ გაემართა.

ფ ა რ ც ხ ი ს ი!

ეს ადგილი კარგად უნდა ჰქონოდათ „დაცდილი“ ქართველებს: სწორედ აქ, ფარცხისთან, ოთხას ოთხმოცდათხუთმეტი წლის წინათ ქართველებმა მეფე გიორგი მეორის სარდლობით სასტიკად გაანადგურეს თურქთა ლაშქარი. მაგრამ ეს იყო 1074 წელს. ხოლო ახლა იდგა 1569 წელი... ერთი-მეორის პირისპირ აღიმართნენ. ყიზილბაშნი „იყვნეს ათგზის უმრავლეს ქართველთა“.

ბრძოლა ქართველებმა გახსნეს. „მიეტევნეს ქართველნი გულითა სრულითა და მიდრიკნეს ყიზილბაშნი პირველსავე კვეთებასა ზედა“. ისევ წინ იყო სვიმონ მეფე, „ომში კოხტა და უშიშარი“. ზედიზედ ეცემოდნენ ყიზილბაშნი, მისი შუბით ნაძგერალნი. „განსქდა“ და გაიქცა ყიზილბაშთა ურდო, გამოედევნა ქართველთა ჯარი. მტრის დევნაში გართულ ზელმწიფეს კი ველარ შეემჩნია, რა შორს წასულიყო და მოსწყვეტოდა თავისიანებს. მორიგ ყიზილბაშს წამოეწია და აძგერა შუბი. ხელი უცებ შეუმსუბუქდა: შუბი გადამსხვრეოდა. წუთით უიარალო იყო მეფე. წუთშივე სადღაცოდან გამოიჭრა ყორღანაშვილი, გაქცეულ ყიზილბაშებს წინ ჩაეჭრა და ისტერიული ხმით შეჰკივლა: „აჰა, ეგ არის სვიმონ მეფე, მარტოდ-მარტოა, უიარალო, მიღით, ეკვეთეთ, შეიპყარით!!!“

ელვის სისწრაფით გადმოტრიალდა ბედისწერის ბორბალი. ყიზილბაშთა სალტე შეიკრა მეფის გარშემო. ცხენი დასძრა მკერდით საძგერებლად სვიმონმა, მაგრამ ველარ მოასწრო: შამხალელმა ლეკმა ჯემშიდმა მალულად ზურგიდან უნაგირის ძარძაყს შუბი შეუგდო და მხედარი მალლა აიქნია. მეფე მიწაზე დაეცა. მაშინვე ზედახორად წამოესავენენ ყიზილბაშნი.

ქართველებმა ჯერ არაფერი იცოდნენ მათი მეფის ყვევებისა და ისევ იბრძოდნენ დიდის მხნეობით, „ჰქმნეს სახელი დიდი“, კვლავ „მოსრნეს მრავალნი ყინილ-ბაშნი“. მეფის დაკარგვას ისინი მხოლოდ მაშინლა მიხვდნენ, როცა გაქცეული მტრის ურდო მოულოდნელად შემობრუნდა და ყოველის მხრიდან გახელებული და აღტაცებული ბლავილით შემოესია.

მაინც იბრძოდნენ ქართველნი, იბრძოდნენ უკვე შეურცხვენელი სიკვდილისთვის. და იბრძოდეს, სანამ იარაღი სულ არ შემოემსხვრათ, ფრჩხილები სულ არ შემოაცვდათ...
ლამე ჩამოწვა ალგეთის ხეობაში.

ქართველთა მცირე გუნდი მილასლასებდა გალახული და სისხლდადენილი...

...ირანის მბრძანებელს, შაჰ თამაზ პირველს მიჰგვარეს სვიმონი. შაჰი ქართველს გათავისუფლებასაც შეჰპირდა, ქართლის ტახტის დაბრუნებასაც, ოღონდ სამაგიეროდ ქრისტიანობაზე ხელის აღება და გამაჰმადიანება მოსთხოვა. სვიმონმა ცივი უარი თქვა. მაშინ შაჰის ბრძანებით სვიმონი ალამუთის ბნელ ციხეში ჩააგდეს.

სვიმონის ნაცვლად, ქართლის მეფედ შაჰმა გამოაცხადა ლუარსაბის შუათანა ჭე, ძმისა და ქვეყნის მოლალატე დავითი, სპარსულად მონათლული და უდ-ხანი.

ქართველი პატრიოტები კი ბრძოლას განაგრძობდნენ. ქვეყნისა და სვიმონ მეფის მოლალატეებს, სადაც კი მოახლებდნენ, უწყალოდ ჟლეტდნენ. ქვემო ქართლის სპასპეტმა საჩინო ბარათაშვილმა მოლალატე ყორღანაშვილი შეიპყრო და კოჯორს, გელიყარის კლდეზე გადასჩეხა. ამაზე სიმღერაც შეითხზა მაშინ ხალხში:

„ყორღან-ოღლი ქარაფინდა,
ხელი ჰკრეს და გადაფრინდა“.

დაუდ-ხანი კი ტფილისის ციხიდან ცხვირის გამოყოფასაც ვერ ბედავდა. სამშობლოს დახსნის ჯინით შეპყრობილი მამულიშვილები დაუნდობლად სპობდნენ ყველას, უცხოსაც და შინაურსაც, ვისაც კი ქართლის სალალატოდ თითის განძრევაც გაებედა. სწორედ მაშინ, ქართველ მამულიშვილთა შუ-

რისმგებლურ ბოლმაში დაიბადა ახალი, მტრის თავზარდამცემი ეს სიმღერა:

„ქიდევაც დაიზრდებიან
ალგეთს ლეკები მგლისანი,
ისე არ ამოსწყდებიან,
ჯავრი არ სჭამონ მტრისანი!“

დაილეწებიან და შეიმუხრებიან საუკუნენი. ხოლო ლექსი ესე — სიმღერა დიდი იმედისა, ურყევი რწმენისა და უტეხი სულისა — დარჩება მარად შეუმუხვრელი...

კახეთი „თავისთვის“

ქართლი მარტოდმარტო ებრძოდა უმძვინვარეს მტერს, დანარჩენი „საქართველოებისაგან“ განკერძოებული და განრინებული. კახეთის მაშინდელი მეფე ლევან მეორე (1520-1574), სვიმონ მეფის სიმამრი, მოყვარე და მოძმე ქართლელებთან თანაბრძოლისა და თანადგომის ნაცვლად, სპარსეთთან „თანამეგობრობისა“ და მოხარკეობის პოლიტიკას არჩევდა.

მაგრამ „თავისი კახეთის“ მთავარ მშველელ ძალად ლევან მეფე მაინც რუსეთს თვლიდა.

მაშინ რუსეთში დიდი ხელმწიფე იჯდა, ივანე მეოთხე მრისხანე, რომელსაც რუსული მიწების გაერთიანებაც დაესრულებინა და მეზობელ ხალხთა „შემოერთებასაც“ შესდგომოდა. უპირველეს ყოვლისა, რუსეთს ზღვებზე გასვლა სჭირდებოდა და პირველი ზღვა, მოსკოვის სახელმწიფომ რომ მოიპოვა, აღმოჩნდა კასპიის ზღვა. რუსები მტკიცედ მკვიდრდებოდნენ ვოლგისპირეთში, კასპიისპირეთში და ჩრდილოეთ კავკასიაში. 1557 წელს კავკასიელთაგან რუსეთს პირველნი შეუერთდნენ ყაბარდოელები. 1561 წელს ლევან მეფემ, იაკობის მეთაურობით, ელჩობა გაგზავნა მოსკოვს. ქართველი მეფე ერთმორწმუნე რუსთა ხელმწიფეს ჯარს სთხოვდა. ივანე მრისხანემ უყოყმანოდ აღასრულა ეს თხოვნა. შვიდი წელიწადი (1564-1571) ჰყავდა ლევან მეფეს კახეთში

რუსული დრუჟინები. მერე რუსეთის შინაურმა და საგარეო
გართულებებმა ივანე მრისხანე აიძულა კავკასიიდან საერ-
თოდ გაეყვანა თავისი საომარი ძალები.

ისეთივე პოლიტიკის გზას ადგა ლევანის შემდგომი მეფე
კახეთისა, მისი ძე ალექსანდრე მეორე (1574-1606). მას
ქართლის მეფესთან, დიდ მამულიშვილ სვიმონთან მტრობა
ჰქონდა და უფრო მოღალატე დაუდ-ხანს ემეგობრებოდა.
იგი მხოლოდ „თავისი კახეთის“ ამალღებისათვის ზრუნავდა
და დანარჩენი საქართველო მისთვის თითქოს „ნაკლებად არ-
სებობდა“.

დიდი აღებმიცემობა გაეჩაღებინა კახთა მეფეს აზიისა
და ევროპის სავაჭრო ბაზრებზე. სატახტო ქალაქის, გრემის
სასახლის ხაზინა მანამდე არნახულად გამდიდრდა. კახელები
ვაჭრობდნენ აბრეშუმით, ღვინით, პურით, ცხენით. ალექსან-
დრე ფულს უხვად ღებულობდა, მაგრამ ხარჯსა და წარსაგე-
ბელსაც არ ერიდებოდა. ხოლო ხარჯავდა კულტურულ აღ-
მშენებლობათა განსასრულებლად. აახლებდა ძველსა და აშე-
ნებდა ახალ ციხე-ქალაქებს, ეკლესია-მონასტრებს, სასახლე-
ებს, სავაჭრო ქარვასლებს. იწვევდა ქართველ და უცხოელ
ოსტატებს, ხუროთმოძღვართ, მხატვრებს, სწავლულებს,
მწიგნობრებს, მტკიცე შინაგანმრიგე აღმოჩნდა ალექსანდრე-
ალიკაპი ამოსდო თავგასულ ფეოდალებს და მოხელე-მოურა-
ვეებს.

სამხედრო რეფორმაც გაატარა ალექსანდრე მეფემ. 15000
რჩეული მოლაშქრე, 12000 მხედარი და 3000 ქვეითი მუდმივ
სალაშქროდ ჰყავდა გამზადებული. ყოველწლიურად ამ „რეგ-
ულარული გვარდიის“ ადლუმს მართავდა, ბრძოლისუნარი-
ანობას, საომარ მზაობასა და შეიარაღებას უსინჯავდა. შეიარა-
ღება კი ნაკლები ჰქონდა — თხუთმეტი ათასი მეომრიდან
მხოლოდ ხუთასი ჰყავდა ხელთოფით შეიარაღებული. არც
ზარბაზანი გააჩნდა, არც ერთი ლულა. მეფე მაინც ცდილობ-
და როგორმე მესაჭურვლე ოსტატები ეშოვა, თოფხანები
გაეშართა და ზარბაზნებიც ჩამოესხა. „რეგულარულ ჯართან“
ერთად, „ქულზე კაცის“ დამახებით, ალექსანდრეს შეეძლო
კახეთში საჭიროების უამს ოცდაათი ათასამდე მეომარი შე-
მოეყარა.

საომრად მუდამ მზად იყო, მაგრამ ომსა და სისხლის-
ღვრას, უცხო მტერთანაც და შინა-მეტოქესთანაც, სამართ-
ლიანსაც და უსამართლოსაც, ყოველნაირად გაურბოდა. დიპ-
ლომატიის, ძღვენისა და მისართმეველის საშუალებით ფით-
ქმის ყოველთვის ახერხებდა უკვე ამოწვდილი ხმალი ქარქა-
შში ჩაეგებინებია საომრად აღძრული მოპირდაპირისთვის,
თავისი მეფობის ოცდაათი წელიწადი ისე იანგარიშა, მის მე-
ზობლად გამართულ საშინელ და უთავყამო „ხალხთა ბრძო-
ლებში“ (რომელშიც ჩათრეული იყო თურქეთი, ირანი და
მთელი იმიერ-ამიერკავკასია) ერთი კახელიც არ გაუგზავნია,
ფრჩხილიც არ წამოუტყენია, არც ერთ ყიზილბაშსა და ოს-
მალს ერთხელაც კახეთის მიწაზე მოახარი ფეხი არ დაუ-
დგამს.

ასეთი იყო მისი „პოლიტიკა“. მშვიდობა სუფევდა კახეთ-
ში (რა ვუყოთ, რომ სისხლისაგან იცლებოდა დანარჩენი სა-
ქართველო!).

ეირენეს ეგიდის ქვეშ კახეთი გამდიდრდა და გამრავლდა.
ყველაზე მეტი აკვანი მაშინ კახეთში ირწეოდა. ალაზნის ქვე-
ყანა ხალხით ისე მომრავლდა და მოეშენა, რომ „ძნად სადმე
იპოებოდა სანადირონი“..

იმერეთი „თავისთვის“

იმ დროს დასავლეთ „საქართველოებში“ განაგებდნენ: იმე-
რეთს — ბ ა გ რ ა ტ მ ე ს ა მ ე, ოდიშს (სამეგრელოს) — ლე-
ვ ა ნ პ ი რ ვ ე ლ ი და დ ი ა ნ ი, გურიას — რ ო ს ტ ო მ გ უ-
რ ი ე ლ ი. დადიანს იმერეთის მანდატურთუხუცესი ერქვა,
გურიელს — იმერეთის ამირსპასალარი. მხოლოდ ერქვათ, რა-
დგან არც ერთი და არც შეორე თავს იმერეთის მეფის ყმად
არ თვლიდა და ორივენი „დამოუკიდებელ ხელმწიფობას“
ჩემულობდა.

მთავართა და თავადთა დათრგუნვა იმერეთის მეფემ ვერ
შეძლო.

ოსმალთა სულთანი კი მძიმე ხარკს ეზიდებოდა დასავლეთ
საქართველოდან. ყველაზე შემზარავი ის იყო, რომ უმშვენ-
ერესი და უჯანსაღესი გოგო-ბიჭები გაჰყავდათ თურქებს

იმერეთიდან, ვითარცა ხარკი. თურქთა ჯილავი ჯიუტად იდგამდა ფეხს ქართულ მიწა-წყალზე. სავაქრო და ნივთთა მოქცევათა საქმეშიც თურქმა ვაჭრებმა დაისაკუთრეს განუყოფელი თავკაცობა შავი ზღვის ქართულ განაკიდურთა გასწვრივ. თურქულ გემებს შემოჰქონდათ საქართველოს ნავსადგურებში მარილი, თევზი, ხიზილალა, რკინისა და სპილენძის ნაკეთობანი, ცხენის აღკაზმულობანი, ტილოსა და მაუდის ქსოვილები, მზა ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი, საომარი საქურველი, საოჯახო მოწყობილობანი, ხალიჩები, შაქარი, ქიშიში, სააფთიაქო საქონელი და ათასგვარი წვრილმანი... და ყველაფერს ჰყიდდნენ სისხლის ფასად, სამაგიეროდ საქართველოდან მიჰქონდათ: ტყავეული, ბეწვეული, სელი და სელის ქსოვილები, ხე-ტყე, თაფლი, სანთელი, კოლხური ტილო, ძაფი, აბრეშუმის და ყველაფერში იგივე თურქები იძლეოდნენ ჩალის ფასს.

მაგრამ იყო ერთი ყველაზე დიდი „საქონელი“, რისთვისაც არაფერს არ იშურებდნენ ოსმალო-თურქნი.

და ეს იყო თვითონ ქართველი — მოპარული, მოტაცებული, დატყვევებული, სამშობლო მიწა-წყალს მოწყვეტილი და „შავ“ თუ „თეთრ“ ბაზარზე გაყიდული.

ეს იყო „ტყვის-სყიდვა“ — ყველაზე ავისებოვანი ღვთისრისხვა ქართველი ხალხის ეამსაბრუნავში, ერისწყეული განჩინება საისტორიო ბედისწერისა.

იტაცებდნენ და ყიდდნენ „ყოველნაირ ქართველს“ — ქალსაც და კაცსაც, ყრმასაც და ხნიერსაც, აზნაურსაც და უაზნოსაც. ყველაზე ძვირად ფასობდა ახალგაზრდობა, ყრმა და გოგონა — ლამაზი, მშვენიერი, გონიერი და ღონიერი.

მოტაცებული და გაყიდული ქართველი ასული უმშვენიერეს სამკაულად უნდა მოვლენოდა სულთანთა და ხონთქართა სერალებსა და ჰარამხანებს. იგი უნდა ყოფილიყო მუსლიმი მბრძანებლის ხასა-თანამშროლი, უფრო „ბედნიერ შემთხვევაში“ — თანამეცხედრე-მეუღლე. ოჯახზე თავგადაკვდომით განთქმულ ქართველ ქალს თურქის შვილები უნდა გაეჩინა და საქართველოს სამტროდ და საოხრად აღეზარდა ისინი.

მოტაცებული და გაყიდული ქართველი ყრმა, ჯიშად მო-

ყოლილი სიძამაციით და გულუძვრელობით ისლამის უმამაცეს და უერთგულეს მეომრად უნდა ქცეულიყო: თურქეთში ანაიჩარად, ეგვიპტეში — მამლუქად.

იტაცებდნენ, პირს უქოლავდნენ, ხელ-ფეხს უკოჭავდნენ და ოქროზე ჰყიდდნენ. იტაცებდნენ ყველგან: გზაში, ყანაში, ტყეში, სამწყემსურში, წყაროზე, წისქვილში, სამლოცველოში, სახლში მიხდომით, აკვანზე და კერაზე დაცემით.

საკვირველი აღარ იყო, რომ ქართველებს იტაცებდნენ თურქები.

საკვირველი და გონებაშემარყეველი ის იყო, რომ ქართველებს იტაცებდნენ და ჰყიდდნენ თვითონ ქართველები — გულმანკიერი ფეოდალნი, საკუთარ ყმაზე „შემომწყრალი“ ბატონი, ან უბრალოდ, ოქროზე დახარბებული „მამული-შვილები“, შარაგზის ყაჩაღები, საგანგებო-იტაცებელ რაზმებად ტყე-მალნარებში და ხევ-ხუვებში ჩასაფრებული ერისწყეულნი.

მაშ, ქართველი ჰყიდდა ქართველს — ბატონი—ყმას, თუნდაც ერთგულს, გინა ძუძუმტეს, გინა პურიმტეს.

და იქცეოდა ყველაზე მწარე ცრემლი ქართულ მიწაზე, ცრემლი მშობლის მკერდიდან და მშობლიური კერიდან აწყვეტილი ქართველი ბავშვისა. ცრემლი შვილმოტაცებული დედისა და მამისა.

ამნაირადაც იყიდებოდა საქართველო.

აქამდეც მიიყვანა ისტორიის ბედისმწაფელმა სამშობლო დავით აღმაშენებლისა და შოთა რუსთველისა...

იმერეთის მეფემ, ბაგრატ მესამემ ტყვის სყიდვის მოსპობა სცადა, საერო და სასულიერო თავკაცთა საგანგებო კრებაზეც დაადგინა, მაგრამ მალე ეს „განჩინება“ დავიწყებას მიეცა. მეფეს არ შეეძლო ფეოდალის „პირად საქმეებში“ ჩარეულიყო და მისთვის „მისი საკუთრების“, ყმის გაყიდვა თუ გაჩუქება (გინა შოკვლა) აღეკვეთა. სამასი წელიწადი მძვინვარებდა საქართველოში ტყვეთა სყიდვა.

სამასი წელიწადი ძარცვავდა ღვთისრისხვად მოვლენილი უბედურება ქართულ აკვანს.

ქართული
ენის
მეცნიერება

სამასი წელიწადი იღვრებოდა და ირღვნებოდა ქართული მიწა ყველაზე მძიმე კაეშნით, ყველაზე მწარე ცრემლით...

1565 წელს გარდაიცვალა იმერეთის მეფე ბაგრატ მესამე, გამეფდა მისი ძე გიორგი მეორე (1565-1583).

იმ უამს როსტომ გურიელიც გარდაიცვალა და გურიის მთავრად დაჯდა მისი ძე, ისიც სახელად გიორგი.

1572 წელს ნადირობისას დაიღუპა ლევან პირველი დედანი და მის სანაცვლოდ დადიანობა ირგო მისსავე ძემ გიორგიმ.

მაშ, სამი გიორგის მმართველობის უამი დამდგარიყო იმუამად დასავლეთ საქართველოში...

მესხეთი „თავისთვის“

ათაბაგ ქაიხოსრო მეორისა და თავად ოთარ შალიკაშვილის მოღალატური პოლიტიკის წყალობით მესხეთი სავსებით დაეკარგა სისხლხორციელ საქართველოს. მესხეთის აღმოსავლეთი მხარე ქაიხოსროს ეპყრა და ირანის ყმობაში შედიოდა.

ხოლო თურქები, უკვე მფლობელნი ქართული ქვეყნებისა — ქანეთისა, აჭარისა, შავშეთისა და ტაო-კლარჯეთისა — გამუდმებით ესხმოდნენ თავს ქაიხოსროს „წილ“ დასავლეთ მესხეთს. ესხმოდნენ, არბევდნენ, ანგრევდნენ, აკლავდნენ.

1570 წელს თავზარდაცემული ქაიხოსრო ათაბაგი სპარსეთს გაიქცა, შაჰ თამაზს მუხლებში ჩაუყარდა და თურქთა წინააღმდეგ დახმარება სთხოვა.

შაჰს თურქეთთან ზავი ჰქონდა შეკრული — ამასიის ზავი — მთხოვნელს ვერაფრითაც ვერ დაეხმარა.

ქაიხოსრო ათაბაგი ხელცარიელი აღარ აპირებდა დაბრუნებას და იქვე სპარსეთში გარდაიცვალა 1573 წელს. დარჩა ექვსი ძე, რომელთაგან სამცხის ათაბაგობა მიიღო ყვარყვარე ბეთბეგმ. დიდი გავლენით სარგებლობდა მოსდევნი ძმაც, მამაცი და მკლავდონიერი მანუჩარ ი... ქაიხოსროს

კიდევ ერთი ძე, სახელად თვალშევიერი, მძევლად იყო სპარსეთის კარზე...

მალე ჯაყელთა საათაბაგო სახლს აუჯანყდნენ დანარჩენი მესხი თავადნი. საშინელი ნგრევა და ხოცვა-ჟლეტა გაგრძელდა ოცი წელიწადი. შინაომებით იღუპებოდა მესხთა ქვეყანა, რომელსაც 1500 წლიდან 1578 წლამდე უკვე განეცადა „უცხო თესლთა“ ცამეტი დამანგრეველი შემოსევა — რვა თურქთაგან, ხუთი ირანელთაგან.

ჯაყელთა სახლმა მაინც გაიმარჯვა.

ჩ ი ლ დ ი რ ი

1576 წელს მოკვდა შაჰ თამაზი და ირანის ტახტისათვის ატყდა ბრძოლა პოლიტიკურ „დასთა“ შორის, თავთავისი პრიტენდენტებით. ბრძოლა გაგრძელდა ერთი წელი და „ქართული დასის“ მხარდაჭერით ირანის შაჰი შეიქნა ნახევრად ზომი მუჰამედ ხუდაბენდე, თამაზის უმცროსი ძე, მამა მომავალი შაჰ აბასისა.

უფრო ადრე, 1574 წელს, თურქეთის სულთანი შეიქნა მურად მესამე, რომელმაც 1578 წელს განაახლა ომი ირანთან. განაახლა და საომარი ძალების მთავარსარდალ-სეროასქერად დანიშნა ფრიად გამოცდილი მხედართმთავარი ლალა მუსტაფა ფაშა.

გადამწყვეტი ბრძოლისათვის მოპირდაპირენი ერთმანეთს შეხვდნენ ჩილდირის ველზე, 1578 წლის 9 აგვისტოს.

როგორც ყოველთვის, ირან-თურქეთის ამ ახალ ხოცვა-ჟლეტაშიც უნდა დაღვრილიყო ქართული სისხლი. კერძოდ, ამჯერად მესხებს უნდა დაედოთ წილი, აღმოსავლეთ მესხებს — ირანელთა მხარეზე, დასავლეთ მესხებს — თურქთა მხარეზე (მაშ, ერთმანეთი უნდა ეჟლიტათ ქართველებს!)...

„ირანის მესხები“ გამოცხადდნენ ბრძოლის ველზე.

„თურქეთის მესხები“ კი ჯერ არსად ჩანდნენ. მათი სარდალი, მანუჩარ ჯაყელი, მაჰმადიანური სახელით — მუსტაფა — ბრძოლად გასვლას აგვიანებდა.

ბრძოლა კი დაიწყო, დიდი ბრძოლა თურქთა და სპარსთა შორის. დაიწყო საშუაღლეოზე და გაგრძელდა დაღამებამდე.

წვიმდა კოკისპირულად. ვერც ზარბაზნები ამოდრავეს, ვერც თოფები და დამბაჩები დააკვესეს. მხოლოდ ხმლებით სჩვენდნენ ერთმანეთს. სჩებდნენ ისე გახელებით და გაალმასებით, რომ „ცაში ანგელოზებიც კი ქება-დიდებას ასხამდნენ გმირებს“.

მანუჩარ-მუსტაფა კი იარაღში ჩამჯდარი ექვსი ათასი მესხის თანხლებით მახლობელი მთის ფერდობზე დამდგარიყო და იქიდან დასცქეროდა ჩილდირის ველზე გახურებულ ხოცვა-ჟლეტას. უბეში მას ორი ბარათი ედო — თურქისა და სპარსელისა. ორივე თავისკენ იხმობდა თანამებრძოლად და თანამდგომელად. ორივემ კარგად იცოდა ახოვანი მესხის ხმლის ძალა. მანუჩარს კი ორივე უპასუხოდ დაეტოვებინა. იგი ოდენ ბრძოლის გათავებას უცდიდა და ვინც გაიმარჯვებდა, მანუჩარიც გამარჯვებულს ეახლებოდა. ასეთი იყო მისი იმჟამინდელი „პოლიტიკა“. ხოლო უკეთუ გამარჯვებული მას არ შეიწყნარებდა და ბრძოლიდან განზე დგომას არ აპატიებდა, მაშინ?.. „მაშინ არის მძიმე ხმალი და რვალის მკლავი მანუჩარისა და არის კიდევ ის, რაიც მარადეამს ყოფილა, არის და იქნება — სიკვდილი!“...

დადამდა. ჩილდირის ხოცვა-ჟლეტა გათავდა. თურქებმა გაიმარჯვეს. ხუთი ათასი სპარსელი და ქართველი („სპარსეთის მესხნი“) დაცემულიყო მკვდარი. იმდენივე სპარსელი და ქართველი ტყვედ მიჰყავდათ თურქ იანიჩარებს.

გათენდა მეორე დღე, 10 აგვისტო. და ძლევამოსილებით აღტაცებულ და გალალბებულ ლალა მუსტაფა ფაშას მოახსენეს — მანუჩარ-მუსტაფა ჯაყელი ხუთასი აზნაურის თანხლებით ჩვენთან შესახვედრად მოეშურებაო. გაიხარა ლალა ფაშამ. მთელი ბანაკი ზარ-ზეიმით, ზარბაზნების გრიალით, თოფ-დამბაჩების ბათქაბუთქითა და დოღ-დაფდაფების დაგადუფით შეახვედრა ქართველებს. თვითონ თურქი სერასქერი დიდის ამბით და პატივით შეეგება ქართველ მთავარს. სავანგებოდ გამზადებული ძვირფასი ხალათი თავის ხელით ჩააცვა მასპინძელმა სტუმარს. მაგრამ რაიმე აღტაცება მაინც არ გაუმჟღავნებია ქართველს.

„ძალიან მესიამოვნა შენი სტუმრობაო, — უთხრა ლალა ფაშამ მანუჩარს — თუმცა ესეც უნდა გისაყვადურო, ჩემს

დაძახილს დროზე რომ არ გამოეხმაურე და ესოდენ დიდ ბრძოლას ველარ მოუსწარიო“. მანუჩარმაც ვითომ წუხილით გამოთქვა, რომ ჩილდირის ბრძოლას „ველარ მოუსწარი“

ფაშას ბრძანებით, ბრძოლიდან წამოღებული სპარსული დროშები და დოლები დაულაგეს ფეხებთან იანიჩარებმა მანუჩარს. არც ამაზე „ვაგიყებულა“ მანუჩარი. მხოლოდ ზიზღნარევი ღიმილით დაჰხედა ირანულ ნადავლს.

„შენ მხოლოდ მაშინ მოხვედი, როცა დარწმუნდი, რომ ისლამის თულის ფუნჯებს საბოლოოდ დაჰბერა გამარჯვების ნიავმა“, — ისევ თქვა საყვედური ლალა ფაშამ.

ძალიან ვწუხვარო, ისევ თქვა მანუჩარმა, მაგრამ არც სინანული იგრძნობოდა, არც შეშფოთება მის სიტყვაში. მხოლოდ სერასქერის კარვიდან ორას ნაბიჯზე დამანძილებული მაღალი ბორცვისთვის მიეპყრო მზერა მანუჩარს. ამ შუა ბანაკში რა უნდა იყოს, ან რად უნდა იყოს ეს ხელოვნური ბორცვიო, ალბათ ზედ ჩირაღდანს თუ აღმართავენო, — დაასკვნა ბოლოს.

თითქოს ამას უცდიდაო, მივიდა ლალა ფაშა. მკლავში ხელი მოჰკიდა და პირდაპირ იმ ბორცვისაკენ წაიყვანა მანუჩარი სწრაფი ნაბიჯით. მივიდნენ და, ის ბორცვი ადამიანთა თავებისაგან აღმართული აღმოჩნდა! ტყვე ყიზილბაშთა თავებისაგან ნაშენი.

მაგრამ კვლავ ვერ ეწია საწადელს თურქი სერასქერი: ისევ მშვიდი იყო სახე მანუჩარ ჯაყელისა — მშვიდი, აღუშფოთებელი და ფერუცვლელი.

ახლა იმასაც შეხედეო, — უთხრა თურქმა ქართველს და ხელი ბანაკის ღობის გასწვრივ ჩამოატარა. ესეც მოიხილა მანუჩარმა: ბანაკის გარშემო მარგილებზე ყიზილბაშთა თავები ჩამოეცვათ თურქებს. სულ ექვსი ათასი ყიზილბაშის თავი არის წარკვეთილიო, — საქმიანად დაასკვნა ლალამ და ისევ მიაშტერდა სტუმარს. მაგრამ მაინც გულგრილი და სახეუცვლელი იყო მანუჩარი.

ბრაზიანად შემოტრიალდა ლალა ფაშა. ბეგლარბეგებს მოუხმო და რალაც ბრძანება ჩაუგდო ყველას ერთად. პერე მანუჩარს მიუბრუნდა, კარავთან მიიყვანა, ძვირფას ხალიჩაზე დასვა და თვითონაც მის გვერდით მოიკეცა მუხლები.

ატყდა დაფისა და ნალარის ცემა. ისევ წინ წამოუძღვნენ ფაშები, ბეგლარბეგები და მირმირანები თავიანთ ჯარებს. რვის წინ მოედინებოდნენ მიწაზე ათრეული სპარსული დროშებითა და დაჩუტული სპარსული დოღები. მაგრამ ყველაზე მთავარი ის იყო, რომ ყოველ ოსმალ მეთმარს „თავისი კერძი“ ყიზილბაში ტყვე მოჰყავდა მხარგაკრული, და კარავს რომ მოატანდნენ, თურქი ირანელს ხმალს კისერში სცემდა და ერთურთისგან განკვეთილ თავსა და ტანს განზე ისროდა. ასე გაწყვიტეს ოსმალებმა ყველა სპარსელი ქართველთა თვალწინ. მაგრამ ამ ამბზრზენ სასაკლაოსაც გულგრილი და სახეშეუცვლელი უცქერდა მანუჩარი. სიმშვიდეს არ ჰკარგავდნენ არც დანარჩენი მესხები. ლამის ჰკუიდან შეშლილიყო ქართველთა გულუძვრელობით გაოგნებული ლალა ფაშა.

ბოლოს თითქოს მიხვდა სერასქერი: ამაა, ქართველებს რა ენაღვლებათ, ჩვენ, ოსმალებმა და ყიზილბაშებმა რომ ერთმანეთი ამოვწყვიტოთო: ენაღვლებათ კი არა, უეჭველად ძალიანაც უხარიათო... ფეხზე წამოიჭრა, თანასარდლებს ანიშნა და კარავში შევიდა. ყველანი შეჰყვნენ. გარეთ ქართველები დარჩნენ.

მანუჩარმა ანიშნა და იარაღი მოისინჯეს მესხებმა — ვინ იცის, რას გვიპირებენ ეს ურჯულოებიო. დიდი ხნის ლოდინი არ დასჭირვებიათ. გამოვიდა ლალა ფაშა, მანუჩარს მიეახლა და სიცილით უთხრა — ახლა კი მართლა ვიზილავთ სახილველსო. გულმა რეჩხი უყო ქართველთა ბელადს.

ოსმალებმა ბანაკის შუაგულში აუარება შეშა შემოზიდეს და ბორცვ-ბორცვად, კოცონებად დალაგებას შეუდგნენ. შუადღისას საკოცონე ბორცვები მზად იყო.

და იანიჩარებმა ხუთასი მხარგაკრული და სისხლნადენი ადამიანი შემოიყვანეს. ესენი ქართველები იყვნენ, — ქართველები, აღმოსავლეთ მესხეთის შვილები, წინა დღის ბრძოლაში ყიზილბაშთა მხარდამხარ რომ იბრძოდნენ.

მაშ, ქართველები უნდა დასწვან?!

არც ერთი ყიზილბაში არ დაუწვავთ და ქართველებმა ისეთი რა დააშავეს, რომ მაინცადამაინც ისინი უნდა დასწვან?!

ალბათ, ის დააშავეს, რომ ქართველები არიან!

უნდა დასწვან იმად, რომ დააშინონ ქართველები.
ხოლო, უნდა დააშინონ იმად, რომ ყველას აშინებენ ის-

ინი...

მკვდრის ფერი დასდებოდა სახეზე მანუჩარ ჯაყელს.
მკვდრის ფერი ედო მანუჩარის მხლებელ ხუთასივე მესხს.

ხოლო დასაწვავად განწირულ ხუთას მესხს სახეზე ღვთა-
ებრივი სინათლე დასდებოდა.

მიცვივდნენ ჯალათები და კოცონებზე აიყვანეს ქართველ-
ები.

ხუთას კერეონად აენტო ხუთასი ქართველი.

ამის შემხედვარე ხუთასი ქართველი ცოცხლად მკვდარი
ძლივს იდგა ფეხზე...

სატანურმა ხითხითმა გამოაფხიზლა გამშრალი მანუჩარი.
ლალა ფაშა კარავში იხმობდა „მორჯულებულ“ სტუმარს. მან-
უჩარ ჯაყელი წელათრეული შეჰყვა კარავში ოსმალთა მთა-
ვარსარდალს.

მთელი ღამე დაობდნენ. მანუჩარი ჯიუტად მოითხოვდა
სრულიად მესხეთი, დასავლეთიც და აღმოსავლეთიც. მე უნ-
და გადმომეცესო და ოსმალეთის მონარკე-ქვეშევრდომი ვი-
ქნებო.

ლალა ფაშას სამცხეში ადგილობრივი ათაბაგი კი არა, თუ-
რქი მოხელე-ფაშა სჭირდებოდა, მაგრამ ჯერ ამის გამოცხად-
ება ვერ გაებედა და მხოლოდ ეს მოითხოვა მანუჩარისგან:
სამცხე თქვენი ოჯახის წევრებს „სანჯაყებად“ უნდა გაუნაწი-
ლდეს სამართავადო. აწყურის სანჯაყი შენ მოგეცემაო, მანუ-
ჩარს, ოლთისის სანჯაყი ყვარყვარეს მიერთვასო (რადგან
ოლთისში ყოფილა ყვარყვარე დაბადებული), დედათქვენს,
დედისიმედს, სამ ციხეს მივართმევ სახასოდ, ხოლო სამცხის
დანარჩენი ციხე-ქალაქები პირდაპირ უნდა ჩავგებარდეს თურ-
ქებსო.

შეთანხმდნენ.

„ჯერჯერობით ასე იყოს“, — ფიქრობდა თავისთვის ლალა
ფაშა.

„ჯერჯერობით ასე იყოს“, ფიქრობდა თავისთვის მანუჩარ
ჯაყელი.

ლალა ფაშამ სტამბოლს ფაიქი აფრინა და მურად სულ-
თანს მანუჩარ ჯაყელის ქვეშევრდომობის ამბავი აცნობა. ამ-
ნაირი კაცის დამორჩილება მომავალი დიდი ამბების მომას-
წავებელი უნდა იყოსო, „თავის აზრს“ მოახსენებდა ვე-
ზირი და სერასქერი მეუფე ფადიშაჰს.

იმავე დღეს ლალა ფაშამ ახალი მისართმეველი მიართვა
მანუჩარს: ოსმალეთის სამეფო დროშა, ოსმალური დაფი და
ნალარა, ოქროს უნაგირი, ვერცხლის რახტი, ძვირფასად გაწ-
ყობილი ოსმალური კარავი და რამდენიმე ოქრონემსული
ხალათი. მანუჩარის მხლებლებიც არ დატოვა თურქთა სერა-
სქერმა საპატიო საჩუქრების გარეშე.

11 აგვისტოს ლალა ფაშამ ბანაკი აპყარა, მანუჩარი აი-
ყოლია და მესხეთის სიღრმეში შემოვიდა. მესხმა თავადებმა
უომრად ჩააბარეს მტერს თავიანთი ციხე-ქალაქნი.

თურქთა მხედრობა ტფილისისკენ ეშურებოდა.

როგორც ვიცით, ტფილისში ქართლის მმართველად და-
უდ-ხანი იჯდა, ქართველი ხალხის გამყიდველი და ირანის
ყურმოჭრილი მონა. ლალა ფაშამ მას წინასწარ წერილი მო-
სწერა და მორჩილება მოითხოვა. დაუდ-ხანმა წერილი უპა-
სუხოდ დატოვა, ქალაქი ხანძარს მისცა და თვითონ უგზოუქ-
ვლოდ გადაიკარგა.

დაბრუნება სვიმონ მეფისა

1578 წლის 24 აგვისტოს თურქთა მხედრობა საქართვე-
ლოს დამწვარსა და დაცარიელებულ სატახტოში შევიდა.
თურქები დაეუფლნენ გორს, მუხრანს და მთელ ქართლს. ქა-
რთლიდან ისინი, კახელთა თანხლებით, აზერბაიჯანის დასა-
პყრობად და იქიდან ირანელთა გასადევნად გაემართნენ. თუ-
რქებმა და ქართველებმა ზედიზედ აიღეს შაქის, შემახის,
ბაქოს, შაბურანის, დარუბანდის, მაჰუდაბანდისა და სალიანის
ციხე-ქალაქნი.

ირანის სახელმწიფო კარი არ შეურიგდა თავისი „გავლე-
ნის სფეროების“ დაკარგვას ამიერკავკასიაში, განსაკუთრებით
აღმოსავლეთ საქართველოში.

და ირანის სასახლის კარზე მიიჩნიეს, რომ ეგვომ კრიზისი სული მდგომარეობიდან გამოხსნა შეეძლო მხოლოდ სიმონ მონ მეფეს, რომელიც აქამდე, ათი წლის მანძილზე ალამუთის ჯურღმულებში იტანჯებოდა ბორკილდასხმული.

და გამოუშვეს სვიმონ მეფე საქართველოში თურქთა წინააღმდეგ ომის სახელმძღვანელოდ და სამეთაუროდ. ჩამოსვლისთანავე ხალხის საყვარელმა გმირმა ფეხზე დააყენა ქართლის ბრძოლისუნარიანი მოსახლეობა.

ზედიზედ დაამარცხა სვიმონმა თურქული ბანაკები. ორთვენახევარში ბევრი დიდი და მცირე ციხე წაართვა დამპყრობლებს. ამათგან ყველაზე მთავარი ციხენი იყო ლორე და გორი, რომელთა დაკარგვა ფრიად საგლოველი შეიქნა თურქეთის სულთნის კარზე. იმავე წელს ტფილისში შეხიზნულ თურქულ გარნიზონს შეუქრა გზები და მისასვლელეები სვიმონმა. შემდგომი წლებიც ქართველთა გამარჯვებებით წარიმართა.

განრისხებულმა სულთანმა მურად მესამემ ლალა ფაშა მთავარსარდლობიდან გადააყენა და მის ნაცვლად სინან ფაშა დანიშნა. მაგრამ სვიმონ მეფემ დმანისთან თურქეთის ახალი სერასქერიც სასტიკად დაამარცხა. ეს ამბავი მოხდა 1580 წელს.

(ამ წელს დაიბადა გიორგი სააკაძე).

1582 წელს სულთანმა ახალი ჯარები გამოგზავნა საქართველოში, დიარბეჭირის ბეგლარბეგის, მეჰმედ ფაშა ხადიმის მეთაურობით.

მეჰმედ ფაშა ქართველი იყო, გამაჰმადიანებული და დასაქურისებული. აქედანვე ერქვა ზედნადები სახელი — ხადიმი, საჭურისი. მას სახელი გაეთქვა სიმამაცით, გონგამჭრიახობით, სულთანისადმი ძალღური ერთგულებით. დიარბეჭირის ბეგლარბეგობის შემდეგ იგი იქნება მმართველი ეგვიპტისა, რუმელიისა, ბოსნიისა, დამასკოსი, არზრუმისა, როდოსისა. მიღწევს ჯერ მესამე ვეზირის, შემდგომ მეორე ვეზირის, დიდი ვეზირის მოადგილისა და დიდ-ვეზირობის თანამდებობებს...

ჯერჯერობით კი მეჰმედ ფაშა დიარბეჭირის ბეგლარბეგი იყო და ოციათასიანი ოსმალური მხედრობით საქართველო-

საკენ მოქროდა. მოქროდა და გვერდით მანუჩარ ჯაყელი
მოსდევდა მესხთა ჯარით.

მუხრანის ველზე მოვიდნენ და დაბანაკდნენ.

მოულოდნელად დაეცათ თავზე სვიმონ მეფე.

სასტიკი ბრძოლა ისევ ქართველთა გამარჯვებით გათავდა. ორმოცი საპალნე ოქროც ნადავლად ჩაუვარდათ ხელში ვამარჯვებულებს.

დამარცხებული მეჰმედ ფაშა სამცხეს გადავიდა, მუხრანს განცდილი მწარე მარცხი მას ვინმესთვის უნდა დაებრალე-ბინა და სულთნის რისხვისაგან როგორმე თავი დაეღწია. „ის ვინმე“ კი მანუჩარ ჯაყელი უნდა ყოფილიყო. მარცხიც მას უნდა დაბრალებოდა და ვითარცა „პოლალატე“ კიდეც უნდა მოეკლათ...

მანუჩარი, ანუ მუსტაფა (როგორც მას თურქები ეძახდნენ) თავის კარავში იყო, როცა იანიჩარი მივიდა და მოახსენა, მეჰმედ ფაშა სამხედრო თათბირზე გიწვევსო სააწერაფოდ. მანუჩარმა ორმოცდაათი მესხი ვაჟკაცი გაიყოლია და მათი თანხლებით გაემართა მთავარსარდლის კარვისაკენ. თქვენ შორიასლო დადექით, თუ ვინიცობაა, საჭირო გახდა, მე დაგიძახებთ და მომეშველეთო, — უთხრა მხლებლებს და თვითონ მარტომმარტო და უიარაღოდ შევიდა კარავში.

მეჰმედ ფაშა დამჯდარი დახვდა, ხმალზე ხელჩავლებული. გვერდით მას მეორე ფაშა ედგა, ისიც სახელად მეჰმედი, წარმომავლობით ბოსნიელი. დანარჩენებიც ფეხზე იდგნენ. ათამდე კაცი იქნებოდა. ყველა იარაღში იჯდა. ყველას ხმლის ვადაზე მოველო ხელი. ინანა მანუჩარმა, უხმლოდ რომ შემოვიდა იარაღასხმული მგლების ხროვაში.

უეცრად უქნიდან ხმლის სტვენა მოესმა. ელვასავით შემოტრიალდა მანუჩარი, გვერდით გადაქანდა, მარჯვენით ხმალი გამოჰკვლიჯა თურქს, მარცხენით თავიდან ჩალმა ჩამოჰკვლიჯა და ისეთი ძალით უჭირა, რომ „თავიდან მუცლამდე გააპო“ (ამ სიტყვებით ამბობს ამ ამბის მომსწრე იტალიელი მარტინ გილდერო). წამსვე ხმალ დააძრო ქიპამდე შუაგაპობილს და მეჰმედ ფაშასკენ გაექანა გაათფრებული. წინ გადაეკრნენ ხმალშიშველი სარდლები. ხმლები ჩაუკაფა ხმალდაკვესებით ყველას მანუჩარმა. მეწინავე თურქი მხარილლივ გა-

დასჩება. მომდევნოს, მეჰმედ ბოსნიელს ყური და ლოყა ჩამოათალა. დანარჩენები გაექცნენ „გარდარეულ გურჯს“ მელსაც გასაოცარი „მამაცობის ხელი ვაჟკაცობის სახელოდან გამოეწვდინა“ (!) მეჰმედ ფაშას წამოეწია და გზა გადაუჭრა. ხმალი შემოაგება მეჰმედმა. მანუჩარმა დაასწრო და შემოჰკრა ხმალი. მუხლზე დაეცა მთავარსარდალი. ისევ შემოესივნენ თურქები ქართველს. ახლა გაახსენდა, რომ უნდა დაეყვირა და დაიდრიალა მანუჩარმა: „ქართველებო!!!“ და ისევ დაერია გაალმასებით ყველა თურქს ერთად. კიდევ ოთხჯერ მიაწვდინა ხმალი მეჰმედ ფაშას. ცოცხალმკვდარი დაეცა მეჰმედ ფაშა ხადიმი, კაცი ქართველად დაბადებული და „თათრად“ გარდასახული...

მესხები შემოიჭრნენ გრივალევით და გარს შემოერთყნენ პატრონს. მისი ხმლით დაქცეული სისხლი იკმარეს და კარვიდან გამოიტაცეს...

მიჰქროდა მესხთა მთავარი მესხური ჯარით. უხაროდა — ისევ მანუჩარი ერქვა, ყრმობის სახელი, ისევ ქრისტიანი იყო, ისევ ქართველი!

„მე მათ კიდევ ბევრჯერ ვაჩვენებ, რომ მანუჩარ ათაბაგი გახლავართ, ქართველი ათაბაგი, და არა ოსმალო ფაშა, აყროლებული სუნიტების ყმა და მონა-მორჩილი!“

სვიმონ მეფისკენ მიჰქროდა მანუჩარ ათაბაგი, — იქ, სადაც ქართული მამულიშვილობის კერეონი მაინც ენთო მძლავრი სხივცემით...

მალე აზია-ევროპის გზაკვეთილზე ხმა გავარდა: მანუჩარ ათაბაგმა მესხეთი ააჯანყა, თურქეთს განუდგა, ქრისტიანობა და ქართველობა დაიბრუნა, სვიმონ მეფეს ეახლა, მისი ერთგული თანამებრძოლი გახდა. მალე მანუჩარმა ცოლად შეირთო სვიმონ მეფის ასული, ელენე. ქართლი და სამცხე ოსმალეთთან საომრად გაერთიანდნენ.

1583 წელს ქართველებმა თურქთა კირთებისგან დაიხსნეს ტფილისი. მას უკან აიღეს კიდევ მთავარი ციხენი ქართლისა — სამშვილდე, დმანისი.

1584 წელს ქართლში ახალი, ოციათასიანი არმია შემოიჭრა, რეზვან ფაშას სარდლობით. საქართველოს სატახტოსაკენ მომავალ მტერს მეგზურად მოუძღვოდა მოღალატე დაუდ-ხანი.

მდინარე ალგეთის მარჯვენა ნაპირზე მოვიდნენ და ხატისსოფელთან დადგნენ ბანაკად.

ალგეთის მარცხენა ნაპირზე სვიმონ მეფე მოვიდა ქართველთა ჯარით...

...მზე ჯერ კიდევ არ ჩასულიყო, როცა რეზვან ფაშას მოახსენეს, სვიმონ მეფის მოციქული გეახლათ და თქვენთან შეხედრას ითხოვსო.

შემოიყვანეთო, ბრძანა ფაშამ მცირე ფიქრის შემდგომ.

შემოვიდა „სვიმონ მეფის მოციქული“. მაღალი კაცი იყო, ხმელ-ხმელი, მხარბეჭიანი, სათნო-სახოვანი და ხშირწვეროსანი. ფაშას ზრდილად თავი დაუკრა, სამოციქულო არგანს ორივე ხელით დაებჯინა და პირდაპირ თქვა, წყნარი, დამაჯერებელი ხმით: „თქვენც კარგად უწყით, თუ ჩვენ ქართველებს რაოდენნი ჭირნი, პყრობილეზანი, ტყვეობანი და სისხლისთხევანი წაგვკიდებია ყიზილბაშთათვის და ყიზილბაშთა მიზეზით. ხოლო, რაც თქვენთან, ოსმალებთან გვიბრძოლია, ესეც ჩვენის ნებით კი არა, სულ ყიზილბაშთა მძლავრებით გვიბრძოლია. ახლა ამას ბრძანებს სვიმონ მეფე: მეყოფა ამდენი ხმლის ქნევა და ომი ყაენის გულისათვისო; რაღა გამოვიდა — თუ უბატონოდ ვერ გავძლებთ, უკეთესი ბატონი უნდა ვარჩიოთ უარეს ბატონსო; ჩვენ დავრწმუნდით, ქართველებისთვის ოსმალთა ხვანთქარი სჯობსო ყიზილბაშთა ყაენს; ამიტომ არღარა მნებავესო მონება ყიზილბაშთა და აღმირჩევია მორჩილება ხვანთქარისა. ჩვენ გვგონია, თქვენთვისაც ასე სჯობს და ჩვენთვისაც, და აწ, უკეთუ თქვენცა გნებავთ, შევრიგდეთ და ვიყვნეთ მშვიდობით, და აუწყეთ ხვანთქარსა მორჩილება ჩვენი, და ამიერითგან ვიქმნებით მორჩილ ბრძანებისა მისისა“, — დაასრულა „სვიმონის ელჩმა“.

კარგა ხანს უცქირა რეზვან ფაშამ სტუმარს, და ბოლოს, რაკი ქართველის კეთილ თვალეზში ვერაგობისა ვერაფერი

ამოიკითხა, თქვა დაბეჯითებით: „მოახსენეთ სიმონ მეფეს, ძალიან გვიხარია, ასე კეთილად რომ განგიზრახავთ. თქვენც სარწმუნოდ გვიჩანს სიტყვა მისი. აწვე გავრიგდეთ, მოვილაპარაკოთ და ამიერითგან იყოს მშვიდობა და ერთობა ჩვენ შორის“.

ქართველმა გულმოდგინედ მოისმინა თურქი სარდლის ნათქვამი. ყოველივეს ჩემს მეფეს მოვახსენებო, თქვა, მდაბლად თავი დაუკრა და წამოსასვლელად მოემზადა. ფაშამ გამოაცილა „საპატიო ელჩი“. მთელი ბანაკი ერთად მიიარ-მოიარეს. თურქს აზრადაც არ დაუკრავს, — რატომ იმძიმებდა ფეხს ქართველი და რატომ არ ჩქარობდა მზის ჩასვლამდე დაეტოვებინა ბანაკი.

ფიქრადაც არავის გაუვლია, რომ ეს „სვიმონ მეფის ელჩი“ თვითონ სვიმონ მეფე იყო!

დაზვერვა დამთავრდა.

ახლა ბრძოლის ველს იხატავდა გონებაში სვიმონ მეფე...

მაგრამ ეს კი აღარ შეუტყვევია სვიმონს: ნაშუალამეფს რეზვან ფაშას ბანაკს კიდევ ათი ათასი მეომარი შეემატა. სულ ოცდაათი ათასი მეომარი ჰყავდა ახლა რეზვან ფაშას. სვიმონ მეფის „ჩანახატში“ კი მხოლოდ ოცი ათასი თურქი იყო მონიშნული.

მაშ, 4000 — წინააღმდეგ 30000-ისა!..

(თუმცა ახალი არაფერი ხდებოდა ქართველთა საომარი ბედის სასწორზე)...

...ხატისსოფელს მაღალი გორა ადგას სამხრეთის მხრიდან.

სვიმონ მეფემ ღამით ჯარი ალგეთზე გადაიყვანა, სოფელს შემოუარა და იმ გორას თხემზე მოექცა.

დილა-ბნელზე ქართველები უეცრად დაეცნენ თავზე მტრის ბანაკს. ბევრი ოსმალო მანამ გაათავეს, სანამ ძილის ბურანიდან გამოერკვეოდა. დიდხანს ვერ აღადგინა საომარი წესრიგი რეზვან ფაშამ პანიკით მოცულ ბანაკში. ქართველები დაჰქროდნენ და სჩეხდნენ გაალმასებით. ჩქარობდნენ, რათა სანამ მტერი გონს მოვიდოდა, როგორმე მანამ შეემცირებინათ მისი რიცხობრივი სიჭარბე. რეზვან ფაშამ მიანც დააწყო ათასეულები საშინელი კაცთაკვლის ხაზს უკან. დააწყო და შემოუტია გააფთრებით. მაგრამ ბრძოლის ყველა უბანი

უკვე მტკიცედ ჩაეჭირათ ხელში ქართველებს. სცემდნენ უწყალოდ „პირითა მახვილისათა“. გადაიშუადლა. ოსმალით ურდომ ერთბაშად პირი აიქცია და გაიქცა. გამოედევნენ ქართველები. მზის ჩაწურვამდე სდიეს და სჩეხეს.

მობრუნდა სვიმონ მეფე ნაომარი ველის სახილველად. მრავალი თურქი დამპყრობელი დარეცილიყო. მრავალი ტყვე და ნადავლი ჩავარდნოდათ ხელში ქართველებს.

ამის შემდეგ კიდევ რამდენიმე ბრძოლა გადაიხადა სვიმონ მეფემ ძლევამოსილად.

დასასრული სვიმონ მეფისა

1587 წელს ირანის ტახტზე ავიდა სახელოვანი შაჰ აბასი, რომელმაც ხელმწიფობა აღმოსავლეთ ოზბეგების წინააღმდეგ ლაშქრობით დაიწყო. ამ ლაშქრობაში მას გვერდით, „მარჯვენა ხელად“ ჰყავდა მესხი თვალშეწიერი, მანუჩარ ათაბაგის უმცროსი ძმა. სამჯერ შეებნენ ყიზილბაშები ოზბეგებს და სამჯერვე, შაჰის ბრძანებით, თვალშეწიერი უძლოდა ჯარებს. „სამჯერვე გაემარჯვა“ თვალშეწიერს, ოზბეგები „კიდევ დახოცნა, ხელითაც დაიჭირნა და ყაენს მიუსხა“...

«ამასობაში სვიმონ მეფემ ქართლიდან თურქები სულ განდევნა, მაგრამ დანარჩენ ფრონტებზე ჯერ ისევ თურქები სჯაბნიდნენ ირანელებს. შაჰ აბასი დარწმუნდა, საჭირო იყო ზავი და, ომის წარმატებით განახლებამდე, ქვეყნის შინაგანი ძირეული გარდაქმნები და რეფორმები. და დაიღო კიდევ ზავი ირანსა და თურქეთს შორის (1590 წლის 21 მარტი). ამ ზავით საქართველო ირანმა თურქეთს „დაუთმო“. სვიმონ მეფე მარტო შერჩა გამძვინვარებულ თურქეთთან ომს.

მაგრამ მაინც იბრძოდა გმირი ხელმწიფე, იბრძოდა, „ვიდრე პირში სული ედგა“. ერთ ხანს ევროპის „გონზე მოყვანას“ ცდილობდა ქართველი მეფე, წერილებს სწერდა პაპს, „დიდი რომის ოქროს ნალარას“, კლიმენტი მეორეს და ესპანეთის მეფეს — ფილიპე მეორეს — შევკავშირდეთ

და ერთიანი ძალებით თავი გავუქვეყნოთ ქრისტიანთა მოსი-
ხლე თურქებსო; გავათავისუფლოთ იერუსალიმი და ვინსნათ
ქრისტიანები უსჯულოების ხელთაგანო; ჩვენ, ქართველები
აქედან შემოვუტევთ და თქვენ მანდედან მოაწევიტ ოსმალე-
თსო.

მაგრამ მიწერ-მოწერა მხოლოდ მიწერ-მოწერად დარჩა.
ქართლი ისევ მარტო იყო ოსმალური მონარქიის პირისპირ.

უკანასკნელი ბრძოლა 1599 წელს მოხდა, ალგეთის ხეო-
ბაში, სოფელ ნახიდურთან. სწორედ აქ, ქართველთა
მცირე ჯარით, სვიმონ მეფე წინ გადაუდგა უეცრად შემოჭ-
რილ და ტფილისისაკენ მომავალ თურქთა ურიცხვ მხედრო-
ბას. მტრის მეწინავე რიგები ჩაჰკაფეს და ჩააწვინეს იერიშზე
გადასულმა ქართველებმა, თურქული დროშები დაიხელთეს
და დაფხრიწეს, მაგრამ თოფების სეტყვის ქვეშ ხმლები დაუ-
მოკლდათ და უკუიქცნენ ქართველები. თავაწყვეტილი სრბო-
ლის ჟამს ერთმა მხედარმა ქართველ მეფეს უკნიდან უნებუ-
რად ცხენი დააძგერა და მეფე სვიმონი ცხენიანად დამეწყრილ,
ლაფით სავსე ხევში გადაეშვა. ქართველები მეწყერში ჩაფ-
ლულ მეფეს გარს შემოერტყნენ და მოზვავებულ მტერს
მთლიანად შეაწყდნენ. თვითონ მეფე, მას შემდგომ რაც უკა-
ნასკნელი ისარიც შემოიხარჯა, თურქებმა, მათი მთავარსარ-
დლის თხოვნით, ცოცხლად გამოიყვანეს. დატყვევებულ მეფ-
ეს თურქეთისკენ მიმავალ გზაზე მისი გმირი მეომრების წარ-
კვეთილი თავებით სავსე საპალნეები მიაცილებდა.

ზეიმობდა ოსმალეთი. დაცემულიყო ამიერკავკასიის ხალ-
ხთა უპირველესი გმირი — დროშა, რწმენა და იმედი. სულ-
თან მეჰმედ მესამეს ბრძანება გაეცა: სამი დღე-ღამე იზეიმოს
ბრწყინვალე პორტამ! სამი დღე-ღამე ოსმალური დროშები
გადმოჰკიდეს ყველა ქალაქში.

მერე თვითონ შეხვდა სულთანი სვიმონს, შეხვდა „დიდი
სიამტკბილობით“, ბევრ წყალობას შეჰპირდა, დიდ სიმდიდ-
რესა და პატივს, მაგრამ ვერ იქნა და „გათათრებაზე“ ვერ
დაითანხმა. არც ქართლის დახარკვასა და ქვეშევრდომობაზე
დათანხმდა ქართველი მეფე.

განრისხებულმა ფადიშაჰმა სვიმონი „შვიდკოშკიან ციხე-
ში“ (იედიყულე) ჩააგდო.

რა არ სცადა უფლისწულმა გიორგი სვიმონის ძემ მამის დასახსნელად: არ დაზოგა არც სამეფო ხაზინა, არც პირადი ქონება, არც ეკლესია-მონასტრებისა და წარჩინებულ მამულიშვილთა შესაწირავნი — ყველაფერი სტამბოლს გაგზავნა.

შვილებიც მძევლებად მისცა ხონთქარს გიორგიმ — ჯერ უფლისწული დავითი, მერე ასული, უმშვენიერესი გულჩარა.

მაგრამ ამით გამოდგა ყოველივე: თურქებმა ქრთამი ქრთამად დაიტოვეს, მძევლები მძევლებად, ხოლო სვიმონი არ იქნა და ტყვეობიდან არ გამოუშვეს.

და 1603 წელს საქართველოს მოუკვდა სვიმონ მეფე.

უცხო მიწაზე, უცხო ციხის ჯურღმულში დახუჭა თვალი დიდმა მამულიშვილმა, ვინაც „ქართლს ხმალი შეარტყა“ — უიღბლო ებიგონმა ვახტანგ გორგასალისა, დავით აღმაშენებლისა და გიორგი ბრწყინვალისა.

გამეფდა 19 წლისა, ტყვეობაში გაატარა 12 წელიწადი, იმეფა 35 წელიწადი, აღესრულა 66 წლისა.

იყო იმჟამად სტამბოლს გორელი ვაჭარი დიაკონიშვილი, რომელმაც ჩამოასვენა სვიმონ მეფის ნაშთები სტამბოლიდან საქართველოში.

და დაკრძალეს მცხეთას, მისი საფიცარი მამის, ლუარსაბის გვერდით.

იწუნენ ერთად, ორნიც „დიდნი“ — მადლიერი ხალხისაგან მიძღვნილი ტიტულებით, ორნიც ნაშანსვეტნი ეროვნული სიქველისა, რწმენისა და უკვდავებისა...

...მეთექვსმეტე საუკუნემ სისხლიანი ეტლით გადაიარა საქართველოს გულზე. ამ ასწლეულში ქართველებმა გარედან მომხვდურ მტერთან გადაიხადეს 70 ბრძოლა, აქედან — მოიგეს 49, წააგეს 21. ბევრი სისხლი აღინეს გადამთიელებს. მაგრამ არა უმცირესი — ერთმანეთს. ლამის დაიქცა საქართველო. „არღარა იწერებოდა“. არღარა ისმოდა საზღვარგარეთის ქართულ სავანეთაგან. „არღარა შენებულობა“ შენდებოდა.

მაგრამ მაინც კიაფობდა ნაპერწკალი ნაცარმორეულ ქართულ კერაზე.

პარი მესუთე

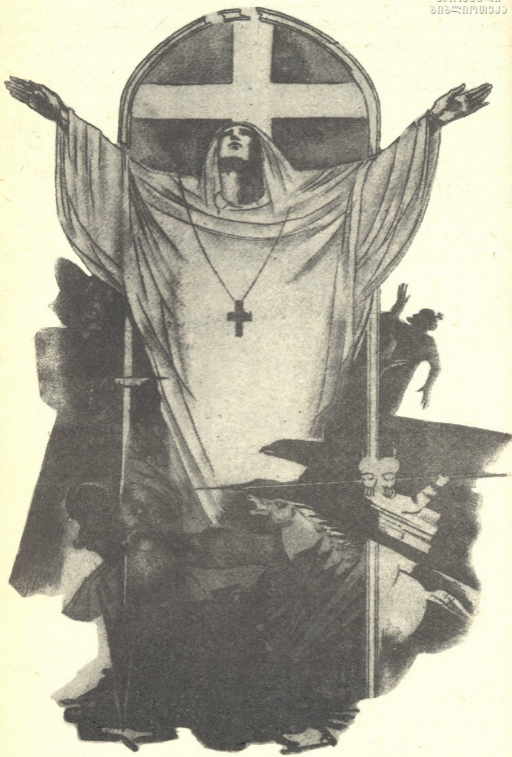

ყოფნა - არყოფნა

და მან განგრაგნა წიგნი იგი წინაშე ჩემსა
და იყვნეს მას შინა დაწერილ: „გოდება,
გმინვა და ვაება“.

ეზეკიელი, 2,10

„მთავარი ძარღვი“

მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს განსაკუთრებით გაძლიერდა სპარსეთი. მაშინდელი ხელმწიფე ირანისა, სახელოვანი შაჰ აბას პირველი, მის კარზე შემოკრებილ „გათათრებულ“ ქართველთა შემწეობით და მათზე დაყრდნობით განამტკიცებდა ქვეყნის შინაგან, სამხედრო, სამეურნეო, სააღმშენებლო და კულტურულ ცხოვრებას.

ისფაჰანში, ირანის მაშინდელ სატახტო ქალაქში, ქართველები უფრო „სჩანდნენ“, ვიდრე სპარსელები. კიდევაც ამბობდნენ ხშირად: ისფაჰანი საქრისტიანო სამეფო ქალაქია, რადგან იქ უფრო ბევრი ქართველი ცხოვრობს, ვიდრე მთელს საქართველოშიო.

სპარსეთის შაჰის კარი და სპარსული არისტოკრატია ქართველებთან მოყვრობას და სისხლით დანათესავებას მიეღწევოდა. „სპარსეთში, შაჰიდან დაწყებული და უდაბლესი ქვეშევრდომით დამთავრებული, იშვიათად შეგხვდებათ ადამიანი, რომელსაც დედა ან მამა ქართველი არ ჰყავდეს; ან უკიდურეს შემთხვევაში, ქართული სისხლი არ ერიოს ძარღვებში“, — წერს ფრანგი ჟან-ბატისტ ტავერნიე.

თვითონ შაჰ აბასსაც თავი მოჰქონდა ქართველებთან „ნათესაობით“ და ქართული ენის ცოდნით.

სახელმწიფოს რეფორმატორული საქმიანობის სათავეშიც შაჰ აბასმა უახლოესი კაცი, ტომით ქართველი, ალავერდიხან უნდილაძე ჩააყენა.

ქართველ სამხედრო რეფორმატორს შაჰმა თანაშემწეებად დაუნიშნა ინგლისელი ძმები — ანტონ და რობერტ შერლები.

უნდილაძემ 30000-იანი მკაცრად გაწვრთნილი არმია შექმნა, 10000 თოფითა და 5000 ზარბაზნის თანხლებით. ცალკე

შეიქმნა „ლულამთა“, ანუ ყულის, ჯარი — 10000 რჩეული მხედარი. ეს იყო „გვარდია“, ძველი აქემენიდების დროინდელი „უკვდავთა“ ჯარის მსგავსად. „ყულის“ ჯარის უფროსი — ყულარაღასი — ისევ ალავერდი-ხან უნდილაძე იყო (ამიერიდან მთელი 125 წლის მანძილზე სპარსეთის რჩეული ჯარების მთავარსარდალი, „როგორც წესი“, ყოველთვის იქნება ქართველი).

ალავერდი-ხან უნდილაძეს ევროპელი მოგზაურები და დიპლომატები ირანის „ვიცე-კოროლს“ ეძახდნენ. იგი იყო შაჰის პირველი მრჩეველი, პირველი ვაზირი, მთავარი სპასალარი, „კლასიკური ირანის“ — ფარსის ბეგლარბეგი. უნდილაძეს და შემდგომში მის შთამომავლობას ეკუთვნოდა უამრავი ქარვასლა, ფუნდუკი და ბაზარი. მას ხელთ ეპყრა საქარავენო და სამხედრო გზები ირანისა და ისფაჰანისა. მარტო ფარსის საბეგლარბეგოდან ასი ათასი ეკიუ შემოსდიოდა. უნდილაძე და შემდგომში მისი მონაგარი ირანში აგებდა გზებს, ხიდებს, წყალსადენებს, კაშხალებს, ქარვასლებს, საფოსტო სადგურებს, მეჩეთებსა და მედრესებს. დღესაც მოქმედებს ისფაჰანში ალავერდი-ხან უნდილაძის ნაშენები ხიდი. უნდილაძის ცოლმა, ქართველმა ქალმა, საკუთარი ფულადი სახსრებით, ირანის მთები მრავალგან უღელტეხილებით გადასტეხა, გზები გაიყვანა, მდინარეებზე და ხევხუცებზე ხიდები გასდო. დიდი კულტურტრეგერიც იყო უნდილაძე. კულტურულ აღმშენებლობას მიეღწეოდა შეუსვენებლივ. აშენებდა, აჩუქებდა, აქანდაკებდა, ხატავდა. ისფაჰანში ჩეჰელ-სუთუნის სასახლის კედლები ბრწყინვალე ფრესკებით მოახატვინა (იქვე ქართული წარწერაც „შეაპარა“ ქართველყოფილმა). ეტანებოდა ირანულ, არაბულ, ბერძნულ და ქართულ მწიგნობრობას. უყვარდა ფირდოუსი, ჰომეროსი, პლატონი, არისტოტელე და ლოცულობდა შოთა რუსთაველზე.

„მთელი სპარსეთი მე მემორჩილება, ხოლო მე უნდილაძეს ვემორჩილები“, — ამბობდა თვითონ შაჰ აბასი.

საგანგებოდ უნდა მივანიშნოთ. რომ შაჰის გვარდია, ანუ ყულის, ჯარი, რომელსაც ყულარაღასად უნდილაძე ჰყავდა, თითქმის მთლიანად ყრმობიდანვე ტყვედ წაყვანილი და გამაჰმადიანებული ქართველებისაგან შედგებოდა. აქვე, ქარ-

თველთა გვერდით, აქა-იქ ირიცხებოდნენ გამაჰმადიანებული
სომხები და ჩერქეზები. ამიტომ წერდა სპარსეთში იმეამად
მყოფი პ ი ე ტ რ ო დ ე ლ ა ვ ა ლ ე, იტალიელი მოგზაური და
მეცნიერი: ირანის არმიის მთავარი ძარღვი ქართველთა მხედ-
რობა არისო...

ირანის დედოფლებიც ქართველი ქალები იყვნენ — შაჰ
აბასის ოთხი ცოლი — თ ა მ ა რ ი, დ ა რ ე ჯ ა ნ ი, ე ლ ე ნ ე
და ლ ე ლ ა.

(„სპარსეთში დედა-დედოფალი ყოველთვის ქართველ მე-
ფეთა შთამომავალია“, — წერდა ინგლისელი ჯ ო ნ ფ რ ა ი-
ე რ ი).

მორღვეული კარიბჭეები

1603 წელს შაჰ აბასმა ომი გამოუცხადა თურქეთს. ირან-
თურქეთის ახალი ომი, მცირე შესვენებებით, 1639 წლამდე
გაგრძელდა. შაჰი ამ ომით აპირებდა: დაებრუნებინა თურქე-
თისგან წართმეული ირანული მიწები და ამიერკავკასია მთლი-
ანად — გამორჩევით, საქართველო დაეპყრო ისე მტკიცედ,
რომ აღარასდროს მისი დაუფლების იმედი აღარ დარჩენო-
დეს არც მოსისხლე ოსმალეთს და არც „მეგობარ“ რუსეთს.

პირველი ბრძოლა მოხდა 1603 წლის ზაფხულში, სოფელ
სუფიანთან, სალმასის ოლქში. თურქები დამარცხდნენ და
გაიქცნენ. სპარსელები დაედევნენ და იმავე წლის 16 ნოემ-
ბერს გარს შემოადგნენ ერევანს, სადაც ძლიერი თურქული
გარნიზონი ჩასაგრებულიყო.

შაჰ აბასმა ერევნის საიერიშოდ ქართველი მეფეებიც მი-
იწვია, ქართული ჯარებით — ქართლის მეფე გ ი ო რ გ ი მ ე-
ათ ე (სვიმონის ძე) და კახეთის მეფე ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე მ ე ო-
რ ე (ლევანის ძე). ისინიც ეახლნენ შაჰს, თავიანთ ჯარებით.

შაჰ აბასმა ქართველები სპარსელებს წინ დაუყენა და იე-
რიში ბრძანა. ქართველებმა სამი დიდი ჯვარი წაიმძღვარეს
და გაუძღვნენ იერიშს. პირველნი ეკვეთნენ თურქებს, სძლი-
ეს და შეიჭრნენ ქალაქში. მიჰყვნენ ირანელნი. ერევანი თურ-
ქებს წაერთვა და სპარსელებს მიერთვა.

შაპ აბასმა ქართველ მეფეებს „სამადლობელოდ“ ირანში სოფლები და პირადი ხაზინიდან ჯამაგირი დაუნიშნა. მეგრამ იქვე შაპმა, ასეთი „წყალობის“ საფასურად, ქართლის მეფეს სამხრეთ სამფლობელოთაგან ლორეს მხარე ჩამოართვა, ხოლო კახეთის მეფეს — აღმოსავლეთი მხარე, კაკ-ელისენის მიწები. სულ მალე საქართველოს ეს სასაზღვრო, ჩამკეტი კარიბჭენი, ვერაგ შაქს თურქმანული, მომთაბარული ტომებით უნდა დაესახლებინა, ქართული სამეურნეო და სულიერი ცხოვრება თანდათან მოეშალა და მოესპო...

ქართველი მეფეები შაპის მზაკვრობას აშკარად ხედავდნენ და საკუთარი ქვეყნების თავისუფლების გადარჩენისათვის ბრძოლას განაგრძობდნენ. ალექსანდრე კახთა მეფე მამის, მეფე ლევან მეორის საგარეო პოლიტიკის გზას ადგა და რუსეთთან ურთიერთობისა და მასთან კავშირის განმტკიცებით აპირებდა ქვეყნის გადარჩენას.

შაპი უფრო რადიკალური სისასტიკის გზას დაადგა. გიორგი მეფე მოაწამვლინა, ხოლო ალექსანდრეს მკვლელად შვილი მიუგზავნა.

მკვლელობა კახეთს

ალექსანდრე კახთა მეფეს ხუთი ვაჟიშვილიდან სამი შემორჩენოდა — დავითი, გიორგი და კონსტანტინე.

დავითი და გიორგი თელავის სასახლის კარზე იყვნენ და ტახტის მემკვიდრეობისთვის ექიშებოდნენ ერთმანეთს, ხოლო კონსტანტინე ყრმობითვე შაპ აბასს მძევლად წაეყვანა და იქ იზრდებოდა, სპარსეთს, ყრმობითვე გამაჰმადიანებული და უკვე „თათრად“ გაზრდილი.

კახეთის ტახტი დავითმა წაართვა მამასაც და ძმასაც, მაგრამ დიდხანს ვერ იმეფა და მალე გარდაიცვალა. გარდაცვალებულს დარჩა ქვრივი დედოფალი ქეთევანი, ცამეტი წლის ვაჟი თეიმურაზი და ერთიც ასული — ელენე.

ტახტი თეიმურაზს ეკუთვნოდა, მაგრამ მეფობა ისევ ალექსანდრემ დაიბრუნა და ტახტის მემკვიდრედაც თავისი ძე, გიორგი გამოაცხადა.

ხოლო, თეიმურაზს და ელენეს რუსეთის მაშინდელი მეფის, ბორის გოდუნოვის სახლთან დასამოყვრებლად დებდნენ კახელები, მაგრამ ისევ შაჰ აბასმა დაასწრო და ორივე სპარსეთს წაიყვანა — ელენე — „ერთ-ერთ ცოლად“, თეიმურაზი — „შვილად“...

...გამოხდა უამი.

დავაუკაცებულოყო „დიდი ბატონიშვილი კონსტანტინე-მირზა“ — ასე ეძახდნენ კონსტანტინე ალექსანდრეს ძეს სპარსეთის სასახლის კარზე. ახლა კი იგი შაჰ აბასს დაენიშნა შირვანის ბეგლარბეგად და ახალ ტიტულებად დაერქმია „ხანი“ და „ამირათა ამირა“.

და გამოეგზავნა კახეთში შაჰ აბასს კონსტანტინე-ხანი სპარსელი თანაშემწე სარდლებითა და სპარსული ჯარით. მოდიოდნენ და მოჰქონდათ შაჰის ნაბრძანები: კახეთის მეფისთვის კახთა ჯარი უნდა გამოერთმიათ, კახთა თანადგომით შირვანს უნდა შეჭრილიყვნენ, იქიდან თურქები განედევნათ და ეს ქვეყანა ერთხელ და სამუდამოდ სპარსეთისთვის დაემკვიდრებინათ.

ხოლო, ვერაგი შაჰის „უფრო დაწვრილებითი“ ნაბრძანები მხოლოდ კონსტანტინე-ხანის გულს იყო დამარხული...

შეხვედრა მოხდა ძაგემს, 1605 წლის მარტში.

იმ დღეებში რუსი ელჩების მისაღებად ემზადებოდა ალექსანდრე. 12 მარტი იყო დათქმული რუსებთან შესახვედრად. ხოლო, კონსტანტინე 8 მარტს მივიდა, „მეგობარ“ სპარსთა თანხლებით. სამი დღე გაგრძელდა „ოჯახური სიყვარული და სიამტკბილობა“. 12 მარტს კი რუსების მოსვლას კონსტანტინემ დაასწრო და დილით აღრე შევიდა ალექსანდრესთან, ჯიქური ნაბიჯით, იარაღში ჩასილალებული. თავხედური გამოხედვა ჰქონდა: იგი უკვე აღარ ჰგავდა „ალექსანდრეს ძვირფას შვილს“ და გიორგი ბატონიშვილის „ძვირფას ძმას“. იგი არც ერთს არ მიესალმა — არც მამას, არც ძმას.

თანაშემწე სპარსი სარდლებიც შემოჰყვნენ კონსტანტინეს, ყველანი სრული აღჭურვილობით დალესილნი.

უცებ სასახლის მცველი შემოვიდა და ალექსანდრეს და გიორგის წაულაპარაკა: ყიზილბაშთა ჯარი შემოვიდა ქალაქში!

აქვე მეფისგან სადარბაზოდ მოწვეულმა სასულიერო და საერო დიდებულებმაც მოუსწრეს.

აწრიალდა კონსტანტინე-ხანი, არაფერი მოხდესო მოულოდნელი, რუსებმაც არ მომისწრონო და ცივად, უტეხად უთხრა ალექსანდრეს: შირვანს ლაშქრობის თაობაზე მოვედითო სათათბიროდ.

ეს არ ყოფილა მოულოდნელი ალექსანდრესთვის. აკი შაჰ აბასმაც დააბარა ერევნიდან გამოსტუმრების უამს — კონსტანტინესთან ერთად შირვანს უნდა ილაშქრო შენის კახელებითო. მაგრამ რაღა მაინცადამაინც ახლა, რუსებთან შეხვედრას დაასწრეს და აიჩემეს შირვანს ლაშქრობა ყიზილბაშებმა და მათმა ბელადმა, გაყიზილბაშებულმა მისმა შვილმა?!

და, შირვანს სალაშქროდ ჯერ ვერ მოვიცილიო, თქვა ალექსანდრემ.

ჯერ ვერ მოვიცილიო? — აიწყვიტა კონსტანტინემ.

დარბაზი სიკვდილის სუნთქვამ მოიცვა.

კონსტანტინეს ხმლის ვადა ჩაებლუჯა და შიგ სახეში ჩაპყიოდა მამას; თუ მართლა შაჰის მოლაღატე არა ხარ, დაუყოვნებლივ უნდა შეპყარო კახეთის ჯარი შირვანს სალაშქროდო.

ალექსანდრემ კი, ეს მერამდენედ, გაუმეორა „გადარჯულბულ შვილს“: სანამ შირვანისთვის მოვიცილიდე, მანამ სამეფოს შინაური საქმეები მაქვს გასაწყობი და გასამართავიო.

მაშინ ფეხი წაუცდა მამისკენ კონსტანტინეს და უცებ გიორგი ბატონიშვილი გადაუდგა წინ.

თითქოს ამას ელოდაო, უცებ კონსტანტინემ „სისხლისმღვრელი მახვილი იშიშვლა შურისძიების ქარქაშიდან“. იშიშვლა, აღმაცერად მოიქნია და შიგ საფეთქელში შემოპკრა სრულის ძალით ძმას.

უსულოდ დაეცა გიორგი ბატონიშვილი.

მომეშველეთო!!! — იბღავლა ალექსანდრემ და გაექანა შვილისკენ, რომელმაც მას მოუკლა შვილი!

წამსვე ხმლები გაიძრეს სპარსელებმა და ასჩეხეს ალექსანდრე, მეფე კახეთისა.

ქართველ დიდებულებსაც გაეძროთ ხმლები. მაგრამ ანლა იყო. დარბაზი უკვე გაქედლიყო ყიზილბაშებით გრიალებდნენ ხელთოფები და დამბაჩები.

რუსი ელჩები თავისთან იყვნენ, შეფისგან წვევის მოლოდინში, სროლის ხმა რომ შემოესმათ. ტატიშჩევი მივარდა კამენევს და უთხრა: ვგონებ, შეფეს რალაც უბედურება დაატყდა თავს, ახლავ გაიქეც და კონსტანტინე გააფრთხილე, სისხლი არ დაიღვაროსო.

კამენევმა უფროსი დიასპანის ბრძანების დასრულებას აღარ დაუცადა და სასწრაფოდ გარეთ გავარდა.

ყიზილბაშთა ჯარი ქალაქის ქუჩებსა და სახლებს გასეოდა და შეუწყალებლად ხოცავდა დიდსა და პატარას.

ქუჩა გადაირბინა კამენევმა, ყიზილბაშთა ჯგრო გაარღვია და სასახლეში შეიჭრა. შემზარავმა სურათმა გააქვავა იგი:

სისხლში გათხვრილი იდგა კონსტანტინე. მის წინ რომელიღაც ყიზილბაშ მხედარს ალექსანდრე შეფის მოკვეთილი თავი ეჭირა, წვერით ჩაბლუჯული. შვილი გველის უძრავი თვლებით მიშტერებოდა მამის ჩამქრალ თვლებს. ფეხებთან ალექსანდრეს უთავო ტანი ეგდო, დასახიჩრებული და დაჩეხილი.

იქვე გიორგი ბატონიშვილი იწვა საფეთქელშელეწილი, მოშორებით ეყარნენ კახელი წარჩინებულნი.

შემაზრზენმა ჭახანმა გამოაფხიზლა კამენევი. მოიხედა და რას ხედავს: კონსტანტინეს ხმლის დარტყმით თავი განეკვეთა გიორგისათვის.

და, „თათარმა ძმამ“ თმებში ხელი ჩაავლო და მაღლა ასწია „ქრისტიანი ძმის“ თავი...

....მამისა და ძმის თავები კონსტანტინემ ირანს წარგზავნა მისი მწყალობელისა და აღმზრდელის, შაჰ აბასის „ძვირფას ძღვნად“. ხოლო თავგანკვეთილი ცხედრები ალავერდის ტაძარში დაკრძალეს გათათრებული უფლისწულის მხეცობით გოცებულმა და შეძრწუნებულმა კახელებმა.

კახეთის სამეფო ტახტი, სახელმწიფო საგანძურები და სრა-სასახლენი დაიჭირა მამისა და ძმის მკვლელმა კონსტანტინემ.

კონსტანტინე საზიზლარი ჯალათი იყო სადისტი შაჰ აბასის ხელში, თუმცა თვითონ მკვლელი დაჯინებით გაიწმინდა — შაჰი არაფერ შუაშია, მკვლელობა ჩემის ნებით ჩავიდინეო.

რუსი ელჩები სასტიკად იყვნენ გაჯავრებულნი კონსტანტინეს გაუგონარი მხეცობის გამო. ამას გარდა, მათ იცოდნენ, რომ გასპარსელებული ქართველის ხელით რუსეთის მეგობარი მეფისა და მისი შვილის მოკვლა კახეთში რუსეთის მარცხსა და სპარსეთის გამარჯვებას მოასწავებდა.

რუსი ელჩები სამშობლოში გაბრუნდნენ...

...ექვი არავის ეპარებოდა, რომ ყიზილბაში კონსტანტინეს გამეფება კახეთის „გათათრებასა“ და ირანის „თათრულ სახანოდ“ გადაქცევას მოასწავებდა. მაგრამ სულ მალე კონსტანტინეც და შაჰიც დარწმუნდნენ, რომ კახეთის „გათათრება“ არც ისე იოლი საქმე იყო. აქაური ხალხი სიკვდილს არჩევდა და ქართველობაზე ხელს არ აიღებდა.

მალე კახელებმა ქეთევან დედოფლის მეთაურობით აჯანყება მოაწყვეს და კონსტანტინე მოჰკლეს.

შაჰ აბასმა დროებით ისევ დათმობა ამჯობინა და „ორივე საქართველოში“ კვლავ ქართველთა „სასურველი მეფეები“ დაამტკიცა: ქართლში — ლუარსაბ მეორე (გიორგი მეათის ძე) და კახეთში — თეიმურაზ პირველი (დავითის ძე).

გამოსვლა გიორგი სააკაძისა

1606 წელს საზავო მოლაპარაკება გაიმართა ირანსა და თურქეთს შორის. თურქეთის მხრივ ელჩობას მეთაურობდა სტამბოლის კარზე დაწინაურებული ქართველი ქალი გულჩარა, გიორგი მეათის ასული. გულჩარა მშვიდობიანობის მთავარ პირობად სრულიად საქართველოს „დათმობას“ მოითხოვდა, თურქეთის სულთნის სასარგებლოდ. შაჰ აბასმა არ დათმო და ომი გაგრძელდა.

იმჟამად ქართლის მეფის, ლუარსაბ მეორის კარზე დაწინაურდა აზნაური გიორგი სააკაძე, სულით და სხეუ-

ლით მძლავრი პიროვნება, სოფელ ნოსტეში ჩასახლებული ახლად გამდიდრებული და ახლად გამძლავრებული ფეოდალი“, ანუ „გათავადებული მდაბიო“. მას მრავალი სოფელი, ყმა და მამული მოუხვეჭია თეძმის, მანგლისის, ატენის და ალის ზეობებში, ქვემო ქართლში და თვით ტფილისის შემოგარენში, სულ — ორმოცდაათამდე სოფელი. სააკაძე დამოყვრებია ფეოდალთა შორის უმძლავრეს ოჯახს — ცოლად შეურთავს ნუგზარ არგვის ერისთავის მშვენიერი ასული — მარეხი, რომლისგანაც რვა შვილი შესძენია, ხუთი ვაჟი და სამი ასული.

ლუარსაბ-მეფეს იგი ტფილისის მოურავად (ქალაქის თავად) დაუნიშნავს.

მოურავი გიორგი სააკაძე, ანუ „დიდი მოურავი“ — ასეთი სახელებით დაივანებს იგი საქართველოს ისტორიაში.

სააკაძის შფოთიან სულში ერთად ბუდობდა დიდი მამულიშვილობაც და დიდი პატივმოყვარეობაც. დიდსულოვანი შემწყნარებლობაც და სულსწრაფი შურისმგებლობაც, ბავშვური გულჩვილობაც და მძვინვარე დაუნდობლობაც.

მტრული თვალით სჭამდნენ თავადები „მათ წრეში“ — „საზეპურო ერში“ გარეულ და სამეფო კარზე აღზევებულ „მდაბიოს“. შადიმან ბარათაშვილი, ფარსადან ციციშვილი და ქაიხოსრო ჯავახიშვილი გიორგი სააკაძეს ტახტისმაძიებელ უჯიშო მედროვედ თვლიდნენ. ამნაირი ვიგინდარა, ამნაირი „ტარაკუჭა“, ამნაირი „მეცამეტე გოჭი“, პირადული აღზევებისა და მოხვეჭისათვის არც ქვეყანას დაინდობს, არც ხალხს და არც მეფესო. სანამ გვიან არ არის, ჩამოიშორე, თორემ ერთხელაც იქნება დაგვლუპავს ეს ცბიერი, ვერაგი, მჩურჩნელი (ყურში მოჩურჩულე მაბეზღარი) და დაუნდობელი კაციო, — ჩასჩიჩინებდნენ ისინი ლუარსაბ მეფეს...

...1609 წელს ოსმალთა და ყირიმელ თათართა ურდო შემოიჭრა მოულოდნელად საქართველოში. ახალციხე დაერბიათ და ქართლის სიღრმისკენ მოემართებოდნენ ძარცვა-რბევით. განზრახული ჰქონდათ მოულოდნელად დასცემოდნენ ცბირეთის ციხესიმაგრეს, სადაც მაშინ მცირე ამალით იდგა ქართლის მეფე ლუარსაბ მეორე.

სოფელ კველთაში თურქებმა შეიპყრეს ადგილობრივი მღვდელი თევდორე, რომელსაც უბრძანეს მეგზურობა და გაძლოდა ცხირეთისაკენ. მღვდელი ჭეშმარიტი გმირი გამოდგა. მან ცხირეთს გვერდი აუქცია და მტერი სულ სხვა გზით წაიყვანა. როცა შეუტყვეს, თურქებმა თევდორე ხმლებით ასჩეხეს.

თევდორეს მამულიშვილური თავგანწირვა შეიქნა ცხოველმყოფელური წანამძღვარი გიორგი სააკაძის გმირობისა. სანამ თევდორე მტერს მტყუანი გზით მიატარებდა და სანამ ბოლოს მისი კეთილშობილი თავი გვემულ სხეულს გაშორდებოდა, მანამ მეფემ და მოურავმა მტრის შემოსევის ამბავიც შეიტყვეს და საომრად გამზადებაც მოასწრეს.

გიორგიმ სასწრაფოდ შემოიყარა ლაშქარი. ზ ა ზ ა ც ი ც ი - შ ვ ი ლ მ ა ც და თ ა მ ა ზ მ ა ჩ ა ბ ე ლ მ ა ც მოუსწრეს და მტერს მიუხდნენ.

პირველი შეტაკება მოხდა ს ხ ე რ ტ ის ჭ ა ლ ა ზ ე, თემის ხეობაში ქართველებმა უმაღვე უკუაქციეს რიცხვმრავალი თურქობა. ზაზა ციციშვილმა პირისპირ შეტაკებაში თურქ ფაშას თავი გააგდებინა, თავი იგი წვერით კბილებში დაიჭირა და ორივე ხელით შეჭურვილმა განაგრძო ბრძოლა. სააკაძემ მტრის შუაგული გაარღვია. საბოლოოდ გაექცნენ ბრძოლას თურქნი.

გიორგიმაც შემოაბრუნა ლაშქარი, რადგან სანამ მთავარი ძალები არ მოსვლოდა, სახიფათოდ მიიჩნია ურიცხვი მტრის გამოდევნება.

თურქები მტკვრის ხეობას აუყვნენ, ტაშისკარის ბოლოს გავიდნენ და ნახვეტას მინდორზე დასცეს ბანაკი. სანგრები და თხრილები გათხარეს, მიწაყრილები აღმართეს, ტომრები სილით აავსეს და კედლებად დაისადაგეს.

ქართველებიც, ვინც მოსასვლელი იყო, ყველანი შეიყარნენ. ლუარსაბ მეფემ სათათბიროდ დაისვა სარდლები. ბოლოს, სააკაძის საომარი განაზრახი მიიღეს და ომის გაძლოც მასვე მიანდეს.

მაშ, 27 ივნისი 1609 წლისა, ტაშისკარი, ნახვეტას მინდორი.

ომის ღმერთს საომარი სასწორის ერთ პინაკზე 60000 თარი დაესვა, მეორეზე — 10000 ქართველი.

რიურაჟზე ქართველები უეცრად დაეცნენ ომის მოლოდინით ღამენათევ თურქებს და თოფები დაუშინეს. დაუშინეს და მაშინვე შიშველი ხმლებით ჩაუხტნენ ნათოფარ ბანაკში. ბრძოლა გახურდა სასტიკი და სისხლდამდინარი. „ფიცხად იბრძოდეს ქართველნი“. სააკაძე ყველაზე სქლად შეკრულ თურქობას „არჩევდა“ და ეტევებოდა ხმლის ცემით. და იბრძოდა დინჯად, „გულმყაფრად“. „გულსრულად“ იბრძოდა ლუარსაბ მეფე, ჭაბუკი „ტანსარო“, „თამამად მიმხლომელი“, ლახტის მცემელი და შუბის მაძგერებელი. „მაშინ იქმნა ომი დიდი იქით და აქეთ, და დიდად მოჭირვებით და გულსრულად შეიბნენ, — ძველთა გმირთაგანცა ძნელად შესაძლებელად საგონებელი იყო, რომე მაშინ მეფე და მოურავი და სრულად ქართველნი იბრძოდნენ“. დიდი სიმამაცით იბრძოდნენ სააკაძის „მოკიდებულნი“ („მიმდევარნი“, „თანამოდასენი“), გლეხნი და წვრილაზნაურნი: ლომი ჩრდილელი, პაპუნა ვაშაყაშვილი, როსიტა გედევანიძე, პაპუნა ჩივაძე, თამაზ ქარციძე, მათარსი შიხაიდრიძე, ქელივიძე, ინაშვილი. სამჯერ გადაემსხვრა შუბი ხელში სააკაძეს. ლახტი მთართვა ლომი ჩრდილელმა. ფერად ფაშას, გათათრებულ ქართველს, თურქთა მთავარსარდალს შეება გიორგი სააკაძე. ხმალი დააგდებინა, ორივე პაპუნა (ჩივაძე და ვაშაყაშვილი) წამოეშველნენ და შეუქრეს ხელ-ფეხი ფერად ფაშას. ბრძოლა ქართველთა გამარჯვებით გათავდა. თურქთა უმრავლესობა ჩაწყდა და ჩაირეცა. ვინც სიკვდილს გადაურჩა, „დაშინებულნი და დანქრეული“, ტყესა და ღრეს შეეფარა. ბრძოლის შემდგომ სამი დღის მანძილზე „საშოვარზე“ გადიოდნენ ახლომახლო სოფელნი და იჭერდნენ ტყეებსა და ხევხუვებში მიმალულ თურქებს...

თურქთა განადგურება შაჰ აბასის წისქვილზე ასხამდა წყალს. სწორედ ამიტომ, ამ გამარჯვების „საფასედ“, ლუარსაბ ქართველთა მეფემ დაითანხმა შაჰ აბასი, გაეყვანა სპარსული ციხიონი ტფილისიდან. ამის შესახებ წერს სპარსი ისტორიკოსი ისკანდერ მუნში: „...და მისცა შაჰ აბასმა ლუარსაბ მეფეს ტფილისის ვილაიეთი, საქართველოს განთ-

ქმული ქალაქი, რომლის ციხესიმაგრეს თავი მარჩბივის ვარსკვლავედის თალამდე ჰქონდა აღმართული... ხოლო სხენე-ბული ლუარსაბი იყო საოცრად მომხიბლავი, მშვენიერად განისა, მოხდენილი ყმაწვილი. ჩვიდმეტი წლისა იქნებოდა შაჰს რომ ეახლა. ჭეშმარიტად, ასეთია თითქმის ყველა ქართველი ბატონიშვილი. ის კი არა და, საქართველოს მთელი ხალხი, ყოველი კაცი და ყოველი ქალი, იქაური ჰავა-ჰაერის სინაზის გამო, ნატიფ ღაწვთა და ლოყათა სიტურფითა და სინარნართ, ნაკეთებისა და ხელების მოხდენილობით, ყველა სხვა ადგილთა და ქვეყანათა ხალხებს სჯობია. ყველანი სამოთხის ბინადარი ქალის, ჰურიას მსგავსნი და იოსებ მშვენიერის ღაწვთა მქონენი არიან, მოსეს შუქმფენი ხელის სხივები გამოკრთის მათი სახეებიდან და ქრისტიანული სასწაულიც ცხადად ჩანს მათი საოცარი ენატკბილობიდან და საამური ქცევებიდან, თუმცა საქართველოში ქრისტიანობაა გავრცელებული და ქართველები მოკლებული არიან ჭეშმარიტ სარწმუნოებას (მაჰმადიანობას), მაგრამ თავისი სიმშვენიერით, ჰავის სიჯანსაღით და მიწა-წყლის უმწიკვლობით და ნაყოფიერებით, ქვეყნიერების ვერც ერთი მხარე საქართველოს ვერ შეედრება. სწორედ ქართველთა სამშობლოზე შეიძლება ითქვას ეს ლექსი:

„ყოველ წუთში თითო იესო დაიბადება,
ყოველ სახლში იესო მშობელი მარიამი ჩახახლებულა“...

დაცემა სააკაძისა

თურქებზე გამარჯვების შემდგომ გიორგი სააკაძე კიდევ უფრო გავლენიანი კაცი შეიქნა ლუარსაბ მეფის კარზე. ბოლოს დამოყვრდნენ კიდევ მეფე და მოურავი: ლუარსაბმა ცოლად შეირთო გიორგის დაი (სახელი არაა ცნობილი).

და, საქორწინო სუფრა ახალი ალაგებული თუ იქნებოდა, რომ ერთბაშად ისევ ერთმანეთის საჯიჯგნად აიშალა და აზვავდა ორი მოსისხლე ბანაკი — შადიმან ბარათაშვილისა და გიორგი სააკაძისა.

სააკაძეს საქართველოს გაერთიანება ჰქონდა გულს ამოკრილი და ეს უზარმაზარი მამულიშვილური ოცნება „აზნაუ-

რული გზით“ უნდა შეესრულებინა „წვრილი ერის“ სათავე-
ვანო გმირს: აზნაურები თავადთა ქვეშევრდომობას უნდა
დასხლტომოდნენ და ყმა-გლეხების გაყოლიებით ერთიანი სა-
მეფო ხელისუფლების უშუალო სამსახურში შესულიყვნენ.
ასეთი იყო სააკაძის „მოკიდებულ კაცთა“ („მიმდევართა“,
„თანამოდასეთა“) საბრძოლო განაზრახვი.

ლუარსაბ მეფის ქორწინება სააკაძის „დასის“ დიდი გა-
მარჯვება იყო.

მაგრამ არ ეძინა შადიმან ბარათაშვილისა და ფარსადან
ციციშვილის თავადურ წრეს. აიშალნენ თავადები, აიშალნენ
ოჯახებით, ცოლ-შვილით, ქალ-რძალით, და შეუტიეს ლუარ-
საბ მეფეს: ცოცხალის თავით არ შევეურიგდებით უგვარო დე-
დოფლის მბრძანებლობას და თავზე წამოსკუპებასო. „და
უმეტესად სუფრაჯმან შადიმან ბარათაშვილმან დაუცადებ-
ლად დაუწყო ბეზლობა მოურავსა“.

ნახევარი წელიწადი ლანძღეს და თათხეს მოურავი და მი-
სი ოჯახი. ნახევარი წელიწადი უჩიჩინეს მეფეს — განუტევე
„უჯიშო დედოფალი“ და მოჰკალი „მოღალატე მოურავიო“.

ლუარსაბი ერთხანს მაგრობდა, მაგრამ ბოლოს მაინც
„ფეოდალურმა ღიჯინმა“ თავისი გაიტანა და იგი ორივეზე და-
თანხმდა — ჯერ ცოლი განუტევა და მერე ცოლისძმის მოკ-
ვლაზეც დასტური მისცა.

დათქვეს — 1612 წლის მაისში, წავკისს, მეფის საზაფ-
ხულო სასახლეში უნდა მოეკლათ გიორგი სააკაძე. მეფემ ვი-
თომ სანადიროდ მიიწვია მოურავი. შეთქმულებიც მოვიდ-
ნენ. მაგრამ შეთქმულთაგან ერთმა, ბ ა ა კ ა ხ ე რ ხ ე უ ლ ი-
ძ ე მ, წინასწარ იდუმალ გაანდო გიორგის, რასაც უპირებდ-
ნენ იმ ღამით.

და გიორგი სააკაძემ ბეწვზე გაასწრო სიკვდილს. იგი გაიქ-
ცა ნოსტეს, ოჯახის გადასარჩენად. შეთქმულებიც დაედევ-
ნენ.

(გარედან მოსულ უცხო მტერს არ დაედევნებიათ ქართვე-
ლები ისე გახელებით, როგორც შინაურს. უცხო მოსისხლეს
მხოლოდ თუ მოგერიებამდე დაედევნება ქართველი,
ხოლო შინაურ მოძმეს ძირისძირამდე მოსათხრელად
და მოსაკლავად დაედევნება).

ოჯახის გატაცება მოასწრო სააკაქემ, ხოლო თავადებმა მისი დაცარიელებული სახლ-კარი აიკლეს, იავარჰყვეს და დასწვეს.

გიორგიმ, თავის ოჯახთან ერთად, სიმამრიც, ნუგზარ ერისთავი აიყოლია და სპარსეთს გაიქცა.

შაჰ აბასმა სიხარულით მიიღო და დაიახლოვა გამოჩენილი ქართველი სარდალი. შაჰი ძალიან ჭკვიანი კაცი იყო და ჭკვიანურადაც უნდა შეეფასებინა ეს უცნაური ამბავი: საქართველომ თავისი ყველაზე ბასრი იარაღი ყველაზე დიდ მოსისხლე მტერს თავისი ხელით გაუგზავნა!...

საქართველო უსააკაქემოდ

1612 წლის სექტემბერს სტამბოლში ისევ მიუჯდნენ საზავო მაგიდას სპარსეთისა და თურქეთის დიპლომატები.

სამშვიდობო მოლაპარაკების მთავარი გმირი იყო იმევე ქართველი დიპლომატი ქალი, გულჩარა, რომელმაც „მთელი კონსტანტინოპოლი განაცვიფრა თავისი ჭკუით, სილამაზით, ბრწყინვალეობით და მჭევრმეტყველებით“. გულჩარამ საოცრად ძლიერი სიტყვით ჩააჩუმა ოზბეგი ელჩები, რომლებიც ხონთქარს ირანთან ომის გასაგრძელებლად აქეზებდნენ.

ზავი დაიდო. მეტოქეებმა მახვილები ქარქაშებში სანახევროდ ჩააგეს. აღდგენილ იქნა 1555 წლის ამასიის ზავის პირობები: ქართლი, კახეთი, შირვანი და სომხეთი ირანის შაჰის „საკუთრებად“ გამოცხადდა; დასავლეთი საქართველო და მესხეთი, ახალციხის მითვლით, თურქეთის „ქონებად“ დარჩა.

კვლავ ასე გაიყვეს „ცოცხალი დათვი“ სპარსელებმა და ოსმალებმა.

მალე შაჰ აბასმა შეიტყო, რომ ქართლი და კახეთი მის მორჩილებას არ ურიგდებიან და ერთიანი ძალებით აჯანყების დროშაც აღუმართავთ.

1613 წელს, ზამთრის დამდეგს, შაჰ აბასი უზარმაზარი მხედრობით წამოემართა საქართველოსკენ. ყარაბაღს რომ მოვიდა, თეიმურაზ კახთა მეფეს ერთგულების საწინდრად მიქველები მოსთხოვა. თეიმურაზმა ქვეყნის აოხრებას უახლოესი ადამიანების გაცემა ამჯობინა და გაუგზავნა შაჰს, ერთმა-

ნეთის მიყოლებით — დედა, ქეთევან დედოფალი, და მცირეწლოვანი ვაჟიშვილი: ლევანი და ალექსანდრე. შაჰმა ძვირფასი მძევლები მძევლებად დაიტოვა, მაგრამ ეს არ იკმარა და პირადად თეიმურაზის გამოცხადება მოითხოვა.

თეიმურაზი არ გამოცხადდა და სახელდახლოდ შეყრილი რაზმით ქართლისაკენ წამოვიდა, ლუარსაბ მეფესთან შესაერთებლად. შაჰ აბასმა უაღრესად ჯარი შეახვედრა.

თვითონ შაჰ აბასი მოუძლოდა ირანელთა მრავალრიცხოვან მხედრობას. თეიმურაზმა შუბი გაწვართა და ცხენი გულმყარად გააქანა. ხუთასკაციანი ქართველთა ჯარი ეკვეთა სპარსულ ათასეულებს. კახელებმა შუბები შეაღწეს მოპირდაპირის სქლად მიჯრილ მწკრივებს და მაშინვე „აგელეს ხმალნი“. თავგანწირვით იბრძოდა თეიმურაზი. მაგრამ თავისი უნდა გაეტანა რიცხვით სიმრავლეს და თეიმურაზმა ნაბიჯ-ნაბიჯ იწყო უკანდახევა. უკუსვლით იქნევდნენ ხმლებს კახელნი. შაჰმა მოასწრო და მხედრობის ერთი წილით უკანა გზა ჩაუჭრა ქართველებს. თეიმურაზი მისი ჯარით სპარსთა ალყაში აღმოჩნდა. თეიმურაზმა ტყვეობას სიკვდილი ამჯობინა და შეუტია სრული თავგანწირვით. გააღმასებით მიჰყვნიენ კახელნი. მძლავრი ძგერებით განკვეთეს და გადაქელეს ირანელთა შუაკერძი. სამშვიდობოს გააღწია მეფემ თავისი მხედრობით. შაჰ აბასი ლამის გაგიჟდა. თეიმურაზი რომ გაექცა და ვერ მოიხელთა.

თეიმურაზი მივიდა მუხრანს, სადაც მას ელოდა ლუარსაბ მეფე.

მაშინვე გადაწყვიტეს და იმერეთს გაეშურნენ, იქაურ მეფესთან, გიორგი მესამესთან თავშესაფარებლად.

შაჰ აბასმა იმერეთის მეფეს სტუმრების გაცემა მოსთხოვა, მაგრამ ცივი უარი მიიღო.

1614 წელი უმძიმესი ტრაგედიის წელი შეიქნა საქართველოს ისტორიაში. მთელი კახეთი აიკლეს, გაძარცვეს, დაანგრეს, გადასწვეს და ამოწყვიტეს ირანელებმა.

80000 კახელი გადაასახლეს იმ წელიწადს ირანში.

პიეტრო დელა ვალე სწერდა რომის პაპს ურბანუს მერვეს: „დღეს მთელს სპარსეთში არ მოიძებნება არც ერთი

სახლი, რომელიც სავსე არ იყოს ტყვე ქართველებით, შამაკაცებით და დედაკაცებით. სპარსეთში არ არის არც ერთი დიდი კაცი, რომელსაც არ ჰსურდეს, რომ ყველა მისი ქალები ქართველები იყვნენ, იმიტომ რომ უმშვენიერესნი არიან ქართველი ქალები...“ დაიქცა და დაიშხა „ყველაფრით სავსე, მდიდარი და ხალხმრავალი“ კახთა ქვეყანა.

კახეთის აოხრების შემდგომ შაჰ აბასმა „ვარსკვლავებით ურიცხვი ჯარი“ ქართლში გადაიყვანა და გორს მივიდა. გორისა და სურამის ციხეები გაამაგრა და შიგ სპარსული ციხიონები შეაყენა. თან ჯარები სასტიკად გააფრთხილა — ქართლის მოსახლეობის აკლება-აწიოკებისაგან თავი შეეკავებინათ. ქართლის ყოველ კუთხეში შაჰმა გზირები დაგზავნა და გამოაცხადებინა, მე თქვენთან სამტროდ კი არა, სამოყვროდ მოვედიო. ყველა მშვიდად იყოს, ყველა თავის საქმეს ეწიოს, ქართველთა და სპარსთა შორის მშვიდობიანი მისვლა-მოსვლა სუფევდეს. თუ ლუარსაბი დაბრუნდება, მის ქვეყანას მასვე მივართმევ, თუ არა და, „მაშინ აქა მყავს მოურავი, აქაური ქართველი, და ქართლს სწორედ ამ მოურავს ვუბოძებ, მე კი ჩემს ქვეყანაში დავბრუნდები...“

გიორგი სააკაძე შაჰ აბასის დაპირებებს მოთმინებით იმენდა, მაგრამ გული ბოღმით უსივდებოდა. იცოდა, ვერაგი შაჰი ჩვეულებრივ ცრუობდა და ახალ-ახალ ხვანჯებს ხლართავდა საქართველოს დასამხობად და ამოსაგდებად. მაგრამ სააკაძე ჭერჭერობით მაინც შერიგებას ურჩევდა ხალხს. მთავარი ახლა ის იყო, ქართლის მოსახლეობა კახეთის ტრაგედიას ვადარჩენოდა.

თვითონ გიორგი თავის მამულში მივიდა, ნოსტეში. მივიდა და დაანთო ცეცხლი კერაზე. მეზობლად ქაიხოსრო ჯავახიშვილი ცხოვრობდა, სააკაძეების ოჯახის ერთ-ერთი დამაქცევარი. როგორც კი გიორგის მობრუნება შეიტყო, მაშინვე ცოლ-შვილიანად აიყარა ქაიხოსრო და იმერეთისკენ გაქუსლა, სააკაძის შურისძიებით ზარდაცემულმა. გიორგიმ მაშინვე მსახური დაადევნა და დაარწმუნა — არას გერჩი, უკან მობრუნდი, ძველი წყენა დავივიწყე და ამიერიდან კეთილი მეზობლობით და მეგობრობით ვიცხოვროთო! და მობ-

რუნდა ქაიხოსრო ჯავახიშვილი სააკაძის „დიდსულოვნებდა“
გაოცებულნი.

ქაიხოსროსთანა ეგოისტებს ნაკლებად ესმოდათ სააკაძის ფართო მამულიშვილური განაზრახნი. მართალია, გიორგი სააკაძე ირანში სწორედ იმისთვის გაიქცა, რომ შაჰის მხარდაჭერით ქაიხოსროსთანა და შადიმანისთანა ფეოდალები დაეთრგუნა, მაგრამ გიორგი მალე მიმხვდარა თავის შეცდომას — შაჰ აბასი, რომელიც თურმე საქართველოს ძირფესვიანად მოთხრას უპირებდა, გიორგის ქართველ ფეოდალებთან ბრძოლაში მოკავშირედ არ გამოადგებოდა. უფრო მეტიც: გიორგიმ შეამჩნია, რომ შაჰს ახლა სააკაძის მტრები უფრო მოსწონდა, ვიდრე თვითონ სააკაძე. ამიტომ დიდი სიფრთხილე მართებდა „რენეგატად“ გამოცხადებულს. სააკაძისთვის ახლა მთავარია ქართველი ხალხის გადარჩენა და არა მისი პირადი მტრებისადმი სამაგიეროს მიზღვის ფიქრი. მთავარი იყო, ქართველები — თავადნი, აზნაურნი, თუ უაზნონი — ერთმანეთს არ დარეოდნენ და ამით „ყოველი ხარისხის“ ქართველისათვის საერთო მტრის, შაჰ აბასის გული არ გაეხარებინათ. მთავარი იყო, შაჰი როგორმე ქართველი კაცის სისხლდაუქცევლად გასულიყო ქართლიდან, ხოლო შემდგომ... შემდგომ სხვა რამ დიდ-დიდნი საზრუნავნი „გამოუჩნდება“ დიდ მოურავს...

შაჰ აბასი კი მძიმე საფიქრალს მისცემოდა. არ დაშინდა და არც ერთმა ქართველმა მეფემ მის წინ ქედი არ მოიხარა — არც იმერელმა „ცბიერმა ბაში-აჩუკმა“, არც კახელმა „მოსისხლე თეიმურაზმა“, არც ქართლელმა „თვინიერმა ბიჭმა ლუარსაბმა“.

არც იმერთთან ომი გამოდიოდა. ჯერ ერთი, დიდად სამძიმო და სახიფათო იყო ლაშქრობა იმერეთში, სადაც კბილები ამაოდ დამტვრეოდა ყველა დიდ დამპყრობელს — რომაელს, არაბს თუ მონღოლს. მეორეც, იმერეთი ოსმალების „გავლენის სფეროდ“ ითვლებოდა და მასთან ომი სტამბოლის კართან ზავის დარღვევას მოასწავებდა. არა და „ირანის ლომს“ არ შეეძლო შერიგებოდა ასეთ მარცხს, დამცირებასა და თავლაფდასხმას.

და ასეთ მწვავე უამს ისევ გამოუჩნდა „ბედნიერ შაჰს“ მოულოდნელი „მხსნელი“. ეს იყო „ბოროტების მსახური“ წყეულის შვილი, ეშმაკისაგან აღძრული, სატანის კერძი შადიმან ბარათაშვილი, ლუარსაბ მეფის გამზრდელი მამამძუძე და სუფრაჯი, სამეფო სუფრის მოურავი, გიორგი სააკაძის დაუძინებელი მტერი.

და მივიდა შადიმანი, და დაემხო შაჰის წინაშე, ენით მოსლიქა „ნოხი კეთილშობილებისა“ და შეჰლადა: თუ მიბრძანებ, მე გადმოვიყვან ლუარსაბ მეფეს იმერეთიდანო, ვინათგან მე ერთადერთს, მის გამზრდელსა და მამამძუძეს დამიჯერებს ჩემი გაზრდილიო.

და გაგზავნა გახარებულმა შაჰ აბასმა შადიმან ბარათაშვილი იმერეთს.

და, მართლაც, ჩამოიყვანა იმერეთიდან შადიმანმა ლუარსაბი, ჩამოიყვანა და ჩააბარა ირანის მბრძანებელს.

და წაიყვანა შაჰ აბასმა ლუარსაბ ქართლის მეფე ირანში, წაიყვანა და ასტრაბადის ციხეში გამოჰკეტა.

სისხლიანი ალავერდობა

დასავლეთ საქართველოში მყოფ თეიმურაზ პირველს კახეთთან კავშირი არ გაუწყვეტია. მან ყოველდღე იცოდა, რა ხდებოდა სატახტო გრემის სასახლეში.

შაჰ აბასს კახეთის მმართველად თეიმურაზის ბიძაშვილი, იესე გიორგის ძე დაენიშნა, რომელიც სპარსეთს იზრდებოდა და სპარსეთიდან მოსულს ახალი სახელიც მოეტანა — ის ახან. მაგრამ ისა-ხანს კახელ პატრიოტთა ხელით სიკვდილისა შეშინებია და სულაც გაქცეულა კახეთიდან სპარსეთს. ისა-ხანის თანაშემწეებად შაჰს ადგილობრივი თავადები, დავით ჭანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე დაეტოვებინა და ახლა, ისა-ხანის გაქცევის შემდეგ, სწორედ ამ ორ თავადს შემორჩენოდა ხელში კახეთის მესვეურობა.

1615 წელს ზავი ოსმალეთსა და ირანს შორის, „მსგავსად ბავშვების ხელით კვიშაზე აგებული გოჯილა სახლებისა, დაინგრა და დაიშალა“, და ომი განახლდა.

თეიმურაზმა ირანის დიდი საომარი საზრუნავი თავისთვის ხელსაყრელად ჩასთვალა და კახეთისკენ შეიკრიკები აფრინა. კახელები ისედაც სააჯანყოდ იყვნენ აღესილნი. აჯანყებას დავით ჯანდიერი მეთაურობდა.

15 სექტემბერს, ალავერდობის დღესასწაულზე, ალავერდის ეკლესიას მიაყენა ხალხი დავით ჯანდიერმა.

ალავერდის ციხე-გალავანში სპარსელთა ციხიონი იდგა, თვითონ შაჰ აბასისგან ჩაყენებული. ბუნებრივია, ხალხის შიგ შეშვება დაუშვებელი იქნებოდა. მაგრამ დავით ჯანდიერს სპარსელები კარგად იცნობდნენ და კიდევაც ენდობოდნენ, ვითარცა „შაჰის ერთგულ დაუდ-ბეგ გურჯს“.

და ჯანდიერმა ყიზილბაში მეთაურები გამოიხმო და უთხრა: დღეს ქრისტიანთა დღესასწაულია, ალავერდობა, და აქაურებს არ შეუძლიათ ალავერდის ტაძარში არ ილოცონ. ამიტომ შეუშვით ხალხი, წირვა-ლოცვა აღავლინონ და ისევ უკან გამობრუნდებიანო; ხოლო თავმდები მე ვიქნები იმისა, რომ ყველაფერი მშვიდობიანად გათავდებაო.

მეციხოვნენი ჯანდიერს ენდნენ და გალავნის კარი გააღეს.

კახელები შევიდნენ, ტაძრად ილოცეს და იგალობეს, ტაძრიდან გამოვიდნენ და... უეცრად დავით ჯანდიერმა, ნოდარ ჯორჯაძემ და თამაზ ვაჩნაძემ ხმლები იძრეს, ყიზილბაშთა მეთაურებს დაადგერეს და ძუძუ-გული შეუხვრიეს. სანამ დანარჩენი სპარსელები გონს მოეგებოდნენ, გალავანში შემოსულ ყოველ კახელს ხმალი გაეძრო და უწყალოდ სჩებდა მისგანვე წინასწარ „ამორჩეულ“ სპარსელს. ალავერდის ეზო ერთბაშად დაირეცა და დაიხერგა ირანელთა გვამებით.

მაშინვე თეიმურაზთან აფრინეს კაცი დავით ჯანდიერმა და ნოდარ ჯორჯაძემ: ყიზილბაშთა ციხიონი განადგურებულია, კახეთის აჯანყება დაწყებულია, სასწრაფოდ მობრძანდი, გვიმეფე და გვიმეთაურეო.

სასწრაფოდ წამოემართა თეიმურაზი. მოვიდა და კახეთი აჯანყების ხანძარში დახვდა გახვეული. ყველა ციხესიმაგრესა და ციხე-ქალაქში გამძვინვარებულ მამულიშვილთა რაზმები უწყალოდ მუსრავდნენ ყიზილბაშურ ციხიონებს.

კახელთა აჯანყების ამბავი რომ შეიტყვეს, მეზობელი შირვანელებიც აღსდგნენ სპარსელებთან საომრად, დელუ-მელი-

ქის მეთაურობით. და, დელუ-მელიქმა, — რაკი „თავზე“ აჯანყების ჩალმა მოიხვია“ — თეიმურაზს ერთგულები ცი შემოუთვალა და თანაც სპარსელებთან ერთობლივი ბრძოლა და მისი მეთაურობა შემოსთავაზა. თეიმურაზსაც რაღა ეთქმოდა სასიამოვნო დასტურის მეტი. კახელები უფრო გულმიცემით უტევდნენ მტერს. სადაც კი თეიმურაზი, დავით ჯანდიერი, ნოდარ ჯორჯაძე და თამაზ ვაჩნაძე გაიეღვებდნენ თავისი რაზმებით, მაშინვე სპარსელები „საყელოს ხელში აღევდნენ ქართველებს“.

არაბვი და წიწამური

კახეთის აჯანყებით გახლებულმა შაჰ აბასმა 15000 მეომარი აარჩია, სარდლად ალი-ყული-ხან შამლუ უჩინა და საქართველოსკენ აფრინა, აფრინა და დაავალა: კახეთის გზები შეჰკარი, თეიმურაზი იმერეთისკენ არ გაგეჰცეს, თუ ცოცხლად მომგვრი, ძალიან გამახარებ, არა და სიკვდილს მაინც არ დაარჩინო; კახეთი ხელახლა დაიპყარ, ააოხრე და ააწიოკეო.

სპარსელებმა ტფილისი ამოიარეს, არაგვზე ამოვიდნენ და წიწამურთან დაიბანაკეს.

თეიმურაზიც წამოსულიყო 5000 კახის თანხლებით.

ბრძოლა შუადღეზე დაიწყო. თეიმურაზი პირველი ეკვეთა მტრის შუაგერძს, სადაც იდგა თვითონ სპარსთა მთავარსარდალი. მარჯვნივ და მარცხნივ დავით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე მოჰყვებოდნენ თეიმურაზს მძლავრი შეტევით. უკუიქცნენ სპარსელები ორივე ფლანგზე. თვითონ ალი-ყული-ხანი ცენტრში მძლავრად დაუხვდა ქართველობას. თეიმურაზს შუბი დაემსხვრა და ხმლით შეუტია მოპირდაპირეს. ფლანგებიდან გაშიშვლებულ ალი-ყული-ხანს გარშემორტყმა ელოდა და უკანდახევა ამჯობინა. ქართველებმა მტრის წინა რიგი აჰკაფეს და უკვე გასაჰყევად აღძრულ მეორე და მესამე რიგს მიეტანენ. ორივე თანაშემწე სარდალი მოუკლეს ალი-ყული-ხანს. ფლანგებთან ერთად უკვე ზურგიც მოშლოდა მის არმიას. უგზოუკვლოდ გარბოდნენ სპარსელნი.

მისდევდნენ ქართველნი და სჩებდნენ გამძვინვარებით. სპარს-
თაგან ბევრი, ქართველთა ხმლისაგან გაქცეულნი, არაგვსა და
მტკვარში ცვივოდა და იძირებოდა. ტფილისისაკენ მიჰქროდა
ალი-ყული-ხანი დაფანტული, გალახული და გაწყვეტილი ჯა-
რის ნაშთებით. წიწამურისა და არაგვის სანახები სპარსთა
გვამებით დატვირთულიყო. მრავალი ირანელი მხარგაკრული
მიჰყავდათ ქართველებს. დიდძალი ნადავლი, საომარი აღჭურ-
ვილობანი, კარები, ცხენები, ჯორები, აქლემები ჩაუვარდათ
ხელში გამარჯვებულებს („საშოარი ასრე გაიფდა, რომ სა-
ნახევროთ წამლები არ იშოვებოდა, აქლემი ერთ აბაზად გა-
ისყიდა“).

სისხლი და ცრემლი კახეთისა

ყველა ეს ბოროტება, რაიც თავს დაა-
ტება შაჰ აბასმა ქართველთა ქვეყანას,
არ ძალგვიძს მოვიტხოთ, რადგან ეს
სიტყვის ძალას აღემატება.

ა რ ა ქ ე ლ თ ა ვ რ ი ჴ ე ლ ა

შაჰ აბასმა რომ კახთაგან მისი არმიის განადგურების ამ-
ბავი შეიტყო, „დამწველი ცეცხლივით და ზღვასავით აღელ-
და და აქუხდა... მისი მძვინვარების ცეცხლის ყოველი ნაპერწ-
კალი ქვეყნიერების დამწველი მეხი იყო“.

1616 წელი იღვა.

და შაჰ აბასს ერთჯერ კიდევ გადაეწყვიტა „სადვთო ომი
ურწმუნო საქართველოსთან“, ქართველთა საცხოვრისის ძირ-
ფესვიანი მოთხრა და მის ნაფუძარზე „ისლამის გამშენიე-
რება“.

და დაიძრა, „ვითარცა ვეშაპი განძვინებული“. მოდიოდა
და მოსდევდა ლაშქარი, „როგორც ლურჯი ზღვა და ზღვა-
სავით მღელვარე“. მოგორავდა ურდო „მუდამ მდიდარი საქ-
ართველოს“ გასაძარცვავად და მოსათხრელად.

ჯერ ტფილისს მოვიდა შაჰ აბასი და ქართლის ახალი გამ-
გებელი მოიყვანა — ბ ა გ რ ა ტ - ხ ა ნ . (გავიხსენოთ: მეფე ლუ-
არსაბ პირველის შუათანა ძე, დავითი, სპარსეთში გაქცეული

და სპარსთაგან გათათრებული, სპარსული სახელით — დაუღ-
ხან, განაგებდა ერთ ხანზე ქართლს. სწორედ ამ დაუღ-
შვილი იყო ბაგრატი-ხანი, ისიც სპარსეთში გაზრდილი და
„გათათრებული“).

რაკი ქართლის საქმე ასე „იოლად“ მოაგვარა, შაჰ აბას-
მა კახეთის მოსათხრელად მომართა ჯარები. „კახეთი ყოვე-
ლის მხრიდან შუაში უნდა მოვიმწყვდიოთ ნადირივით, მათი
ურჯულო მამაკაცები საღვთო ომის ელვარე ხმლებით მთლია-
ნად ამოველიტოთ, ქალები და ბავშვები ტყვედ წამოვიყვან-
ნოთ, საქონელი, ძვირფასეულობანი და ყოველგვარი ქონება
დავლად წამოვიდოთ. განკითხვის დღე დავუყენოთ კახეთის
გურჯებს, რისხვის ცეცხლით დავსწვათ და აღმოვფხვრათ ყო-
ველივე ნეღლი და ხმელი, წავშალოთ კვალი ყოველივე შენე-
ბულისა და ყოველივე უტყვი და მეტყველი სულდგმულისა“
— ბრძანა შაჰმა.

და იქმნა, რაც ითქვა.

თეიმურაზმა ისევ გაასწრო იმერეთს.

და „მეორედ მოსვლის“ დღე დაუდგა უპატრონოდ დაგ-
დებულ ქვეყანას. ყოველის მხრიდან შემოიჭრნენ მუსლი-
მანთა ათასეულები ცეცხლით და რკინით. უმძიმესი ნგრევის,
ძარცვის, რბევისა და წარტყვევნის ჯოჯოხეთში ჩაეშვა კახთა
ქვეყანა. უომრად და უსიკვდილოდ არაფერს თმობდა გმირი
კახელი. ყოველი გოჯი მიწისა, ყოველი დიდი თუ მცირე შენე-
ბულობა, ყოველი ხევი და გზა-ღვარჯნილი მრავალი სიცოცხ-
ლისა და სისხლის საფასურად უჯდებოდა ირანის შლეგიან
მბრძანებელს. „რაც კახეთის ქართველობას ხოცვა-ჟლეტა,
რბევა, ძარცვა, ტყვევნა და ნგრევა თავს დაატყდა, არ გაგონი-
ლა ისლამის გაჩენის დროიდან დღემდე“, — წერდა იმ საში-
ნელებათა მომსწრე მემამათიანე. იავარყოფას ვერ გადაურჩა
ვერც ერთი ქალაქი და სოფელი, ვერც ერთი ციხე და სასახ-
ლე, ვერც ერთი ტაძარი და სალოცავი, ვერც ერთი სახლი და
შრაამელი. მრავალი სოფელი სამუდამოდ ამოწყდა და აღიგა-
ვა პირისაგან მიწისა. ჩეხდნენ და თხრიდნენ ვენახებს, ბა-
ღებს. იტაცებდნენ ქართველი ოსტატის ნაოსტატარ ნივთებს,
სამკაულებს, შაჰ აბასის სახაზინოდ და „ხარჭათა აღსამკობე-

ლად“. მიერეკებოდნენ ტყვეებს — „ზოლებას მსგავს, სა-
ოცრად ლამაზ ქალწულებს და უწვერულ, იოსებ მშვენიერის
ლაწვებიან, ხალეზით დამშვენებულ ყმაწვილებს“.

ასი ათასი კახელი შეაწყდა მტერს იმ უბოროტეს წელი-
წადს.

ას ორმოცდაათი ათასი ტყვედ გაირეკეს ყიზილბაშებმა.
ქართველი ქალის მოთქმა-გოდება ჰზარავდა სიცხით გა-
თანგულ ირანის ცისგვამს.

სამშობლოწართმეული ქართველი ბავშვის მდულარე ცრემ-
ლი აღუღებდა ირანის ცხელ მიწას.

მათთვის აღარ არსებობდა სამშობლო კახეთი, სამშობლო
საქართველო.

მათი გულიდან და გონებიდან უნდა ამორეცხილიყო სა-
ლოცავი სიტყვები — „ქართველობა“, „საქართველო“.

მათი „საქართველო“ ამიერიდან იქნებოდა ირანი, ანუ
სპარსეთი.

მათი „კახეთი“ ამიერიდან იქნებოდა ფერეიდანი ან მაზან-
დარანი, ან ხორასანი, ან ფეროჰაბადი...

...შაჰი ახალი გაბრუნებული იყო, რომ ისევ გამოვიდნენ
სამალავთა და სახიზართაგან სიკვდილს გადარჩენილი ნაშთნი
კახეთისანი. ისევ ააგეს სახლები ნასახლარებზე. ისევ გააღვი-
ვეს ღველფი კერიაზე. ისევ ჩააგდეს ფუძე ნაფუძარზე. ისევ
აღმართეს ციხე ნაციხარზე. ისევ გაახარეს ვაზი ნავენახარზე.
ისევ დადგეს აკვანი ნაკვნარზე.

თემურაზი ჯერ არ დაბრუნებულა იმერეთიდან. დავით
ჯანდიერი და თამაზ ვაჩნაძე ჩასდგომოდნენ სათავეში კახეთის
აღორძინებას.

და ისევ დაენტო ცეცხლი აჯანყებისა კახეთში.

აჯანყების მთავარი კერეონი იყო ციხე-ქალაქი ხორნა-
ბუჯი.

და 1617 წლის ადრიან გაზაფხულზე ისევ შემოესია კა-
ხეთს გამძვინვარებული შაჰ აბასი.

ისევე აღგვა პირისაგან მიწისა სოფლებისა და ქალაქებისა.
ისევ ნაცრად და ავლად ქცევა. ისევ უღეტა მამაკაცთა. ისევ
ტყვეობა და ვადასახლება ქართული ოჯახებისა. ისევ თურქ-
მანულ ტომთა ჩამოსახლება ქართულ ოჯახთა ნასახლარებზე.

სულაც „გააუქმა“ კახეთი შაჰ აბასმა. იგი ორად გააყოფა აღმოსავლეთი ნაწილი განჯის ბეგლარბეგს მისცა „დამატებით სამმართველოდ“, დასავლეთი ნაწილი კი — ქართლის გამგებელს, ბაგრატ-ხანს...

...სულ, 1614—1617 წლების სპარსულმა შემოსევებმა ნახევარი მილიონი ქართველი შეიწირა დახოცილისა თუ ტყვედ წაყვანილის სახით. კახეთში უმრავლესი-სოფელი ნასოფლარად იქცა, ქალაქი — ნაქალაქარად, ციხე — ნაციხარად, ვენახი — ნავენახარად, ფუძე — ნაფუძარად. დედაწულიანად აყრილი ქართული ოჯახებით დასახლა შაჰ აბასმა ირანის პროვინციები: ფერეიდანი, ხორასანი, მაზანდარანი, ფეროჰაბადი. ასე ანგარიშობდა „ირანის ლომი“: ურჩი, გაუტეხელი და შეურიგებელი კახეთი სამუდამოდ უნდა წაშლილიყო დედამიწაზე, ხოლო მის ადგილზე, „უძლეველ ქართველთა“ ნასახლარებზე, ესახლებოდა შაჰის ერთგული მომთაბარე თურქმანული ტომები. მეორე მხრივ, ქართველები, მკვიდრი მეურნეობის დიდოსტატნი, ირანის ველურ მიწებს კულტურული სამეურნეო ცხოვრებით ააყვავებდნენ. ქართველი კაცის გამრჯე მარჯვენას სპარსეთი უნდა გაემდიდრებინა და გაემშვენიერებინა. შემდეგ, დასახლებული ქართველობა, უშიშარი გულით და უღრეკი მკლავით, ისევ და ისევ უნდა ყოფილიყო „მთავარი ძარღვი“ ირანის საომარი ძალებისა.

სპარსეთის კარზე

თვითონ ირანში კიდევ „გამოირჩა“ ერთი მაჰმადიანი ქართველი — ხოსრო-მირზა, ქართლის მმართველის ბაგრატ-ხანის ნახევარძმა. იგი დავით ლუარსაბის ძეს, ანუ დაუდ-ხანს ხარჭად წაყვანილი წავკისელი გლეხი ქალისგან შესძენოდა სპარსეთში. იქვე გაიზარდა და ბოლოს, გიორგი სააკაძის წყალობით, ეს ნიჭიერი და მამაცი ჭაბუკი დაწინაურდა კიდევ შაჰის კარზე. 1618 წელს შაჰ აბასმა ხოსრო-მირზა დანიშნა სატახტო ქალაქის — ისფაჰანის ტარულად (მოურავად). ამიერიდან საუკუნის გადაჭარბებით (1618—1722) მხოლოდ

ქართველნი იქნებიან ირანის სატახტოს უმაღლესი გამგებელნი.

1619 წელს ქართლის მმართველი ბაგრატ-ხანი გარდაიცვალა და შაჰ აბასმა მის ადგილზე მისი შვილი, ირანში დაბადებული და გაზრდილი სვიმონ-ხანი გამოგზავნა.

ქართველები არც ერთს, არც ბაგრატს და არც სვიმონს, კანონიერ მეფეებად არ თვლიდნენ და ისევ დატყვევებული ლუარსაბ მეფის მოლოდინში იყვნენ. უამ-უამად არც შაჰისადმი ურჩობასა და „გათათრებული გვირგვინოსნების“ წინააღმდეგ გამოსვლას ერიდებოდნენ. ამას ისიც დაემთხვა, რომ რუსეთის ელჩმა, ქართველების თხოვნით, შაჰ აბასის წინაშე ლუარსაბ მეფის გათავისუფლება და ქართლის ტახტზე დაბრუნება იშუამდგომლა. შაჰი აჩქარდა და მეფე ლუარსაბ მეორე მშვილდის საბელით საპატიმროშივე დაახრჩობინა ჯალათებს (1622 წელს).

ასე აღესრულა მეფე ქართლისა ლუარსაბ მეორე, „კაცი შვენიერი და კეკლუცი და სანახავად სატრფიალო, — რომ არსად გამოსულა ამისთანა მშვენიერი და შემკობილი კაცი, ყოვლისა სამღთო-საკაცობრიო ზნეობით გათავებული და უკლები“.

გამეფდა 14 წლისა, იმეფა 10 წელიწადი, წამებულის სიკვდილით აღესრულა შობითგან 24 წლისა.

გადაეგო უშვილძიროდ. მისი ერთადერთი „ხელმწიფური უნარი“ სამშობლოსათვის პირადი სიცოცხლის გაწირვა იყო და კიდევაც პირნათლად აღასრულა თავისი ვალი მშობლიური ხალხისა და ქვეყნის გადასარჩენად. ქართულ მიწაში განსვენება არ ღირსებია ქართული მიწისათვის თავგანწირულ ჭაბუკ ხელმწიფეს.

ცოტა ადრე შაჰ აბასმა მძევლად აყვანილი კახელი ბატონიშვილებიც მოინელა, თეიმურაზ მეფის ძენი — ალექსანდრე და ლევანი. ორივე დაასაჭურისებინა ბოროტმა შაჰმა. ალექსანდრე მაშინვე მოკვდა. ლევანი ჭკუაზე შეცდა.

ქეთევან დედოფალი ჯერ ისევ ელოდა ბედის განაჩენს...

...იმჟამად ირანის „ვიცე-კოროლი“, ალავერდი-ხან უნდილაძე ცოცხალი აღარ იყო, მაგრამ მთელი მისი მემკვიდრეობა, ფარსისა და შირაზის ბეგლარბეგობა შაჰს მისი ვაჟის-

თვის, იმამ-ყული-ხანისთვის დაელოცა. 1622 წელს იმამ-ყული-ხან უნდილაძემ სპარსთა და გურჯთა ჯარებით დაიპყრო შამი და ორმუზიდან გარეკა პორტუგალიელები. ამჟერიდან გაეხსნა სპარსეთს სამხრეთულ ზღვათა კარიბჭენი. ისფაჰანი დიდი ზარ-ზეიმით შეხვდა შამისა და ჰორმუზის გმირს. იწერებოდა ლექსები, პოემები და სიმღერები უნდილაძის სახოტბოდ და სადიდებლად (ჩვენს დრომდე მოატანა „უნდილაძის თემამ“ სპარსულ ლიტერატურაში. სპარსი პოეტი — კადრი — შამისა და ჰორმუზის ამბებს და მის მთავარ გმირს, იმამ-ყული-ხან უნდილაძეს, უძღვნის ორ პოემას — „ჯანგნამა-ი ქიშმ“ და „ფარუნ-ნამე“).

იმ საზეიმო დღეებში კიდევ ორი უნდილაძე დააწინაურა შაჰ აბასმა: იმამ-ყულის უმცროსი ძმა, და უდ-ხანი განჯა-ყარაბადის ბეგლარბეგად დანიშნა, ხოლო იმამ-ყული-ხანის ძე, სეფი-ყული-ხანი — ლარის ბეგლარბეგად.

მომდევნო 1623 წელს ყანდაჰარის ასაღებად გაეშურა შაჰ აბასი. გიორგი სააკაძე გაიძლოა აჯანყებულ ქალაქზე საიერიშოდ. სააკაძემ და მისმა ქართულმა გუნდმა აიღეს ყანდაჰარის კარიბჭენი, შეიჭრნენ და შეიყოლიეს სპარსელნი.

იმვე წელს ბაღდადს მიადგნენ სპარსელნი და ქართველნი. ისევ გიორგი სააკაძე. მისი ძმა ქაიხოსრო და „სხვანი ქართველნი“ იყვნენ მეწინავენი. ბაღდადიც აიღეს. მთელი ერაყი და ქურთისტანი დაუმორჩილეს ქართველებმა შაჰ აბასის ტახტს. ახალი ფურცლები „ჩააკერეს“ ქართველებმა ირანის ისტორიაში.

მაგრამ „გურჯისტანის საკითხი“ მაინც მოუშორებლად აღგა ყელზე „ირანის ლომს“. 1624 წელს მან ისევ მიიღო საიდუმლო დასმენა განჯის ხანისაგან: კახელები ისევ ძლიერდებიან და მრავლდებიან; რაღაც საიდუმლო მიმოსვლაც აქვთ კახელ თავადებს აჭარაში გადახვეწილ თეიმურაზ მეფესთანო; დღე-დღეზე ისევ აჯანყება არის მოსალოდნელიო.

შაჰ აბასმა თეიმურაზ მეფის დედა მოიკითხა — ქეთევან დედოფალი.

ქეთევან დედოფალი შირაზში იყო. ათი წელიწადი აღარ ენახა საქართველო. მისი სათაყვანო სამშობლოს მიწაც, ცაც და წყალიც იმ ერთმუჭა ქართულ მიწაში ჩაკუმშულიყო, მკვრ-ღზე რომ ეკიდა იესო მაცხოვრის ჯვარცმასთან ერთად. დღე-ნიადაგ იმ სურნელით სუნთქავდა, საქართველოდან წამოღებულ ნივთებს და წიგნებს რომ ასდიოდა ისე ცხოვლად და დამატრობლად...

შირაზი იმამ-ყული-ხან უნდილაძის სამფლობელო იყო და დიდის პატივით ეპყრობოდა ირანის „ვიცე-კოროლი“ „თანამემამულე დედოფალს“, მთელს მის სახლელსა და მსახურელს. ქეთევან დედოფალი ტყვე კი არა, დიდად საპატიო სტუმარი არის ჩვენიო — ამბობდა უნდილაძე — და თუ მაინცადამაინც ტყვეობაზე დადგება საქმე, ჩვენ თვითონ ვართ ამ საოცარი ქალის ტყვეებიო.

ცალკე სასახლე და წალკოტი მიეჩინა უნდილაძეს დედოფლისათვის. ყველაზე უფრო მაინც ამით გაახარა „მასპინძელმა სტუმარი“: ჰორმუზიდან წამოღებული ბიბლიოთეკა მთლიანად „სტუმარ დედოფალს“ გაუგზავნა „წიგნის გიჟმა“ უნდილაძემ.

ქეთევანს ოცამდე ქართველი ემსახურებოდა — ქალი და კაცი. მათ შორის იყო ერთი, რომელსაც „გიორგი ხუცესს“ ეძახდნენ. იგი იყო დედოფლის კარის მღვდელიც, სახლთუხუცესიც, სუფრაჯიც, მოურავიც და მებაღეც. იგი განაგებდა ქეთევან დედოფლის გარშემო შეკრულ „წმინდა ქართულ კოლონიას“, „თათარ-სპარსელთა“ და „გათათრებულ ქართველთა“ ზღვაში. გიორგი ხუცესს დაიბარებდა ხოლმე უნდილაძე, დედოფლისა და მისი „კოლონიის“ ამბავს გამოჰკითხავდა, ყოველ საჭირო საგანს, „საზრდელს“ და „მისართმეველს“ მიაართმევდა და ისე გაისტუმრებდა. უნდილაძემ ერთხელ გიორგი ხუცესის ხელით ნაშენები ბალი მოიხილა და ისე მოიხიბლა, მაშინვე ისფაჰანს გაგზავნა და შაჰ აბასის ბაღები გაამართვინა და გაამწვენიერებინა „უცნაურ ხუცესს“...

...და ერთ დღეს შაჰ აბასის ბრძანება მიიღო იმამ-ყული-ხან უნდილაძემ: დაუყოვნებლივ ჩემის სახელით უბრძანე ქეთევან დედოფალს, ქრისტიანობა განაგდოს და მაჰმადიანო-

ქართული
ლიტერატურა

ბა მიიღოს, ხოლო უკეთუ ჩემი ბრძანება არ აღასრულოს, მაშინვე სასტიკი წამებით შეჰყარე სიკვდილსო!

ზარი დაეცა შირაზის ხანს. იცოდა, ქეთევანი სიკვდილს არჩევდა და არ გაათათრდებოდა, ხოლო მისი წამებით მოკვლა თვითონ, ქართველს, არასგზით არ ესურვებოდა... და პასუხი აკადრა შაჰს უნდილაძემ: ნუ იკადრებ და ნუ აღმართავ ხელს უმწეო ქალის სიცოცხლეზეო. აზვავდა შაჰ აბასი. ხელახლა აფრინა ბრძანება უნდილაძესთან: შენ რასაც გიბრძანებ, ის აღასრულე დაუყოვნებლივო.

სხვა გზა აღარ იყო და ეახლა უნდილაძე ქეთევანს. ეახლა და ეაჯა: ნუ შეეცდები წინაღუდგე მძვინვარე შაჰის ბრძანებასო, მიიღე მაჰმადიანობა, ამით არაფერი დაშავდება, გარეგნულად აღიარე მხოლოდ, ხოლო გულით ისევ ქრისტიანი იქნებიო.

ქეთევანმა კი მოკლედ, მშვიდად და სიტყვაშეუქცევლად თქვა თავისი პასუხი: „ჩემო კეთილო ძმაო, მე სხეულის გადარჩენისთვის არ გავწირავ ჩემს სულს, რასაც ჰქვია ქრისტიანობა და ქართველობა. სხეული მიწაა და დღეს თუ ხვალ ისედაც მიწად უნდა იქცეს, ხოლო ქრისტეს სჯული და საქართველო, რომელიც ჩემში დაბადებითვე ჩასახლებულა, უკვდავია, მარადიული და მისი მოკვლა არც შენს ხელმწიფეს შეუძლია და არც მის ცრუ ღვთაებას“.

და ასე გადაწყდა წამება დიადი ქართველი ქალისა.

ხოლო „წამების ხელოვნებას“ ოცდაერთი საუკუნის „გამოცდილება“ ჰქონდა სპარსეთში...

...შირაზი.

1624 წლის 13 სექტემბერი.

უბერავს ქარი, ცხელი, ხორშაკიანი.

ცეცხლი გიზგიზებს „მეიდანზე“.

რკინის მარწუხები, მაშები, შამფურები, ლურსმნით სავსე ქვაბები, ბარები დ სპილენძის მიტრა-თავსარქმელი — ვარვარებენ ცეცხლში ჩალაგებულნი.

ხალხით გაჭედილა „მეიდანი“. — სპარსელნი, ქართველნი, სომეხნი, ჩერქეზნი, იტალიელი და პორტუგალიელი კათოლიკე მისიონერნი.

გამოდის ქეთევან დედოფალი.

თეთრი, ქათქათა კაბით შემოსილს, მარჯვნივ და მარცხნივ მოაცილებენ წითელხალათიანი ჯალათნი. უკან ორმოცამდე ქართველი ქალი და კაცი მოსდევს. მათ წინ — გიორგი ხუცესი.

ზედ ცეცხლის პირზე შეაყენეს ჯალათებმა დედოფალი და მისი ამალა.

ისტაჰანიდან საგანგებოდ წარგზავნილი დივანბეგი უახლოვდება ქეთევანს და ერთხელ კიდევ აუწყებს კრძალვით და თითქოს მუდარით: უკეთუ დედოფალი აღიარებს მაჰმადის რჯულს, შაჰი მას შეირთავს ცოლად და აღავსებს უთვალავი საჩუქრითა და პატივით; ხოლო, უკეთუ უარსა ჰყოფს ხელმწიფის თხოვნას, იგი აღესრულება უსასტიკესი ტანჯვაწამებით!

ქეთევანმა ისევ სრული სიმშვიდით და სიმტკიცით არჩია სიკვდილი ქრისტესთვის და საქართველოსთვის.

მაშინ პირით შეაბრუნეს მხლებლებისკენ დედოფალი, რათა ჯერ თავისი თვალით ეხილა „გათათრება“ მისი ერთგული ადამიანებისა. ჯერ გიორგი ხუცესს დაეძგერნენ ჯალათები. გიორგიმ სირცხვილს სიკვდილი არჩია, დაასწრო და ჯალათის მახვილს გულით წამოეგო. დანარჩენებს მიესივნენ ჯალათები და ყველანი სათითაოდ „დაახოჯავეს“ და „დაათათრეს“ ქეთევანის მსახურეულნი.

ბოლოს, თვითონ დედოფალს მიადგნენ და უთხრეს უბრალოდ — სიკვდილისათვის მოემზადეო.

ნება მომეცით სიკვდილის წინ ვილოცოო და იქვე მდგარი კათოლიკური ეკლესიისკენ ანიშნა ქეთევანმა. უარი ვეღარ შეუბედეს ყიზილბაშებმა. და პატრი ამბროჯიო დონანჟოსი და პატრი გრიგორი ორსინი წარუძღვნენ ეკლესიისაკენ. შევიდა და ილოცა ქეთევან დედოფალმა, საქართველო დალოცა, ღვთისმშობელს შეავედრა „მისი წილხვდომილი ქვეყანა“; მერე, მარიამს და იესოს შესთხოვა წამების ჟამს ტკივილთა დათრგუნვის ძალა და განწმენდილი და განმტკიცებული გამოვიდა სამლოცველოდან.

ცეცხლთან მივიდა, დადგა და ანიშნა ჯალათებს.

ჯალათებმა მაშებით ცეცხლიდან აღმოახდინეს გავარვარებული მიტრა და თავზე ჩამოაცვეს ქალს. დაცემა ვერ მოასწ-

რო ქეთევანმა — უმაღლვე წითლად აბღღვიანებული ლურსმანის „სარეცელი“ დაუგეს და ზედ გულადმა „დარეცეს“ ლათებმა. თეთრი სუდარა შემოაფხრიწეს. ჯვარცმა ააგლიჯეს. საკინძე აუშალეს. ქართული მიწა ჩაუშალეს.

ცეცხლის საგებელზე იწვა დედა საქართველოსი, შიშველ და ყვავილ-ჩაუქრობელ მკერდზე ქართული მიწის ნაშთით მიმოფანტული.

წითლად მოლაპლაპე ბარი დაუსვენა ჯალათმა ძუძუთა შორის.

ქალი არ ტიროდა, არც კვნესოდა. ოღონდ ლოცულობდა მკრთალი ჩურჩულით: „ქრისტე“, „მარიამ“, „საქართველო“.

ჯალათმა სისხლისფრად აელვარებული მარწუხი აიტაცა, მარცხენა ძუძუს ჩასჭიდა და მოჰგლიჯა. მერე მარჯვენა ძუძუს მისწვდა და ისიც განაშორა მკერდს. მხურვალე შამფურები ადგერეს ორივე ნაძუძურზე. მერე მთელს ტანზე ცხელი ლურსმანის „საბანი“ დაჰხურეს.

„საქართველო!“ — კიდევ აღმოხდა წამებულის ბაგეს.

და დედოფლის შუბლს დაუმიზნა და დასცა ჯალათმა ნაცეცხლარი და ნასისხლარი ბარი.

და კიდევ ერთი სიტყვა მოასწრო უკვე სიკვდილის საუფლოში ჩაძირულმა:

„შვილო!“

და არავინ იცის, ვინ გაახსენდა სიკვდილ-სიცოცხლის განსადრეკელზე საქართველოს დედას — სვეგამწარებული თეიმურაზ მეფე, მისი შვილები, თუ თვითონ საქართველო...

...ქეთევან დედოფლის დამწვარი, დასახიჩრებული და დარღვეული სხეული ჯალათებმა დაუსაფლავებლად დააგდეს ცასა და მიწის შუა.

ღამით ამბროზიო დონ ანჟოსმა და გრიგორი ორსინი მოიპარეს წამებული ქალის ცხედარი. საკმევლითა და მურით გაუღენთილ ქსოვილში გაახვიეს, ისტაჰანს წაიღეს და კათოლიკურ მონასტერში დაასვენეს, ვითარცა ქრისტიანი და ქრისტესათვის წამებული დედოფლის უწმინდესი ნაშთი. ორი წლის შემდგომ კათოლიკე ბერებმა ქეთევანის ნაშთთა ნაწილი მის შვილს, თეიმურაზ მეფეს ჩამოუტანეს საქართველოში, ზოლო ნაწილი ინდოეთში, ქალაქ გოაში წაიღეს და იქ დაკრძალეს, და-გრასას მონასტერში.

შაჰ აბასს „გურჯისტანის საკითხი“ უკვე „საბოლოოდ“ გადაეწყვიტა. ბოლოს და ბოლოს, საქართველოს ყოფნა-არყოფნის „საქმე“ სრული არყოფნით უნდა გათავებულებოდეს. ამიტომ — „გაუქმებულ კახეთში“ რაღაც სასწაულად ხელახლა აღმოცენებული კახელობა ხელიერთპირად გაიუღიტოს, ხოლო ქართლი, კახეთის მსგავსად, დედაბუდიანად აიყაროს და სპარსეთში გადასახლდეს!

ყოველივე ამის აღსასრულებლად შაჰი ამზადებს ახალ დიდ მხედრობას, რომელსაც საქართველოსკენ გაუძღვება სპარსეთის უსაჩინოესი სარდალი ყარჩიხ-ახანი.

ყარჩიხა-ხანს მთავარ მრჩევლად ენიშნება გიორგი სააკაძე, ქართლის მოურავ-ტარულა და ნამდვილი გამგებელი.

მხოლოდ... შაჰი „მაინც“ მძევლად იტოვებს სააკაძის ძეს პაატას...

... 1625 წელს სპარსული ურდო ქართლში შემოვიდა და მუხრანის ახლოს, ალაიანის ველზე დაბანაკდა. ყარჩიხა-ხანმა, დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობის მომიზეზებით, კახელები დაიბარა და შეუდგა კიდეც სათითაოდ მათ ამოწყვეტას. მაგრამ კახელებმა მუხანათობა მაინც დროზე შეიტყვეს, ხმლები გაიძრეს, ყიზილბაშთა სალტე გადათქერეს და სამშვიდობოს გავიდნენ.

სპარსელებმა ადგილი მოინაცვლეს და მარტყოფის ველზე დაიბანაკეს. აქედან უნდა შესდგომოდნენ ისინი ქართლელთა გადასახლებას ირანში.

მაგრამ სპარსელთაგან არავინ იცოდა, რომ საქართველოში მოსვლისთანავე გიორგი სააკაძე ქართველთა აჯანყებას ამზადებდა სპარსელთა ამოსაწყვეტად. იგი შეუთანხმდა ჯერ საქართველოს კათალიკოსს, შემდეგ ქართველ თავადობას, განსაკუთრებით თავის ცოლისძმას, ზურაბ არაგვის ერისთავს, და მათთან ერთად იღუმალ შეუდგა ხალხის საომრად გამზადებას. გიორგიმ შემთხვევით, ლოჭინის ხევში ნადირობისას, სპარსეთიდან მომავალი შიკრიკი ჩაიგდო ხელში. შიკრიკს შაჰის წერილი აღმოაჩნდა, ყარჩიხა-ხანისადმი საიდუმლოდ მინაწერი. წერილში ეწერა: „გიბრძანებ, კახელნი ამოსწყვი-

ტო, ქართლელნი დედამწულიანად აპყარო და სპარსეთს წამო-
ასხა, ხოლო გიორგი სააკაძე დაუყოვნებლივ მოჰკალ, თბილისში
მოჰკვეთე და გამომიგზავნე!“

სააკაძე სწრაფად ამოქმედდა.

აჯანყების დღე დაინიშნა — 25 მარტი 1625 წლისა, დღე-
სასწაული — ხარება.

ყარჩიხა-ხანს საეჭველ არაფერი ჰქონია, რადგან იმ დამით
გიორგი სააკაძე სპარსელთა ბანაკიდან არ გასულა. იგი მხო-
ლოდ ოთხი ქართველის — მისი ძე ავთანდილის, თავი-
დი პაატა ზერხეულიძის, თავადი ელია დიასამ-
იძისა და გლეხი პაპუნა გაშაყაშვილის — თან-
ხლებით „ისვენებდა“ თავის კარავში.

რიყრაყზე ქართველთა ლაშქარი, ზურაბ არაგვის ერისთა-
ვის სარდლობით, ანაზღად შემოესია სპარსელთა მძინარე ბა-
ნაკს. ქართველთა ხუთეულიც მაშინვე დაერია სპარსელთა
მთავარსარდლობას. გიორგი სააკაძემ შუბით განგმირა ყარჩი-
ხა-ხანი. ავთანდილ სააკაძემ ყარჩიხას ვაჟი ასჩეხა. დანარჩე-
ნი სარდლებიც ასწყვიტეს ქართველებმა. უმეთაუროდ დარ-
ჩენილი სპარსული მხედრობა საშინელმა პანიკამ მოიცვა.
30000 სპარსელისგან მხოლოდ 3000-მა გაასწრო სიკვდილს.

მარტყოფის ძღვევამოსილების შემდეგ, გიორგი სააკაძე სა-
ლაშქრო უნაგირიდან აღარ ჩამომხდარა. მაშინვე ტფილისს
მიუხდა, ქალაქში შეიჭრა და ციხეში გამაგრებულ სპარსულ
ციხითანს ალყა შემოარტყა. სვიმონ-ხანმა ძლივს გაასწრო ქა-
ლაქიდან.

ტფილისიდან გიორგი სააკაძე და ზურაბ ერისთავი კახეთს
გაფრინდნენ და იქ მდგარ სპარსულ ბანაკებს დაერივნენ.
რამდენიმე დღეში კახეთი გაწმენდილ იქნა დამპყრობელთაგან.

კახეთიდან განჯა-ყარაბაღს გაილაშქრეს ქართველებმა,
იქაური ყიზილბაშები გაანადგურეს და გარეკეს.

ისევ ქართლს მობრუნდა სააკაძე. მთელი აღმოსავლეთი სა-
ქართველო, ქართლი და კახეთი მის ხელში იყო. ახლა ქვეყა-
ნას ერთიანი საჭეთმპყრობელი სჭირდებოდა. თვითონ, სააკა-
ძის „მდაბიური გვარისა“, ბუნებრივია, ვერ იქნებოდა „კანო-
ნიერი მონარქი“, და მან მაშინვე მოუხმო ქართლ-კახეთის
ერთიან ტახტზე გონიოში გახიზნულ თეიმურაზ მეფეს.

თეიმურაზი ის იყო რუსეთში წასასვლელად ემზადებოდა. სააკაძის ელჩებმა რომ ასეთი „ციტმოვლენილი“ ამბავი და შეთავაზება მოართვეს. მაშინვე ქართლ-კახეთისაკენ წამოემართა სიხარულით ატაცებული. თუმცა სხვა, მალულმა მოენებმა ესეც უთხრეს თეიმურაზს: ღმერთი არ გაგიწყრეს და გონიოს ციხიდან ფეხი არ გადგა, თორემ იცოდე, სააკაძე მიგიტყუებს და ცოცხალი ვერ გადაურჩებიო, მაგრამ მაინც მოდიოდა და ამბობდა: „თუ მართლაც და, უფალს ჩემი სიკვდილი ნებავს, დაე აღსრულდეს მისი სურვილი! მე მაინც ბედნიერი ვიქნები, რაკი უკანასკნელად გავუღიმებ მშობლიურ ცას, რომლის ქვეშ მე თვალი ამეხილა და გონი გამეხსნაო“.

და მცხეთაში შეეგებნენ ერთმანეთს თეიმურაზ მეფე და გიორგი სააკაძე, ორი გმირი, ორნივე სამშობლო საქართველოსთვის უმძიმეს ბრძოლებში გაწამებულნი და გათეთრებულნი.

და სვეტიცხოველში ეკურთხა თეიმურაზი ქართლისა და კახეთის მეფედ.

აღმოსავლეთი საქართველო გაერთიანდა.

ზეიმობდა ქართველი ხალხი დიდ გამარჯვებას. ზეიმობდა გიორგი სააკაძე, მთავარი გმირი ქართველთა ძლევაშობისა და ყველაზე დიდი მეოცნებე „ყოველი საქართველოს“ გაერთიანებისა.

მაგრამ შაჰ აბასი ჯერ ისევ ცოცხალი იყო. ცოცხალი და თავზარდაცემული — მარტყოფის კატასტროფით, უზარმაზარი ყიზილბაშური მხედრობის განადგურებით, უპირველესი სარდლების ამოწყვეტით და, რაც მთავარია, ქართლ-კახეთის გაერთიანებით.

და ცოფით ატანილმა შაჰ აბასმა გიორგი სააკაძის ვაჟს, მძევლად ჩატოვებულ პაატას, თავი გააგდებინა.

შვილის თავი საქართველოში ჩამოუტანეს გიორგი სააკაძეს. ტანი ხევში გადაეგდოთ, შაჰის ბრძანებით. ერთაწმინდის ეკლესიაში დაკრძალეს წმინდანი ჭაბუკის თავი. მალე ტფილისელმა ვაჭრებმა, ევროპელ მისიონერთა დახმარებით, იპოვეს და წამოასვენეს პაატას გვამი საქართველოში. როგორც იქნა, ეღირსა განკვეთილი მარტვილის თავსა და ტანს ერთად დაეანება მშობლიურ მიწაში. „ყოველი საქართველო“ იყო მისი ჭირისუფალი. მისი ღვთაებრივი სახე სალოცავ ხატად დაისვენა მშობელმა ხალხმა.

ბზლო და მზარო გახვერი,
გულო ნუ შეგვიშინდები,
სისხლისა ნატალახევსა
ფეხო ნუ მოგვიცურდები

ხ ა ლ ხ უ რ ი

ისევ დგას 1625 წელი. და ისევ მოჰქრის ვეებერთელა ურ-
დო საქართველოსკენ, საუკეთესო, ანარჩევი მხედრობა სპარ-
სეთისა. მოჰქრის ურდო და მოაქვს „მსოფლიო რისხვა“ შაჰ
აბასისა: ან ახლა უნდა მოისპოს საქართველო, ან ვერასოდეს!

ურდოს მოუძღვის ის ა-ხ ა ნ ყ ო რ ჩ ი ბ ა შ ი, სიქე შაჰ
აბასისა. თანაშემწე სარდლებად დანიშნული არიან: შირვანის
ბეგლარბეგი ყ ა ზ ა ხ-ხ ა ნ ჩ ე რ ქ ე ზ ი, ერევნის ბეგლარბეგი
ა მ ი რ გ უ ნ ე-ხ ა ნ ი („ყვითელი ჯიქი“), აზერბაიჯანის
ბეგლარბეგი შ ა ჰ ბ ე ნ დ ე-ხ ა ნ ი და ხ ო ს რ ო-მ ი რ ზ ა, ქარ-
თველი ბატონიშვილი, ისფაჰანის ტარულა...

იენისის ბოლოს მოვიდნენ „დიდითა მძლავრობითა“ და
დაიბნაკეს ალგეთზე, სოფელ მ ა რ ა ბ ლ ა ს თ ა ნ.

50000-მდე მეომარს მოითვლის ყიზილბაშთა ბანაკი. და
ჭერ კიდევ არ ჩანს თავის მხედრობით აზერბაიჯანის ბეგლარ-
ბეგი შაჰბენდე-ხანი...

ქართველებიც მოსულან, სულ — 20000 მეომარი.
კოჯრის მთაზე დგანან.

და სხედან თათბირად წინამძღოლნი: თეიმურაზ მეფე, გი-
ორგი სააკაძე, ზურაბ არაგვის ერისთავი, მისი ძმა დავით
ერისთავი, ქვემო ქართლის სპასპეტი ბარათა ბარათაშვილი,
იასე ქსნის ერისთავი (გიორგი სააკაძის სიძე), თეიმურაზ
მუხრან-ბატონი (ესეც სააკაძის სიძე), მისი ძმა ქაიხოსრო მუხ-
რანბატონი, აღათვან ხერხეულიძე, ბაადურ ციციშვილი, და-
ვით ჯანდიერი, მანუჩარ ათაბაგი, და ებისკოპოსნი — მროვე-
ლი, ალავერდელი, რუსთველი, ხარჭაშენელი.

თათბირად ისხდნენ, თუმცა ბევრი სათათბირო და სა-
ცილობელი რა უნდა ყოფილიყო, როცა ყველას ერთნაირად
უნდა სცოდნოდა: მცირე ჯარი რიცხვმრავალ მტერს გაშლილ

ველზე არ უნდა ჩაჰყვეს, ხოლო მთაგორიან ადგილებში ბრძოლის მოგების მეტ შანსებს ინარჩუნებს. გაშლილ ველზე მთავარი ცხოვანი მცირერიცხოვანს ალყაში მოაქცევს და განადგურებს, მთასა და კლდეზე კი ვერ გაიშლება და თავის სიმრავლესაც სათანადოდ ვერ მოიხმარს. ამასთან, რაკი სიცხიანი ამინდები იდგა, ბუნებრივად ისიც უნდა ეფიქრათ, რომ პაპანაქებით გათანგულ მარაბდის ველზე მზის გულს შეზრდილი ირანელები უფრო ძალმოსილებით იომებდნენ, ვიდრე „უფრო ჩრდილოელი“ ქართველები.

მაშ, ქართველები კოჯორ-ტაბახმელას მთებში უნდა დარჩენილიყვნენ და აქვე დალოდებოდნენ მტრის შემოტევას. ეს მოსაზრება წარმოადგინა გიორგი სააკაძემ. განსაკუთრებით ქვეითად მოსული ჩვენი გლეხკაცობა ვერ გაუძლებს სიცხიან მინდორზე ირანულ მხედრობასთან რკენასა და ერთიანად დაგველუპებაო, ამბობდა გიორგი. ბ ა ა დ უ რ ც ი ც ი შ ვ ი ლ მ ა ც მაშინვე აუბა მხარი სააკაძეს: „სიცხით ცეცხლმოკიდებულ მიწაზე ქვეითად მბრძოლი გლეხობა მართლაც ამოგვიწყდება, ხოლო — თუ ამოსწყდეს გლეხიკაცი, საქართველოც დაძაბუნდესო“, — დაასკვნა ციციშვილმა სიტყვით, რომელმაც სამარადისოდ დაივანა საქართველოს ისტორიაში.

მაგრამ გიორგი სააკაძე და ბაადურ ციციშვილი მარტო აღმოჩნდნენ თავიანთი „სალი აზრებით“. ყველა დანარჩენმა სარდალმა შეტევაზე გადასვლა მოითხოვა — მომავალ დღეს, დილით ადრე, მარაბდის ველზე.

ზ უ რ ა ბ ე რ ი ს თ ა ვ მ ა თქვა: გიორგის რჩევა კარგია, მაგრამ ჩვენ რა ვიცით, რომ მტერი მაინცაღამაინც აქეთ, ჩვენი საფრისკენ წამოვა და სხვა გზას არ აირჩევსო. ამიტომ სჯობია დავასწროთ და პირდაპირ დავეცეთ იქ, სადაც ახლა დგასო.

ბ ა რ ა თ ა ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ მ ა თქვა: მტრის დაცდა და ლოდინი ჯარებს დაგვიშლის, ლაშქარი დაგვეფანტება; ისედაც, ყიზილბაშთა მხედრობა ქვემო ქართლის მიწაზე დგას, საბარათიანოში, აქაურობას ავერანებს და ამას ჩვენ დიდხანს ვეღარ მოვითმენთ. ამიტომ ხვალ დილითვე უნდა დავეცეთ მტერსო.

მ მ ე ბ მ ა მ უ ხ რ ა ნ - ბ ა ტ ო ნ ე ბ მ ა თქვეს: დიღბანს
 დგომა არც ჩვენ შეგვიძლიაო. ამიტომ თუ დაგიწყიათ ზაქარია
 ლა, ზომ კარგი, თუ არა და ჩვენის ლაშქრით ავიყრებით და
 სულ გაგეცლებითო! იგივეს ამბობდა ი ა ს ე ქ ს ნ ი ს ე რ ი ს -
 თ ა ვ ი .

კახელმა სარდლებმაც თქვეს: თათრები ბარე-ორჯერ გაგ-
 ვილახავს და კიდევაც გავლახავთო; ამიტომ ხვალ სისხამზე
 დავიწყეთ, დილა-გრილოზე ვიომოთ და სანამ ასიცხდებოდეს
 მანამ მოვრჩეთო.

მ ა ნ უ ჩ ა რ ა თ ა ბ ა გ მ ა თქვა: ბრძოლის საბრუნავს ბე-
 დისწერა და ღმერთი აბრუნებს; უმეტესწილად მაინც ის იმარ-
 ჯებს, რომელიც მოულოდნელ დარტყმას დაასწრებს, ამი-
 ტომ მეც ვამჯობინებ, ხვალ უთენია დავესხათ მტერსო.

ჯარიც საომარი ცეცხლით ანთებულისო. გამორჩევით,
 ახალგაზრდობა ველარ იჭერდა თავს. იარაღს აწვალებდნენ,
 „კბილებს იმსხვრევდნენ“ და გაიძახოდნენ: ჩვენ მტრის მოხ-
 დომას რად ველოდებით. ან სიმაგრეში ჩასაფრება ვის ეკად-
 რება, თქვენ გაგვიძიებით და მიგვიშვით და, მეფის მზეს ვფი-
 ცავთ, დაგანახებთ ყიზილბაშთა სისხლისა და ცრემლის დენა-
 სო!.. .

გადაწყდა: მთიდან დაშვება და გაშლილ ველზე ბრძოლის
 გამართვა.

ეს იყო პირველი შეცდომა.

მერე მთავარსარდლობის საკითხი დადგა და იგი მიანდეს
 თეიმურაზ მეფეს და არა გიორგი სააკაძეს.

ესეც მეორე შეცდომა...

...თეიმურაზ მეფემ წინასწარ მზვერავი რაზმი გაგზავნა და
 ვ ი თ ჯ ა ნ დ ი ე რ ი ს ა და ა ლ ა თ გ ა ნ ხ ე რ ხ ე უ ლ ი ძ ი ს
 მეთაურობით. ორივეს ყიზილბაშებთან ბრძოლაში თითო თვა-
 ლი დაჰკარგვოდა, დავითსაც და ალათგანსაც. ჯარში ზოგს
 ეცინებოდა, ზოგს ეფიქრებოდა მეფის ამნაირი გადაწყვეტი-
 ლება — ბრძოლის წინარე ეამს რაღა მაინცადამაინც უთ-
 ვალო სარდლები დანიშნა მტრის სათვალთვალოდო...

ღამე მომძლავრდა. უკანმოუბრუნებლად მიგორავდა 30
 ივნისი 1625 წლისა.

ქართველთა ჯარი ზიარებად იდგა.

ეპისკოპოსნი — მროველი, ალავერდელი, ხარჭაშენელი, რუსთველი — და მრავალი მღვდელი და ბერ-ფიჩოსანი იარაღს აღსახმული დამდგარიყო ერისკაც მამულიშვილთა გვერდით.

მეფემ რუისის ეპისკოპოსს, მროველს, დომენტი ავალიშვილს სთხოვა ზიარება და დალოცვა ჯარისა. მროველმა მეფეს მდაბლად დაუქრა თავი, ჯვარისმტვირთველს ჯვარის გამოსვენება უბრძანა და თვითონაც წინ წამოვიდა იარაღსახმული. ყველას ეუცნაურა საომრად შექურვილი სამღვდელოსაგან ზიარება. თეიმურაზმაც იგრძნო „უხერხულობა“ და უთხრა მროველს: „უკეთუ აპირებ აღილო ხმალი საბრძოლველად, მაშინ უბრძანე, რამეთუ გვაზიაროს სხვამან სამღვდელომან, ხოლო უკეთუ ხმალს შემოიხსნი, გვირჩევნია შენ გვაზიარო“.

მაგრამ მროველმა არც ხმლის დათმობა მოისურვა, არც ჯვრის და მხურვალედ მიმართა ერსა და ბერსა: „ქართველნო, შეილნო და ძმანო! იცოდეთ ყველამ — მე მახვილს ვიღებ არა ჩემი პირადული წადნიერების საკეთილდღეოდ, არამედ ჩვენი სამშობლო საქართველოს დასაცავად და მტერთა მისთა სისხლის საღვრელად. ამიტომ ჯერ არს სწორედ მე ვაზიარო ქართველი გმირნი და მამულიშვილნი, რამეთუ მათთან ერთად მეც მზადა ვარ დავათხოო საკუთარი სისხლი ქართველობისა და ქრისტიანობის გადასარჩენად!“

აღტაცებამ მოიცვა ლაშქარი. მროველმა გვაზიაროსო! — იგრილა ყველამ.

აზიარა და დალოცა სალაშქროდ შემართული ქართული მხედრობა რუისელმა სულიერმა მამამ. ჯვარი გარდასახა — ჯვარით და ხმლით. ყოველ ქართველს ზიარებად მისცა ქართული პური და ქართული ღვინო, ვითარცა ხორცი და სისხლი სამშობლო საქართველოსი. დალოცა დროშა საქართველოსი, ნაშთ-ნაფლეთი ერთ დროს მძლავრად მქროლავი „გორგასლიან-დავითიან-თამარიანისა“.

მედროშე აღმოჩნდა მტრის საზვერავად წასული ალათგან ხერხეულიძის ძმა.

ალამდარ ხერხეულიძეს კიდევ შვიდი ვაჟკაცი უდგამხარმარჯვნივ. ისინიც მისი ძმები აღმოჩნდნენ. დედისგან ყოფილან დალოცვილნი და შეგონებულნი: საქართველოს

დროშა არ დასცეთ მიწაზეო; თუ მეწინავე მედროშე ხერხეულიძე მკვლარი დაეცეს, მომდევნო ძმამ აიტაცოს და დაეცეს თუ ამასაც ბედმა უმუხთლოს, მერე მესამემ... და ასე, სანამ უკანასკნელი ხერხეულიძე დაეცემოდესო. ამასობაში მტერიც ამოწყდება და ქართული დროშაც დაუხრელად იფრიალებს ქართული ცის ქვეშ!

მაშ, ცხრა ძმა ხერხეულიძე გამოდის მამულისათვის სისხლის საღვრელად.

იქ კიდევ, ცხრა მაჩაბელი ჩამდგარა ერთიან, ჩაკირულ კედლად.

იქ კიდევ — შვიდი ჩოლოყაშვილი...

...ღამე განზოგადდა. კოჯრის მთებიდან ეშვება ქართველთა მხედრობა. მიდიან „მხიარულად, თამამად“. კახელთა რაზმებში ხუმრობენ ბიჭები: მივალთ, მივდივართ იქ, სადაც მაკე ფურები გველოდებიანო. გზაზე ჯანდიერისა და ხერხეულიძის მშვერავებმა დახოცილი ყიზილბაშები შემოაგებეს. ისა-ხან ყორჩიბაშის მსტოვრები ყოფილან, ქართველთა დასაზვერავად წამოსულნი. ქართველ მშვერავებს გადაჰყროდნენ და ზედ შემოჰკვდომოდნენ. ჯანდიერი „იმუქრებოდა“: სადაცაა გათენდება და ისწრაფეთ, თორემ ჩვენ აღარ დაგელოდებით, ისე შევებმებით მტერსო. ფეხი აიჩქარეხ. ფერდობი ჩაითავეს და ღამეც გაიცრია.

გათენებულიყო 1 ივლისი 1625 წლისა.

ღღე — მ ა რ ა ბ დ ი ს ბ რ ძ ო ლ ი ს ა .

ღამის გამსკდარიყო მოსარკული ცა. უკვე ჩანავლებული ცისკრისვარსკვლავი უსაშველო სიცხით და ლუღით ემუქრებოდა საომარ ველს. ამიტომ დროზე, მზის გამძვინვარებამდე უნდა მოეხდინათ ქართველებს მოსახდენი...

თეიმურაზმა ლაშქარი მოუმკელ ყანაში შეიყვანა და მუხლი ჩააკრეფინა. მტრის ბანაკი გამოიკვეთა მოძალებული სინათლის ჩქერზე. ხშირ ტყესავით ჩაგუბებულებოდა ყიზილბაშური ურდო.

სანგრები გაუთხრიათ სპარსელებს. სანგრებს უკან, მიწაყრილებზე, ზარბაზნები ჩაულაგებიათ. ზარბაზნების შემდგომ თორმეტი ათასი მეთოფე ჩარიგებულებოდა, ოთხ „ტერასად“: პირველი ტერასა — ცალ მუხლზე დაჩოქილნი, მეო-

რე — ფეხზე მდგარნი, მესამე — ცხენებზე ამხედრებულნი,
მეოთხე — კიდევ მაღლა, აქლემებზე აღმჯდარნი.

თოფიანი ათასეულების სარდლად იდგა ამირგუნე-ხანი, ზიმამაციისთვის „სარუ ასლანად“ (ყვითელ ჯიქად) წოდებული.

ციზილბაშური ურდოს შუაგულში რჩეული მხედრობით ზამდგარიყო თვითონ მთავარსარდალი, ისა-ხან ყორჩიბაში.

დანარჩენი ჯარები ფლანგებზე იდგა ჩატბორილი და ჩაგუბებული.

მარჯვენა ფლანგის სარდლად — ხოსრო-მირზა, მაჰმადიანი ქართველი, ხოლო მემარცხენე სარდლად — ყაზახ-ხან ჩერქეზი.

არსად ჩანს აზერბაიჯანის ბეგლარბეგი შაჰბენდე-ხანი და მისი მხედრობა...

თეიმურაზმაც განალაგა ლაშქარი საომრად. წინ ცხენოსნები დააყენა, უკან — ქვეითი ჯარი (არ ჩანს, რომელ სარდალს რა ადგილი ეჭირა)...

...ომის ღმერთმა აიღო ხელში ბრძოლის სასწორი: ქართველთა პინაკზე 20000, სპარსელთა პინაკზე, ჯერჯერობით 50000..

... შეტევა ქართველებმა დაიწყეს. სათოფე მანძილამდე წელი, წყობილი ნაბიჯით იარეს, სათოფეზე ფარ-შუბი გაიმართეს და ცხენები გააჭენეს.

თორმეტი ათასი სპარსული თოფისა და ზარბაზნის გრიალმა შეარყია მიწა და ზეცა. ნათოფარ-ნამეხარმა კვამლმა დააბნელა მტერთაშორისი თვალსარბიელი. წუთით შედედდა ქართველთა იერიში. პირველი სისხლიც ქართული დაქცეულიყო მარაბდის ყანებში. წუთში კვამლიც გათხელდა და ისევ მოსხლიტეს ცხენები ქართველებმა. მძლავრი ყიჟინით ეკვეთნენ და შუბის ძგერებით შეანგრის სპარსელთა მეწინავენი. „და შეიქნა შუბთა ძგერება, ხმალთა და ლახტთა მუზარადზედ ხეთქინება“. ქართველთა ძლევა მოსილებით დაქანდა ბრძოლის სასწორი მეომარი ღვთაების ხელში. უტევდნენ ქართველები „ერთპირობით, გულსრულად, ჯავრიანად“, „ჰხოცდნენ, ჰლევადნენ, ჩამოჰყრიდნენ“. აბღავლდა, აღმუვლდა, აღრჭიალდა მარაბდის ველი. მზე შუბის ტარზე წამოსულიყო,

ქართველებმა რომ გააღმასებული ხმალთავეთით სრულად აჰკაფეს „ყვითელი ჭიქის“ მეწინავე-მეთოფენი და „განხლებული ხოცვით“ შეიჭრნენ ცხენოსანთა და აქლემოსანთა „ტერასებში“. მალე ამირგუნე-ხანის თორმეტი ათასი მეთოფე აღარ იყო თორმეტი ათასი. დარეცილიყო, დანგრეულიყო და გაქცეულიყო ყიზილბაშთა წინა ლაშქარი.

ამირგუნე-ხანს მიუხტა მანუჩარ ათაბაგი. „ყაენის სიცოცხლეს-გაფიცებ, იქნება მიცნო მანუჩარ ათაბაგი!“ — შესძახა მესხთა მთავარმა. დიახაც, იცნობდა „ყვითელი ჭიქი“ თავის გაზრდილს. ცხენდაცხენ ეკვეთნენ ერთურთს. გამზრდელის ხმალი აისხლიტა გაზრდილმა. თვითონ გადაჰკრა „თავსა თავიანსა“ მანუჩარმა, და თავგაპობილი გადმოეშვა ცხენიდან „ყვითელი ჭიქი“. მაინც აღმართა მეორედ ხმალი ათაბაგმა. ქვევიდან დაასწრო ამოძახილი ძირს დაცემულმა: „ნამაქაფარმო, რისთვის მკლავ, აკი ჩემი გაზრდილი ხარ?!“ ხმალი დაუშვა მანუჩარმა. ხელიც აღარ გაუნძრევია, როცა ყაჯარები წინ ჩაუხტნენ და გაიტაცეს მძიმედ დაჭრილი თავისი სარდალი (მაინც მანუჩარ ათაბაგის დანაჭდევე ჰქრილობას გადაჰყვა შემდგომ ამირგუნე-ხანი).

დულდა მარაბდის ველი, გმინავდა, ღმუოდა, ზმუოდა.

მისდევდნენ ქართველები მტერს გავეშებული ჩეხვით და კაფვით. ყველა ლომ-გმირი შექმნილიყო — მეფეც, თავადიც, აზნაურიც, გლეხიც, ეპისკოპოსიც, მღვდელიც და ბერიც. ზედიზედ ენარცხებოდნენ სისხლიან მიწას ლომის გერბიანი დროშები. ამაყად ფრიალებდა ხერხეულიძის ხელით აღმართული ქართული დროშა — მაინც გორგასლიან-დავითიან-თამარიანი.

მაინც ისევ „სხვანაირი“ იყო შემმართებლობა დიდი მოურავისა. მუზარადი მოეხადა გიორგის. ასე „უჯობდა“, რადგან „მოურავ-ბეგის“ მძვინვარე სახის ხილვით თავზარი დასცემოდათ „მის ნაცნობ“ ყიზილბაშთ. იბრძოდა გიორგი სააკაძე. იგი იყო ყველგან, სადაც მისი საარაკო ვაჟეაცობა საგანგებოდ ეჭირვებოდა მისიანებს. ყიზილბაშთა სქელ რაზმებს არჩევდა, შეუტევდა და „მუხლჩაქეცილი ეშვებოდნენ“ სპარსელნი. თოფი ესროლა სპარსმა მხედარმა. ცხენი ყალყზე შეაგდო გიორგიმ. ტყვია ცხენს მოხვდა და სანამ ძირს

დაეცემოდა, საკუთარი ცხენი მოართვა ლომი ჩრდილელმა: ელვასავით მოევლო სააკაძე, ცხენის მკვლელს წამოეწია ხმლით ჩამოაგდო და მოკლულის ცხენი ლომი ჩრდილელს მიუმაგვირა.

დიდი სიმაძაქით იბრძოდა „მეორე გმირი“ — ზურაბ არაგვის ერისთავი. დაჭრილიყო ზურაბი — „შუბლზედ თოფსა გარდაეკრა“ — მაგრამ მაინც არავის შეუსმინა და არ გავიდა ბრძოლის ველიდან.

ბლაოდა, ზრიალებდა, ღრქიალებდა მარაბდის ველი.

ქართველები ყიზილბაშთა შუაგულში შეიჭრნენ და ფლანგებისაკენ გაიშალნენ საიერიშოდ. ყიზილბაშთა ვერც ერთმა ფლანგმა ვერც თავისიანთა შუაკერძზე მიშველება მოახერხა, ვერც ქართველების გახელებული იერიშების შეკავება. მარცხენა ფლანგზე ყაზახ-ხან ჩერქეზი გაექცა ავთანდილ სააკაძისა და დავით ერისთავის იერიშს. ყაზახ-ხანს მისი შირვანული მხედრობაც გაჰყვა, ცხვირ-პირის მტვერევით. გამოედევნენ ავთანდილ სააკაძე და დავით ერისთავი. ბრძოლის ველიდან გადაიკარგნენ გაქცეულებიც და მღევრებიც. ვაი თუ ეს შეცდომა იყო, ასე სულსწრაფად რომ ჩამოკვეთეს მხედრობის დიდი ნაწილი ახალგაზრდა ქართველმა სარდლებმა ბრძოლის ველს?!

თუმცა... ყიზილბაშთა მარჯვენა ფლანგიც მოეხსნა ბრძოლას, ხოსრო-მირზას ფლანგი. ვერ ისახელა თავი ისფაჰანის ტარულამ, შაჰ აბასის „რჩეულმა გურჯმა“.

მზე საშუადღეოს დაეყუდა და სიცხით გაფატრული მღულარეს აფრქვევდა დაბრიყვებულ დედამიწას. მაგრამ მზე რაღად ენადვლებათ „უკვე გამარჯვებულ“ ქართველებს! აჰა, ყიზილბაშთა უკანასკნელი ძალაც — შუაკერძი — უკუაქციეს გავეშებული ხმალთაკვეთებით.

მთავარსარდალმა ისა-ხან ყორჩიბაშმა „უადრესად გულად და შემმართველ მამაცთა მცირე რაზმით“ ღრმა ზურგში გადაინაცვლა და მოიერიშე მტერს წინ დაუგდო ორღუბაზარი (ორღუბაზარი ყიზილბაშთა ქონების, საქონლისა და სიმდიდრის სათავსო სადგომი იყო).

და ერთბაშად დაეძგერნენ ქართველები მტრისგან დაგდებულ ყველაზე „ქონიან ნაჭერს“. საკუთარი ხმლები შორს

მოისროლეს — ხმლები, რომლებმაც აქამდე ძლევით მოიყვანეს თავიანთი პატრონნი.

ხმლები ხელიდან გაუშვესო?!

ეს უკვე ბედისწერა იყო!

მტრისგან დაუჩქებულ სიმდიდრეს დაერივნენ და თვითონაც აირივნენ. იტაცებდნენ ყველაფერს „უცხოს“ და „საუცხოოს“ — ოქრო-ვერცხლით მოსევადებულ მურასა ხმლებს, ხანჯლებს, აკინაკებს, რახტსა და უნაგირს, თაჯსა და ჯილას, ოქრონემსულ ხალათებსა და კაბა-ჯუბაჩას.

ეს აღარ იყო ქართული ჯარი და აღარც ჯარი საერთოდ.

თეიმურაზ მეფემ და გიორგი სააკაძემ ჯერ არაფერი იცოდნენ, რა ამბავიც დაეტრიალებინა „ორდუბაზართან“ ქართველთა მანამდე გაუგონარ სიხარბესა და სიწუწყეს. ისინიც, „სრულ გამარჯვებაში“ დარწმუნებულნი, უკან ჩამორჩნოდნენ ლაშქარს, რადგან ზურაბ ერისთავს წამდაუწუმ გული მისდიოდა ჭრილობიდან სისხლდამდინარეს, და იმას დასტრიალებდნენ მეფე და მოურავი.

და ერთბაშად, ანაზდაითად, სისხლით ნარწყულე მარაბდის ველზე „მესამე ძალა“ შემოიჭრა გამძვინვარებით! აზერბაიჯანის ბეგლარბეგი შაჰბენდე-ხანი მოჰქროდა ახალი, ხელუხლებელი, საომარი ყიყინით ანთებული დიდი მხედრობით. მოთქარუნობდნენ ისლამიტური დროშების ფრიალით, საომარი ნალარების, ბუკებისა და ზურნაიკების ზმულით, დობარბითების დაგადუგითა და გაბმული ყივილით: „შაჰ გელდი! შაჰ გელდი! შაჰ გელდი!!!“

შაჰი მოდისო?

წამოიშალნენ ქართველები. მაგრამ გვიანდა იყო თავის აღებაც და ხელის გამოღებაც. ძნელი ყოფილა ხელიდან გაგდებული, ნამსახური ხმლის მონახვა და კვლავ ხელში მოვარგება!

ელვის სისწრაფით ბზრიალებდა ჩარხი ბედისწერისა.

ერთბაშად დაქანავებულიყო ბრძოლის სასწორი ქართველთა ბედით.

სამი მხრიდან წამოემართნენ ყიზილბაშნი გამძვინვარებით: შუაკერძით — ისა-ხან ყორჩიბაში, მარჯვნივ — შაჰბენდე-ხანი, მარცხნივ — ხოსრო-მირზა.

მაშ, სპარსელები მაშინ იწყებდნენ ბრძოლას, როცა იგი ქართველებს დამთავრებული ეგონათ.

„აღლაჰ ილაღლაჰ!!!“ — აზანზარდა მიწა და ზეცა.

„ქრისტე და საქართველო!“ — უკვე სისხლნაკლულად გაისმა სოდომ-გომორულ მეხთატეხაში.

ნაფლეთ-ნაფლეთი რაზმებით იბრძოდნენ ქართველები იბრძოდნენ მაინც საარაკო შემმართველობით, გააფთრებით, თავდავიწყებით. იბრძოდნენ თუნდაც ღირსეული ჭიკვდილისათვის.

ფეხი ცურავდა სისხლით აზელილ მიწაზე. მკლავი იქანცებოდა. მუხლი იკვეთებოდა. მაჯა დუნდებოდა. გული ძრწუნდებოდა.

ორი ცალთვალა დევგმირი დაეცა შორიდან ნაძგერალი გმურებით გულგანგმირული — დავით ჯანდიერი და ალათვან ხერხეულიძე.

მკერდშელეწილი დაეცა თეიმურაზ მუხრან-ბატონი.

„თეიმურაზი მოჰკლეს! თეიმურაზი მოჰკლეს!“ — მეხვით დაურბინა ქართველობას საბედისწერო ძახილმა. სწორედ „საბედისწერომ“, რადგან ჯარს მოკლული ეგონა თეიმურაზ მეფე და არა თეიმურაზ მუხრან-ბატონი! ხოლო ბევრისთვის მეფის სიკვდილი ომის დასასრულს ნიშნავდა. სულ წარეკვეთა სასოება ისედაც ძალადაშრეტელ ჯარს.

ქართული ცხენოსანი ლაშქარი შებრუნდა და გაიქცა. ამოდ ცდილობდნენ თეიმურაზ მეფე, გიორგი სააკაძე, მანუჩარ ათაბაგი და ბაადურ ციციშვილი გამოქცეულთა შეკავებას.

ისევ არ ჩანდნენ ავთანდილ სააკაძე და დავით ერისთავი ადრე გაქცეულ სპარსელებზე მადევარი ჯარით. არა და, როგორ ეჭირვებოდა მათი მოსვლა ქართველობას!

ქართული დროშაც შექანდა ანაზღაითად. ეს — მედროშე ხერხეულიძე დაცემულიყო მკვდარი.

მისმა ძმამ აიტაცა დროშა. ისიც დაეცა განგმირული. მესამე ძმამ მიუსწრო და ისევ აღმართა დროშა საქართველოსი...

იბრძოდა თავშიშველი და სისხლში მოსვრილი გიორგი სააკაძე. „იმდღინდელი მოურავის ნაქმარი, ომი და საქმეები

პირველთა გმირთაგანცა არა თქმულ არს, რაც იმ დღეს მოუ-
რავმან სახელი და ომი ქმნა“.

იბრძოდა მეფე თეიმურაზი, იბრძოდა ვითარცა შვენოდა
გმირ ხელმწიფეს, სარდალს და მხედარს. „მას დღესა ბა-
ტონმა თეიმურაზ დაამტვრია ყოველი საბრძოლო იარაღი და
აღარა შემორჩომოდა რა და ბეჭდებიცა დაემტვრია“ მუშ-
ტის ძვერებით.

ისევ „დიდად მხნედ და ძლიერად ომობდნენ“ მანუჩარ
ათაბაგი და „ყმანი მისნი“.

ტყვიით განგმირულნი დაეცნენ ეპისკოპოსნი — რუსთვე-
ლი და ხარჭაშნელი.

დაეცა ბაადურ ციციშვილი, რომელმან თქვა სიტყვა უკვ-
დავი და მარად სახსოვარი: „თუ ამოსწყდეს გლეხიკაცი, სა-
ქართველო დაძაბუნდა!“

და წყდებოდა „გლეხიკაცი“, უკვე წყდებოდა მარაბდის
ველზე მისი თანამემამულე „საზეპურო ერისაგან“, თავა-
დობისაგან ქვეითად დაგდებული და მიტოვებული.

კიდევ ზედიზედ დაცემულიყო სამი ხერხეულიძე, შორი-
დან ტყვიით დაცხრილულნი.

კიდევ სამი ძმა დარჩენილიყო ხერხეულიძის ნაშიერი.

ამიტომ ისევ ფრიალებდა ქართული დროშა.

უკანასკნელმა ცხენოსანმა ქართველმა თავადაზნაურობამ
მიატოვა ბრძოლის ველი და კოჯრის მთას მიაშურა თავშე-
საფარებლად.

სულ მარტო დარჩა „წვრილი ერი“. მაინც იბრძოდა გლეხ-
კაცობა, მარადიული სიმტკიცე და სინდისი საქართველოსი.
იბრძოდა შეურცხვენელი, ღირსეული სიკვდილისათვის.
„ალაგ-ალაგ ერთგან შეგროვდნენ და სიღამდისინ დაიხოცე-
ბოდეს, თავი აღარ დაიზოგეს, ვისაც ხელი მიაწვდინეს, მო-
უკლავი არ გაუშვეს...“

მზე ჩაესვენა დაქანცული, ჯანდაშრეტილი.

მაინც ფრიალებდა ქართული დროშა უკანასკნელი ხერ-
ხეულიძის ხელით ზეადმართული და სისხლდადენილ გლეხთა
მცირე გუნდით შემოსალტული.

მეთოფეთა ათასეული შემოუსია ყოველის მზრიდან ყი-
ზილბაშთა მთავარსარდალმა.

და დაიგრილა ათასმა თოფმა.

და უკანასკნელმა ნამეხარ-ნახმევმა შეაზანზარა მარაბდის

ზეცა.

და უკანასკნელი მამულიშვილნი დაენარცხნენ მარაბდის მიწას.

და უკანასკნელი ხერხეულიძის დაღეწილ მკერდზე დაცემულიყო ნაშთი-ნაფლეთი ერთ დროს მძლავრად მქროლავი „გორგასლიან-დავითიან-თამარიანისა“.

ასე აღესრულა კიდევ ერთი სისხლიანი ზორვა ქართული მიწა-წყლის საკუთრთხეველზე. აღესრულა უგანაჩენო მარცხისა და უბადლო გმირობის აპოთეოზით.

ღამის წყვდიადში ჩაიძირა ადამიანის გვამებით დარეცილი საომარი თალპიონი.

მთელი ღამე გმინავდა მარაბდის ველი.

დილით ახალმა მზემ პირველმა აღითვალა ადამიანთა ურთიერთნამსხვერპლარი.

24000 მკვდარი ესვენა მარაბდის ველზე — 14000 ირანელი და 10000 ქართველი.

მზის თვალმა საგულდაგულოდ მოითვალისა: ცხრა ხერხეულიძე, ცხრა მაჩაბელი, შვიდი ჩოლოყაშვილი...

...გლოვისფერი კაბით მოსილი ქალი მიადგა უკანასკნელ მამულიშვილთა გვამების გროვას.

დაიჩოქა.

დაემხო.

დაღეწილი მკერდი დაუკოცნა ხერხეულიძეს.

და ისევ აღმართა ცხრა ქართველი მამულიშვილის დედამ შვილის მკერდზე დაფენილი ქართული დროშა.

ქვა არხად არის ქართლშია,
რომ ჩემი სისხლი არ სცხა.

გიორგი სააკაძე

ქართველებმა მარაბდის ველზე წაგება მაინც წაგებად არ ჩაითვალეს და პარტიზანულ ომზე გადავიდნენ. ისევ გიორგი სააკაძე მოთავეობდა სამამულო ბრძოლებს. ათი დღე-ღამე აკავებდნენ ქართველი მეომრები კოჯრის წყვარამებში შემოწოლილ ყიზილბაშობას. ამასობაში ქართლის მოსახლეობა სიმეგრეებსა და სახიზარებში აფარებდა თავს.

გათამამდა ტფილისის ციხეში ჩაკეტილი ციხიონი. შვიდასი ყიზილბაში გამოვიდა და სათარეშოდ შეესია ახლომახლო სოფლებს. ლისი აიკლეს საგანგებოდ, სააკაძის საუფლო სოფელი. სამოცი მეომრით მოიჭრა გიორგი სააკაძე. მოიჭრა და შვიდასივე ყიზილბაშის თავი ისე დააგორა, არც ერთ საკუთარს განაკაწრიც არ მიუღია.

ისა-ხან ყორჩიბაშმა არაგვის ხეობისკენ სალაშქროდ 12000 ყიზილბაში და ყაჯარი აარჩია დ მეთაურებად სამი სარდალი უჩინა — შაჰბენდე-ხანი, ყაზახ-ხან ჩერქეზი და ხოსრო-მირზა.

გიორგი სააკაძემ წიწამურისა და ლართისკარის ხევები ჩახერგა, თავისი „პარტიზანები“ ჩააყენა და არაგვისკენ წამოსულ სპარსულ მხედრობას წინ გადაუდგა. სასტიკი ბრძოლა გაიმართა. ქართველებმა ათჯერ უმრავლესი მტერი ველარ შეიმაგრეს. გიორგიმ წეროვანისკენ დაიხია და სპარსთა მხედრობამ საარაგვოზე გააღწია. არაგვიდან ქსანზე გადავიდნენ, მაგრამ სწორედ აქ, ქსნის ხეობაში, გიორგი სააკაძემ ყოველი მხრით გზები მოუჭრა სპარსულ მხედრობას. საშინელი ხოცვა-ჟლეტისგან ქსანი სავსებით „იქმნა ვითარცა სისხლი“. სააკაძემ ხუთი კონა ისარი შემოიხარჯა და მერე ხმლით დაერია სპარსელებს. ქართველებმა ტყვედ იგდეს და იქვე ასჩეხეს აზერბაიჯანის ბეგლარბეგი შაჰბენდე-ხანი, სწორედ ის, ვინც ქართველთა მარცხით გადასწონა მარაბდის ბრძოლის სასწორი. ტყვედ აიყვანეს შირვანის ბეგლარბეგიც. ყაზახ-ხან

ჩერქეზი. მხოლოდ ხოსრო-მირზამ, საარაკო სიმამაცისა და თავგანწირულების წყალობით, შეძლო ქართველთა გაერღვია და გაელწია ტფილისისაკენ მიმავალ გზაზე. გააღწია, მაგრამ თორმეტი ათასი სპარსელისაგან ერთი ათასეულიც არ გაჰყოლია ცოცხალი.

ამრიგად, ქსანზე გამარჯვებით მარაბდის სისხლი გადაჰარბებით ამოიგეს ქართველებმა.

დიდი იყო შედეგნი 1625 წლისა. სრულიად სპარსეთის ლაშქარი იმჟამად 120000 მეომარს მოითავლიდა და აქედან ნახევარი, 60000 მეომარი, საქართველოში დაჰკარგა შაჰ აბასმა. თანაც ეს „სპარსული ტრაგედია ქართულ სცენაზე“ ნახევარი წელიწადიც არ გაგრძელებულა. სპარსეთი დამარცხდა. საქართველო ისევ ქართველებს ეკუთვნოდა. შაჰ აბასი უკვე თეიმურაზთან შერიგების გზებს ეძებდა. წარმოგზავნა კიდევ ქართლ-კახეთის მეფესთან „სალაპარაკოდ“ დაუდხან უნდილაძე. მაგრამ ქართველი მეფე და „გათათრებული“ ქართველი ბეგლარბეგი ფიც-ვერცხლით დაძმობილდნენ და თვითონ შაჰის წინააღმდეგ შეითქვენენ.

მაგრამ სანამ ეს შეთქმულება „თავის სიტყვას“ იტყოდა, ისევ აეშალნენ ერთმანეთს გიორგი სააკაძე და თეიმურაზ მეფე. ჯერ „შორიდან ნაგრძნობი“ იჭვნეულობითა და უნდობლობით ზვერავენდნენ ერთმანეთს მეფე და მოურავი. ისევ თავადობა იღვა გამთიშველ ძალად მათ შორის. დღენიადაგ ჩასჩინებდნენ თეიმურაზს: აღარ შეიძლება იმის მოთმენა, რომ ქართლზე სინამდვილეში შენ კი არა, სააკაძე მბრძანებლობსო; ვისაც მოისურვებს, შენს დაუკითხავად პატივს მიუგებს, მოისურვებს და ისევ თვისის ნებით უპატიურობაში ჩააგდებსო; თვითონ ტახტზე დაბრძანებული ჩვენ, თავადებს მანამ დასხდომის უფლებას არ გვაძლევს, სანამ თვითონ არ მოესურვებაო; თავადები სააკაძეს ძალებივით ქეშიკში (ყარაულში) უწვებინაო; ჩვენ რაც დაგვმართა-დაგვმართა, მაგრამ არც შენ გაგდებს რაიმედო; შენი მეფობაც აღარ მოსწონს და „ყოველი საქართველოს“ გაერთიანებაც იმიტომ მოსურვებია, ერთიან ტახტზე შენ კი არა, იმერელი უფლისწული უნდა დასვასო; ლუარსაბ მეფე ხომ მოინელა, მალე შენც გიმსხვერპლებსო...

უკანასკნელად შეხვდნენ ერთმანეთს მეფე და მოურავი და შერიგდნენ კი არა, უფრო დაემტერნენ ერთმანეთს. უკანასკნელად ეს უთხრა გიორგიმ თეიმურაზს: „ღმერთმა იცის, შენ, კახეთის მეფეს, ქართლი მოგეცი, ჩემი თავიც მოგიძღვენ და თავს შემოგავლე, მაგრამ რა ვქნა, რომ არც განდომეს და არც ინდომე ჩემი სიცოცხლე. რა გაეწყობა, — ეგზომი უმადურობისათვის მე გულში დანას არ დავიცემ!“
გათავდა.

ძმათაშორისი ომის შმორიანი სუნი ჩამოწვა საქართველოს ცისგვამში...

...მთავარი ახლა ის იყო, ვის მხარეს დაიჭერდა თავადთაგან ყველაზე ძლიერი ზურაბ არაგვის ერისთავი.

და უკანასკნელად შეხვდნენ ერთმანეთს „პირველი და მეორე გმირი“ — გიორგი სააკაძე და ზურაბ ერისთავი. ყველაფერი ერთად გაახსენა გიორგიმ ზურაბს: მამაშენი, ნუგზარ ერისთავი, მუდამ ჩემი ერთგული და თავდადებული მოყვარე იყო, შენ ხომ ჩემი გაზრდილი და საყვარელი ცოლისძმა ხარ. თათრობის უმძიმესი წლებიც ერთად გაგვიტარებია, ყიზილბაშებიც ერთად შეგვიმუსრავეს მარტყოფისა და მარაბდის მინდვრებზე, ჩვენი წუთისოფლის წილხვედრიც და ქვეყნის ჭირ-ვარამიც ერთად გაგვიტარებია და ახლა ისეთი რა მოხდა, რომ მე გადამიდექ და თეიმურაზს მიუღდექიო?!

მეფეს ვერ ვუღალატებო, ცივად უპასუხა ზურაბმა. მუხრანს გპირდება და იმიტომო — მიახალა გიორგიმ. შენ კი მუხრანის ბატონი წამომასკუბე თავზეო — შეაგება ზურაბმა.

გიორგი მიხვდა, რომ სამუდამოდ დაჰკარგვოდა ზურაბ ერისთავი. ცოლისძმას უკვე ალესილი ჰქონია ხმალი სიძის შესამუსრავედ.

„კარგად დაიმახსოვრე, ზურაბ ერისთავო! მე რომ მომკლავენ, მაშინვე ჩემი მკვლელები შენ გწვდებიან ყელში და მუხრანსაც ოხრად დაგიჩვენენ, დუშეთსაც და სიცოცხლესაც!“ — თქვა და გაშორდა გიორგი სააკაძე არაგვის ერისთავს.

მაშინვე ელჩი აფრინა იმერეთს სააკაძემ და მეფე გიორგი მესამეს შეუთვალა: შენი შვილი ალექსანდრე „ქართ-

ლის საბატონოდ“ გაამზადე და სასწრაფოდ ჯარიც მომამზე-
ლე თეიმურაზთან საომრადო.

იმერეთის მეფემ საბოლოოდ ირწმუნა, რომ თეიმურაზის დამხობის წყალობით ქართლიც და კახეთიც მისი შვილის სამეფო საკუთრებად გადაიქცეოდა, რაიც თავისებურად „პირველი საფეხური“ იქნებოდა ქუთათისის ტახტის გარშემო „ყოველი საქართველოს“ გაერთიანების გზაზე. და მაშინვე გამოუგზავნა გიორგი მესამემ გიორგი სააკაძეს იმერთა ლაშქარი, მამუკა ბოქაულთუხუცესის, ამირბარაბაშვიძისა და ხოსია მაჭავარიანის სარდლობით.

სამცხიდან კიდევ მესხთა ჯარი ჩამოუვიდა სააკაძეს, დავით გოგორიშვილის სარდლობით.

სანამ იმერლები და მესხები მოაღწევდნენ, მოურავმა მისი მომხრე ქართლელი თავადები შემოიყარა: ქაიხოსრო მუხრან ბატონი, იასე ქსნის ერისთავი და აზნაურობა...

...მაშ, თანამომხეთა და თანასისხლიერთა ორი მტრული ბანაკი!

თეიმურაზ მეფისა — დუშეთს, ზურაბ ერისთავის სასახლესთან.

გიორგი სააკაძისა — მუხრანს, - ქაიხოსრო მუხრან-ბატონის სასახლესთან.

შავი ღრუბლებით გატენილა საქართველოს ცისგვამი. წვიმს კოკისპირულად. გზები ლაფით აივსო. მინდვრები დაიბტორა. მცირედ გადაიკარა თუ არა, გიორგი სააკაძემ ბანაკი აჰყარა და დუშეთისაკენ გაემართა. თეიმურაზმა „მტრის“ წამოსვლა შეიტყო, ლაშქარი დუშეთიდან გაიყვანა, ბაზალეთის ტბასთან დადგა და საომრად გაემზადა. სააკაძემაც შეამჩნია „მტრის“ მოძრაობა და თვითონაც ბაზალეთს მიაშურა. თითქოს ნაწვიმარი არ კმაროდა, კახელებმა ბაზალეთზე მისასვლელი გზები წყლით „დამატებით“ დატბორეს, იქნებ სააკაძე და მისი ლაშქარი შიგ დაეფლოს და უფრო იოლად გაეუსწორდეთო. მაგრამ მოურავი იმ ადგილებს კარგად იცნობდა, „მტრის“ განზრახვაც ადვილად შეიცნო, დაგებულ მახეს გვერდი აუქცია, ბაზალეთის ტბას სხვა ვზით მიადგა და „თეიმურაზელთა“ პირისპირ საომრად დაალაგა ლაშქარი.

მე ჩემი უბედურება
 ღმერთმ დამაწერა ხმალზედა:
 მოვკალი ჩემივე სისხლი,
 ხმალი ვიხმარე ძმაზედა.

ხ ა ლ ხ უ რ ა •

1626 წლის გვიანი შემოდგომა, ბაზალეთის ომი, სამგლოვიარო სამანი ქართული მატინისა.

დგანან და გასცქერიან ერთმანეთს სამკვდრო-სასიცოცხლო შერკინების მოლოდინში, გარინდებულნი, ჯადოქმნილნი, სატანით „მხარდამშვენებულნი“.

თეიმურაზის ამაღაში ღუმილი დაარღვია ედიშა ვახანაძემ, ახალგაზრდა კახმა თავადმა: „ჩვენზე მეტი ჯარი ჰყოლია სააკაძეს — ტყის ტევრივით ჩამდგარან და შავ ზღვასავით ჩაგუბებულანო“.

ჰო, ბევრი არიანო, უგემურად თქვა თეიმურაზმა.

„არაფერია, მეფეე ბატონო, მადლობა ღმერთს, ჯერ არ მომხდარა, ყმას რომ პატრონზე გაემარჯვოს“, — ჩაილაპარაკა ზურაბ ერისთავმა...

...მძიმე, ლაფიანი გზები გამოველო სააკაძეს და მის ჯარს. დაქანცული იყვნენ, სახსარმოშლილნი. გიორგის უნდოდა როგორმე იმ დღეს ბრძოლას მორიდებოდა და ჯარი დაესვენებია, მაგრამ იმერლებმა და სამცხელებმა მოითხოვეს — რაკი საომარ ველზე მოვსულვართ, ახლავე გაგვიყვანე ბრძოლაშიო.

ეტყობოდა, არც მოპირდაპირე ბანაკი აპირებდა ბრძოლის გადადებას...

მდუმარედ იდგა სააკაძე, ხმლის ვადაზე ხელჩამოსვენებული (ეს ხმალი ჯერ ქართველ კაცს არ მოხვედროდა!).

უცებ თითქოს რაღაც ახალი აზრი იაზრა, ინაშვილი მიიხმომო, იღუმალ ელაპარაკა და „მტრის“ ბანაკში გაუშვა.

ინაშვილი თეიმურაზს ეახლა, მდაბლად თავი დაუქრა და მოახსენა: „მოურავმა გიორგი სააკაძემ გთხოვათ, ნება მომეცით პირადად გაახლოთ ჩემი თავი ბრძოლაშიო, ძალიან

მინდა ჩემი სიბერიკაცე შენს სიყმაწვილესთან შერკინებაში გამოვცადოო“.

წამოიქაჩნენ ზურაბ ერისთავი და კახელი თავადები, მაგრამ ისევ ყველას დაასწრო თეიმურაზმა: „მოხარული ვარ ხმალდახმალ შევხვდე სახელოვან მოურავსა. ოღონდ მითხარით ბრძოლის ველზე შესაცნობი ნიშნეულობა!“

„თვითონ დამაბარა მოურავმან: ლურჯა ცხენზე შევჯდებიო, შავ კურტაკს ჩავიცვამ და შავ მუზარადს დავიხურავო“, — მიუგო ინაშვილმა.

„კეთილი. მაშინ ჩემი ნიშნეულობაც ინებოს სააკაძემ: შავი ცხენი, თეთრი წამოსასხამი და თეთრი თავსარქმელი!“ — შესძახა მეფემ.

ინაშვილი სააკაძესთან დაბრუნდა.

ზურაბ ერისთავი მივარდა თეიმურაზს: არ არის საკადრი-სი, რომ მეფე თავის ყმას შეებასო; ისა სჯობია, თქვენს მაგივრად, თქვენი ნიშნეულობით სხვა ვინმე შეებრძოლოს მოურავსო.

„მე გავალ სააკაძესთან საბრძოლველად!“ — იყვირა ელი-შა ვაჩნაძემ.

ყველამ შეუქო გაბედულება ჭაბუკ თავადს.

მეფის შავი ცხენი მოჰგვარეს ვაჩნაძეს, თეთრი წამოსასხამი წამოასხეს საომარ კურტაკზე. თეთრ თავჯი დაჰხურეს მუზარადზე.

გიორგი სააკაძეც მზად იყო, ლურჯა ცხენზე ამხედრებული, შავი საომარი კურტაკით და მუზარადით გამოწყობილი.

დავით გოგორიშვილი მოიხმო სააკაძემ და იმასაც თავისი ერთი ხელი საომარი აღჭურვილობა აასხა, თავის მარჯვენა ცხენზე შესვა და უთხრა — ბრძოლაში ისე გახვალ, როგორც გიორგი სააკაძეო. თურმე ეს ყოფილა მოურავის განზრახვა: ბრძოლაში „ორი სააკაძე“ მიიღებს მონაწილეობასო; მე რომ თეიმურაზს შევებმები, „მეორე სააკაძე“ (გოგორიშვილი) დანარჩენებს დაერევაო; „მტერი“ ნამდვილ სააკაძედ მიიჩნევს, დაიბნევა, დაფრთხება და აირ-დაირევაო...

...ომი დაიწყო.

გაალმასებით ეკვეთნენ ერთუროს ერთი ცის ქვეშ შობილ-

ნი, ერთი დედის რძენაწოვარნი, ერთ ემბაზში განათლულნი
და ერთი დიდედას ხელით ჭიპმობანილნი.

„შესდექით, ძმანო უგუნურნო!“ — არ იქნა და არ გაისმა
ეს შეძახილი, არც ზეციდან, არც მიწიდან.

მხოლოდ ომის ღმერთი თახთახებდა ცის კამარაზე, სისხ-
ლის წყურვილით გახელებული.

გამხეცებით სჩეხდნენ ერთმანეთს ერთსისხლიერნი. ძმას
ძმის მოკვლა უკეთ ეხერხება, ვინათგან ძმამან ძმისა უკეთ
იცის, სად უნდა დაჰკრას, რომელ ადგილზე დანაკრავი უფრო
იოლად აღმოახდენს სულს!...

...„სააკაძე!“ — იყივლა ედიშა ვაჩნაძემ და მიაშურა ლურ-
ჯა ცხენზე ამხედრებულ, შავი კურტაკით შემოსილ გოლიათ
მხედარს.

„ბატონს თეიმურაზს ვახლავარ!“ — დაიქუხა სააკაძემ და
თვითონაც გაექანა შავ ბელაურზე აღმჯდარ, თეთრად მოკაზ-
მული მხედრისაკენ.

ერთმანეთს შეასკდნენ „შავი“ და „თეთრი“ რაინდები. შუ-
ბები შეალეწეს ერთურთს ფარებზე. წამსვე ხმლები ამოაგე-
ლეს.

მიხვდა სააკაძე, რომ მისი მოპირდაპირე არ იყო მეფე.

დაასწრო ვაჩნაძემ და თავზე უხეთქნა ხმალი სააკაძეს.
„მუზარადი გაუტეხა, მაგრამ გერში ვერ აალებინა“.

ტივილს აღარ დაუცადა გიორგიმ. ელვასავით მოიქნია
ხმალი. თავგაპობილი და უსულოქმნილი დაენარცხა მიწას
ედიშა ვაჩნაძე.

„ნეტავ იმ ყმასა, თავის პატრონს რომ ენაცვალოს“, —
სინანულით ჩასძახა სააკაძემ მომაკვდავ ჭაბუკს. და უმაღ-
ვე რაღაც უცნობი, მანამდე განუცადებელი სისუსტე იგრძ-
ნო გიორგიმ მთელს სხეულში. სახსრები მოშლოდა და მოხს-
ლეთოდა, რეტდასხმული თავი უსაშველოდ დამძიმებოდა,
ბრძოლის ველი აიჭრა და ატორტმანდა მის თვალსარბიელში.
თითქოს დედამიწაც დასხლტა და გაფრინდა ზეცად... ცხენმა
გაიყვანა ბრძოლის ველიდან უგონო მხედარი. მიწამ დაითრია
და ცხენიდან გადმოავდო. ძლივს დაიხსნა თავი გაღრეცილი
მუზარადისგან. სიგრილემ დაჰკრა ცეცხლმოკიდებულ თავ-
პირში. გონი მოუბრუნდა. ბრძოლის ველიც გასწორდა თვალ-

სარბიელში. დედამიწამაც შეწყვიტა სრბოლა. ეს კი ველარ
გაიხსენა, როგორ გამოაღწია საომარი წრეწირიდან. მხოლოდ
ტკივილი გაიზრა, მანამდე განუცდელი ტკივილი, ქართვე-
ლი კაცის ხელით დანაკრავმა რომ დაურბინა თავის თხემი-
დან ფერხთა ქუსლებამდე. მეხი ჰქონია მკლავში იმ ქართველ
ჭაბუქს! პირველად მოხვდა ქართველის ხელით მოქნეული
ხმალი. ვინ მოთვლის, რამდენი შეხვედრა ჰქონია სააკაძეს
საომარ ველზე პირდაპირი ხმლის ჯვარედინით, მაგრამ არას-
დროს მისთვის ასე ძლიერად არავის არ შემოუკრავს, როგორც
იმ ქართველმა შემოჰკრა. მაგრამ არც არასდროს თვითონ
დაურტყამს ისე მძლავრად, როგორც იმ ქართველს დაარტყა...
ჰეშმარიტად: არავის ისე არ ემარჯვება ქართველი კაცის
დამარცხება, როგორც ქართველ კაცს!...

ბრძოლის ველს გაჰხედა.

დიდი საომარი ხელოვნებით ხოცავდნენ ქართველები
ქართველებს.

წამოიწია მიწას მიკრულმა სააკაძემ, მაგრამ ისევ არ აუშ-
ვა მიწამ...

...ქართველები კი გაალმასებით ელეტდნენ ქართველებს.
გალომებული იბრძოდა „მეორე სააკაძე“ — დავით გო-
გორიშვილი. ვისაც შემოჰკრა, ყველა სიცოცხლეს გაჰყარა
და სიკვდილი ჩაუყენა. ეჭვი არავის შეჰპარვია, რომ ნამდვი-
ლი სააკაძე იბრძოდა მისთვის ჩვეული შემმარებლობითა
და საომარი ხელოვნებით.

მიუხტა თეიმურაზ მეფე. შემოეგება გოგორიშვილი „სა-
აკაძურად“. ნავარდი დაჰკრეს და ცხენები დასხლიტეს. შუბ-
გაწვართულნი დაეძგერნენ ერთმანეთს. ორივემ აისხლიტა
ფარზე ნაძგერალი შუბი. მხოლოდ თეიმურაზი გადიზნიქა
ზურგით უნაგირზე. წამსვე მოიჭრა სააკაძე კობიასძე და
გვერდიდან დაატაკა ლახვარი გოგორიშვილს. ეს დარტყმაც
აიციდინა მესხმა რაინდმა და საპასუხოდ გამართა შუბი. გა-
ეჭვა კობიასძე. გამოედევნა გოგორიშვილი.

„დამიდექ, მოურავო!“ — უკანიდან მოესმა გოგორი-
შვილს. ეს ზურაბ ერისთავი იყო. შემობრუნება ველარ მოასწ-
რო მესხმა. შიშველ ბარძაყზე უხეთქნა ხმალი ზურაბმა. ხმლი-
ანი ხელი წამიერად დაკოდილი ბარძაყისაკენ გაეჭვა გოგო-

არაგვის
გამოდევნი
გინჯი

რიშვილს. იმ წამსვე ხელმეორედ მოიქნია ხმალი არაგვის
ერისთავმა. მისმა მეომრებმაც მოუსწრეს და ხელის
ბა აღარ აცალეს, ისე აპკუწეს გოგორიშვილი.

„სააკაძე მოჰკლეს!“ — ბედისწერის ზარივით დაერის-
ხა ბრძოლის ველს ეს დაძახილი.

მუხლი და მკლავი მოეშალათ „სააკაძელებს“.

მუხლი და მკლავი გაათქეცებით გაუძძლავრდათ „თეი-
მურაზელებს“.

ბრძოლის ველი სავსებით დაიხელთავეს თეიმურაზმა და
ზურაბ ერისთავმა. თავდავიწყებით ეტევებოდა მეფე „მტრებს“
და „თავდავიწყებულმა“ ვერ შენიშნა როგორ მოუხდა მარც-
ხენა მხრიდან ქვიშხეთელი აბაშიძე. მოუხდა და აძგერა შუ-
ბი. მაინც გულიდან ფარით აისხლიტა მეფემ იარაღი. მაგრამ
დანაკრავი მაინც უსისხლოდ არ მოსცარვია აბაშიძეს. შუბი
მარცხენა მკლავში შეურჭო და შეატოვა მეფეს და თვითონ
წამსვე გაექცა სამაგიერო სისხლის დაქცევას.

ფიცხლავ შეუკრეს ჭრილობა მეფეს. ბრძოლიდან მაინც
არ გავიდა ბრძოლით გახელებული თეიმურაზი.

(ამ დღეს იყო იგი ყველაზე „დიდი გმირიც“ და ყველაზე
„დიდი სარდალიც“)...

...ბრძოლა გათავდა, ბაზალეთის ბრძოლა, გლოვის სამანი
ქართველი ხალხის ისტორიისა.

უძღური ხდება სიტყვა „ს-სასტიკე“.

განადგურებული იყო სააკაძის ბანაკი.

ქართველთა ხელით დახოცილი ქართველებით დარეცი-
ლიყო ქართული მიწა.

ვინც დაიღუპა — დაიღუპა, მაგრამ ვინც ცოცხალი დარ-
ჩა — მეფე, თავადი, აზნაური, გლეხი თუ „სხვა რამ მდა-
ბიო“ — დაუჭრელ-დაუკოდავი და სისხლდაუდენელი არა-
ვინ გადარჩენილა — არც დამარცხებულთაგან, არც გამარჯვე-
ბულთაგან.

თეიმურაზ მეფემ გაიმარჯვა და მოურავი სააკაძე დამარცხ-
დაო, გაიძახოდნენ ბაზალეთის ცოდვისშვილები — ზოგი აღ-
ტაცებით, ზოგიც სინანულით — და არავინ ამბობდა, რომ
დღეს დამარცხდა საქართველო!

სააკაძის მეომრებთან ერთად ბაზალეთის მიწაში დამიწ-

და დიადი მამულიშვილური განაზრახი „ყოველი საქართველოს“ გაერთიანებისა და აღორძინებისა. ♪

არა! — გარნისის ღალატიანი ბრძოლის შემდეგ საქართველო ასე სასტიკად არასოდეს დამარცხებულა!..

...იმერელი ტყვეები მოჰკვარეს თეიმურაზს. ყველას თითო ყური აათალეთ და ისე გაუშვიტო, ბრძანა მეფემ და ერთჯერ კიდევ შეირცხვინა თავი ესოდენ უღირსი ბრძანებით. რატომღაც ხოსია მაჭავარიანს ორივე ყურის მოჭრა გადაუწყვიტა თეიმურაზმა. — სულ მთლიანად ნუ მომაჭრით, ნახევარ-ნახევარი მაინც შემარჩინეთო, შეჰლაღადა ხოსიამ. — ორივე ძირში დაათალეთო, — ეინიანად გაიმეორა მეფემ. — არ მეგონა, თუ ასეთი გულბილწი იყავიო — შებღავლა უკვე უყურო მაჭავარიანმა.

გულბილწიო? იქნებ არ გაემტყუნებოდა ასეთი სიტყვის წამოძახილი დასახიჩრებულ კაციშვილს, მაგრამ არც ერთ სხვა ქართველს — არც „უყუროს“ და არც „ყურიანს“ — მსგავსი მაყვედრებელი სახელწართაული სიტყვა არ უკადრებია თეიმურაზისთვის უფრო დიდი ბოროტების გამო.

მან, საქართველოს მეფემ, იმ დღეს ხომ საქართველო დაამარცხა!

სახელთა საძიებლები*

ა) პიროთა საძიებელი

- აბაზ ბაკურიანის ძე 92
 აბალა-ყაენი 177, 179
 აბრაშიშვილი გ. 21
 აბრეკამ კათალიკოსი 183, 184
 აბუბაქარი 137—139
 აბულყასიმ აბუსაჯის ძე 67—69,
 71, 113, 114
 ადარნასე 58
 ადრიანე 34
 ავალისშვილი 216
 ავალიშვილი დომენტი 283
 ავგია 10
 ავშანდაძე 120
 აზატ-მოსე 187
 აზონ 17—20
 ათონი 126, 136
 ათრაქა შარაღანის ძე 103, 121
 აიეტი 49—51, 54
 აიეტ ჰელიოსის ძე 9—13
 ალავერდელი 280, 283
 ალავერდი-ხან უნდილაძე 247,
 248, 271
 ალდე 80, 126, 135, 136
 ალექსანდრე I („დიდი“) 207, 208
 ალექსანდრე (დავით-ნარინის ძე,) 179
 ალექსანდრე (თეიმურაზ I ძე) 261,
 271
 ალექსანდრე II 226, 249—252
 ალექსანდრე მაკედონელი 16, 17,
 116, 122, 163, 164, 205
 ალექსი კომნენოსი 105, 141
 ალექსი II (კეისარი) 187
- ალექსი III ანგელოსი 141
 ალექსიძე ზ. 21
 ალი-ყული-ხანი შამლუ 266, 267
 ალფ-არსლანი 84, 86
 ამბროზიო დოს ანჟოსი 275, 276
 ამირბარ აბაშიძე 295
 ამირგუენე-ხანი 280, 286
 ანა დედოფალი 198
 ანა კომნენე 86
 ანანია დვინელი 130
 ანდრია ბოგოლიუბსკი 135
 ანდრია პირველწოდებული 29
 ანიკეტი 33
 ანტიოქე I სოტერი 20
 ანტონინუს პიუსი 34, 35
 ანტონ საღირის ძე 133
 ანტონ ჭყონდიდელი გლონისთავის
 ძე 137, 139
 აპელესი 87
 არაქელ თავრიზელი 267
 არიანე ფლავიუსი 34
 არისტოტელე 248
 არსენ იყალთოელი 118, 154, 155
 არსუქისძე 79, 92
 არტაბანი 30
 არტაგი 22, 23,
 არღუნ ყაენი 181, 182, 184, 185
 არშაკი 30
 არჩილ I 61, 62
 ატილა 196
 აფრიდონი 131
 აფსირტე 12
 ალათგან ხერხეულიძე 280, 282
 ალა-მაჰმად-ხანი 218
 აღსართანი 129

* შეადგინა მ. ჩხაიძემ

ზაადურ (დემეტრე II ძე) 181
ზაგრატი III 60, 77—79, 190,
210—212, 227, 229
ზაგრატი IV 80—83, 85—88
ზაგრატი V 197—201
ზაგრატი-ხანი 268, 270, 271
ზაკურ იბერიელი 42, 47
ზალდუინ II 106, 107
ზარათაშვილი ბარათა 280, 281
ზარათაშვილი საჩინო 224
ზარათაშვილი შადიმან 255, 258,
259
ზარდა სკლიაროსი 72
ზასილ II 72, 79—81
ზასილ ზარზმელი 70
ზერქა ყაენი 177
ზექა ოპიზარი 156
ზექა ჭაყელი 179—181, 186—189
ზეშქენ ოპიზარი 156
ზეშქენ ჭაყელი 101, 103
ზიჩოი 170
ზლუჩანი 63, 64
ზორენა 81
ზოცო ჭაყელი 168
ზურდუხან 131
ზულა-თურქი 65, 66, 113, 169
ზულა ჩინგსანგი 182

ჯაბრიელ ოჩოპინტრეს ძე 73
ვაგიკ I 77
ვაიანე 37
ვამრეკელი 73
ვამრეკელ თორელი 172
ვედევანიძე როსიტა 257
ველცერი 71
გიორგი I 79, 80, 126, 135, 136
გიორგი II 83, 88—91, 223, 230
გიორგი III 126—132, 162
გიორგი III (იმერთ მეფე) 261,
294, 295
გიორგი IV (გიორგი ლაშა) 136,
140, 145, 149, 159, 160, 162,
164, 165, 166, 173, 180, 186

გიორგი V ბრწყინვალე 181, 189—
193, 195, 196, 206, 222
გიორგი VII 200—204, 206
გიორგი IX 210
გიორგი X 249
გიორგი (ალექსანდრე II ძე) 250,
252, 253
გიორგი ათონელი, (მთაწმიდელი)
82—84, 92
გიორგი გურიელი 230
გიორგი დადიანი 230
გიორგი კედრენე 26
გიორგი მერჩულე 70
გიორგი ჭყონდიდელი 96, 99, 100,
121
გიორგი ხუცესი 273, 274
გობრონი 67—69
გოგორიშვილი დავით 295, 297,
299, 300
გოდერო მარტინ 238
გოდუნოვი ბორის 251
გნეუს პომპეუსი 21
გრიგოლ ანელი 136
გრიგოლ ასათის ძე 130
გრიგოლ ბაკურიანის ძე 89, 92
გრიგოლ IX 169
გრიგოლ სურამელი 171
გრიგოლ ჩაბრუხაძე 155
გრიგოლ ხანძთელი 132
გუარამ ზაგრატიონი 56
გუბაზ მეფე 47—55
გულჩარა 244, 254, 260
გურანდუხტი 80
გურანდუხტ დედოფალი 103, 104
121
დავით (ალექსანდრე II ძე) 250
დავით (ოვსთა მეფე) 126, 135,
136
დავით III კურაპალატი 71—73
დავით IV აღმაშენებელი 88, 91—

95, 97—113, 115—123, 127,
130, 136, 146, 155, 162, 190,
193, 212, 222, 229
დავით V 126, 130
დავით VI (ნარინი) 166, 173, 174,
176—178, 188
დავით VII (ულუ) 173, 174, 176,
179
დავით VIII 181, 183, 184, 188
დავითი (დაუდ-ხანი) 218, 224,
226, 267, 268, 270, 272
დავით ერისთავი 280, 287, 289
დავით კომნენოსი 141
დავით სოსლანი 126, 130, 135,
136—139, 143—145, 149
დავით წინასწარმეტყველი 200
დანტე 76
დარეჯან 249
დაუდ-ხან უნდილაძე 272
დაჩი 46
დე-ბუა 163
დედისიმედი 235
დედუ-მელიქი 265
დემეტრე I 101, 121, 122, 125—
127, 131, 135, 162
დემეტრე II თავდადებული 179—
181, 183—185, 189, 195
დემეტრე (დემნა) ბატონიშვილი
127, 130, 131
დიაკონიშვილი 244
დიასამიძე ელია 278
დიდი გამრეკელი 130
დომიციანე 32

ფგნატაშვილი რუსი 200
ევეგნიოსი 43
ევრიპიდე 13, 14
ეზრა ანჩელი 81
ელენე 249, 250, 251
ელიოზ მცხეთელი 27, 28
ეფრემ მცირე 92
ექვთიმე მთაწმიდელი 92
ვაჟა-ფშაველა. 2

ვარამ გაგელი 172
ვარამ მხარგრძელი 130
ვაშაყაშვილი პაპუნა 257, 278
ვანანაძე ელიშა 296—298
ვანანაძე თამაზ 265, 266, 269
ვახაზი 186
ვახტანგ გორგასალი 43—47, 77—
79, 190, 222
ვახტანგ II 179, 185
ვახტანგ III 188, 189
ვახტანგ (ცვატა) უფლისწული 104,
121, 122, 125
ვახუშტი ბაგრატიონი 209
ვესპასიანე ავეუსტუსი 32, 33
ვლადიმერ მონომახი 103
ვოლოგეზ III (პართიელი) 35

ზაბილონი 37
ზავნა ფარსმანის ძე 47
ზაქარია მხარგრძელი („უფროსი“)
137, 139
ზაქარია მხარგრძელი („უმცროსი“)
139, 140
ზეზედა კათალიკოსი 218, 119
ზეესი 9
ზენობია 31
ზურაბ არაგვის ერისთავი 277,
278, 280, 281, 287, 288, 294—
297, 299, 300

თამარ მეფე 131—137, 139—141,
143, 145, 146, 149—155, 159,
161, 163—165, 177, 187, 190
თამარ (შირვანის ხელმწიფის მე-
ულლე) 105, 121
თამარ მრწემი 126, 136
თამარ (ამანელისძის ასული) 179
თარხუჯი 65
თეოდორე მღვდელი 256
თეიმურაზ I 250, 251, 254, 260,
264—266, 268, 272, 279, 280,

282—285, 288—290, 293—296,
299—301

თეიმურაზ მუხრან-ბატონი 280,
282, 289

თემისტოიოსი 43

თემურლენგი 196—205

თეოდორა დედოფალი 82, 83

თეოდორა (მიხეილ VIII პალეო-
ლოგოსის ასული), 179

თვალშეენიერ ჯაყელი 231, 242

თორნიკე ერისთავი 72

თორნიკე II პროტოსპათერი 92

თორლა პანკელი 172

თოხთამიში 202

თუქიდიდე 6

თადგარ 181

თაკობი 225

თაკობ ცურტაველი 70

თასე ჭხნის ერისთავი 280, 282

თასონი 10—12

თესე გიორგის ძე (თსახან) 264

თვანე ახალციხელი 140, 167

თვანე ვარდანის ძე 130

თვანე ლიპარიტის ძე 85

თვანე IV მრისხანე 154, 225, 226

თვანე მხარგრძელი 130, 137, 167

თვანე ორბელი 128, 130, 131

თამ-ყული-ხან უნდილაძე 272—
274

თნაშვილი 296, 297

თოანე ბანდას ძე 194

თოანე ეპისკოპოსი 41

თოანე ზოსიმე 70

თოანე ლაზი 70

თოანე მარუშის ძე 73

თოანე მთაწმიდელი 92

თოანე XXII (პაპი) 193

თოანე პეტრიწონელი 92, 118, 154

თოანე საბანის ძე 70

თოანე შავთელი 143, 155

თოანე ჭიმჭიმელი 127

თოვანე (არჩილ I ძე) 62

20. ლ. სანიკიძე

თოსური 170

თსა-ხან ყორჩიბაში 280, 285, 287,
288, 292

თსკანდერ მუნში 257

თსშილი 209

თულთანე კეისარი 42

თუზი (გიორგი) ზოგოლიუბსკი
135, 136

თუსტინიანე 48, 54

თაიაფა 27

თალიქსტე III (პაპი) 208

თამენევი 253

თატი 105, 121

თატონიკე დედოფალი 111

თახა ჯავახი 130

თახაბერ თახაბერის ძე 133, 172

თახაბერ ნიანიას ძე 90

თაიროსი 15

თლავდიუს ელიანუსი 14

თლიმენტ VIII 242

თონდაკოვი ნ. 156

თონსტანტი თახი 64—66

თონსტანტინე (თმპერატორი) 36,
40, 41

თონსტანტინე (დავით ნარინის ძე)
179

თონსტანტინე I 207

თონსტანტინე VIII (თმპერატორი)
80, 81

თონსტანტინე X დუკა 83

თონსტანტინე-ხანი (თირზა) 250,
251, 254

თონსტანტინე თონომახოსი 82

თრავაი ჯაყელი 134, 135

თრეონი 14

თრეოფილე 14

თრეუსა 12, 14

თუნიკი 141

თლა მუსტაფა ფაშა 231—237

თლაშა (დემეტრე II ძე) 181

თლევან I დადიანი 227

ლევან II 210, 225, 226, 250
 ლევანი (თეიმურაზ I ძე) 261
 271
 ლელა 249
 ლეონტი ზავნას ძე 47
 ლეონტი მროველი 21
 ლიბანიოსი 42
 ლიპარიტ ბაღვაში 81—83, 94
 ლიპარიტ სუმბატის ძე 130
 ლომი ჩრდილელი 257
 ლონგინოზ კარსნელი 27, 28
 ლუარსაბ I 210, 212, 214—217,
 219, 220, 267
 ლუარსაბ II 254—258, 261, 271
 ლუდოვიკო ბოლონიელი 208

შამლანი 73
 შამუკა ბოქაულთუხუცესი 295
 შანგუ-ყაენი 193
 შანოველ 181
 შანუჩარ ჭაყელი (მუსტაფა) 230—
 236, 238, 239, 280, 282, 286,
 289
 შანუჩეპრ II 105
 შარები 255
 შართა (შარიამ დედოფალი ბი-
 ზანტიისა) 82—84, 86
 შარიამ დედოფალი 80, 81, 83, 87
 შარიამ ლეთისმშობელი 28, 29
 შარტინე 53
 შაჩაბელი თამაზ 256
 შაჰავარიანი ხოსია 295, 301
 შაჰმად სულთანი 220, 221
 შაჰმუდ მუჰამედის ძე 111
 შედეა 11—14
 შელიქ მანსური 180
 შეშნა ჭაყელი 130, 168
 შეჰმედ ბოსნიელი 238, 239
 შეჰმედ ფაშა ხადიმი 237, 238
 შითრიდატე VI ევპატორი 21
 შინოსი 9
 შირდატ I ადრეკი 27—31
 შირდატ II 32, 33

შირი 61
 შირიან მეფე 36, 38, 39
 შიქაელ 179
 შიქელ ჰსელოსი 86
 შიხეილ VII დუკა 83, 86
 შიხეილ VIII პალეოლოგოსი 179
 შოდისტოსი 94
 შოსე შღვდელი 183, 184
 შოდის ედ-დინი 166
 შუთავაქილი 65, 66
 შურად III 231, 236, 237
 შურვან ყრუ 59, 60, 113, 114
 შურვან ჭაყელი 85
 შუსა ფაშა 210, 211
 შუჰამედ სულტანი 99
 შუჰამედ ხუდაბენდუ 231
 შხეიძე დავით 59, 60
 შხეიძე კონსტანტინე 59, 60

ნათელა 181
 ნანა დედოფალი 38
 ნასარ მელიქი 188
 ნერსე 59
 ნესტან-დარეჯანი 216, 217
 ნეჟმ ად-დინ ილლაზი 106—109
 ნიანია კახაბერის ძე 93
 ნიანია ქვიბულის ძე 85
 ნიკოლოზ V (პაპი) 208
 ნინო კაპადოკიელი 37—41, 45
 ნუგზარ არაგვის ერისთავი 255,
 294

ოვიდიუსი 9
 ოროლი 30, 31
 ორსინი გრიგორი 275, 276
 ორხანი 192

პავსანია 14
 პარმენისკე 14
 პასიფაე 9
 პეტრე იბერიელი 70
 პიეტრო დელა ვალე 249, 261

პიპა ერისთავი 194
პლატონი 248
პომპეუსი 22, 23, 113, 114
პროხოვე 193

ჟაკ დე ვიტრი 162

რადამისტი 31, 32
რათი ერისთავთერისთავი 134
რეზვან ფაშა 240, 241
რიფსიმე 37
რომანოზ III არგიროსი 81
როსტომ გურიელი 211, 227, 230
რუსთაველი (ეპისკოპოსი) 280,
283, 290
რუსტიკე 53
რუსუდან დედოფალი 161, 165,
166, 168, 169, 173
რუსუდან (გიორგი III ასული) 131
რუსუდან (დემეტრე II ასული) 181
რუფინე ზენას ძე 47
რუქნ აღ-დინი 142—144

სააკაძე ავთანდილ 278, 281, 289
სააკაძე გიორგი 198, 254—260,
262, 263, 270, 272, 277—283,
288, 292, 294—297, 299

სააკაძე დონა 198

სააკაძე პაატა 277

სააკაძე ქაიხოსრო 272

საამ კობიას ძე 299

საბა მტბევარი 81

სამარა 17, 19

სარგის თმოგველი 172

სარგის მხარგრძელი 128, 130

სარგის ჭაყელი 177, 187

საპაკ ისმაელის ძე 65

სენეკა 189

სეფი-ყული-ხან (უნდილაძე) 272

სვიმონ მეფე 218, 219, 221—
225, 236—242
სვიმონ-ხანი 271
სიღონია 28; 40
სიმონ კანანელი 29
სინან ფაშა 237
სოლღარ 181
სტეფანე მტბევარი 70
სტეფანოზ I 56
სტეფანოზ II 58
სტეფანოზ III 61
სტეფანოზ ტარონელი 72
სტრაბონი 23, 24
სტრატოფილე 36
სულეიმან I სჯულმდებელი 210,
211, 217
სუსანა 37

ტავერნიე ეან-ბატისტ 247

ტატიშჩევი 253

ტაკიტუსი 31

ტელამონი 10

ტიბერიუსი 30

ტიგრანი 32

ტირიდატი 32

ტიტე 32

ტრაიანე 33

ურბანუს (პაპი) 261

ურდურე 81

უსპენსკი 142

ფადლონი 77, 78, 85, 86

ფაზა ბაქურის ძე 47

ფარნავაზ მეფე 17—21

ფარსმან I 30—32

ფარსმან II ქველი 33—35

ფარსმან კოლხი 47

ფარსმან იბერი 92

ფარტაზი 49, 51, 54

ფერად ფაშა 257

საქართველო
საბჭოთაო

ფერის ჯოჯიკის ძე 73
 ფიდიასი 87
 ფილიპე II 242
 ფირან გურჯენის ძე იბერიელი 47
 ფირდოუსი 248
 ფრაიერი ჯონ 249
 ფრიჟე 10
 ფუნდუყარ ბეიბარსი 179

ქავთარ ივანეს ძე 130
 ქაიხოსრო (როსტომ გურიელის ძე) 213
 ქაიხოსრო II ათაბაგი 213—216, 230
 ქაიხოსრო მუხრან-ბატონი 280, 282, 295
 ქალკიოპე 10
 ქეთევან დედოფალი 250, 254, 261, 271—275
 ქეილათუ ყაენი 185
 ქრისტე 14, 15, 20, 21, 23, 27, 37, 39, 40, 77
 ქუთათელი 147
 ქუჭი 19—21

ყაზან ყაენი 185, 188, 189
 ყაზან-ხან-ჩერქეზი 280, 285, 287, 292, 293
 ყარა-იუსუფი 206, 207
 ყარჩიხა-ხანი 277, 278
 ყვარყვარე ჯაყელი 172
 ყვარყვარე IV ათაბაგი 230, 235
 ყორღანაშვილი კახაბერ 222, 224
 ყუბასარ ნაყივჩაყარი 130, 131
 ყუთლუ-არსლანი 131, 133, 134

შათი 55, 57
 შალვა ახალციხელი 138—140, 162, 167
 შალიკაშვილი ოთარ 213, 214, 230
 შაპ აბას I 242, 247, 249—251, 253, 254, 257, 260—273, 277, 279, 280, 287, 293

შაპ-არმენი 128, 161
 შაპ-თამაზი 213—217, 224, 230, 231
 შაპბენდე-ხანი 280, 285, 288, 292
 შაპვერდ სულთან ზიად-ოღლი 217, 218, 220, 221
 შერლი ანტონ 247
 შერლი რობერტ 247
 შოთა ართაყაჩოს ძე 130
 შოთა კუპრი 172
 შოთა რუსთაველი 155, 156, 229, 248
 შუშანი 62—64

ჩარმალანი 170, 171
 ჩალატა 171—172
 ჩივაძე პაპუნა 257
 ჩინგიზ-ხანი 164

ციციშვილი ბაადურ 280, 281, 289, 290
 ციციშვილი ზაზა 256
 ციციშვილი ფარსადან 255, 259
 ცოტნე დადიანი 172, 173, 195

ძაგან აბულეთის ძე 94

წათე 55

ჭავჭავაძე ილ. 36, 185, 206
 ჭიაბერი 130, 131

ხარკაშნელი 280, 283, 290
 ხერხეულიძე ალათგან 283, 289
 ხერხეულიძე პაატა 278
 ხერხეულიძე სარგის 130
 ხოსრო-მირზა 270, 280, 285, 287, 288, 293
 ხუაშაქ ცოქალი 134, 135
 ხუდანი 131

ჯადრონი 135, 136
 ჯავახიშვილი ქაიხოსრო 255, 262,
 263
 ჯალალ-ად-დინი 165—169
 ჯანდიერი დავით 264—266, 269,
 280, 282, 289
 ჯაფარ ალი 67
 ჯემშიდი 223
 ჯიბლუ ხაკანი 55—57
 ჯიგდა-ხათუნი 181

ჯორჯაძე ნოდარ 264—266
 ჯუანშერ არჩილის ძე 62, 63
 ჰელიოსი 9
 ჰერაკლე 55—57
 ჰეროდოტე 158
 ჰომეროსი 248
 ჰონორიუს III 163
 ჰულაგუ-ყაენი 175, 176

ბ) გეოგრაფიულ სახელთა სპიეხელო

ბღარბადაგანი 146, 167, 203
 ბვლანეთი 203
 ბზია 7, 16, 129
 ბთენი 13
 ბთონი 84
 ბლბანეთი (აზერბაიჯანი) 23, 35,
 55, 66
 ბლგეთი 107, 241, 280
 ბლგეთის ხეობა 223, 224, 243
 ბლუბო 106
 ბმპტრია 141
 ბმიერკავკასია 43, 59, 62, 63, 65,
 111
 ბნაკოფია 29, 61
 ბნატოლია 7
 ბნისი 111, 112, 125, 128, 129,
 146, 173
 ბნტიოქია 41, 105
 ბპაჰუნქი 72
 ბრაბეთი 61
 ბრაგვი 21—23, 44, 66, 266, 267,
 292
 ბრარატი 58
 ბრაქსი (არეზი) 31, 35, 101
 ბრგეთი 59, 89, 92, 146
 ბრდაველი 146, 193
 ბრეგაწი 112
 ბრზრუმი (კარნუ-ქალაქი) 15, 128,
 129, 139, 210, 211, 237

ბრბაზი 21, 24, 38, 39
 ბრბაზ-ციხე 20, 22
 ბრტაანი 20, 80
 ბრტანუჯი 20, 89
 ბრტაქსატა 30
 ბრცახი 112
 ბრჰეში 73
 ბსურასტანი (ასურეთი) 15, 188
 ბტლანტის ოკეანე 36
 ბფხაზეთი 29, 44, 61, 62, 65, 78,
 107, 161, 192, 209
 ბშორნია 106
 ბწუფისა 223
 ბწყვერი (აწყური) 29
 ბჭარა 29, 89, 230, 272
 ბხალციხე 255

ბაზალეთი 292, 296
 ბაზალეთის ტბა 295
 ბათუმი 214
 ბარდავი 107, 137
 ბარისი 217
 ბასიანი 72, 79, 100, 135, 143,
 145, 161, 187, 211
 ბაქო 236
 ბაღდადი 272
 ბეღია 78, 92
 ბეთანია 149

ბიზანტია 41, 42, 44, 47, 55, 58,
70—72, 79—82, 86—89, 105,
121, 140—142, 153, 154, 178,
208.

ბიჭვინთა 36, 107

ბიჭნისი 146

ბოდბე 41

ბოლნისი 71

ბორტია 106

ბოსნია 237

ბრიტანია 33

ბულგარეთი 119

ცეცი 129, 146

ცანვი 203

ცასმა 77, 86, 117, 137, 139, 161,
192, 195

გარნისი 166, 167, 197, 301

გეგუთი 149

გელათი 109, 118, 120, 124, 127,
132, 147, 156, 165, 179, 196

გელაქუნი 139

გერმანია 33

გილანი 179

გორი 208, 262

ვრეში 226

გურია 146, 192, 209, 214, 217,
227

დამასკო 188, 189, 237

დარბუზაკი 180

დარიალი 63

დარუბანდი (დერბენდი) 112, 129,
132, 146, 159, 177, 193

დასავლეთ საქართველო 19

დაღესტანი 192

დელი 203

დვინი 59, 129, 139, 146, 166

დიდგორი 109, 110

დიში 21

დიოსკურია 16

დიმანისი 110, 188, 237, 239

დუნაი 33

დურძუკეთი 146

დუშეთი 295

მგვიპტე 16, 132, 179, 180, 186,
188, 194, 229, 237

მგრიისი (კოლხეთი) 16, 19, 21, 27,
43, 44, 47—49, 55, 58, 62

მეროპა 7, 24, 43, 129, 156, 163,
166, 193, 208

ერაკლია 141

ერაყი 129, 153, 272

ერზინკა (ერზინჯანი) 73, 145, 146

ერთაწმინდა 279

ერწუხი 98

ჯანანდი 112

ვანის ტბა 72, 73

ვარდისუბანი 208

ვარძია 149, 156, 215—217

ველისციხე 160, 191

ვოლგა 203

ვოლგისპირეთი 225

ზეკარი 59

ზენჯანი 145

ზორაკერტი 78

თავრიზი 145, 197

თავფარავენის ტბა 38

თელავი 250

თემის ხეობა 256

თმოგვი 146, 208

თორი 146

თრაკია 149

თრიალეთი 84

თურქეთი 205, 214, 217, 227,
229, 230, 231, 249, 254, 260

თუხარისი 101

თხოთის მთა 39

აბერია 16, 22, 23, 31, 33—36,
 41, 47
 იერუსალიმი 28, 37, 97, 105, 106,
 132, 146, 188, 193—195
 იმერეთი 59, 192, 209, 210, 217,
 227—229, 263, 268, 294, 295
 ინდოეთი 16, 24, 145, 203—205,
 276
 ირანი 7, 30, 35, 43—45, 129, 135,
 145, 170, 185, 186, 195, 197,
 202, 205, 206, 208—210, 214,
 217, 227, 231, 237, 242, 247,
 248, 260, 270, 277
 ისაერია 149
 ისტაპანი 247, 248, 270, 280, 287
 იყალთო 118

 ძავეკასია 7, 113
 ძავეკასიონი 7, 10, 16, 17, 35, 102
 ძალასტრო 37
 ძალკა 165
 ძაპადოკია 37
 ძარი (ყარსი) 89, 140
 ძარინი (ერზერუმში) 72
 ძარნუ-ქალაქი (ერზერუმში) 89,
 142, 146, 161, 166
 ძასპიის ზღვა 7, 24, 45, 111, 112,
 193, 225
 ძაცხი 92
 ძახეთი 62—64, 66, 67, 77, 79, 91,
 94, 118, 146, 209, 211, 217,
 225, 227, 250, 267, 268, 295
 ძერასუნტი 16, 141
 ძეჩროლი 162
 ძველთა 256
 ძვიპროსი 149
 ძიტიორა 141
 ძლარჭეთი 20, 29, 66, 84, 89, 192,
 217
 ძლდეკარი 82
 ძოლხეთი 9, 10, 12, 13, 15, 16,
 19, 23

კონსტანტინოპოლი 36, 48, 49, 54,
 58, 61, 80—84, 92, 135, 140,
 141, 149, 155, 178, 260
 კორინთო 13
 კოჯორი 280, 292
 კრეტა 9
 კრწანისი 208
 კურუხეთი 149

 ლაზეთი 47
 ლაზია 141
 ლიღია 15, 16
 ლიზანი 106
 ლიმანი 141
 ლისი 292
 ლიზი 24
 ლიზის მთა 23, 107
 ლორე 130, 146, 207
 ლოქინი 117
 ლოქინის ხევი 277

 შავერანნაპრი 196, 205
 შაზნდარანი 269, 270
 შაკედონია 149
 შანაზკერტი 72
 შარაბლა 280, 284, 286, 292, 293
 შარანდა 145, 167
 შარტყოფი 277, 278
 შესოპოტამია 36, 179, 205
 შესხეთი 29, 59, 62, 81, 186—188,
 201, 211, 230
 შეტეხი 71
 შთიულეთი 66
 შიანა 145
 შიღია 15, 16
 შოვიკანი 192
 შოსკოვი 225
 შტკვარი 22, 24, 38, 41, 44, 45,
 107, 184, 256
 შუხრანი 85, 120, 236, 261, 294,
 295
 შცირე აზია 14, 192

მცხეთა 16, 17, 19, 20, 22, 24,
28, 33, 34, 38, 39, 41, 45, 46,
62, 71, 91, 94, 152, 177, 185,
202, 222, 279

ნახიდური 243
ნაჭარმაგვეი 151
ნახიკევანი 161
ნიკეა 36

ნიკორწმინდა 92
ნიკოფსია (ტუაპსე) 112, 132, 146,
159, 192
ნინოწმინდა 45
ნიქოზი 45
ნოვგოროდი 135
ნოსტე 255

ოდიში 146, 227
ოვსეთი 44, 66, 102, 112, 136, 146
ოლთისი 79, 89, 235
ოპიზა 71
ორბეთი 146
ოროტნი 161
ოსმალეთი 217, 236, 249, 264

პალესტინა 27, 28, 70, 71, 92, 97,
105, 119, 149, 163, 188, 194,
195, 210

პარეზი 71

პართია 30, 33—35, 135

პეტრიწონი 92, 149, 155

პონტო 17, 20, 21, 141, 142, 177,
178, 193, 208

ჟალეთი 45, 261

ჭანი 77, 86, 192
რაჰა 92, 146, 192
რიონი 23, 24, 60
როდოსი 237

რომ-გური (ავღანეთი) 145
რომი 23, 30, 33—35, 37, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

რუისი 95

რუმი (იკონია) 142, 195

რუმინეთი 149

რუსეთი 102, 103, 154, 225, 249

რუსთავი 46, 100, 146

ზაბერძნეთი 119, 154

სალიანი 236

სალმასი 167, 249

სამარყანდი 196, 198

სამეგრელო 29, 92, 192, 209

სამსინი 141

სამშვილდე 99, 188, 208, 239

სამცხე 67, 84, 89, 146, 177, 186,
209, 215, 235

საფრანგეთი 163

საქართველო 7, 16, 20, 23, 24, 28,
29, 36, 39, 41, 43, 44, 47, 55,
57—59, 65, 67, 70, 72, 73,
77—79, 81, 83, 88, 89, 97—100,
104, 105, 107, 110, 112—116,
119, 123—125, 127, 132, 135,
136, 141, 142, 145—147,
151—153, 163—166, 168, 169,
174, 175, 178, 184, 186, 187,
190—192, 196, 202, 205—209,
211, 212, 216, 217, 236, 247,
250, 273, 276, 280, 289, 294

სევეგელმეჯი 107

სვანეთი 146, 192

სივნიეთი 146, 207

სინას მთა 119, 193

სინოპი 16, 146, 193

სირია 20, 106, 119, 180, 188

სმირნა 193

სომხეთი 7, 21, 23, 30, 31, 35,
37, 43, 59, 62, 65, 111, 112,
139, 146, 147, 173, 192, 208

სოზოისტას ველი 211

სპარსეთი 15, 35, 41, 47, 53, 55,
216, 230, 242, 260, 267, 268,
270, 274
სპერი 15
სტამბოლი 217, 236, 254, 260, 263
სუეცის ყელი 189
სურმალუ 197
სუფიანი 249
სხერტის კალა 256

ტაბახმელა 136
ტაო 15, 29, 79, 80, 146, 187, 217
ტაო-კლარჯეთი 65, 72, 230
ტაშისკარი 187, 256
ტბეთი 81
ტიგროსი 189
ტრაპიზონი 141, 142, 146, 178,
181, 183, 187, 208
ტფილისი 45, 55—58, 61—65, 67,
88, 99, 100, 110, 111, 117, 119,
121, 124, 139, 141, 145, 146,
151, 152, 167, 169, 174, 177,
185, 188, 193, 197, 208, 266,
267, 292

ურარტუ 15
ურბნისი 38, 95
ურშია 167
უფლისციხე 67, 208
უშნუ 167
უჯარმა 46

უასისი (ფოთი) 16, 43
უარსი 271
უარცხისი 89, 222, 223
უენჯაბი 203
უერეიღანი 269, 270
უერსათი 59
უეროკაბადი 269, 270

ჭაბული 203
ქარალაქი 210, 211

ქართლი 16, 17, 20, 21, 29, 33,
35, 36, 44, 46, 47, 55, 59, 61,
62, 67, 78, 89, 91, 99, 107, 119,
130, 146, 161, 185, 186, 201,
217, 222, 224, 225, 242, 295
ქაშაგეთი 142, 146
ქსანი 292, 293
ქტესიფონი 33
ქურდევანი 100
ქურთისტანი 272
ქუთათისი (ქუთაისი) 10, 61, 73,
78, 80, 81, 88, 89, 91, 110, 146,
168, 169, 176, 201, 295

ლაზა 189
ლუნძეთ-ლექეთი 146

ყაზვინი 145, 170
ყარაბაღი 260
ყარაყორუმი 165
ყვირილა 23, 24
ყინწყვისი 149, 156
ყირიმი 165

შაბურანი 129, 236
შავი ზღვა 7, 16, 24, 35, 135, 140,
142, 228
შავშეთი 89, 217, 230
შამი 145, 188, 272
შამქორი 137—139
შატბერდი 71
შაქი 236
შემახი 236
შიო-მღვიმე 94
შირაზი 271, 273
შირვანი 105, 110—112, 121, 129,
146, 165, 177, 192, 207, 252,
260, 292
შირიმთა 79
შორაპანი 21, 24
შუამღინარეთი 24, 33, 164, 196

ხალაღანი 207
 ნელეთი 45
 ნილდირი 231, 233
 ნრდ. კავკასია 165

ციხე-გოჯი 61
 ცხენისწყალი 47
 ცხავატი 56
 ცხუმი 146

ძაგემი 251
 ძირულა 24

წავკისი 259
 წალენჯიხა 71
 წეროვანი 292
 წილკანი 94
 წინა აზია 35, 105, 116, 178
 წიწამური 266, 267

ჭანეთი 146, 215, 230
 ჰერემი 45
 ჰოროხი 15, 16, 44
 ჰყონდიდი 87, 89

ხაშანდი 112
 ხაზარეთი 58, 63
 ხანისწყალი 59
 ხანძთა 71
 ხატისსოფელა 240, 241
 ხაჩინი 146
 ხვარაზმი 205
 ხვარასანი 129
 ხიშტალანთი 106
 ხლათი 72, 73, 140, 161
 ხობი 71
 ხობისწყალი 48
 ხორასანი 145, 196, 197, 205, 269, 270
 ხორეზმი 196
 ხრამი 218

ჯავახეთი 38, 67, 84, 101, 146, 172
 ჯიქეთი 44

ჭალისი 72
 ჰარქი 72
 ჰემსი 188
 ჰერეთი 65, 77, 146
 ჰიმალაი 203
 ჰორმუზი 272, 273

შ ი ნ ა პ რ ს ი

წინაბჭე	3
ქარი პირველი — ფსევდონი	5
იქ, სადაც შუბლია დედამიწისა	7
ქვეყანა ოქროს საწმისისა	9
დიოხი, კოლხა, სპერი	14
კოლხეთი და იბერია	16
ზეობა ფარნავაზისა	17
ფარნავაზის შემდგომ	21
სტრაბონის მონათხრობი	23
ქარი მეორე — ალმარტი	25
ახალი ერას დამდევს	27
ზეობა ფარსმან პირველისა	30
ფარსმანიდან ფარსმანამდე	32
ზეობა ფარსმან ქველისა	33
„მოქცევაი ქართლისაი“	36
„სიბრძნის მდელი“	42
ზეობა ვახტანგ გორგასალისა	43
ლაზები და ბიზანტიელები	47
ქართველები და ხაზარები	55
ქართველები და არაბები	58
ზეობა არჩილ პირველისა	61
ხაზართა სარძლო	62
კონსტანტი კახი	64
გობრონი	67
კულტურის კატალოგი	70
ზეობა დავით კურაპალატისა	71
ქარი მესამე — მწვერვალები	75
ზეობა ბაგრატ მესამისა	77
ზეობა გიორგი პირველისა	79
ზეობა ბაგრატ მეოთხისა	81
ზეობა გიორგი მეორისა	86

კულტურის კატალოგი	91
ზეობა დავით აღმაშენებლისა	92
ზეობა დემეტრე პირველისა	95
ზეობა გიორგი მესამისა	127
ზეობა თამარ მეფისა	132
კულტურის კატალოგი	154

კ ა რ ი მ ე ო თ ხ ე — დაღმართი 157

ზეობა გიორგი ლაშასი	159
მოსვლა ჯალალ ად-დინისა	165
დამკვიდრება მონღოლებისა	169
ალამუთი	170
კობტასთავი	172
ზეობა ორი დავითისა	173
ზეობა დემეტრე თავდადებულისა	179
„თავდადებულიდან“ „ბრწყინვალემდე“	185
ზეობა გიორგი ბრწყინვალისა	189
ქართველები და თემურლენგი	196
„ჩამომცრობილი“ საქართველო	206
დაშლილი საქართველო	209
გარისი	217
ფარცხისი	222
კახეთი „თავისთვის“	225
იშერეთი „თავისთვის“	227
მესხეთი „თავისთვის“	230
ჩილდირი	231
დაბრუნება სვიმონ მეფისა	236
ხატისსოფელი	240
დასასრული სვიმონ მეფისა	242

კ ა რ ი მ ე ხ უ თ ე — შოშნა-არაშოშნა 245

„შთავარი ძარღვი“	247
შორღვეული კარიბჭეები	249
შკვლელობა კახეთს	250
ვაკოსვლა გიორგი სააკაძისა	254
დაცემა სააკაძისა	258
საქართველო უსააკაძეოდ	260
სისხლიანი ალავერდობა	264
არაგვი და წიწამური	266

სისხლი და ცრემლი კახეთისა	267
სპარსეთის კარზე	270
წამება ქეთევან დედოფლისა	273
ალორძინება სააკაძისა	277
მარაბდა	280
მარაბდიდან ბაზალეთამდე	292
ბაზალეთი	296
მახელთა საძიებლები	302

გამომცემლობის რედაქტორი მ. ჩხაიძე
მხატვარი დ. ჯაბუა
სამხატვრო რედაქტორი ი. ჩიქვინიძე
ტექნიკური რედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორები: ე. ხურციია, ე. წერეთელი

სბ 1246

გადაეცა წარმოებას 6.09.85 ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7.05.86
უე 10224 საბეჭდი ქაღალდი № 1.84 × 108¹/₃₂ პირობითი ნაბეჭდი
თაბახი 18,32 საალრ-საგამომც. თაბახი 14,76
ტირაჟი 150000. შეკვეთის № 2070.

ფასი 1 მან. 50 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14.

Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14.

საქართველოს კბ ცკ-ის გამომცემლობის შრომის წითელი
დროშის ორდენოსანი სტამბა, თბილისი, ლენინის ქ. 14.

Ордена Трудового Красного Знамени типография Издательства
ЦК КП Грузии, Тбилиси, ул. Ленина, 14.

Саникидзе Леван Давидович

МАТЬ-ИСТОРИЯ

Часть I

(На грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1986

ქართული
ბიბლიოთეკა

